

UPPSALA UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT 1924
FILOSOFI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORISKA VETENSKAPER. 6

STUDIER TILL
SVERIGES HEDNA MYTO-
LOGI OCH FORNHISTORIA

AV

ELIAS WESSÉN

UPPSALA
A.B. LUNDEQUISTSKA BOKHANDELN

I Uppsala Universitets Årsskrift hava hittills utkommit följande språkvetenskapliga avhandlingar:

- Meddelanden från Nordiska seminariet.** 1. 1911. 75 öre. — 2. 1911. 1:50. — 3. 1914. 3 kr. — 4. 1911. 90 öre. — 5. 1912. 2 kr. — 6. 1912. 1:50. — 7. 1912. 75 öre. — 8. 1914. 1 kr. — 9. 1915. 1 kr. — 10. 1918. 2:50. — 11. 1918. 75 öre.
- Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandlingar.** Sept. 1882—Maj 1885. 2:75. — Sept. 1885—Maj 1888. 2:25. — Sept. 1888—Maj 1891. 2:25. — Sept. 1891—Maj 1894. 2:25. — Sept. 1894—Maj 1897. 2:25. — Sept. 1897—Maj 1900. 2:25. — Sept. 1900—Maj 1903. 2:25. — Sept. 1903—Maj 1906. 2:25. — Sept. 1906—Dec. 1909. 2:50. — 1910—1912. 2:50. — 1913—1915. 3:25. — 1916—1918. 2:50. — 1919—1921. 4 kr.
- Ahlquist, H.,** Studien zur spätlateinischen Mulomedicina Chironis. 1909. 2:50.
- Alexanderson, A.,** Septem Æschyleam suethicis versibus expressit et commentario illustravit. 1868. 2:15.
- , Den grekiska metriken senaste utvecklingsperiod. 1875. 50 öre.
- , Prometheus-mythen. 1870. 60 öre.
- Almkvist, H.,** Den semitiska språkstammens pronomen. 1. 1875. 2:25.
- , Ibn Batûtahs resa genom Maghrib. 1866. 2 kr.
- , Om det sanskritiska ahâm. 1879. 50 öre.
- Arbman, E.,** Rudra. Untersuchungen zum altindischen Glauben und Kultus. 1922. 12:50.
- Björkman, E.,** Everhards von Wampen Spiegel der Natur. 1902. 1:50.
- Brate, E.,** Äldre Vestmannalagens ljudlära. 1887. 2 kr.
- Brieskorn, R.,** Bidrag till den svenska namnhistorien. 1. 1912. 3:50. — 2. 1915. 3 kr.
- Brolén, C. A.,** De elocutione A. Cornelii Celsi. 1872. 70 öre.
- , De philosophia L. Annaei Senecae. 1880. 1:75.
- Centerwall, J.,** Spartiani Vita Hadriani. 1. 1870. 1:25.
- Charpentier, J.,** Kleine Beiträge zur indoiranischen Mythologie. 1911. 3:75.
- , Indische Erzählungslitteratur. 1. Paccekabuddhageschichten. 1908. 3 kr.
- Danielsson, O. A.,** Ephigraphica. 1890. 1:50.
- , Grammatische und etymologische Studien. 1. 1888. 1:25.
- , Grammatiska anmärkningar. 1. 1881. 1:50. — 2. 1883. 1:25.
- Edman, L.,** Zur Rection der deutschen Präpositionen. 1. 1879. 2:75.
- Ekwall, E.,** Shakspeare's vocabulary. Its etymological elements. 1. 1903. 2 kr.
- , Suffixet *ja* i senare leden af sammansatta substantiv inom de germanska språken. 1904. 2 kr.
- Fahlcrantz, C. A.,** Bacchae. Fabula Stagneliana. 1874. 50 öre.
- Fant, C.,** L'Image du monde, poème du XIIIe siècle. 1886. 1:50.
- von Friesen, O.,** Om de germanska mediageminatorna. 1897. 2 kr.
- , Lister och Listerby-stenarna i Blekinge. 1916. 2 kr.
- , Röststenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden. 1924. 6 kr.
- Frigell, A.,** Adnotationes ad Horatii carmina. 1888. 75 öre.
- , Collatio codicum Livianorum. 1. 1878. 2 kr.
- , Epilegomena ad T. Livii librum I. 1881. 1:50.
- , Epilegomena ad T. Livii librum XXI. 1881. 1 kr.
- , Propertii Elegiae XII. Suecicis versibus expressit adnotationibusque instruxit. 1883. 1 kr.
- Geijer, P. A.,** Étude sur les Mémoires de Philippe de Comines. 1871. 1:25.
- , Studier i fransk linguistik. 1887. 1 kr.
- Goodwin, H. Buerger,** Konungs annáll. »Annales islandorum regii.» Isländska handskriften n:o 2087 4:to i det Stora kungl. Bibliot. i Köpenhamn. 1906. 6 kr.
- Hagendahl, H.,** Studia Ammianea. 1921. 7:50.
- Hesselman, B.,** De korta vokalerne *i* och *y* i svenskan. Undersökningar i nordisk ljudhistoria. 1909. 5:25.
- Holm, S.,** Studier öfver Uppsala universitets anglosaxiska myntsamling. 1917. 3:50.
- Hård af Segerstad, Kerstin,** Quelques commentaires sur la plus ancienne chanson d'états française, le Livre des manières d'Etienne de Fougères. 1907. 2 kr.
- Häggström, F. W.,** Excerpta Liviana. 1874. 1:25.

UPPSALA UNIVERSITETS ÅRSSKRIFT 1924
FILOSOFI, SPRÅKVETENSKAP OCH HISTORISKA VETENSKAPER. 6.

STUDIER TILL
SVERIGES HEDNA MYTOLOGI OCH FORNHISTORIA

AV

ELIAS WESSÉN

UPPSALA
A.-B. LUNDEQUISTSKA BOKHANDELN

UPPSALA 1924
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

INNEHÅLL.

	Sid.
Svenska stamgudar: Yngve-Frö och Gaut-Oden	5
Göter och goter	81
Njord och hans fränder	120
Några anmärkningar till Adams av Bremen framställning av Nor- den och uppsvearnas hedendom	131

FÖRKORTNINGAR.

- aa = anført arbejde.
 Aarbøger = Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie.
 AfdA = Anzeiger für deutsches Altertum (bilaga till ZfdA).
 ANF = Arkiv för nordisk filologi.
 AT = Antiquarisk tidskrift för Sverige.
 DS = Danske Studier.
 Flat. = Flateyjarbók (Kristiania 1860—68).
 Fornm. s. = Fornmanna sögur (Kbh 1825—35).
 [Da]HT = [Dansk] Historisk Tidskrift.
 [No]HT = [Norsk] Historisk tidskrift.
 [Sv]HT eller HT = [Svensk] Historisk tidskrift.
 IF = Indogermanische Forschungen.
 IFAnz = Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde (bilaga till IF).
 MGH eller Mon. Germ. Hist. = Monumenta Germaniae Historica (fol. 4:o, 8:o).
 MM = Maal og Minde.
 NGL = Norges gamle love 1—5.
 NoB = Namn och bygd.
 PBB = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (hrsg. v. Paul u. Braune).
 Pol. Im. = Polyptyque Irminon (utg. av A. Longnon: Polyptyque de l'abbaye de Saint-Germain des Prés, 1886—95).
 Reallexikon = Reallexikon der germanischen Altertumskunde, hrsg. v. J. Hoops.
 Repert. = Repertorium diplomaticum Regni Danici Mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, udg. ved Kr. Erslev (Kbh 1894 f.).
 SGL = Samling af Sveriges gamla lagar, utg. av C. J. Schlyter, 1—13.
 Skjaldedigtning A: 1, B: 1 o. s. v. = Den norsk-islandske Skjaldedigtning, utg. ved F. Jónsson (Kbh 1912—15).
 SL = Svenska landsmålen.
 SnE = Edda Snorra Sturlusonar, ed. Arnamagn. (Kbh 1848 f.).
 SNF = Studier i nordisk filologi, utg. genom Hugo Pipping.
 SOÄ = Sveriges ortnamn: Älvsborgs län.
 SRD = Scriptores rerum Danicarum.
 SRS = Scriptores rerum Suecicarum.
 UFT = Upplands fornminnesförenings tidskrift.
 ZfdA = Zeitschrift für deutsches Altertum.
 ZfdPh = Zeitschrift für deutsche Philologie.
 ZfdW = Zeitschrift für deutsche Wortforschung.

Svenska stamgudar: Yngve-Frö och Gaut-Oden.

I.

Den ödesdigra identifiering av goter och geter, som Jordanes i likhet med sin föregångare Cassiodorus gjort sig skyldig till, sätter i synnerhet sin prägel på första delen av hans verk. Vad han i kap. 6—13 berättar, är sålunda för den gotiska fornhistorien och hjältesagan till större delen ovidkommande ting. I slutet av kap. 13 återvänder han plötsligt till goterna och meddelar så i kap. 14 den mäktiga fursteätten amalerens stamtavla. Det omtalas först, hurusom »goterna» i en blodig drabbning besegrat romarna; där-efter fortsätter framställningen på följande sätt:¹

»[Kap. 13:78] De kallade sina hövdingar (*proceres*), vilkas lycka de hade att tacka för sin seger, icke längre för vanliga män-niskor, utan för halvgudar eller åsar (*Ansīs*). Dessas stamtavla vill jag i korthet gå igenom: från vem var och en härstammar och leder sitt ursprung och var han slutat sitt liv. Lyssna, o läs-sare, välvilligt till vad jag här sanningsenligt omtalar!

[Kap. 14:79] Den första av dessa hjältar var, såsom de själva berätta i sina sagor, Gapt. Dennes son var Hulmul; Hulmuls son var Augis; men Augis' son var den man som kallas Amal, från vilken Amalerna härstamma. Denne Amal var fader till Hisarna;

¹ Getica, ed. Mommsen (Mon. Germ. Hist.: Auctores antiqui 5:1), s. 76. — Sammanblandningen av *goter* och *geter* var gjord av romarna mer än ett år-hundrade före Cassiodori dagar. På en triumfbåge i Rom förhärligas Stilikos seger över »Getarum natio» (Dessau, Inscr. lat. n. 798). Kyrkofadern Hierony-mus († 420) omtalar denna identifikation såsom allmänt antagen bland de lärde. Om en anekdot av Aelius Spartianus i Scriptores historiae augustae är tillförlit-lig, skulle den t. o. m. kunna följas tillbaka till kejsar Caracallas dagar. Jfr även von Grienberger, IFAnz. 40 (1922), s. 38 n.; Th. Hodgkin, The letters of Cassiodorus, London 1886, s. 31; G. Löw, Sveriges forntid i svensk historie-skrivning 1, s. 10 med n. 2.

och Hisarnis var fader till Ostrogotha; Ostrogothas son var Hunuil; Hunuils son var Athal; Athals söner voro Achiulf och Oduulf; Achiulfs söner voro Ansila och Ediulf, Vultuulf och Hermenerig; Vultuulfs son var Valaravans; Valaravans' son var Vinitharius; Vinitharius' son var Vandilarius; [80] Vandalarius' söner voro Thiudemir och Valamir och Vidimir; Thiudimirs son var Theodericus; Theodericus var fader till Amalasuentha; Amalasuentha födde Athalaricus och Mathesuentha med sin man Eutharicus, som på följande sätt var befryndad med henne. [81] Den ovannämnde Hermanaricus, Achiulfs son, var fader till Hunimundus; Hunimundus var fader till Thorismundus; Thorismund var fader till Berimud; Berimud var fader till Vetericus; Vetericus var fader till Eutharicus, som förmäld med Amalasuintha var fader till Athalaricus och Mathesuentha. Och sedan Athalaricus hade dött i unga år, blev Vitigis förmäld med Mathesuentha, men hon fick med honom inga barn. De fördes båda av Belisarius till Konstantinopel. När sedan Vitigis avlidit, tog henne patriciern Germanus, kejsar Iustinianus' kusin, till sin gemål och upphöjde henne till patriciernas stånd. Med henne fick han också en son, som likaledes hette Germanus. Men sedan (hennes man) Germanus avlidit, beslöt hon att förbliva änka. Men huruledes och på vad sätt amalernas välde blivit störtat, det skola vi på sin rätta plats med Guds hjälp visa.

[82] Men nu vilja vi återvända till vår utgångspunkt och framställa, huru den ätt, varom vi berätta, nådde målet för sin bana. Historieskrivaren Ablavius omtalar, att på den kustremsa av Svarta havet, varest de, såsom vi nämnt,¹ hade slagit sig ned i Skytien, en del av dem, som bodde i öster och vilkas herre Ostrogotha var, kallades ostrogoter — vare sig av dennes namn eller av läget, sålunda 'de östliga' — men de övriga vesegoter, på grund av det västliga läget».

Axel Olrik har i sin bekanta uppsats »En Navneskik i Folkevandringstiden»² påpekat, att allittererande namngivning förekommer även bland östgoterna under folkvandringstiden. Tyvärr fick han aldrig tillfälle att, såsom han utlovat, närmare utveckla de betydelsefulla uppslag, som den lilla skissen innehåller. Det är emellertid utan tvivel just amalernas stamtavla hos Jordanes, som han åsyftar. Vi ha här tvenne olika serier av namn, den ena be-

¹ Kap. 5: 38—42.

² Danmarks Heltedigtning I, s. 22—25.

gynnande på vokal: (*Hulmul* —) *Augis* — *Amal* — (*H*)*isarnis* — *Ostrogotha* — (*H*)*unuil* — *Athal* — *Achiulf* och *Oduulf* — *Ansila*, *Ediulf* och (*H*)*ermanaricus*¹; den andra på *w*: *Vultuulf* (**Wulþuulfs*) — *Valaravans* (**Walahrabns*) — *Vinitharius* (**Winiþaharjis*) — *Vandalarius* (**Wandalaharjis*) — *Valamir* (**Walamers*) och *Vidimer* (**Widimers*). De båda namnserierna representera två olika ätter, som först i sen tid av den gotiska traditionen sammanknutits med varandra. Endast den förra tillkommer med rätta namnet amaler (**amalōs*, lat. *Amalē*).² Den ändrar med Ermanarik, »nobilissimus Amalorum»; hans tragiska slut vid hunnernas anfall utgör ett mångbesjunget ämne i den germanska hjältesagan.³

Visserligen låter Cassiodorus ätten få en direkt fortsättning. Det gällde för honom efter Theoderik den stores död att stödja hans' dottersons, den unge Athalariks, vacklande tron, och han låter honom följaktligen även å fädernet få den allra förnämligaste gotiska börd.⁴ Hans fader Eutharik göres till en ättling i rätt nedstigande led av den gamle Ermanarik själv. Hunimundus och Thorismundus sägas någon tid efter Ermanariks död ha härskat över östgoterna⁵; med Berimud utvandrar ätten och kommer i västgoternas följe till det romerska riket.⁶ Nu veta vi emellertid av andra källor, att också Thorismundus var en västgot. En gotisk konung Hunimundus, Ermanariks son, är däremot för övrigt alldeles okänd. Hela detta släktregister: *Hunimundus* — *Thorismundus* — *Berimud* — *Vetericus* — *Eutharicus* är utan tvivel en ren konstruktion; den politiska avsikten med detsamma är tydligt skönjbar. Att det funnits redan hos Cassiodorus, framgår emellertid av ett ställe i dennes *Variæ*, där bland Amalasuinthas förfäder

¹ I namnen *Hisarnis* (vissa hdskr. *Isarnis*, *Isarna*), *Hunuil* (*Unilt*, *Unil*) och *Hermenerig* (*Ermenierig*, *Ermerich*) är *h* prothetiskt: got. **Eisarneis* (: *eisarn* 'jörn'), **Unwens* (Widsith: *Unwên*), **Airmanareiks*. Möjligen också i det dunkla *Hulmul*? — Jfr hos Cassiodorus *Hamalus* (= *Amal*).

² I den senare hjältesagan utvidgat med suffixet *-ung-*: fht. *Amalunga*, fe. *Amulingas*.

³ Om det historiska förloppet få vi tillförlitliga underrättelser hos den med händelserna samtidige Ammianus Marcellinus (*Res gestæ*, XXXI: 3).

⁴ Jordanes, som skriver några år senare, har upplevat Athalariks tidiga död och fäster nu vid hans systerson Germanus sina svaga förhoppningar om goterfolkets framtid (kap. 60: 314).

⁵ Jordanes, *Getica*, kap. 48: 250, 251.

⁶ Ib., kap. 33: 174, 48: 251. — Jfr om Euthariks härkomst kap. 58: 298.

Amalernas ättartal (enligt Jordanes):

I. Amalerna (namnen allitterera på vokal):

[1. Gapt]			
[2. Hulmul]			
[3. Augis]			
4. Amal			
5. Hisarnis (*Eisarncis)			
6. Ostrogotha (*Austroguta)			
7. Hunuil (*Uuwēns)			
8. Athal (*Apals)			
9. Achiuulf (*Ag'iuulf's)		10. Oduulf (*Audauulf's)	
11. Ansila.	12. Ediuulf (*Aþþiuulf's)	13. Vultuulf]	14. Hermenerig (*Airmanarcihs)
			[24. Humimundus]

II. Märingarna (namnen alliterera på *w*):

13.	Vultuulf (* <i>Wulpuwulfs</i>)	—	Amm. Marc.: Vithimiris (o. 37o)
15.	Valaravans (* <i>Walahrabns</i>)	—	Videricus
16.	Vinitharius (* <i>Winiþa-harris</i>)	—	
17.	Vandilarius (* <i>Wandila-harris</i>)	—	
[18. Thiuðemir]	19. Valamir (* <i>Walamērs</i>)	20. Vidimir (* <i>Widimērs</i>)	
		—	Vidimir

III. Theoderiks familj.

18. Thiudemir (* <i>Þiudamers</i>)		Amalafrida	
		g. m. Thrasamund (vandal)	
		Theodahadus	Amalaberga
			g. m. Hermanafriðus
			Amalafridus
21. Theodericus (* <i>Þiudaríks</i>)		Thiudimund (* <i>Þiudamunds</i>)	
		Thiudigoto	Ostrogoto
		g. m. Alaricus (västgot)	g. m. Sigismundus (burgund)
		Amalaricus	
22. Amalasuentha			
g. m. 23. Eutharicus (västgot)			
24. Athalaricus		25. Mathesuentha	
	g. m. 1) 30. Vitigis		
	2) 31. Germanus		
			32. Germanus

IV. Eúthariks förfäder.

- [14. Hermanicus] —
26. Hunimundus —
27. Thorismund —
28. Berimud —
29. Vetericus —
23. Eutharicus —

nämnas *Hamalus*, *Ostrogota*, *Athala*, *Winitarius*, *Unimundus*, *Thorismuth*, *Walamer*, *Theudimer*.¹

Nu är det att märka, att denna apokryfiska stamtavla (IV å sid. 9) saknar allitteration. Detta urgamla namnskick hos germanerna har varit främmande för stamtavlans upphovsman, vare sig det är Cassiodorus eller någon annan. Så mycket säkrare synes det vara, att den namnserie hos Jordanes, som börjar med Vultuulf och består av ej mindre än sex allittererande namn, återgår på en verklig gotisk folktradition. Av dessa skulle enligt Jordanes Vinitharius, Ermanariks närmaste efterföljare, Valamir och Vidimir ha varit goternas konungar. De båda sistnämnda kunna historiskt säkerställas; de voro samtida med Thiudemir, Thiuderik den stores fader, och delade med honom väldet över goterna i Pannonien. Källorna uppgiva också, att de tre konungarna voro bröder. Om detta är riktigt — vilket man av flera skäl snarast är benägen att betvivla —, genombrytes här allitterationen och en ny princip framträder i namnskicket, variationens: *Valamir*, *Vidimir* och *Thiudemir*. I namnen Thiudemir och Thiuderik möter oss så båda principerna, bokstavsrimmets och variationens, förenade.² Thiuderik efterlämnade som bekant endast döttrar; en av dessa, den äldsta, hette Thiudigoto. Mindre känt är, att han hade en broder vid namn Thiudimundus.³

Vad de tre brödernas fader burit för namn, är ej känt genom säkra historiska källor. Överhuvudtaget veta vi endast föga om östgoternas öden under hunnerväldets tid (o. 375—o. 450). Det har för dem varit en period av upplösning och förvirring. Endast tidvis ha de haft egna konungar, som i så fall erkänt hunnerkonungens överhöghet. Det är betecknande, att även enligt Jordanes endast en av Valamirs förfäder, hans farfader Vinitharius, varit konung. Valamir synes hava dött barnlös. Hans yngre broder Vidimir, som omkom under ett anfall på Italien, efterlämnade återigen, enligt Jordanes, en son, som ävenledes hette Vidimir.⁴ Då han bar samma namn som fadern, var han sannolikt född först efter dennes död. Med de östgoter, som stodo under

¹ Cassiodori Senatoris Variæ XI: 1 (Mon. Germ. Hist., Auct. ant. 12, s. 330). Se nedan s. 17.

² Jfr i den samtida danska kungaätten enligt Beowulf: *Hearogār* med sonen *Hearowearð*, *Hrōdgār* med sönerna *Hrōðric* och *Hrōðmund*.

³ L. Schmidt, Geschichte d. deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung I, s. 142. — I den senare hjältesagan heter Thiuderiks broder **Thiuda-harjis* (fe. *Theodhere*, mht. *Diether*; Þiðreks saga: *Pether*).

⁴ Getica, kap. 56: 284; Romana, 347.

hans ledning, drog han från Italien till Gallien och förenade sig med de där bosatta vesegoterna; inom kort hade de båda stammarna smält samman till ett enda folk. Med Vidimir d. y. tillkommer ett nytt led uti den *w*-allittererande ätten, det sjätte.

Emellertid berättar Ammianus Marcellinus, att efter Ermanariks död *Vithimiris* (**Widimers*) valdes till konung¹ och efter sin snara död följdes av sonen *Videricus* (**Widireiks*). Den gamla konungaätten har sålunda med Ermanarik utslöcknat, och ett nyval äger efter hans död rum. Hövdingadömet har överflyttats till en ny ätt. Vårt antagande ovan, att stamtavlan hos Jordanes innesluter två olika ätter, får härigenom en fullkomlig bekräftelse.²

Vidare synes det vara i hög grad sannolikt, att den nya konungaätten, som efterträder amalerna, är densamma, till vilken *Valamir* och *Vidimir* vid mitten av 400-talet höra. Allitterationen på *w* är gemensam:

Widimers, Widireiks . . . Walamers, Widimers

Namnelementen äro gemensamma: *Widi-*, *-mers*, *-reiks*; jfr också *Walamers* och stamtavlans *Walahrabns*. Namnet *Widimers* återkommer tre gånger. I de båda äldsta leden, från omkr. 375, *Widimers* och *Widireiks*, möter oss fullständigt samma namngivningssystem (allitteration + variation), som omkring 450 uti namnen *Thiudamers* och *Thiudareiks*.

Det är sålunda uppenbart, att det funnits en gotisk hövdingssläkt, vars kännemärke varit namnens allitteration på *w*. Den

¹ Res gestæ, XXXI: 3: »Cuius post obitum rex Vithimiris creatus...»

² I den senare hjältesagan är Ermanarik en grym härskare, som dräper sin son och utöder sin egen ätt. I de tyska källorna bär sonen namnet *Frederik*: Ann. Quedl. (Monum. Germ. hist., fol., Scriptores 6, s. 23): »Ermanaricus... post mortem Friderici, unici filii sui»; Flodoard: »Hermenrico, qui omnem progeniem suam morti destinaverit»; Dietrichs Flucht, v. 2457 f. Hos Saxo heter han *Broderus*; här blir han visserligen i sista stund räddad ur galgen, då den onaturlige fadern besinnar sig och inser, att en barnlös man är som en hök utan fjädrar på sin kropp. Men detta är tydligen en senare förändring av den tragiska sagan. De nordiska berättelserna ha namnet *Randve* (Snorres Edda; prosainl. t. Guðrúnarhvöt). I Thidreks saga (kap. 278—280, 303, 307) har Ermanarik tre söner *Frððrekr*, *Reginbaldr* och *Samson*; han dödar dem alla på den onde rådgivarens Sifkas tillskyndelse. Enligt Jiriczek (Deutsche Heldensage, s. 29 f.) och Heusler (Reallexikon I, s. 628) har sonen först kommit till för Svanhild-sagens skull: »als man... Svanhild zu Ermenrichs Frau machte, begründete man ihre grausige Strafe durch das Wandermotiv von der Liebe zwischen Stiefmutter und Stiefsohn». Även enligt sagan dör sålunda Ermanarik barnlös, och ätten utslöcknar.

gotiska folktraditionens stamtavla, sådan som Jordanes återger den (II å s. 8), kan däremot icke i detalj kontrolleras. Namnen göra här icke samma tillförlitliga intryck, ur historisk synpunkt, som de historiskt betygade (*Widimers*, *Widireiks*, *Walamers*). *Vinitharius* ('venderkämpen') och *Vandalarius* ('vandalerkämpen') ha också av flera forskare uppfattats såsom binamn, icke personnamn i egentlig mening. Om *Vinitharius* berättar Jordanes (kap. 48: 247), att han låtit korsfästa de slaviska anternas konung, dennes söner och sjuttio av hans förnämsta män — en bedrift sålunda, som synes passa förträffligt som motivering till hans namn.¹

Namnen i denna serie ha allesammans en utpräglad krigisk karaktär. *Vala-* (i *Walahrabns*, *Walamers*) är utan tvivel samma stam som isl. *valr* 'de i striden fallna'.² *Walahrabns* ('valplatsens korp') är en alltför prägnant bildning för att tillåta någon annan tolkning (jfr fht. *Walaram*, fe. *Wælraefen*). Kampens speciella miljö frammanas av namnelementen *-wulfs* och *-hrabns* (*Wulpuwulfs*, *Wala-hrabns*). Som helhet ger nog stamträdet mera ett poetiskt än ett historiskt vederhäftigt intryck.

Påfallande ofta förekommer som namnelement *-mers*. Det är sannolikt denna ätt, som — väl efter den *Widimers*, som höjde den till kungadömetts värdighet³ — burit namnet *märingar*. —

Uti de gotiska sagotraditioner, som finnas antydda i den fornengelska dikten *Widsith*, omtalas också *Wulfhere* och *Wyrnhere*, under vilkas tid reidgoterna mycket ofta kring *Wistlarwudu* ('Weichselskogen') måst med skarpa svärd mot hunnerna värja sin gamla odaljord.

[v. 119 f.]

*Wulfhere sohte ic ond Wyrnhere: ful oft þær wig ne alæg,
þonne Hræda here heardum sweordum
ymb Wistlarwudu wergan sceoldon
ealdne eþelstol Ætlan leodum.*

¹ Överhuvudtaget torde det ha varit utländska folkbeteckningar, som ursprungligen ingått i personnamn på *-harjaz*: fht. *Walahreri*, fe. *Wealhhere*; fht. *Warinhari*, fe. *Wernhere*; fht. *Swabhari*, urn. *swabaharjan*, isl. (fsv.) *Sváfarr*, m. fl.

² Annorlunda (till *vala-* i den ursprungliga betydelsen 'auserwählt, geliebt') Schönfeld, Wörterbuch d. altgerm. Personen- und Völkernamen.

³ R. Heinzel (über die ostgotische Heldensage, s. 17 f.), S. Bugge (Der Runenstein von Rök, s. 53 f.), R. Much (Reallexikon 3, s. 389) härleda folknamnet *märingar* ur namnet *Walamers* (Theoderik den stores farbroder).

Wyrnhere har sedan gammalt identifierats med *Hervararsagans Ormarr*, som försvarar goternas land mot de inbrytande hunnerna. *Wulfhere* är däremot för övrigt obekant. Sagan har, såsom von Friesen visat,¹ ursprungligen hört hemma bland reidgoterna i Weichseldalen och återger minnen av deras strider efter Ermanariks fall med den hunniske arvfanden. *Wulfhere* och *Wyrnhere* (*Ormarr*) ha sålunda varit samtida med de *w*-allitererande leden i stamtavlan. Därtill är det en märkligt stor överensstämmelse i namnen. Utom själva alliterationen äro namnelementen gemensamma: sammansättningsleden *-harjis* (*Wulfaharjis*, *Waurmaharjis* — *Winiþaharjis*, *Wandalaharjis*), den heroiska poesins djurvärld: varg (*Wulfa-harjis* — *Wulþu-wulfs*), korp (*Wala-hrabns*) och ormdrake (*Waurma-harjis*). Säkerligen våga vi förutsätta stora sakliga och formella likheter mellan den östgotiska hjälteediktning, varur stamfäderna till *Walamir* och *Widimir* framgått, och den reidgotiska, varav några svaga minnen ännu finnas bevarade i den nordiska och fornengelska litteraturen.

I den senare hjältesagan glömdes snart allt som låg emellan Ermanarik och Theoderik, och dessa båda gjordes till samtida. —

Av Ermanariks förfäder enligt Jordanes är icke någon enda historiskt betygd. De tillhöra allesammans folkdiktningens heroiska gestalter, om vilkas historiska existens vi ingenting omedelbart kunna veta. Namnen äro av en märklig karaktär, helt olika dem i märingarnas ätt. *Achiulf* (**Agiwulfs*), *Oduulf* (**Audarwulfs*), *Ediulf* (**Aiþiwulfs*) förefalla att vara verkliga personnamn. *Ansila* är ett kort namn, till sådana sammansättningar som urn. *ansugisalas* (gen.), isl. *Ásmundr* o. s. v.² *Hunnil* ha av J. Grimm³ och K. Müllenhoff⁴, säkerligen riktigt, sammanställts med *Widsiths Unwæn*. Denne säges nämligen där vara son till *Eastgota* (= *Ostrogottha*);⁵ detsamma är fallet med *Hunnil* hos Jordanes. Den östgotiska formen har varit **Unwæn*; förvanskningen hos Jordanes

¹ Rökstenen (1920), s. 108 f.

² Naturligtvis kan det också betyda 'den lille åsen'. Ätten ansågs ju av goterna, enligt Jordanes, »såsom halvgudar eller åsar (*Ansis*)».

³ Geschichte d. deutschen Sprache, s. 311.

⁴ ZfdA 12 (1868), s. 253; Mommsens ed. av Jordanes, s. 143. Se även Schönfeld aa. och v. Grienberger IFAnz 32 (1913), s. 37.

⁵ »... *East-gotan, frodne ond godne fæder Unwenes*». — *Unwini* omnämnas även, jämte *Widie* (Widsith: *Wudga*, Jordanes: *Vidigoia*), i en senare engelsk urkund; se R. W. Chambers, Widsith (1912), s. 254. — *Unwamus* som personnamn, se A. Socin, Mittelhochdeutsches Namenbuch, s. 221.

består sålunda endast däri, att *n* utbytt mot *l*.¹ Innebörden av namnet skulle, enligt Müllenhoff, vara 'præter spem natus'. Det gör snarast intryck av att vara ett binamn. Detsamma gäller om ännu två andra led i ättelängden: *Hisarnis*, sannolikt motsvarande ett got. **Eisarneis* (eller **Eisarneins*?) 'den järnhårde', och *Athal* (Cassiodorus: *Athala*) 'den ädle, den förnämste'. *Ostrogota* (andra hdskr.: *Ostrogota*, got. **Austraguta*, fe. *Eastgota*) är givetvis bildat på folknamnet; det betyder ingenting annat än 'östgoten'.² Återstår så stamfadern *Amal* (Cassiodorus: *Hamalus*). Med honom har amalernas stamträd börjat.³ Han nämnes också främst uti Cassiodori uppräknig av Amalasuinthas förfäder (ovan s. 10). Från honom härledde ätten icke blott sitt namn, utan också sin lycka. »Enituit Hamalus felicitate», säger Cassiodorus. Såsom en mäktig ätts stamfader har han i saga och dikt utmärkt sig just genom en rik fond av lycka. — Namnen *Hulmul* och *Augis*, som hos Jordanes föregå *Amal*, ha säkerligen icke från början stått i detta sammanhang. Måhända ha de överhuvud icke hört med till ättelängden.

Förmodligen redan i folktraditionen ha de båda ätterna, amalernas och märingarnas, ställts i genealogiskt samband med varandra. Stamfadern *Wulfwulfs* gjordes till broder av *Airmanareiks*. Så kunde Theoderik själv uti hjältesagan kallas en amalung.⁴ Båda namnen, amalungar och märingar, utsträcktes efterhand till att omfatta hela folket, östgoterna.

I varje fall är det säkert, att Theoderik den stores anknytning till amalernas ätt icke är ett lärt påfund av Cassiodorus i syfte att förhärliga det mäktiga härskaruset. Theoderik själv och hans fader Thiudimir ha varit övertygade om sin härstamning från den gamla vittberömda ätten. Att de ha velat hävda detta legitima ursprung, har förmodligen ingått som ett led i deras strävan att samla och ena den splittrade gotiska folkstammen. Theoderiks syster bar namnet *Amalafrida*; hon blev moder till Theodahad (Athalariks medregent) och *Amalaberga*. Denna fick i sin tur

¹ Måhända har man skäl att erinra om att en förväxling av *†* och *‡* i runskriften ligger nära till hands?

² Se närmare nedan s. 32.

³ »Amal, a quo et origo Amalorum decurrit.»

⁴ Ælfred, Boethius: *se Peodric was Amulinga*; Ann. Quedl.: *Amulung Theoderic dicitur*, m. fl. Som personnamn förekommer *Amalongus* (en langobard) hos Paulus Diaconus V: 10 (år 663), *Omoling*, *Omulung* i engelska diplom o. 700.

sonen *Amalafridus*.¹ Sin egen legitima dotter kallade Theoderik *Amalasuintha*. Därjämte hade han, berättar Jordanes, två frillobarn, döttrarna Thiudigoto och Ostrogoto. Thiudigoto blev föräld med vesegoternas konung Alarik och fick med honom sonen *Amalarik*. Det är att märka, att dessa fem nära anförvanter till Theoderik — hans syster, dotter, dotterson, systerdotter, systerdotters son — äro de enda, så vitt man vet, i gammal tid, som burit namn sammansatta med *Amala*.² Uppenbarligen är denna namngivning ett uttryck för det gotiska storkungadömet anspråk och stolthet.³ Då Theoderik i brev till turingarnas konung Hermanafred föreslår denne ett giftermål med hans systerdotter Amalaberga, framhåller han den stora ära, som låg i förbindelsen med en ättling av Amal.⁴ Amalernas ära klingar flerstädes igenom till och med det dåliga latinet hos Jordanes.⁵ Betecknande äro också namnen *Thiudigoto* och *Ostrogoto*. Det senare är uppkallelse efter en frejdad stamfader.

Det är märkligt, hurusom i det ögonblick, då goterna under Theoderiks ledning nå fram till höjden av storhet och makt, en medveten anknytning sker till folkets forntid och saga. Namnen

¹ Prokopios, De bello gothico IV: 25.

² Jfr Schönfeld, aa. — Senare blevo namn på *Amal*-rätt vanliga. Se Förstemann, Personennamen, sp. 88 f. Goternas personnamn och namnskick har i stor utsträckning efterbildats av de andra germanstammarna. Efter namnet *Amalasuintha*, som bars av Theoderik den stores dotter, ha säkerligen bildats: *Chlotoswintha*, dotter av frankerkonungen *Chlotochar* (Lothar I, † 561), g. m. langobardernas konung Alboin; *Albswintha*, dotter av *Alboin*, † 572. Jfr även s. 66. Märkligt nog är det företrädesvis de kvinnliga medlemmarna av ätten, som bli bärare av de innehållsdigra namnen. De kunna sålunda föra med sig i hemgift en dyrbar skatt av ättens ära och lycka. Deras namn blir en prydnad för det nya hemmet och en ständig erinran om frejdade sagohjältar och mäktiga fränder.

³ Jfr G. Schütte, Oldsagn om Godtjod (1907), s. 153.

⁴ Variæ IV: 1 (s. 114): »... ut qui de regia stirpe descenditis, nunc etiam longius claritate Hamali sanguinis fulgeatis».

⁵ Getica, kap. 33: 174 (om Beremud): »Conscius enim erat virtutis et generis nobilitate, facilius sibi credens principatum a parentibus deferri, quem hæredem regum constabat esse multorum. Quis namque de Amalo dubitaret, si vacasset, eligere?» Kap. 38: 199 (slaget på Katalauniska fälten): »Inter quos Ostrogotharum præminebat exercitus Valamire et Theodemire et Videmire germanis ductantibus, ipso etiam rege, cui tunc serviebant (scil. Attila), nobilioribus, quia Amalorum generis eos potentia illustrabat». Kap. 29: 146 (Alarik, västgoternas konung) »cui erat post Amalos secunda nobilitas Balthorum que ex genere origo mirifica». Kap. 23: 116 (om Ermanarik): »nobilissimus Amalorum ... quem merito nonnulli Alexandro Magno comparavere maiores».

föra här ett oförtydligt språk. Amalernas mångbesjungna ätt blir det centrala uti den forna storheten — före ofriheten under hunnerväldet —, som man vill återuppliva och överträffa. Hjaltesagornas glans ville Theoderik icke försaka för sitt nya konungadöme, och han förstod deras betydelse. Han hävdar med energi och framgång, att han är en rättmätig ättling av Amala och Ostrogotha. Säkerligen är det också Theoderiks egna tankar, som Cassiodorus för i pennan, då han manar goterna att visa, att fädernas tapperhet ännu finns kvar hos dem,¹ eller erinrar dem om den traditionella troheten mot furstehuset.² Det gällde ju också att inför det romerska folket hävda, att goterna voro en gammal stam med ett ärorikt förflutet och att amalernas ätt uti ära icke stod efter för någon annan.³ I denna anda var det som Cassiodorus, Theoderiks högtbetrodde man, skrev goternas historia. »Han utsträckte sitt arbete även till vår gamla släkt och inhämtade genom sina studier (*lectione*) det som knappast våra förfäders åldrigaste erinringar bevarat. Han framdrog ur forntidens gömslen goternas konungar, som varit dolda uti långvarig glömska. Han återställde amalerna med denna ätts glans och visade tydligt, att vi upp till sjuttonde led hade kungliga förfäder. Han gjorde goternas ursprung till en del av den romerska historien... Betänken därför, vilken kärlek han har visat eder genom att upphöja oss, han som har visat, att eder härskares folk varit allt sedan forntiden beundransvärt, så att I, som från edra förfäders dagar alltid haven aktats såsom ädla, nu ären styrda av en gammal kungaätts avkomling!»⁴

Det låg sålunda i de historiska förhållandena själva en mäktig eggelse att framdraga allt som hjältedikt och saga kunde förmäla om goternas forntid och amalernas åldriga anor. Av liknande art var det intresse, som Karl den store tre århundraden senare visade för sitt folks »carmina antiquissima»,⁵ eller Alfred den stores iver

¹ Variæ I: 24 (s. 27): »... quatenus parentum vestrorum in vobis ostendatis inesse virtutem...».

² ib. VIII: 5 (s. 235): »... [vos] per quos deo iuvante parentes nostri decenter evecti sunt et inter tam prolixum ordinem regum susceperunt semper augmentum.»

³ ib. VIII: 2 (s. 232): »... quoniam quævis claritas generis Hamalis cedit et sicut ex vobis qui nascitur, origo senatoria nuncupatur, ita qui ex hac familia progreditur, regno dignissimus approbatur» (Athalarik till romerska senaten).

⁴ Athalarik till romerska senaten (Variæ IX: 25, s. 291).

⁵ Einhard, Vita Caroli Imperatoris (Monum. Germ. Hist., Scriptores 2), kap. 29: »Item barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella caneantur, scripsit memoriæque mandavit.»

för »Saxonica poemata». Enligt Jordanes har goternas tåg från Östersjön till Svarta havet omtalats i deras forna sånger nästan såsom i historisk framställning;² ja, i sådana ha helt visst också skildrats deras utvandring från Scandza på trenne skepp under konung Berigs ledning.³ Vidare få vi hos samme författare veta, att de »med sång och citterspel firade förfädernas bedrifter, Eterpamaras, Hanalas, Fridigerns, Vidigoias och andras, vilka hos detta folk hållas så högt i ära, att knappast den beundransvärda [grekisk-romerska] forntiden kan berömma sig av sådana hjältar». Om beskaffenheten av dessa hjältesånger få vi tyvärr ingenting närmare veta. Den litterärt högt bildade Cassiodorus har ansett, att en stump getisk eller skytisk historia från Herodotos och andra klassiska auktorer hade mera med ämnet att skaffa än dessa halvt förstådda sagor och kväden, som blott levde på barbariska sångares läppar.

Vid förhållandet av amalerna följer Jordanes (Cassiodorus) folktraditionen vida närmare än uti skildringen av goternas fornhistoria. Trots de lärda hypoteserna om geter och skyter har han lyckligtvis meddelat stamträdet i alldes oskadat skick. De allittererande namnlängderna äro oss ett kriterium på att han här icke konstruerat på egen hand, då han anger Athalariks sjutton heroiska anor, utan tillförlitligt återger den gotiska källans innehåll. De »fabulæ», som åberopas, ha utan tvivel haft poetisk form. Om deras beskaffenhet för övrigt kunna vi med tillförsikt påstå, att de innehållit just det som Jordanes säger sig skola meddela, ehuru han förbluffande nog sedan nöjer sig med en enkel namnuppräknings: »varifrån var och en härstammar och varifrån han leder sitt ursprung samt varefter han funnit sitt slut.» Det har sålunda varit ett kväde av i huvudsak samma art som Ynglingatal.

Vid sidan av ättekvädet har det funnits andra sagor om de gotiska fornkonungarna. I ett brev till den romerska senaten, vari Cassiodorus utgjuter sig uti Amalasuinthas lov, omnämner han

¹ Asser, Annales rerum gestarum Aelfredi (ed. Stevenson, 1904), § 22, 75, 76.

² Getica, kap. 4: 28.

³ ib. kap. 4: 25 »Ex hac igitur Scandza insula... cum rege suo nomine Berig Gothi quondam memorantur egressi».

⁴ ib. kap. 5: 43. Ammianus uppgiver också (XXXI, 7: 11) om Fridigerns västgoter, att de uti råa missljud uppstämde sina förfäders lov: »Barbari vero maiorum laudes clamoribus stridebant inconditis, interque varios sermonis dissoni strepitus leviora proelia temptabantur.»

hennes förfäder på följande sätt: »Om man jämför henne med den kungliga raden av hennes förfäder, skall man snart återfinna deras dygder såsom i den renaste spegel. Ty Hamalus utmärkte sig genom lycka, Ostrogota genom tålmod, Athala genom mildhet, Winitarius genom rättvisa, Unimundus genom skönhet, Thorismuth genom kyskhet, Walamer genom trohet, Theudimer genom godhet och hennes frejdade fader, såsom i själva haven sett, genom vishet.»¹ I några fall — beträffande Ostrogota, Hunimundus och Thorismuth — motiveras dessa omdömen genom Jordanes' berättelser. Sannolikt grunda de sig, såsom Müllenhoff framhållit,² till stor del på gotisk saga och dikt. Sådan förutsättes även av Widsiths karaktäristik av Ostrogota såsom *frōdne ond gōdne fæder Unwenes*.»

II.

Utanför de båda ättelängderna, som sammanhållas genom allitterationen, står emellertid ännu ett namn, det första i Jordanes' serie. »Den förste av dessa hjältar var, såsom de själva berätta i sina sagor, *Gapt*». Det hänvisas sålunda för detta namn uttryckligen till den gotiska folktraditionen. Om det första namnet, *Gapt*, måste i eminent mening gälla Jordanes' ord: »De kalla sina hövdingar (*proceres*) ... icke längre för vanliga människor, utan för halvgudar eller åsar (*non puros homines, sed semideos, id est Ansis*)». Vi befinna oss sålunda här alldeles omissskänligt på mytisk grund.

För *Gapt* erbjuder sig emellertid icke någon omedelbar språklig tolkning. Man kommer näppeligen ifrån antagandet, att namnet är fördärvat på ett eller annat sätt. Redan Jacob Grimm antog också, att det är en felskrivning för **Gaut*.³ Han erinrar om att got. *w* (i Wulfilas skrift) i hög grad påminner om ett lat. *p* och lätt nog kunde förväxlas med detta. Han påpekar förekomsten av analoga felskrivningar i fornengelskan, t. ex. *Godpulf* för *Godwulf*. Grimm sammanställer det got. *Gauts* med Snorre-Eddans *Gautr* såsom namn på Oden och med de fornengelska stamtavlornas *Geat*, »auf dem vorzugsweise und ausdrücklich der begriff der göttlichkeit ruht».

¹ Variae XI:1. Egendomligt nog saknas här Ermanarik, enligt Jordanes »nobilissimus Amalorum».

² ZfdA 12, s. 253.

³ Geschichte d. deutschen Sprache, s. 538; Deutsche Mythologie, 3 s. 398.

Mot Grimms förklaring har Müllenhoff¹ riktat den invändningen, att den gamla diftongen *au* av Jordanes och Cassiodorus uti namn, som de upptagit direkt ur det levande gotiska språket, återgives icke *au*, utan *o* (t. ex. *Ostrogotha*, äldre **Austro*). Got. *au* har i östgotiskan vid denna tid övergått i *ō*. Endast uti namn av annat ursprung användes *au*: *Raumaricia*, *Audefleda* (Theoderik den stores gemål, en frankisk kungadotter). Därjämte fäster Müllenhoff uppmärksamheten på att något annat exempel på felskrivning *p* för *u* i gotiska namn icke finnes. Han anser det därför osäkert, huruvida *Gapt* kan vara **Gaut*, men själv har han icke någon annan förklaring att sätta i stället.

Müllenhoffs kritik var visserligen befogad, men den kan knappast sägas vara avgörande. De forskare, som senare yttrat sig i frågan, ha därför också fasthållit vid Grimms uppfattning. Så Rud. Much.² Den svårighet, som Müllenhoff påpekat beträffande vokalen, gäller också för det närmast följande namnet i stamtavlan, *Augis*. En annan gotisk konung skrives hos Jordanes *Aoric*, en gotisk hövding under Ostrogotas tid *Argaith*. Det saknas sålunda ingalunda exempel på diftong även hos Jordanes. Måhända härrör namnet *Gapt*, framhåller Much, icke omedelbart ur folklig tradition, utan närmast ur grekisk källa. Under denna förutsättning är skrivningen icke svår att förklara. I det samtida grekiska talspråket har $\pi\tau > \varphi\tau$ och $(\alpha)\varphi\tau$ likaledes $> (\alpha)\varphi\tau$: $\alpha\delta\tau\acute{o}\varsigma$ uttalas *aftós* och $\acute{\epsilon}\pi\tau\acute{\alpha}$ *heftá*, såsom talrika skrivningar visa. Ett got. **Gaut* måste sålunda av en grek uttalas **Gaft*, och att detta i handskrift skulle komma att återges Γαπτ, är fullkomligt naturligt. Much erinrar om att namnet **Thrafstila* (: got. *þrafstjan* 'trösta, uppmuntra') återges *Trapstila* (Jordanes), *Thraustila* (Marcellinus), *Thraufstila* (Jordanes), vilket måste förklaras av samma egenhet i det nygrekiska uttalet. — Till Much har anslutit sig M. Schönfeld, som ju senast ägnat de germanska språkresterna hos de grekiska och romerska författarna ett ingående studium.³

¹ Mommsens ed. av Jordanes, s. 143; Deutsche Altertumskunde 4, s. 183.

² ZfdA 41, s. 95 f.

³ Wörterbuch d. altgerm. Personen- und Völkernamen (1911). Jfr också J. M. Kemble, The Saxons in England (1849) 1, s. 370; E. H. Meyer, Germanische Mythologie (1891), s. 17, 234 (*Gapt* »wahrscheinlich verschrieben»); W. Golther, Handbuch d. german. Mythologie (1895), s. 301; Th. Hodgkin aa, s. 33; Förstemann, Personennamen, sp. 606; E. Brate i Nord. Familjebok, (Gautr), Hellquist, Etym. Ordbok (göt). — Orimlig såväl formellt som sakligt är v. Grienbergers förklaring av *Gapt*, *Hulmul* och *Augis* som **Gafts* (= *ginnunga gap*), **Umul* (= *Ymir*) och **Au-gis* 'stamfaderns underpant' (= *Buri*) (Zeitschr. f. d. österr. Gymnasien 1896, s. 1010; IFAnz 32, s. 53; 40, s. 40).

Att Cassiodorus delvis bygger på äldre skriftliga källor, är ovedersägligt. Det synes framgå av hans egna ord uti skrivelsen i Athalariks namn till romerska senaten (s. 16), där han omnämner sitt författarskap på följande sätt: »Tetendit se etiam in antiquam prosapiem nostram, lectione discens, quod vix maiorum notitia cana retinebat. Iste reges Gothorum longa oblivione celatos latibulo vetustatis eduxit. Iste Hamalos cum generis sui claritate restituit, evidenter ostendens in decimam septimam progeniem stirpem nos habere regalem.» Det förefaller fullkomligt omotiverat, detta uttryckliga framhållande av skriftliga källor, om det icke hade verklig grund. Och det ställes just i samband med »vår gamla familj» och Athalariks sjutton kungliga anor. Först därefter framhålles såsom en ytterligare förtjänst hos författaren, att han »originem Gothicam historiam fecit esse Romanam, colligens quasi in unam coronam germen floridum quod per librorum campos passim fuerat ante dispersum», varmed tydligen menas, att han indragit getisk och skytisk sagohistoria i den gotiska. Jordanes återopar en författare Ablavius, »descriptor Gothorum gentis egregius»; av dennes verk är dock beklagligtvis ingenting i behåll. Vi veta icke ens, när han har levat, ej heller på vilket språk han skrivit. Namnet är sannolikt grekiskt¹. Förmodligen har han varit Cassiodori huvudkälla för goternas äldre historia.² Då Jordanes i slutet av kap. 14, omedelbart efter stamtavlan, omtalar goternas fördelning i ostrogoter och visigoter, stöder han sig uttryckligen på Ablavius (ovan s. 6). Han anknyter här till vad han i kap. 5:42 omtalat om samma sak, straxt innan han övergiver de verkliga goterna för ett längre inpass om geter och skyter. Goternas öden vid Svarta havet, uti Skytien, skildras

¹ Mommsen i företalet till Jordanes, s. xxxvii; Schönfeld aa.

² Ablavius nämnes, om vissa handskrifter läsart är riktig, av Cassiodorus, *Variae* X: 22 (s. 312). Mommsen i företalet till Jordanes, s. xxxvii f.: »Huic probabile est maximam et utilissimam partem historiae Gothicae Cassiodoranæ deberi... Singillatim Ablabiana ut persequamur quamquam fieri non potest, tamen ubi ad cantiores maiorum provocatur, legesque Gothicae bilagines commemorantur aut nominum formae produnt scriptorem Gothice doctum, id quod cadit in descriptionem Scandiae et stemma Amalorum... ibi probabile est Ablabium auctorem esse». M. Manitius, *Geschichte d. lateinischen Literatur des Mittelalters* 1, s. 43, 214: Jordanes' *Getica* är snarast »eine magere, sachlich-stilistische Verdünnung des aus vielfachen griechischen wie lateinischen und auch aus mündlichen Quellen geschöpften Originals». E. Norden, *Die lateinische Literatur im Übergang v. Altertum zum Mittelalter* (Kultur d. Gegenwart I: 8, 3. Aufl.), s. 494: »Er schrieb, freilich nach dem Vorgang eines zeitgenössischen Griechen in Konstantinopel, die Geschichte des Gotenvolkes...».

kap. 4: 27, 28 och kap. 5: 38—43. I begynnelsen av denna framställning återopas såväl gotiska kväden som Ablavii historia: »[28] Därefter nådde de segrande fram till Skytiens yttersta länder, som gränsa till Svarta havet. Såsom det allmänt berättas i deras gamla sånger nästan såsom uti historisk framställning. Detta berättar också Ablavius, det gotiska folkets förträfflige historie-skrivare, i sin utomordentligt tillförlitliga historia. [29] Härmed överensstämma också några äldre författare... [38] Vi läsa om dem,¹ att deras boplatser först voro på skytisk mark längs träsket Mäotis; därpå i Mösien, Tracien och Dacien, slutligen återigen i Skytien norr om Svarta havet.» Med all sannolikhet härrör då ur samma skriftliga källor vad Jordanes eljest i samband med de tre olika boningsplatser, som goterna uppges ha successivt intagit i sydöstra Europa, meddelar om deras gudskyrd och hjältesagor, ävensom stamtavlan i kap. 14. Det är under sådana förhållanden givetvis ingalunda uteslutet, att enstaka namnformer (såsom **Gaut*, **Augis*, **Aoric*) kunna vara hämtade ur en gotisk dialekt, som (ännu) icke hade övergången av *au* > *ö*.

Längre än till ett sådant sannolikt resultat torde man väl näppeligen kunna komma genom en rent formell granskning av själva namnet. Det finns emellertid starka sakliga skäl, hittills icke tillräckligt beaktade, som enligt min mening avgörande tala för att *Gapt* verkligen återger ett got. **Gauts*.

I den fornengelska dikten Deors klagan förekomma följande rader:

[vs 15] *Wurdon grundlease Geates frige,
þæt hi(m) seo sorglufu slæp ealle binom.*

Den saga om en *Geat* (= got. *Gauts*), som i dessa verser antydes, är oss visserligen för övrigt fullständigt okänd. Men någon vägledning torde vi kunna finna däruti, att *Geat* i kvädet nämnes omedelbart före *Feodric* (vs 18—20) och *Eormanric* (vs 21—27), alltså i en krets av gotiska sagor.² Namnets förekomst här står sålunda i förträffligaste överensstämmelse med en gotisk stamfader **Gauts*. Denne har, såsom Jordanes meddelar, omtalats i goternas »fabulæ». Han framställdes i dessa icke såsom en historisk hjälte, utan såsom en av »semideos, id est Ansis».

¹ Vål hos Ablavius.

² Närmast före *Geat* omtalas *Weland* (vs 1—7) och *Beadohilde* (vs 8—13). Dessa voro enligt sagan föräldrar till *Widia* (Waldere 2, 9), den västgotiske hjälten *Vidigoia* hos Jordanes, och tillhöra sålunda också den gotiska sagokretsen.

Dessa viktiga uppgifter böra närmast ses i belysning av vad Jordanes har att säga om goternas gudar och heroer i ett föregående kapitel, omedelbart före det långa inskottet av geternas historia: »[Kap. 5:40] Så berömda voro geterna, att det säges, att Mars, som poeternas villa kallar för krigets gud, för längesedan blivit född bland dem. Därför säger också Vergilius: 'gravidumque patrem, Geticis qui præsident arvis'. [41] Denne Mars hava goterna alltid dyrkat med en mycket rå kult — ty hans offer var krigsfångarnas död —, i den tron att stridernas herre lämpligen blidkades genom utgjutande av människoblod. Honom lovades förstlingen av bytet, åt honom upphängdes på trädstammarna erövrade troféer. Och han hade hos dem vunnit en tillgivenhet framför övriga gudar, alldenstund det tycktes dem vara en dyrkan ägnad åt stamfadern själv (*Eratque illis religionis præter ceteros insinuat affectus, cum parenti devotio numinis videretur impendi*). [42] Men på sin tredje boningsplats, norr om Svarta havet, då de redan blivit mänskligare och, såsom vi förut ha sagt, mera kultiverade, fördelade de sig emellan två [hövdinga]ätter: vesegoterna tjänade balthernas ätt, ostrogoterna de frejdade amalerna».

Även i denna framställning är visserligen sammanblandningen av goter och geter framträdande, och man måste vara på sin vakt, då man ur ett sådant material vill draga några slutsatser för goternas fornhistoria. Den gotiske Mars, »stridernas herre» (*bellorum præsul*), som dyrkades genom utgjutande av människoblod och åt vilken levande krigsfångar offrades, erinrar slående om Oden. Redan Tacitus framhåller, att germanerna »mest dyrka Mercurius (d. v. s. Oden), åt vilken de anse det tillbörligt att på bestämda dagar bringa till och med människooffer» (*Germania*, kap. 9).¹ Då hermundurerna år 58 e. Kr. beredde sig till en strid mot chatterna, »lovade de åt Mars och Mercurius den fientliga hären till offer och i följd av detta löfte prisgåvos hästar, män, allt levande åt döden» (*Tacitus, Annales* 13: 57).² Särdeles betecknande är framför allt, att, såsom Jordanes framhåller, de offrade föremålen upphängdes i

¹ Att människooffret speciellt tillhör Oden, framhäves tydligt av det följande: »Mars (d. v. s. Tyr) sona de med offer av de djur, som därtill äro tillåtna, och likaså Herkules (Tor).»

² Om människooffer bland germanerna, särskilt offrandet av krigsfångar (*Strabo* VII: 2), se Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* 4, s. 214 f.; E. Mogk, *Die Menschenopfer bei den Germanen* (*Abh. d. phil.-hist. Kl. d. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch.* 27); Hoops' *Reallexikon: Menschenopfer* (Mogk). Om offerdepåer och förstörande av segerbyte (*Tacitus, Annales* 1: 59 f.; *Orosius* 3: 16), se G. Schütte, *Offerpladser i Overlevering og Stedminder* (1918).

träden. Detta är ej känt i fråga om någon annan gud än Oden (*»Hangatyr»*).¹ Att den gudomlighet, som framför allt var »stridernas herre», av Jordanes betecknas såsom Mars, är i själva verket förklarligt nog. Hos andra latinska författare vid medeltidens början kallas han visserligen Mercurius.² Men detta hänger utan tvivel samman därmed, att uti veckodagarnas namn, som bland Väst-europas germanstammar voro i allmänt bruk, romarnas Mercurius motsvarades av Oden. Goterna synas icke ha känt till dagarnas benämning på romerskt sätt efter planetgudar.³ Här fanns sålunda inte den fasta norm för de inhemska gudanamnens omskrivning, som veckodagarna annars utgjorde. Även hos Prokopios döljer sig, såsom allmänt antages, götarnas Oden under namnet Ares.⁴

Mars, som dyrkades främst av alla gudar och under vars namn vi igenkänna den germanske Oden, betraktades nu av goterna såsom stamfader. Men om så var, måste han självklart i främsta rummet framstå som urfader för den härskande hövdingaätten, som i varje särskild tid måste leda sitt ursprung tillbaka till honom. Dess ära liksom dess legitimitet var grundad uti denna börd. Goterna ha i detta avseende hyst samma föreställningar som vi sedan möta såväl i Norden (ynglingaätten) som i England (heptarkiens stamtavlor). Konungens lycka och makt, som nära sammanhänge med stammens, berodde till icke ringa del just på den gudomliga härstamningen. Jordanes nämner också omedelbart i detta sammanhang de båda stamgrenarnas hövdingar: »vesegoterna tjänade balthernas ätt, ostrogoterna de frejdade amalerna». Dessa namn, balthar och amaler, införas här för första gången i framställningen. Härtill ansluter sig så direkt — om man bortser från den inflickade getiska historien — stamtavlan.

¹ H. M. Chadwick, *The cult of Othin*, s. 16 f.; W. v. Unwerth, *Totenkult und Odinverehrung* (1911), s. 92 f. Starkad offrar konung Vikar åt Oden genom att hänga upp honom i ett träd och genomborra honom med ett spjut (*Gautreks s.*, kap. 7; Saxo, ed. Holder, s. 276 f.). Odens förbindelse med galgen: Háv. 155, Yngl. s. kap. 7, talrika namn som Galgavaldr, Hangadróttinn. — Jfr också Tacitus, *Annales* 1: 59—61 (Chadwick aa, s. 31; K. Helm, *Altgermanische Religionsgeschichte* 1, s. 269 n., 305).

² Paulus Diaconus I: 9; Jonas fr. Bobbio, *Vita Columbani* (o. 620); Wulfstan (ed. A. Napier, Berlin 1883, s. 107); jfr J. M. Kemble, *The Saxons in England* 1, s. 336, 338 f.; K. Helm, *Altgermanische Religionsgeschichte* 1, s. 259 n. 42.

³ Förf.: *Zur Geschichte d. germanischen n-Deklination* (Upps. 1914), s. 171 f.

⁴ *Bellum gothicum* II: 15. Jfr nedan s. 25. — Förf.: *Fornida gudsdyrkan i Östergötland* 2 (1922), s. 42. — Oden betecknas såsom Mars hos Adam av Bremen (IV: 26) och Saxo (ed. Holder, s. 66). — Även om vi icke ägde dessa tydliga uppgifter hos Jordanes, skulle vi med full säkerhet kunna sluta oss till att goterna varit ivriga dyrkare av Oden.

Gapt, amalernas urfader, tillhör *Ansis* (got. **anseis*) 'åsarna'. I nordisk mytologi är ju Oden 'åsen' par préférence. *Gapt* är följaktligen identisk med Mars—Oden, »stamfadern själv». Just i egenskap av stamfader, för folket och dess konungar, bär han namnet **Gauts*.

III.

Gautr (*Gauti*) förekommer som bekant i den isländska litteraturen såsom en poetisk benämning på Oden. I synnerhet är det ymnigt belagt uti skaldernas omskrivningar.¹ Det är utan tvivel till sitt ursprung identiskt med personnamnet *Gautr* (*Gauti*), fsv. *Göt* (*Göte*) och binamnet *gautr* (*gauti*), och den egentliga betydelsen är sålunda 'göten, den götiske'. Ett sådant namn måste bero därpå, att Oden varit en bland götarna särskilt dyrkad gud. Han kunde också kallas *Gauta-týr* (Hákonarmál, str. 1), 'götarnas gud', och *Gauta spialli* (Sonatorrek, str. 21), 'götarnas vän'. Att dessa beteckningar grunda sig på ett religionshistoriskt förhållande, har jag annorstädes sökt att visa.² Åtskilliga fakta såväl uti ortnamnen som i folktron tyda på att Odenstro och Odenskult fått en tidig och särdeles rik utveckling i Västergötland. Såväl för svearna i nordöst som för de norska stammarna i nordväst har helt säkert Oden under ett skede av hednatiden framstått som 'göten'.

Men sannolikt har Oden bland götarna själva i en alldeles särskild bemärkelse burit namnet *Gautr*. Flera isländska källor omtala en sagokonung *Gautr* (*Gauti*) såsom stamfader för en konungaätt i Västergötland. Först och främst är detta fallet med ett par fornaldarsagor: Gautreks saga, Hrólfs saga Gautrekssonar, Þorsteins saga Víkingssonar, Bósa saga. Om också dessa sagor äro sena isländska kompositioner, där allehanda stoff sammanförts och omstöpts,³ så torde dock namnen *Gautr* och *Gautrekr* representera en ursprunglig tradition, den fasta kärna, till vilken sago-diktningen anknutit.⁴ En släkt på Island ansåg sig härstamma från de götiska sagokungarna; landnåmsmannen Geirmund heljar-

¹ I uppräknings av Odens namn: Grímn. 54; Snorra-Edda 1, s. 86, 2 s. 266; No.-Isl. Skjaldedigt. B: 1, s. 672. Jfr vidare Baldrs draumar 2, 13; Flat. 3, s. 120 (Codex Frisianus, s. 491).

² Forntida gudsdyrkan i Östergötland 2, s. 37 f.; Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn (SNF 14: 1), s. 21 f. Jfr även nedan s. 77 f., 114 n. 2.

³ Se härom särskilt W. Ranisch, Die Gautrekssaga (1900), inledningen.

⁴ *Goto* och *Gotricus* omtalas även hos Saxo (ed. Holder), s. 296 f., *Gautricus* ('baro Gautlandiae') dessutom i Skjoldungasagan.

skinn skulle ha haft till hustru *Herriðr Gautsdóttir Gautrekssonar hins orva*.¹ Enligt Ynglingasagan (kap. 34) skulle Ingjald illrådes drottning ha hetat *Gauthildr*, »dotter till konung *Algauti* (*Algautr*); denne var son till konung *Gautrekr* den givmilde, vars fader var *Gautr*, efter vilken *Gautland* fått sitt namn». *Algauti* var en av de sex småkonungar, som innebrändes av Ingjald vid den berömda Uppsala-branden. Samma genealogi möter oss uti stycket »Af Upplendinga konungum»,² som är äldre än Snorre. Den torde säkert sedan gammalt ha tillhört den norska ynglingaättens traditioner. *Gauthild* var ju moder till Olav trätälja, från vilken ätten härstammade.³ Berättelsen om Ingjald illråde och hans bragder, varmed det götiska rikets undergång är förbunden, hör också till den nordiska hjältesagans äldsta inhemska motiv.⁴ En sjökonung *Gauti* förekommer uti en isländsk *þula* från omkring 1200.

Stamtavlan hos Snorre *Gautr* — *Gautrekr* — *Algauti* tillhör naturligtvis, även om den kan följas tämligen långt tillbaka i tiden, icke historien utan sagan. De historiska traditionerna från det gamla götariket och dess konungar synas tidigt ha slocknat ut i Norden. Detta hindrar emellertid icke, att uti namnet *Gautr*, som är så riktigt och säkert styrkt, kunna finnas bevarade uråldriga föreställningar om en stamfader för det götiska folket och den götiska konungaätten. Vid Bosasagens uppgift, att *Gautr* var son till Oden, vågar man måhända icke fästa någon större vikt. Men en ursprunglig förbindelse mellan stamfadern och folkets gud är i själva verket en så naturlig sak, att den i detta tillfälle nästan faller av sig själv. Liksom svearna ledde ursprunget för sin ynglingaätt tillbaka till Frö (*sviagod*), så har Oden (*gautatýr*) varit den götiska stammens och särskilt hövdingaättens urfader. Mellan *Gautr*—Oden och *Gautr*—stamfadern råder en väsentlig identitet. Såsom stamfader, 'ur-göten' så att säga, har Oden erhållit sitt binamn *Gautr*. Det råder ingen egentlig motsägelse mellan Snorres uppgifter i Heimskringla (Yngl. s., kap. 34), att *Gautland* fått namn efter konung *Gautr*, och i Eddan (Skaldsk., kap. 63), att det blivit uppkallat efter Odens namn (d. v. s. *Gautr*).

¹ Landnámabók (1900), s. 40⁸.

² Hauksbók (1892—96), s. 456.

³ Kan detta vara orsaken till att *Eysteinn*, den andre av de norska ynglingarna, av Tjodolv kallas »den götiske fursten» (*iofurr gauzkr*)?

⁴ Det må ytterligare erinras därom, att Ingjalds fosterfader och rådgivare är den blinde Svipdag, i vars gestalt döljer sig guden Oden. Svipdags son, Ingjalds fosterbroder, heter *Gautviðr*. Ingjalds son, Olov trätälja, sändes av sin moder *Gauthild* till *Gautland* för att där uppfostras.

I samband med berättelsen om herulernas återvandring till Norden meddelar Prokopios om thuliternas religion bl. a. följande (II: 15): »De frambära ivrigt offer, också av djur; men det högsta offret är en människa, nämligen den förste fånge, som tas i ett krig. Denne offra de åt Ares, som är deras förnämste gud. Sådana människooffer frambära de icke blott blodiga, utan de upphänga också krigsfången i ett träd eller kasta honom i törnen eller avliva honom på något annat kvalfullt sätt. Så leva thuliterna. En av deras största stammar är götarna, bland vilka de återvändande herulerna blevo emottagna». De upplysningar, som här lämnas om Norden, avse tydligen närmast götarna. Deras dyrkan av »Ares» erinrar slående om vad Jordanes meddelar om goternas dyrkan av »Mars». ¹ I båda fallen igenkänner man uti namn och kult med lätthet den germanske Oden. Denna märkliga överensstämmelse mellan gotisk och götisk religion enligt källorna från 500-talet beror helt säkert på äldre kulturförbindelser. Den utgör en bekräftelse på den mening, som Salin och Stjerna tidigare uttalat på arkeologiska grunder, att Odenstron inkommit i Norden i samband med den kulturström, som under tiden 175—350 e. Kr. ägt rum från länderna norr om Svarta havet till Skandinavien. ² Enligt Salin har denna starka kulturpåverkan från sydöst sin grund uti åtminstone tidvis inträffande folkförflyttningar. Härvid har också runskriften, som uppstått bland goterna ur den grekiska skriften, följt med till Norden. ³ Så förklaras också på ett naturligt sätt det förhållandet, att runorna och i synnerhet runmagien ännu i den isländska mytologien äro nära förbundna med Oden och Odenstron. ⁴

IV.

Den gotiska kulturströmmen har gått fram över nordvästra Tyskland och Sönderjylland. Kring nedre Elbe bodde vid denna tid langobarder och saxar, längre mot norr angler och jutar.

¹ S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse I, s. 317.

² B. Salin, Heimskringlas tradition om asarnes invandring (i Studier till Oscar Montelius 1903, s. 133 f.), jfr Die altgermanische Thierornamentik (1904). K. Stjerna, Mossfynden och Valhallstron (i: Från filologiska föreningen i Lund, Språkliga uppsatser 3, s. 137 f.).

³ O. von Friesen, Om runskriftens härkomst (i Språkvet. Sällsk. i Uppsala förhandl. 1903—06).

⁴ Här om vidare s. 72 f. Jfr även förf., Forntida gudsdyrkan i Östergötland 2 1922), s. 42 n.

Langobarderna hade enligt sin egen stamsaga, i likhet med goterna, utvandrat från Skandinavien. De voro ivriga dyrkare av Frigg och av Oden, som givit dem deras namn jämte segern över vandalerna; sagan härom, som berättas i »Origo gentis Langobardorum» och av Paulus Diaconus, har uppstått före deras uppbrott från Elbe-området mot söder, sålunda senast under 300-talet. ¹ Under konung Alboins ledning inträngde de omsider uti Italien. Alboin var son av Audoin, och denne var, enligt de historiska traditioner, som finnas bevarade i Rotharis lag, »ex genere Gausus». ² Om Alboin uppstod som bekant en rik sagodiktning, och säkerligen har till denna också hört uppgiften om hans härstamning. Ätten utslocknade redan med Alboin och hans dotter Albswintha († 572).

Då germanskt *t* i den langobardiska dialekten blivit *s*, är det tydligt, att *Gausus*, med latinsk ändelse, direkt motsvarar got. **Gauts*, fvn. *Gautr*.

Rent formellt skulle det visserligen ligga närmast till hands, att i *Gausus* se själva folknamnet, ³ hur egendomligt det än vore ur historisk synpunkt med en götisk kungaätt bland langobarderna. Källorna uppgiva icke namnet på Audoins fader. Men hans moder Menia hade i ett tidigare gifte varit förmäld med tyringarnas konung Basinus, ⁴ och det var i sällskap med sin halvsyster Radegunde, langobarderkonungen Wachos brud, som Audoin kom till det folk, vars härskare han senare blev.

Emellertid lär det vara tvivelaktigt, om den latinska textens *Audoin ex genere Gausus* skall uppfattas på detta sätt. Uttrycket avser snarare släkten, väl ursprungligen stamfadern. Det bör med andra ord tolkas: »Audoin av släkten Gausus» eller »Audoin av den släkt, som härstammade från Gausus». ⁵ I den lango-

¹ H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad, s. 111 (jämte där citerad litt.). Det är anmärkningsvärt, att *Wodan* i stamsagan i högsta grad framträder såsom stridsgud, segerförlänare. Jfr »Ares» hos Prokopios, »Mars» hos Jordanes.

² Edictus Rothari, o. 650 (Monum. Germ. Hist., fol.: Leges IV, s. 2); Historia Langobardorum cod. Gothani, börj. av 800-t. (Script. rer. Langob., ed. G. Waitz, s. 9).

³ Konung Rothari själv, som låter nedskriva kungalängden, var »filius Nanding ex genere Harodus»; man kunde härvidlag tänka på harudernas stam på Jylland och i Norge.

⁴ Cod. Gothani, kap. 5.

⁵ Förf. har haft förmånen att i denna sak rådfråga tvenne sakkunniga, doc. H. Sjögren och G. Thörnell. Så även W. Bruckner, Die Sprache der Langobarden (1895), s. 254, G. Waitz i Script. rer. Langob. (registret) och översättningen i Die Geschichtsschreiber d. deutschen Vorzeit, 6 (1849), s. 5 n. 7 (»vom Geschlechte Gausus»).

bardiska kungalängden förekomma flera liknande uttryck: »Fuit primus Agilmund rex ex genere Gugingus¹... Clef ex genere Beleos... Arioald ex genere Caupus» och framför allt »Agilulf Turingus ex genere Anawas». Adam av Bremen har följande notis om den norske Håkon jarl — han har förväxlat honom med Harald hårfager, som ju ansågs tillhöra Ynglingaätten —: »Haccon iste crudelissimus, ex genere Inguar et giganteo sanguine descendens...»²

Langobarderna voro ännu i Italien till stor del hedningar. Detta synes ha varit fallet med såväl Audoin som hans son Albain.³ Albain (fe. *Ælfwine*) är, märkligt nog, ett utpräglat hedniskt namn.

Mellan det tyringiska riket i mellersta Tyskland och folken i nordväst vid Östersjön och Nordsjön rådde livliga förbindelser. Theoderik den store sänder en gemensam skrivelse till herulernas, varnernas och tyringarnas konung med uppmaning att bispringa de av frankerna hårt ansatta västgoterna,⁴ och han inleder vänskapliga förbindelser samtidigt med tyringarnas konung Hermanafred och med herulernas konung.⁵ En del angler och varner (Tacitus: *Anglii, Varini*) utvandrade till och med från sina gamla boplatser och slog sig ned bland tyringarna. Deras språk har i dessa trakter lämnat talrika spår efter sig;⁶ andra vittnesbörd om denna förflyttning äro ortnamnen på *-leben* uti norra Thüringen⁷ och namnet på den gamla lagen *Lex Angliorum et Werinorum hoc est Thuringorum*.⁸ Nu veta vi, att det endast var en del av langobarderna, som utvandrade mot söder; resten av folket bodde alltjämt kvar i det gamla hemmet vid nedre Elbe. Till langobarderna i Ungern kommer Audoin från tyringarnas rike, där hans moder varit drottning; men för övrigt känna vi ingenting om hans ursprung. Ett rimligt antagande vore, att den utvandrade langobarderstammen hämtat sig en konung från hemlandet av den gamla

¹ Jfr *ex prosapia ducens originem Gugingorum* (Paulus Diaconus I: 14).

² II: 25 (ed. B. Schmeidler, s. 84).

³ C. Blasell, Die Wanderungen der Langobarden (1909), s. 612.

⁴ Cassiodorus, *Variae* III: 3.

⁵ *ib.* IV: 1, 2.

⁶ O. Bremer PBB 9, s. 579 f.; *Ethnographie d. germanischen Stämme*, s. 127 f.; H. Hirt, *Geschichte d. deutschen Sprache* (1919), s. 113.

⁷ W. Seelmann i *Jahrb. d. Vereins f. niederd. Sprachforschung* 1886, s. 7 f.; J. Steenstrup i [Dansk] *Historisk Tidsskrift* 6: 5 (1894—95).

⁸ Utg. av K. Richtofen i *Monum. Germ. Hist., fol.: Leges V*; K. v. Amira, *Grundriss des german. Rechts*, (1913), s. 26.

ätten, »ex genere Gausus», i likhet med vad herulerna ungefär samtidigt (o. 545) gjorde, enligt Prokopios' bekanta berättelse.

Angler, saxar och jutar utvandrade under 400-talet till Britannien. Även under följande århundraden stodo de emellertid i synnerligen livliga förbindelser med stamfränderna på fastlandet; de mottogo från dessa bl. a. en rikedom av (nordiska) sago-traditioner, som satte frukt i hjälte-diktningen (*Beowulf*). Det är anmärkningsvärt, att *Geat* och *Eastgota* (*frodne ond godne fæder Unwenes*) äro, jämte *Eormenric* och *ƿeodric*, de östgotiska sago-gestalter, om vilka den fornengelska hjälte-dikten har något att berätta. Båda dessa ha namn, som äro bildade på folknamn.

Från de angelsaxiska smårikerna i Britannien finnas bevarade stamtavlor för kungaätterna; de omnämnas redan hos Beda († 735).¹ I dessa stamtavlor äro på ett kuriöst sätt blandade mytiska, heroiska och historiska element. Gemensamt för dem alla — med undantag endast för Essex — är, att de, genom skiftande ätteled, föra härstamningen tillbaka till Oden (*Woden*).² Emellertid slutar icke stamträdet med Oden. Han får tvärtom en rad av förfäder, växlande från fyra till sexton. Regelbundet förekommer bland dessa *Geat*; i flera av de äldsta källorna utgår ättelängden just från honom. I *Historia Britonum* (o. 800), där det kentiska kungahusets stamtavla anföres, föregås Woden av »Frealaf, Fredulf, Finn, Folcwald, Geta, qui fuit, ut aiunt, filius dei, non veri nec omnipotentis dei sed alicuius ex idolis eorum, quem... more gentili pro deo colebant.»³ Denna del av krönikan

¹ Hist. eccl. I: 15 (ed. Migne, vol. 6, s. 45), om anglernas invandring i Britannien: »Duces fuisse perhibentur eorum primi duo fratres Hengist et Horsa; e quibus Horsa postea occisus in bello a Brittonibus, hactenus in Orientalibus Cantiae partibus monumentum habet suo nomine insigne. Erant autem filii Victgils, cuius pater Vitta, cuius pater Vecta, cuius pater Woden, de cuius stirpe multarum provinciarum regum genus originem duxit». — Jfr för övrigt J. M. Kemble aa, s. 329, 335 f. (»The possession of Wodens blood was the indispensable condition of kingship»); J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, 3, s. 377 f.; *The Anglo-Saxon Chronicle*, ed. B. Thorpe (1861), 1, s. 126 f.; *Two Saxon Chronicles*, ed. by Ch. Plummer and J. Earle (1892—99), 2, s. 4 f.; H. Sweet, *The oldest English texts*, s. 170. Genealogier äro bevarade för kungaätterna i Kent, Wessex, Essex, Östangeln, Mercia, Lindsey, Deira och Bernicia, däremot icke för dem i Sussex och Hwicce.

² Kungaätten i Essex utgår i den äldsta texten från *Seaxneat* (= *Saxnôt* i det fs. doplöftet); senare göres denne till Wodens son.

³ *Nennii Historia Britonum*, ed. J. Stevenson (1838), § 31. *Monum. Germ. Hist.*, 4:0: Auct. Ant. 13, s. 171. Jfr H. Zimmer, *Nennius vindicatus* (1893), s. 84; R. Thurneysen i *ZfdPh* 28, s. 101, 104.

anses gå tillbaka på en källa från år 679 och är i så fall äldre än Beda. Asser säger i sin levnadsteckning över Alfred den store (o. 894): »Geata, quem Getam iam dudum pagani pro deo venerabantur».¹ Flera andra krönikor omtala likaledes stamfadern *Geat* (*Geata*)² såsom en gud. Bland namnen förekomma även i några källor *Sigegeat*,³ *Wodilgeat*,⁴ *Frehegeat*,⁵ *Angelgeat* (*Angengeat*)⁶ och *Ingengeat*, tydligen sammansättningar av samma art som de isländska Odensnamnen *Siggautr*, *Valgautr*, *Hergautr*.

V.

Gautr 'göten' är en heros eponymos. Han har m. a. o. uppstått ur själva folknamnet, ehuru folkfantasi och hjältesagan föreställde sig saken alldeles omvänt. Det ligger just uti den eponyma gestaltens väsen, att hans namn uppfattas såsom det primära. Även Snorre menade, att *Gotland* blivit uppkallat efter konung *Gote* och *Gautland* efter Odens binamn *Gautr*.

Gautr har sålunda enahanda ursprung som brödraparet *Dan* och *Angul*, danernas och anglernas stamfäder hos Saxo: »Dan igitur et Angul, a quibus Danorum cepit origo... non solum conditores gentis nostre verum etiam rectores fuere... Ex quibus Angul, a quo gentis Anglice principia manasse memorie proditum est, nomen suum provincie, cui preerat, aptandum curavit... Verum a Dan (ut fert antiquitas) regum nostrorum stemmata, ceu quodam derivata principio, splendido successionis ordine profluxerunt».⁷ En annan saga om *Dan* berättas i den s. k. Lejrekrönikan, från 1100-talet: Han är son till konung *Yppir* i Uppsala och har tvenne bröder, *Nori* och *Östen* — representanter för Norge och Sverige. Sedan han vid stenen *Danarugh* blivit korad till konung och underlagt sig hela landet, sammankallade han sina hövdingar och sade till dem: »Väl behagar mig mitt rike. Vad namn skola

¹ Asser's Life of King Alfred, ed. by H. Stevenson (1904), kap. 1 (anno 849), jfr s. 162 f. — Two Saxon Chronicles 2, s. 4 n. 2.

² Om formen *Geata* se R. W. Chambers, Widsith, s. 201. — De nordiska källorna ha *Eat* (Langfeðgatal, Script. rer. Dan. 1, s. 2), *Iat* (Snorres Edda, 1900, s. 6); de utgå, som Sievers visat (PBB 16, s. 361 f.) från en sen västsaxisk redaktion, där *Geat* blivit *Eat*.

³ Son av *Svæfdæg*, fvn. *Svipdagr* — också ett Odensnamn. Grimm aa, s. 379, 383.

⁴ Son av *Woden*. Grimm aa, s. 382.

⁵ Son av *Woden*. Kemble aa, 1, s. 335 n. 1.

⁶ Grimm aa, s. 382 f., Sweet aa, s. 170. Den ursprungliga formen är helt visst *Angel-geat* 'anglernas Geat'.

⁷ Ed. Holder, s. 10.

vi giva det?» De svarade och sade: »Du är Dan. Ditt rike skall heta Dania eller Dacia (Danmark), och det namnet skall aldrig utplånas».¹ Såväl uti Langfeðgatal som i Heimskringla (Yngl. s., kap. 17) möta vi *Daur konungr inn mikilláti, er Danmörk er við kend*; källan är här Skjoldungasagan,² som återigen går tillbaka på det förlorade slutet av Rígsþula.³ Även Saxo omtalar *Dan elatus vel superbus, filius Uffonis*.⁴

Den västnordiska litteraturen har också sina eponymer. Till en systematisk genealogi har en del av dem blivit samlade uti stycket *Hversu Noregr fyrst byggðisk*.⁵ Stamfadern för dem alla är *Nóri* (*Nórr*) *konungr er fyrst byggði Noreg*; bland hans talrika avkomlingar märkas *Þrándr*, *Hörðr* och *Raunr*, vilka framställas som grundläggare av var sina efter dem uppkallade bygder i Norge. I andra sagor lära vi känna *Alfr konungr ór Alfheimum* (Bohuslän)⁶ och *Hringr konungr af Hringaríki*.⁷

Vi ha i dessa fall onekligen att göra med sena och delvis tvivelaktiga källor. De sammanhang, vari dessa sagofigurer förekomma, särskilt de stamtavlor, till vilka de blivit sammanförda, äro alster av en lärd konstruktion. Men namnen själva äro åtminstone delvis folkliga, utslag av ett allmänt och djupt rotat föreställningssätt. Att de skiftande och vida spridda sagorna om konung Dan gå tillbaka på en mera lokal tradition om det danska rikets grundläggning, har Olrik på ett övertygande sätt visat.⁸ *Þrándr* (*Þróndski*) förekommer såväl bland Ladejarlarnas förfäder i Háleygia ättartal⁹ som i berättelserna om Brávallaslaget.¹⁰ Enligt Sögubrot hette konung Rings drottning *Alfhildr, dóttur Alfs konungs, er land átti milli elfa tveggja, Gautelfar ok Raunelfar; þat váru ok þá kallaðir Alfheimar*.¹¹ *Alfr inn gamli* nämnes också bland kämparna i Helgakviða Hundingsbana I (str. 52). Flera källor uppgiva, att Harald hárfager tagit till äkta en dotter av *Hringr Dags sonr af Hringaríki*.¹² En eponym är *Skiöldr*

¹ SRD 1, s. 224. Jfr Annales Ryenses (Annales Danici 1, 1920, s. 62).

² Se Arngrim Jónssons utdrag (Aarbøger 1894, s. 108 f.).

³ A. Olrik, Danmarks Heltedigtning 2, s. 229 f.

⁴ Ed. Holder, s. 117.

⁵ Flateyjarbók 1, s. 22 f.

⁶ Hervarar saga; Gautreks saga.

⁷ Hauksbók, s. 466; Hrólf's saga kraka; Friðþjófs saga.

⁸ aa, s. 225 f.

⁹ Se nedan s. 33 n. 6.

¹⁰ ANF 10, s. 232 (Saxo, Sögubrot).

¹¹ Sögur Danakonunga (1919 f.), s. 15.

¹² Heimskringla (1911), s. 54.

(Beowulf: *Scyld*), den danska skjoldungaättens stamfader, och *Holgi*, från vilken Hålogalands jarlar härstammade. Vi erinra vidare om Gutasagans *Guti*, om vilken hans fader förutsade, att han »skall Gutland äga». Vi ha alla skäl att i denna berättelse se en äkta och ursprunglig folktradition. Känslan av enhet i rike, rätts-samhälle eller stam tar sig allestädes uttryck på detta sätt, i eponyma gestalter, som framställas såsom grundläggare och urfäder.

Även i grekiska och romerska hjältesagor äro eponymer synnerligen vanliga. Ett par kända exempel äro Pelops, som först bebyggde Peloponnesos, Hellen, som fick de tre sönerna Aiolos, Xuthos och Doros och därigenom blev stamfader för hellenernas tre huvudstammar, och Romulus, som grundlade Rom.¹

En eponymus är helt visst också *Ostrogotha*. Jordanes säger, att han icke kan avgöra, huruvida östgoterna fått sitt namn på grund av det östliga läget av deras boplatser eller blivit uppkallade efter konung *Ostrogotha*.² Hos Cassiodorus nämnes denne närmast efter stamfadern *Hamalus*.³ Jordanes berättar om hans strider med kejsar Philippus (kap. 16) och med gepiderna (kap. 17). Även om dessa berättelser grunda sig på verkliga händelser — vilket är åtminstone möjligt, ehuru osäkert⁴ —, följer därav ingalunda, att *Ostrogotha* själv är en historisk person. Han omtalas icke i några samtida skrifter; våra enda källor äro den korta notisen hos Cassiodorus (*enituit . . . Ostrogota patientia*) och Jordanes. Hans plats mitt inne uti stamtavlan motiveras därav, att just från denna tid östgoterna skilja sig från västgoterna. Han är östgoternas eponymus, besjungen i deras hjältekväden⁵ och införd uti den allittererande ättlängden. Cassiodorus och Jordanes ha satt honom i samband med goternas strider mot romarna under 200-talet och med detta konunganamn supplerat de romerska berättelserna. Härmed har visserligen följt den inkonsekvensen, att

¹ Sannolikt från början eponym för *gens Romulia* (Realencyclopädie d. klass. Altertumswiss.: Romulus). — Ed. Meyer, Geschichte d. Altertums 2, s. 234 f., 315 f., Forschungen z. älteren griechischen Geschichte, s. 127 f., 170 f.

² Kap. 14:82: »ibi pars eorum, qui orientali plaga tenebat, eisque præerat Ostrogotha, utrum ab ipsius nomine, an a loco, id est orientales, dicti sunt Ostrogothæ».

³ Variæ XI: 1 (s. 330).

⁴ Müllenhoff, ZfdA 9, s. 136; L. Schmidt, Geschichte d. deutschen Stämme bis zum Ausgange der Völkerwanderung I, s. 56; R. W. Chambers, Widsith, s. 14 f., 236.

⁵ Antydningar härom hos Cassiodorus: *enituit . . . patientia* (jfr Jordanes kap. 17:99 *ut erat solidi animi*) och i Widsiths epitet *fröð ond god*.

Ostrogotha å ena sidan är allenast östgoternas herre (*pars eorum qui orientali plaga tenebat, eisque præerat Ostrogotha*), å andra sidan är det samlade goterfolkets anförare mot romarna söder om Donau, i Mö sien och Tracien.

En av Theoderiks döttrar kallas av Jordanes *Ostrogotho*. Enligt F. Wrede skulle hon egentligen ha burit det främmande namnet *Ariagne*¹ och fått binamnet »östgotiskan» för att kunna skiljas från den samtida bysantiska kejsarinnan Ariagne. Sannolikare synes emellertid vara, att den gotiska prinsessan burit ett verkligt, germanskt namn. *Ostrogotho* passar då icke illa tillsammans med familjens namngivning för övrigt, med systrarna *Thiudigotho* och *Amalasuintha*. Dessutom förekommer namnet, märkligt nog, i den gepidiska kungaätten på 500-talet. *Ostrogota* (Ὀστρίγοτθος Prokopios Bell. goth. IV:27) är en son till konung Elemund († 548). Syster till honom var sannolikt *Austrigusa*, en gepidisk prinsessa, förmäld (o. 510) med langobardernas konung Wacho; namnet har langobardisk form, med *s* för *t*.³

VI.

Under vikingatiden var det som bekant vanligt i Norden, att hövdingaätterna ledde sitt ursprung tillbaka till en stamfader med övernaturlig härkomst. De hålogaländska arnungarna härstammade från en man, som blivit funnen i ett örnrede och vars ursprung sålunda var höljt i hemlighetsfullt dunkel.⁴ Om den danska kungaättens, Knytlingarnas, stamfader berättades en liknande saga.⁵

Den mäktiga Lade-ättens föreställningar om sin härkomst känna vi genom Håleygiatal och genom excerpter av namnen i det tyvärr till större delen förlorade ättekvädet.⁶ I namnserien möta vi en *Trond*, tydligen en eponym till Trondheim; men längst bort i

¹ Hos den s. k. Anonymus Valesii: *Arevagni*, vilket enligt Wrede bör rättas till *Ariagne*.

² F. Wrede, Die Sprache der Ostgoten (1891), s. 65.

³ Origo kap. 4; Cod. goth. (*Austrecusa*); Paulus Diaconus I:21 (*-gosa*).

⁴ Fagrskinna (1902-03), s. 389.

⁵ Flateyjarbók I, s. 97; Jónsvikinga saga (1882), s. 1.

⁶ Det s. k. *håleygia ættartal* (Torfæus, Historia regum Norvegicarum [1711] I, s. 146, efter en hdskr. fr. o. 1300; även tryckt i Edda Snorra Sturlusonar, ed. Arnarnagn, 3, s. 459 n.; ANF 15, s. 111 n. 4). Jfr K. Maurer i Abhandl. d. Bayrischen Akademie, Philos.-philol. Klasse, 20 (1897), s. 252 f.; H. Koht i [Norsk] Historisk Tidskrift 4:6 (1910), s. 1 f.

forntiden står *Säming*, son av *Oden* och *Skade*. Visserligen är det rivaliteten till den sydnorska kungaätten, som har inspirerat kvädet, men jag är ense med Vilhelm Grönbech,¹ att det är otänkbart, att Eyvind skulle ha fritt uppdiktat stamtavlan. Han har endast återgivit vad som redan förut fanns uti släktmedvetandet. Av diktens början är en vers bevarad, vari skalden beder om uppmärksamhet, medan han i dikten uppräknar jarlens ätt till gudarna:

[Str. 1] *Viliak hlið
at Hþars liði,
meðan Gillings
giöldum yppik,
meðan hans dött
i hverlegi
galga farms
til goða telium.*

Hyndlulíð är till sin väsentliga del en uppräkning av Ottar Innsteinssons förfäder; i ättelängden upptages en mängd kända sagohjältar. Om dem alla gäller, liksom om Ottar själv, som förmodligen varit en historisk person, att de äro komna från gudarna. Till den ovilliga jättinnan Hyndla riktar Fröja uppmaningen:

[Str. 8] *Sennum vit or soðlum,
sitia vit skulum
ok um iofra
döttir dōma,
gumna þeirra
er frá goðum kvōmu.*

De föreställningar, som på detta sätt tagit sig uttryck, ha med säkerhet mycket gamla rötter. De mest lysande exempel från folkvandringstid, som vi känna till, äro de gotiska amalerne och de svenska ynglingarna.

Hjältesagan bildar i detta liksom i så mycket annat en trogen avspegling av det levande livet. Volsungarnas stamfader var Sige, som var son till Oden; konung Vikar var Odens son; Harald den gamle i Skjoldungasagan var ättling av Oden, och Arngrims-sönerna i Hervararsagan härstammade genom sin moder från Oden.

¹ Midgård og Menneskelivet (1912), s. 266.

I Skjoldungasagan göres Yngve (Ingo) och Skjold till Odens söner.¹ Detta är emellertid ett sent drag och beror på bekantskapen med de fornengelska stamtavlorna, där Oden är ursprunget. Stamfadern Skjolds förbindelse med Oden är ännu främmande för Saxo.² Från Skjoldungasagan har föreställningen förts vidare till Snorre-Eddans prolog, där på denna grundval byggts upp ett lärt historiskt system. Från Odens söner härledas alla mäktiga ätter i Saxland och i Norden. »Där satte han sin son till konung över det rike, som nu heter Norge. Denne hette Säming, och Norges konungar tälja sin ätt tillbaka till honom; likaså jarlar och andra mäktiga män, såsom det säges i Håleygiatal. Och Oden hade med sig den sonen, som hette Yngve; han var sedan konung i Svitjod, och från honom är kommen den ätt, som kallas för ynglingar.»³ — »Till Oden räkna många män sin härkomst», säges det i en annan isländsk krönika. »Han gjorde sina söner till hövdingar och bestämde länder åt dem. En av hans söner kallades Skjold; han lade under sig det land, som nu heter Danmark... Där sattes gränser mellan Skjold och hans broder Inge-Frö, som bodde i det rike, som nu kallas Svearike».⁴ —

Den böjelse för genealogisk konstruktion, som var så utpräglad hos sagotidens islänningar, har i viss mån legat alla germaner i blodet.

De frankiska merovingerna stammade från *Merevech*, som var son till ett havsvidunder. Langobardernas kungaätt före Audoin och Alboin kallas hos Paulus Diaconus *Lithingi*; stamfadern *Lethu* (*Leth*) var son till *Lamissio*, om vilken berättas en hittebarnssaga av ungefär samma typ som sagan om *Sceaf* i fornengelska krönikor och den norska *Armunga*-sagan.⁵ Om hunnernas ursprung med-

¹ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1894, s. 83 f.

² Om Skjold-sagan och dess källor, se A. Olrik, Kilderne til Sakses Oldhistorie 1, s. 27; 2, s. 141; Danmarks Heltedigtning 1, s. 223 f.; 2, s. 250 f.

³ Edda, ed. F. Jónsson (1900), s. 8.

⁴ Upphaf allra frásagna, Fornm. sögur 11, s. 412 (SRD 2, s. 25 f.). — Utom i Skjoldungasagan, Snorre-Eddans prolog och Upphaf framställes Oden som ynglingarnas stamfader i Harald hårfagers stamtavla (Flateyjarbók 1, s. 26: Oden—Frö—Njord—Frö—Fjolne, o. s. v.) och i Langfeðgatal (SRD 1, s. 2 f.). Däremot icke i Ynglingasagan och hos Are (Islendingabók; Historia Norvegiæ).

⁵ Paulus Diaconus I: 15. I Widsith omtalas *Sceafa*, märkligt nog, som en langobardisk hjälte: vs 32 *Sceafa [weold] Longbeardum*; sagan berättas också, ehuru överförd till skjoldungarnas stamfader *Scyld Scefing*, i Beowulf. Jfr Chambers, Widsith, s. 117; annorlunda A. Olrik, Danmarks Heltedigtning 1, s. 223 f.; F. Klæber, Beowulf (1922), s. 121 f. Överallt råder överensstämmelse mellan sagomotiv och namn: *Lamissio* drogs upp ur en fiskdamm, »piscina,

delar Jordanes en sällsam historia (»ut refert antiquitas»): de äro avkomman av gotiska häxor (»patrio sermone *Haliurunas*») och öknens oreña andar.¹

VII.

Ett östgermanskt folk, liksom goterna, var vandalerna. Hos Plinius har namnet fått en synnerligen vidsträckt betydelse; som *vandali* betecknas av honom en av germanernas fem huvudavdelningar, inneslutande alla östliga stammar, bl. a. också burgunder och goter. Säkerligen är denna användning av namnet av lärd natur. En mäktig stam, som för romarna var jämförelsevis väl bekant, har fått låna sitt namn till en beteckning för hela gruppen av närstående folk i det bortre Germanien.²

Vandalernas konungar buro enligt flera källor namnet *Hasdingi* (*Asdingi*, Ἀσδιγγι). Därmed betecknas för övrigt hos Jordanes och Cassius Dio också folket i sin helhet, på samma sätt som exempelvis östgoterna flerstädes kallas för amalungar efter sin frejdade fursteätt. Det germanska **Hazdingōz* (fvn. *Haddingiar*, mht. *Hartunge*) hör till got. *hazds* (fvn. *haddr*) 'långt (kvinno)hår'; det betyder sålunda 'de långhåriga'. Att bära håret oklippt tillhörde bland germanerna i forntiden, liksom hos andra folk, den rituella dräkten för präster och hövdingar. **Hazdingōz* har sålunda otvivelaktigt från början varit en beteckning för själva konungaätten såsom sådan.

Emellertid nämnas uti nordiska fornsagor *tveir Haddingiar*, än såsom ett par bland Arngrims söner,³ än såsom konungar i Sverige.⁴ Den ursprungliga sagan om dem är glömd; det kvarstår

quæ eorum lingua *lama* dicitur»; *Sceaf* blev funnen i ett skepp, vilande på en sädeskärve (fe. *sceaf*); *arnungarnas* stamfader hittades i ett örnrede. — De osäkra fallen av totemism kunna vi här bortse ifrån.

¹ Jordanes, kap. 24: 121.

² Senare användes på samma sätt *goter* som allmänt namn på östgermanerna. Prokopios, De bello Vandalico I: 2 »... gotiska stammar; de största och förnämsta äro östgoterna, vandalerna, västgoterna och gepiderna».

³ Hyndluljóð 23; Qrvar Odds saga, Hervarar saga (*ok unnu þeir báðir eins manz verk, þviat þeir vǫru tvíburar ok yngstir*), Saxo (ed. Holder, s. 166).

⁴ Saga af Hrómundi Greipssyni (Fornaldarsögur 2, s. 372 f.). — *Helgi Haddingiaskati*, om vars bedrifter det här berättas, omnämnes också i prosatillägget till Helgakviða Hundingsbana II såsom den återfödde Helge Hundingsbane. Kenningen *Haddingia lands ax óskorit* Guðr. II: 22 ha vi tyvärr ingen möjlighet att säkert tolka; jfr S. Bugge (och M. Olsen) i ANF 26, s. 339 f. Se även Flateyjarbók I, s. 24 och den i Háleygiatal (str. 11) förekommande men föga upplysande omskrivningen *Haddingia val*.

allenast erinringen om ett heroiskt brödrapar. Detta är det väsentliga även uti den tyska *Hartungen*-sagan¹ och i Saxos berättelse om *Hadingus* och *Hundinus*.² Nu omtalas i den langobardiska stammyten såsom »Vandalorum duces» *Ambri* och *Assi*. Och då Ἀσδιγγι första gången möta oss i historien, hos Cassius Dio (början av 200-talet), stå de under ledning av brödraparet Πᾶος och Πάπτος. Onekligen vore detta besynnerliga namn på verkliga människor; de tillhöra utan tvivel mytens värld.³ Det torde ligga i klar dag, att vandalernas konungar, **Hazdingōz*, ansett sig härstamma från ett gudomligt brödrapar, och att om detta funnits en saga, varav minnen länge levat kvar såväl i Tyskland som i Norden.

Om allt detta står fast, är man väl vidare berättigad att med Müllenhoff⁴ söka ett samband med vad Tacitus berättar i 34. kapitlet av Germania om de likaledes östgermanska naharvalerna: »Hos naharvalerna visas en lund av fornåldrig helgd. Denna förestås av en präst i kvinnlig utsmyckning, men gudarna säger man, med romersk omskrivning, vara Castor och Pollux. Detta är gudomens väsen, men namnet är Alcis. Inga gudabilder förekomma, och intet spår finnes av främmande vidskepelse; men visst är att de dyrkas såsom bröder och såsom ynglingar».⁵ — Två moment äro uti denna framställning särskilt framträdande: det gudomliga brödraparet och prästen »i kvinnlig utsmyckning.» Det kan omöjligen vara en tillfällighet, att vi återfinna båda dessa i germansk religionshistoria för övrigt sällsynta drag tillsammans hos de vandaliska *Hasdingi*.⁶ Müllenhoff påpekar med rätta, att

¹ B. Sijmons i Grundr. d. germ. Phil., 2, s. 671 f.; O. Jirizek, Die deutsche Heldensage (1913), s. 178.

² Ed. Holder, s. 19 f.

³ Om namnen R. Much i ZfdA 36, s. 47; Schönfeld aa; Magnus Olsen, Hedenske Kultminder I, s. 250, 255; senast E. Noreen i Språkvet. Sällsk. i Uppsala förhandl. 1916—18, s. 11 f.

⁴ ZfdA 12, s. 346 f.; 30, s. 217 f.; Deutsche Altertumskunde 4, s. 487 f.

⁵ »Apud Naharvalos antiquae religionis lucus ostenditur. Praesidet sacerdos muliebri ornatu, sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemque memorant. Ea vis numini, nomen Alcis. Nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut iuvenes venerantur». Namnformen *Naharvali* är bäst styrkt; andra hdskr. ha *Nahanarvali* (se Schönfeld aa).

⁶ Naharvalerna, som endast omtalas av Tacitus, äro en gren av *Lugii*. Denna stora folkgrupp hos Tacitus måste väsentligen sammanfalla med Plinii *Vandali* (Much i Reallexikon 3, s. 168). Naharvalerna stå sålunda i varje fall vandalerna synnerligen nära. Müllenhoff och andra forskare anse dem identiska med vandalerna, eller de ha uppgått i dessa. — T. o. m. en så strängt kritisk

uttrycket *muliebris ornatus* icke bör uppfattas som en fullständig kvinnodräkt; i så fall skulle man ha väntat ordet *vestitus*. Den kvinnliga *ornatus* har snarast bestått uti någon enskildhet, utmärkande för kvinnornas yttre, ett smycke eller det långa hängande håret (*hazds*). Till följd av denna *ornatus* erhöll översteprästenkonungen benämningen **Hazdingaz*. Under de följande tidernas vandringar och strider blev konungen alltmåra krigshövdingen, ledaren. Namnet, »de långhåriga», blev då obefogat och överfördes efter hand till de dyrkade gudarna själva (urspr. *Alcis*), beroende framför allt på att dessa betraktades som ättens stamfäder. De återföddes ju ständigt uti sina ättlingar. Redan hos Cassius Dio betecknas *Ῥῶς* och *Ῥάπτος* — gudarna eller deras symboler — uttryckligen såsom Ῥάπτος.

En mytisk stamsaga hade också semnonerna. Om dem berättar Tacitus (kap. 39) följande: »Såsom de äldsta och ädelbördigaste bland sveberna uppgiva sig semnonerna. Trovärdigheten av denna höga ålder bestyrkes av ett religionsbruk (*fides antiquitatis religione firmatur*). Vid en bestämd tid sammanträda genom sändebud alla till samma blodsförvantskap hörande folk (*omnes eiusdem sanguinis populi*) i en genom förfädernas spådomsförrättningar och fornärvd fruktan helig skog och fira genom ett å samhällenas vägnar utfört människoblot den ohyggliga inledningen till deras barbariska gudstjänst. Även på ett annat sätt framträder vördnaden för denna lund... Hela denna trosföreteelse häntyder på att, enligt deras föreställning, därifrån har folkstammen sitt ursprung, där finnes en gud, som härskar över alla, och allt annat är honom underkastat och underdånigt (*eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subiecta atque parentia*).» — De till samma blodsförvantskap hörande folken ha tydligen varit förbundna med varandra genom gemensam kult av en gud, från vilken de ansågo sig hava anor. I den heliga lunden hade guden-stamfadern sin bön, och »därifrån ledde stammen sitt ursprung». Tacitus har i dessa ord givit ett poetiskt och måhända något oegentligt uttryck

forskare som Karl Helm är övertygad om sammanhanget mellan den vandaliska kungaätten och kulturen av *Alcis* (Altgerm. Religionsgeschichte 1, s. 321 f.). A. Heuslers betänkligheter (Reallexikon 2, s. 498; 3, s. 383) äro på denna punkt obefogade. Till Müllenhoff ha anslutit sig bl. a. R. Much (ZfdA 57, s. 160 f.), H. Schück (Studier i nordisk religions- och litteraturhistoria 2, s. 165 f.), M. Olsen (Hedenske Kultminder 1, s. 247 f.) och K. F. Johansson (ANF 35, s. 1 f.).

för den folkliga föreställningen, men innebörden är i varje fall klar. Den var av samma art som goternas dyrkan av »Mars», som »hos dem vunnit en tillgivenhet framför övriga gudar, alldenstund det tycktes dem vara en dyrkan ägnad åt stamfadern själv». Det måste väl också vara detta, som Tacitus åsyftar, då han säger, att semnonernas *religio* bestyrker deras anspråk på fornäldrighet. Dessa anspråk grundade sig nämligen på besittningen av säkra traditioner om guden såsom stammens upphov och grundare, utan tvivel i form av »gamla kväden», enär sådana ju utgjorde »det enda slags hävder och urkunder, som germanerna äga». Så kunde semnonerna anse sig vara »vetustissimos nobilissimosque Sveborum».¹

VIII.

I det berömda andra kapitlet meddelar oss Tacitus en myt, som germanerna skulle ha haft om sitt ursprung: »De lovprisa i gamla kväden, vilka utgöra det enda slags hävder och urkunder de äga, en av Jorden född gud Tuisto samt dennes son Mannus såsom detta folkslags upphov och grundare. Mannus tillskriva de tre söner, efter vilka de närmast oceanen boende skola hava erhållit namnet *Ingaevones*, de mellanboende *Herminones* och de övriga *Istaevones*. Några åter påstå — tidsavståndet tillåter ju en viss frihet — att det funnits flera gudasöner och att flera folkstammar blivit uppkallade efter dem: *Marsi*, *Gambrivii*, *Svebi*, *Vandilii* samt att även dessa äro äkta och fornäldriga namn».²

Svebernas omnämnande här bör utan tvivel ses i samband med vad som berättas i det 39. kapitlet om de svebiska semnonernas dyrkan av sin stamfader. Den var ju gemensam för »alla till samma blodsförvantskap hörande folk». Det förtjänar också att påpekas, att *Sváfner* i den isländska diktningen är ett namn på Oden.³ Det torde som sådant vara av liknande art som Odens-

¹ Jfr Strabo VII: 1, 3 (ed. G. Kramer, s. 290): »... en stor stam, som tillhörde sveberna, nämligen semnonerna».

² »Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est, Tuistonem deum Terra editum et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tris filios adsignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Herminones (hs. CD; Hermiones ABDE), ceteri Istaevones vocentur. Quidam, ut in licentia vetustatis, pluris deo ortos plurisque gentis appellationes, Marsos Gambrivos Suebos Vandilios adfirmant, eaque vera et antiqua nomina.»

³ Grímnismál 54; en *pula* i Snorres Edda (Skjaldedigtning A: 1, s. 681); Þórbjörn Hornklofs Haraldskvæði, str. 11 (ib. s. 26).

namnen *Langbarðr* (*Harbarðr*) och *Gautr* och ur bildningssynpunkt identiskt med namnet på sagokonungen *Sváfner* i *Sváfaland*.¹

Vandilii avser väsentligen samma östgermanska folkslag, som sedan (kap. 43) kallas *Lugii* (Plinius: *Vandali*).² Den sannolika tolkningen av detta namn är 'de förbundna, de edsvurna'.³ I likhet med de svebiska folken och Nerthus-folken (kap. 40) ha de måhända bildat ett kultförbund, med medelpunkt uti naharvalernas heliga lund. Förmodligen ha de också haft föreställningen, att »därifrån leder folkstammen sina rötter», d. v. s. att folket och hövdingaätten härstamma från det dyrkade brödraparet. Tacitus synes ha känt till en sådan tradition, och han nämner därför *vandilii* bland de stammar, som ansågo sig ha gudomligt ursprung. Detta styrker ytterligare i sin mån den uppfattning av namnet *Hasdingi*, som ovan framställts. I en av eddadikterna om Helge Hundingsbane — som torde innehålla åtskilligt stoff av östligt ursprung⁴ — omtalas *Vandilsvé*, som rimligtvis skall betyda 'en plats helgad åt *Vandil*'. Ännu märkligare är, att bland *sækonunga heiti* uti en *þula* i Snorres Edda stå efter varandra namnen *Vinnill* och *Vandill*.⁵ Det torde näppeligen kunna betvivlas, att vi här ha att göra med eponymer för de båda folkstammar, som förekomma tillsammans uti den langobardiska stamsagan: *vinniler* och *vandalier*.⁶

Om *Gambrivii* veta vi över huvud taget ingenting utöver omnämmandet hos Tacitus och hos Strabo. *Marsi* omtalas även i Annalerna. De voro bosatta i västra Tyskland, omkring övre Ruhr. Efter år 16 e. Kr. omtalas de ej mera. Förmodligen ha de sedan gått upp uti kringboende stammar. Om deras religion få vi några underrättelser uti Annalerna (I: 51). Germanicus gör år 14 e. Kr. ett infall i deras land, han överraskar dem vid en

¹ Helgakviða Hjörvarðssonar. — Ormnamnet *Sváfner* (Grimm, 34) — jfr även svärdet *Fiðrsváfner* (Niála) — har däremot annat ursprung (S. Bugge, Helgedigtene, s. 263; E. Tegnér, Ur språkens värld 1, s. 83).

² Anmärkningsvärt är emellertid, att goterna i Germ. 43 bestämt skiljas från de lugiska folken.

³ J. Grimm, Geschichte d. deutschen Sprache, s. 494; L. Laistner, Germanische Völkernamen (Württemberg. Vierteljahrshefte 1892), s. 29 f.; M. Schönfeld aa; M. Olsen aa, s. 263.

⁴ R. Much i ZfA 57 (1920), s. 160 f.

⁵ No-Isl. Skjaldedigting A: 1, s. 654.

⁶ R. Much i Reallexikon 4, s. 480. I skaldernas omskrivningar, i þulornas uppräknningar och i enstaka namnformer i sagorna ha vi ofta bevarade rester av äldre poesi, som för övrigt gått förlorad. Jfr ovan s. 36 om *twéir Haddingjar*. Þulorna intaga i viss mån samma ställning som Widsith, den fornengelska uppsamlaren av folkvandringstidens traditioner.

stor offerfest, förhärjar deras land och förstör deras helgedomar, däribland även »celeberrimum illis gentibus templum, quod Tanfanæ vocabant». Det förefaller sålunda, som om även här funnits ett kultcentrum för flera folk. Marserna synas bland dessa ha intagit en liknande ställning som semnonerna bland »omnes eiusdem sanguinis populi»: i spetsen för en religiös sammanslutning av stammar, som räknade sig som avkomlingar av en gemensam stamfader.

Om alla dessa stammar — marser, gambrivier, sveber, vandilier — gäller nu, att de ansågo sig härstamma från gudasöner, efter vilka de blivit uppkallade, och att namnen därför voro äkta och fornåldriga. Blodsbanden, som ju inom ätterna spela en så utomordentligt viktig roll och rent av bilda grundvalen för germansk rättsuppfattning, ha väl också känts heliga och förpliktande i sammanlevnaden hela stammar och folk emellan.

Tyvärr låter oss Tacitus icke veta namnen på Mannus' tre söner, stamfäderna för *ingaeuones*, *herminones* och *istaevones*. Men de ha tydligen haft en sådan form, att folknamnen uppfattats såsom av dem härledda. Och de ha besjungits i gamla kväden (carmina).

Uti all folkdiktning är det ett genomgående drag, att när flera namn uppräknas efter varandra, sättes den som man har särskilt intresse för, sist.¹ Med stöd av denna »bakviktens lag» har Axel Olrik dragit den slutsatsen, att de gamla kväden, som Tacitus åberopar som sin källa, måste ha tillhört de istväönska (frankiska) folken vid Nedre Rhen. Det var givetvis också dessa, som Tacitus och romarna bäst kände till. Stamsagan är sålunda istväönsk.²

Det är ingalunda alla germanska folk, som falla inom stamsagans synkrets. Såsom en allmän indelning får den icke uppfattas. I all synnerhet lämnar den givetvis de östliga och nordliga stamfränderna ur räkningen. Plinius, som också känner till

¹ G. Schütte, Oldsagn om Godtjod (1907); A. Olrik DS 1907, s. 193 f., 1908, s. 83; A. Christensen, DS 1916, s. 45 f. — Jfr stamtavlan i Lejrekrönikan (s. 30): Yppir hade tre söner, Nori, Östen och Dan.

² I en frankisk stamtavla från början av 500-talet, »Generatio regum et gentium» (utg. av Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde 3, s. 325 f.), nämnas de tre bröderna: »Tres fuerunt fratres, unde sunt gentes: *Erminus*, *Inguo* et *Istio* frater eorum.» Handskrifternas former äro synnerligen växlande (se även Schönfeld aa). Synnerligen stor vikt vore att fästa vid denna källa, om den verkligen, såsom Müllenhoff anser (aa 4, s. 115 f.), representerar en av Tacitus oberoende tradition. Men detta är mycket tvivelaktigt (K. Helm, Altgermanische Religionsgeschichte 1, s. 333 n. 114; Much i Reallexikon 2, s. 181). Frankerna äro (jämte alemanner, briter och romare) ättlingar av Istio. Men för övrigt är fördelningen av folknamn på de tre bröderna ett fullständigt virrvarr.

de tre grupperna och något närmare bestämmer deras omfattning, uppgiver, att det finns fem slag av germaner. Vid sidan av *Ingyaeones*, *Istraeones* och *Hermiones* ställer han *Vandili* och *Basternae* (Hist. Nat. IV: 99).¹ Måhända räknar han därjämte de skandinaviska *Hilleviones* (IV: 96) såsom ytterligare en grupp för sig.

Till grund för föreställningen om blodsförvanskning och gemensamt ursprung måste ligga faktiska förhållanden av ett eller annat slag. Det har emellertid visat sig svårt att fastställa, av vad art bandet i detta fall varit. Icke ens några antydningar lämnas uti våra källor. I Tacitus' skildring av germanernas seder och levnadssätt spela namnen ingväoner, isträoner och herminoner ingen som helst roll. — Stor har sammanhållningen i varje fall icke varit: hermundurer och chatter, vilka båda folkslag Plinius räknar till herminonerna, bekämpa med förbittring varandra och segrarna offra sina fångna fiender åt Mars och Mercurius;² och om chatter och cherusker, likaledes båda herminoner, säger Tacitus, att de ligga i eviga strider med varandra.³

Så mycket synes i varje fall säkert, att namnen ingväoner, isträoner och herminoner icke svara mot någon politisk, rättslig eller språklig gruppering av germanerna. Enligt det allmännaste antagandet skulle de beteckna tre gamla kultförbund. Men det är att märka, att vi i källorna fullständigt sakna uppgifter, som stödja en sådan förmodan. Tvärtom äro de kultförbund, som vi faktiskt känna till, av helt annat omfång. Till *Hermiones* hörde enligt Plinius sveberna, och åtminstone en del av dessa bildade en kultgemenskap med centrum i semnonernas heliga lund. En liknande ställning intogo bland *Istraeones* marserna och de med dem förbundna stammarna och bland *Ingyaeones* de Nerthus-dyrkande folken.

Man har då velat göra gällande, att det skulle vara fråga om mycket gamla kultförbund, som redan råkat i upplösning och ersatts av nya sammanslutningar. Ett minne allenast av den äldre samhörigheten funnes kvar i föreställningen om gemensamma stamfäder. Grundvalen skulle ursprungligen ha varit en gemensam

¹ »Germanorum genera quinque: Vandili, quorum pars Burgo[n]diones, Varinnae, Charini, Gutones; alterum genus Ingyaeones, quorum pars Cimbri, Teutoni et Chaucorum gentes; proximi autem Rheno Istraeones, quorum pars...; mediterranei Hermiones, quorum Suebi, Hermunduri, Chatti, Cherusci; quinta pars Peucini Basternae supra dictis contermini Dacis.»

² Annales 13: 57.

³ Annales 12: 28.

dyrkan av de avlidna, förfädren. »Es wirken also in diesen Gruppen die Vorstellungen des Ahnenkultes, der ja zu keiner Zeit ganz gefehlt hat, ursprünglich in sehr hohem Masse mit.» Efter hand skulle under religionens utveckling även gemensam kult av högre gudar ha kommit till. Sagans uppkomst vore snarast ett tecken på att den ursprungliga grunden försvunnit för det religiösa medvetandet.

Beträffande själva namnen äro två ting att märka:

1. De äro icke folknamn i vanlig mening, såsom marser, gambrivier, vandilier och sveber äro det. De beteckna i stället grupper av stammar, vilkas geografiska och etnografiska utsträckning ter sig svårt att säkert bestämma. *Ingyaeones* bo vid havet i norr (Tacitus: *proximi Oceano*), *Istraeones* vid Rhen (Plinius: *proximi Rheno*), *Hermiones* i inlandet däremellan (Tacitus: *medii*, Plinius: *mediterranei*).

2. Utan tvivel får man fästa stor vikt vid att namnen alliterera. Detta innebär först och främst, att själva grupperingen är ett verk av poetisk konstruktion. Tretalet är ett typiskt poetiskt element, och sagan är, såsom Schütte visat, i sin helhet uppbyggd efter en formel, som allmänt återfinnes i folktraditioner av denna art.¹ Sagans upphovsman skulle sålunda på sin höjd bland förefintliga namn på stamgrupper ha valt ut tre stycken, som allitererade med varandra. Men även andra möjligheter äro tänkbara och böra övervägas. Det kan icke betraktas som fullt säkert, att de tre namn som ingå i sagan, alla äro »äkta och fornåldriga». Deras förekomst här är i varje fall icke någon garanti, såsom hittills allmänt antagits. Alliterationen, som betygar källans äkthet, gör namnen själva tvivelaktiga. Sagan kan ha hämtat sitt stoff från olika håll och anpassat det för sina ändamål. Namnen måste sålunda till upprinnelse och innebörd provas vart för sig.

Hermiones uppfattas allmänt och med rätta som den riktiga formen, trots handskrifternas övervägande *Hermiones*.² Det motsvarar utan tvivel ett urg. **Erminoniz* (got. **Airminans*). *Ermana-* (*Ermina-*, *Ermuna-*) förekommer som förled i personnamn; det är väl icke någon tillfällighet, att alla i äldre tid belagda tillhöra germanska konungar: östgoternas *Ermanaricus* (*Iormunrekkr*), västgoternas *Ermenegildus*, svebernas *Heremegarius*, varnernas *Hermeisclus*, tyringarnas *Herminafridus*. Betydelsen är 'stor, väldig,

¹ Oldsagn om Godtjod, s. 146.

² Schönfeld aa.

förnämlig'.¹ Till sådana namn är **Erminō*, pl. **Erminoniz* en normal kortform. Särskilt är att märka, att ett av de folk, som enligt Plinius hörde till *Herminones*, är *Hermunduri*. Måhända är *Herminones* ursprungligen endast en biform till detta folknamn.²

Vida mera invecklad är bildningen av de båda andra namnen. Plinius' former *Inguaeones* och *Istraeones* äro avgjort att föredraga framför Tacitus' *Ingaevones* och *Istaeones*.³ De båda namnen ha tydligen i skrifttraditionen påverkat varandra; sedan *Inguaeones* blivit till *Ingaevones* — Müllenhoff ser häri med rätta en uttalslättning —, genomfördes samma ordslut *-aeones* även i det andra namnet. Stamstavelsen *Ingu-* stödes av fullkomligt klara etymologiska anknytningar (*Inguio-*, fvn. *Yngve* o. a.); för *Istraeones* (*Istaeones*) saknas en säker härledning. Man är då icke berättigad att, i likhet med Schöpfung, Helm och flertalet andra forskare, rätta handskrifternas enstämmiga *Istraeones* till **Istuaeones*.⁴

Müllenhoff, som först har utförligt behandlat den forngermaniska etnogonien hos Tacitus,⁵ utgick från att stamnamnen äro bildade av äldre gudanamn. Såväl han själv som en rad forskare av hans skola ha nedlagt ofantligt mycket skarpsinne på att belysa de gamla gudarna och stamfäderna *Irmin*, *Ing* och *Ist*. Det ursprungliga vore myten om de tre gudabroderarna, mellan vilka de tyska stammarna blivit fördelade och efter vilka dessa grupper erhållit sina benämningar. Senare forskare ha med stor enstämmighet förkastat hela denna mytologiska teori. Mannus' söner äro tvärtom allenast eponyma heroer, härledda ur de äldre folknam-

¹ Jfr fht. *irmingot* 'deus universalis', fht. fs. fe. *yrmenþeod* 'die gesamte menschheit', (fs. *irminman*, fe. *eormencynn*), fs. *irminsāl* 'columna universalis', fe. fvn. *iormungrund* 'världen', *-gandr* (= *Midgarzornir*). Utanför kompositionen endast svaga spår: fvn. *iormuni*, m. 'tjur; häst' (poet.) och fe. *geond* (*ofer*) *ealne yrmene grund* (2 ggr). W. Braune i PBB 21, s. 1 f. — G. Kossinna antager (IF 2, s. 174 f.), att *Arminius* (= germ. **Erminaz*) är ett kortnamn för **Ermino-merus*; med avseende på senare leden jfr att fadern hette *Segimerus* och farbrodern *Inguiomerus*.

² R. Much, *Der germanische Himmels-gott*, s. 199.

³ De bevarade hdskr. av *Germania* gå alla tillbaka på en enda, på 700- eller 800-talet nedskriven codex.

⁴ Schöpfung aa: »auf Grund von *Inguaeones*» (där dock *v* hör till roten!). K. Helm, *Altgermanische Religionsgeschichte* 1, s. 333 n. 113, åberopar, jämte etymologien (till fslav. *istū*, *istovū* 'sann, äkta'), handskrifternas växlande former hos Plinius. Men på den punkt, det här allena gäller, visa dessa en absolut överensstämmelse: alla ha *r*, ingen enda *v*.

⁵ ZfdA 23, s. 1 f., *Deutsche Altertumskunde* 4, s. 111 f. Jfr Rieger ZfdA 11, s. 177 f.; R. Meyer, *Altgermanische Religionsgeschichte*, s. 189 f.

nen.¹ Frågan är emellertid, om man ej gått till en motsatt ytterlighet i ivern att hävda dessa såsom »alte echte Völkernamen». Åtminstone har det visat sig synnerligen svårt att tillfredsställande lösa de formella problem, som den nya uppfattningen framkallat.

Ändelsens *-ae-* är ofrånkomligt. Kossinna har sökt förklara det ur grekisk källa, där *ai* vore likvärdigt med *ε* (*Inguaeones* sålunda för **Inguaeones*, **Inguiones*), säkerligen med orätt.² Andra ha velat rekonstruera **Inguaeones*, **Istuaeones* (**Istraeones*, **Istiaeones*).³ Ett radikalt förslag är Bremers,⁴ till vilket numera även Much⁵ anslutit sig: namnen skulle vara bildade på sammansättningar, där senare leden antages vara urg. **aiwa-* (**aiwō*) 'lag' (i fht. *ēwa* o. dyl.).

Man bör enligt min mening icke släppa ur sikte, att vi ha att göra med en poetisk källa, vars huvudmotiv är en genealogisk härledning. De tre stamfäderna, förenade genom namnens allitteration, stå i intressets medelpunkt. Det synes då vara i hög grad naturligt, om de folknamn, som faktiskt uppfattats som härledda, också erhållit en språklig form, som angivit detta förhållande. Detta i all synnerhet, som vi icke kunna konstatera, att de överhuvud taget existerat uti praktiskt bruk oberoende av stamsagan.

Inga sakliga skäl motsäga sålunda på något som helst sätt den tolkning av namnen, som ur formell synpunkt ter sig som sannolikast: *Inguaeones* och *Istraeones* äro patronymiska bildningar (got. *Ingrwaiaans*, urg. **Inguēiones*⁶ eller kanske snarare **Inguāio-*

¹ G. Kossinna PBB 20, s. 298, IF 7, s. 298 f.; O. Bremer, *Ethnographie d. germanischen Stämme*, s. 813; R. Much, *Der germanische Himmels-gott*, s. 297 f.; K. Helm aa, s. 333 f.; R. Löwe, *Ethnische u. sprachliche Gliederung d. Germanen* (1899), s. 46; G. Schütte, *Oldsagn om Godtjod*, s. 143 f., 182; L. Schmidt, *Allgemeine Geschichte d. germanischen Völker*, s. 49 f.; F. Kauffmann, *Deutsche Altertumskunde* 1, s. 250 f., 398 f.

² Övergången *ai* > *ε* »wohl nicht vor dem 2. Jahrh. n. Chr.» (Brugmann, *Grundriss* 1, s. 182; A. Thumb, *Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus*, s. 228). — Ändringen av *Guiones* (i Pytheas' reseberättelse) hos Plinius till *Inguiones* (Detlefsen, Kauffmann) har ingen sannolikhet för sig.

³ Helm aa, s. 333.

⁴ Bremer aa, s. 814.

⁵ Reallexikon 2, s. 181.

⁶ R. Kögel PBB 9, s. 513; E. Sievers i *Berichte über d. Verhandl. d. kgl. sächs. Gesellsch. d. Wissenschaften*, Phil.-hist. Kl., 46 (1894), s. 129 f. Jfr got. *armaio* f. 'förbarmands' < **armējōn-* till verbet *arman* (*armaida*).

nez¹⁾ av en typ, som har säkra motsvarigheter i andra indoeuropeiska språk.² Möjligen återfinnes den också i en ursprunglig form, utan *n*-stamsutvidgning, i urn. *hrōrēr*, enligt Sievers *Hrōrēr* < **Hrōraṛar* 'ättlingar av *Hrōrar*'.³ För övrigt har den emellertid tidigt ersatts av det i litterär tid allmänna härstamningsuffixet *-ing*: fe. *Scyldingas*, isl. *Ylvingar*, *Ynglingar*, fht. *Amalunga*, frank.-lat. *Merovingi*, *Karolingi* o. s. v.

Liksom *Herminones* ansluter sig *Inguaeones* etymologiskt närmast till ett ord, som förekommer såsom första led i personnamn. I Tacitus' Annaler omtalas flerstädes cheruskerhövdingen *Inguio-merus*, broder till *Segimerus* och farbroder till den berömde Arminius. Samma namn bars av en son till frankerkonungen Klodvig i början av 500-talet. I senare tid äro namn med samma förled tämligen vanliga, särskilt på nordiskt språkområde.⁴ Kortformen till sådana namn var ursprungligen **Inguiō*, **Inguiæ*, senare fht. *Ingo*, fe. *Inga*, fsv. *Inge*. Möjligen är namnelementet *Inguio*-avledning av en stam **inguo-*, som kan föreligga i det fe. namnet *Ing* (**Inguaz*). Detta återigen är enligt det fornengelska runkvädet samma ord som namnet på *ng*-runan: *ing*, den gotiska bibelskriftens *X*: *enguz* (got. **Iggws*).⁵

Vilken form namnen på de tre stamheroerna haft, kunna vi icke sluta oss till. Såväl **Erminō* som **Erminaz* (jfr *Amal*, *Athal*) är möjligt. *Herminones* kan då betyda '**Erminō* (**Erminaz*) och hans ättlingar (hans folk)', samtidigt som det är en regelrätt ersättningsform för exempelvis *Hermunduri*. *Inguaeones* kan på

¹ M. Niedermann IF 10, s. 239 n.

² Jfr (utom Sievers och Niedermann aa) K. Brugmann, Grundriss, 1, s. 228 f. Lat. *plebejus*, *Pompejus*, *Marejus*, *Afrejus*, *Servejus* o. a., gr. *Καθημένος* m. fl.

³ Jfr S. Bugge i Norges Indskrifter 1, s. 98 f. (där *hrōrēr* uppfattas som *Hrōrēr* < **Hrōriar*), 529 f. Om Istaby-stenen *hAeruwulafir* se O. v. Friesen, Lister- och Listerby-stenarna (1916), s. 32 (< **Heruwulfjar*, ett patronymikum bildat med adj.-suffixet *jo*). — *Ἀκουζίωνες* (Ptolemaios), som flerstädes åberopas som stöd för ett germanskt folknamnssuffix *-aiones*, är en fördärvad form för **Eluekones* (Tacitus: *Helueconas*). *Frisaevo* (i en inskrift från obestämd tid) är ett *ἄπ. λεγ.* och därför sannolikt endast en felskrivning för det många gånger belagda *Frisiavo*, pl. *Frisiavones*, *Frisiavi* (med samma suffix som i exempelvis *Batavi*).

⁴ Den formhistoriska utvecklingen av dessa namn har klargjorts av von Friesen (Rökstenen, 1920, s. 135 f.). *Inguio-* (urn. **Inguia-*) återspeglas å ena sidan i *Ingi-* (fvn. *Ingibiorg*, *-mundr* o. a.), när i litterär tid andra leden börjar på konsonant, å andra sidan i *Ing-* (*Ingolfr*, *-unnr*) och *Yngu-* (*Yngvarr*, *Yngvildr*), när den börjar på vokal.

⁵ S. Bugge, Norges Indskrifter, Indl., s. 62 f.

samma sätt, med patronymisk avledning, beteckna avkomlingarna av **Inguiō* eller **Inguaz* (**Inguō*).

För namnet *Istraeones* sakna vi alla säkra anknytningar. Enligt Much skulle det höra samman med skr. *īsarás* 'kraftig, modig, rörlig, rask', gr. *ἰσρός* 'rask', flodnamnet *Isara*, *Istros* ('der rasche Fluss'); jfr också fvn. *eisa* 'rusa, fara fram med stark fart', skr. *isnāti*, *isyati* 'sätta i rörelse, driva'.¹

Det enda, som vi med säkerhet kunna hämta ur Tacitus' berättelse, är sålunda, att det bland germanerna vid gränsen i väster funnits en episk diktning, som sökt att framställa stammens ursprung. Romerska lärda ha lagt denna stamsaga till grund för en etnologisk indelning av germanerna; Tacitus söker utnyttja den som stöd för sin uppfattning, att germanerna äro autoktona (*indigenas* . . . *minimeque aliarum gentium adventibus et hospitibus mixtos*). Det är under sådana förhållanden klart, att man icke har rätt att med ledning av Plinius' uppgifter i detalj söka fastställa, vilka stammar som hört till den ena eller den andra gruppen. Den vidlyftiga diskussion, som förts uti dessa frågor, har till stor del saknat reelt underlag. Vad vi i detta avseende kunna veta, är endast det ungefärliga, att *Istraeones* bo närmast Rhen, *Herminones* mitt i landet och *Inguaeones* vid havet i norr. Namnet *Istraeones* förekommer endast i Taciti Germ., kap. 2 och Plinii Hist. Nat. IV: 99, *Hermiones* dessutom i ett förvirrat sammanhang hos Pomponius Mela.² Blott i fråga om *Inguaeones* står oss en något precisare uppgift till buds, i ett dock tyvärr tämligen svårtolkat ställe hos Plinius (Hist. Nat. IV: 96). Sedan han redogjort för de östligare delarna av den norra oceanen, fortsätter han: »Tydligare underrättelser börjar man sedan erhålla från och med inguaeoner-nas folk, vilket härifrån är det första i Germanien.³ Berget Saevo, ofantligt stort och icke mindre än den rippaeiska bergskedjan, bildar där ända till cimbrernas bergsudde en ofantlig vik, som kallas Codanus, uppfylld av öar, bland vilka Scadinavia är den ryktbaraste. Dess storlek är obekant; blott en del av den bebos, såvitt man vet, av hillevionernas folk, i femhundra härader. De

¹ Gr. *ἰσρός* 'helig' är sannolikt ett annat ord (P. Persson, Beiträge z. indogerm. Wortforschung, s. 189, n. 2). Det föreligger knappast skäl att med Much (Reallexikon 2, s. 182) tänka på ett binamn till Oden.

² Bortom cimbrer och teutoner bo »*Hermiones*, det sista folket i Germanien.»

³ Närmast förut ha omtalats rena sagofolk: *hippopoder*, människor med hästfötter, och *panotier*, vilkas nakna kropp helt betäcktes av deras långa öron.

kalla den en andra värld».¹ Man bör ha uppmärksamheten på att Plinius här återger underrättelser, som han erhållit ur en västlig kunskapskälla.² Vi föras till nordvästra Germania. Till *Inguaeones* hörde följaktligen de folk, som man från en sådan västlig orientering kände till längst bort i Germanien, vid Mons Saevo och Sinus Codanus, väl också på dess öar i obestämd utsträckning.³ Cimbrer och teutoner funnos icke mera på Plinius' tid; då han nämner dem bland *Inguaeones* (Hist. Nat. IV: 99), innebär detta sålunda, att till denna stamgrupp enligt hans uppfattning hörde folken på den jylländska halvön (*Cimbrorum promuntorium* Plinius; *Κιμβρικὴ χερσόνησος* Ptolemaios), varifrån cimbrer och teutoner en gång hade utvandrat.⁴ Att åter chaukerna vid Nordsjökusten räknas dit, grundar sig sannolikt på en uppgift av samma art som uttrycket hos Tacitus: *proximi Oceano Inguaeones*.

Fullt förklarlig blir den av Tacitus relaterade stamsagens uppkomst, om den blott i fråga om ett av de tre namnen kunnat bygga på en verklig realitet. Tretalet var avgörande för sagans yttre form, och allitterationen bestämde valet av övriga namn. Utgångspunkten kan ha varit *Inguaeones*; i avseende på detta får stamsagan fullt stöd i den senare traditionen.

¹ »Incipit deinde clarior aperiri fama ab gente Inguaeonum, quae est inde prima Germaniae. Mons Saevo ibi immensus nec Rhiphaeis iugis minor immenem ad Cimbrorum usque promuntorium efficit sinum, qui Codanus vocatur, refertus insulis, quarum clarissima est Scadinavia incomptae magnitudinis, portionem tantum eius, quod notum sit, Hillevionum gente quingentis incolente pagis, quae alterum orbem terrarum eam appellat». — Jfr J. V. Svensson i NoB 9, s. 59 f. I flera detaljer (bl. a. om Mons Saevo) kan jag icke ansluta mig till Svenssons tolkning.

² På ett annat ställe (II: 167) omtalar han den romerska flottexpeditionen utesf Nordsjökusten år 5 e. Kr., varvid Jyllands nordspets uppnåddes: cimbrernas udde (promuntorium) blev kringseglad och man skådade därifrån ut över ett vidsträckt hav. — Plinius och Tacitus ha följaktligen i denna riktning bättre geografiska underrättelser än den äldre Strabo, som endast känner, att germaner bo från Rhenmynningen till Elbe. »Vad som ligger på andra sidan Elbe vid havet, är oss fullständigt obekant. Ty varken har någon, så vitt jag vet, i äldre tid företagit någon kustfärd därifrån österut, ända till mynningen av Kaspiska havet, ej heller hava romarne trängt fram på andra sidan Elbe; lika litet har någon landvägen nått fram dit».

³ Jfr till den svårlösta frågan, om de skandinaviska folken på denna tid tillhörde *Inguaeones* G. Kossinna IF 7, s. 308 f.; G. Schütte, Oldsagn om Godtjod, s. 182, AfdA 28, s. 9 f.; H. M. Chadwick, The origin of the English nation (1907), s. 209 f., 295 f.; R. W. Chambers, Widsith (1912), s. 159.

⁴ Jfr även Tacitus, Germania, kap. 37: »Eundem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent». Om cimbrernas härkomst i den romerska traditionen se L. Schmidt, Geschichte d. deutschen Stämme 2, s. 3 f.

IX.

Till *Inguaeones* hörde, såsom också allmänligen antages, de Nerthus-dyrkande folken, om vilka Tacitus berättar i 40. kapitlet av Germania. Efter att i korthet ha omtalat langobarderna (vid nedre Elbe) fortsätter han: »Därpå följa *Reudigni* och *Aviones* och *Anglii* och *Varini* och *Eudoses* och *Suarines* och *Nuithones*, vilka skyddas av floder och skogar. Ingenting är anmärkningsvärt i fråga om dem vart för sig, blott att de gemensamt dyrka *Nerthus*, d. ä. Moder Jord, och tro, att hon ingriper i människornas angelägenheter och färdas omkring bland folken. På en ö i Oceanen finnes en helig lund och i den en åt henne invigd, med ett omhölje täckt vagn; att vidröra den är tillåtet endast för prästen. Han märker, när gudinnan är tillstädes i helgedomen (vagnen), och följer under djup vördnad hennes vagn, som drages av kor. Då äro glada dagar och högtid på alla orter, som hon värdigas besöka och gästa. Ingen drager ut i krig, ingen griper till vapen, allt järn är undangömt. Då allenast veta de av, då allenast åstunda de fred och ro, men blott till dess att densamme prästen återför gudinnan, mätt på umgänge med de dödliga, till hennes helgedom (lundan). Därpå tvages vagnen och klädet och — om man nu skall tro det — gudinnan själv i en enslig och undangömd sjö. Detta förrättas av trälar, vilka strax därpå uppslukas av samma sjö. Härav en hemlighetsfull fruktan och en from okunnighet om det väsen, som endast dödsvigde få skåda».¹

I södra delen av jutska halvön utbredde sig fordomdags ett ansenligt skogsland, från den danska sidan under medeltiden kallat *Iarnæwith* (1285), från den tyska *Isarnho* (Adam av Bremen,

¹ »Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et Suarines (andra hdskr.: Suardones) et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. Nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram Matrem, colunt eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. Est in insula Oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum, veste contextum; attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. Laeti tunc dies, festa loca, quaecumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. Mox vehiculum et vestis et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident».

o. 1070).¹ Vattendrag åt båda hållen, i forntiden vida större än nu, underlättade här den ytterst viktiga förbindelsen mellan Västerhavet och länderna kring Östersjön. Ett vittnesbörd om denna färdeleds betydelse redan vid vår tideräknings början äro de noggranna uppgifter Tacitus är i stånd att lämna om de här boende stammarnas namn och gudsdyrkan.² De skildes från sina grannar i söder, langobarderna, »av floder och skogar».

Sydligast bodde, uti själva skogslandet, *Reudigni*, germ. **Reudingōz* (:isl. *riðdr*, sv. *-ryd* 'röjning'), liksom befolkningen här uti senare tid kallades för *holtsetar* (mlt. *holtsâten*, mht. *holtsêze*) 'skogsboar',³ varav *Holsten*, *Holstein* eller *Holtsetaland*; jfr även urn. (Gallehus) *holtijar*. Norr om dem följde *Aviones* (Widsith: *Eowian*), på öarna i Nordsjön,⁴ och *Anglii* i öster, i Angeln. Sedan nämnas *Varini*, vilka sålunda varit bosatta i Jylland. Utan tvivel är Tacitus' uppgift här fullt riktig. Den styrkes, såsom Much påpekar, av Ptolemaios, som har samma ordningsföljd: *Λαγγοβάρδοι*, *Ἀγγεῖλοι*, *Ὀβιρόννοι* (*Ἀβάρποι* för **Ὀβάρνοι*), *Τεβτόνες*, även om han på kartan ryckt dem allesammans för långt mot söder, så att langobarderna stå vid Rhen och även varner och teutoner flyttats ned söder om Östersjön. I Widsith omtalas varnerna tillsammans med *Wen(d)las*, som fått namn av *Vendill*, nuv. Vendssyssel, Jyllands nordligaste landskap: (vs 59) *mid Wenlum ic wæs ond mid Wærnum*.⁵ Ett minne av varnernas ursprungliga boning på Jylland är namnet *Varnæs* (< **Varna nes*) vid Aabenraaviken.⁶ Att *Varini* varit anglernas omedelbara grannar i norr

¹ Adam IV: 1 »Hanc autem Daniam a nostris Nordalbingis flumen Egdore dirimit, qui oritur in profundissimo saltu paganorum Isarnho, quem dicunt extendi secus mare barbarum usque ad Sliam lacum.»

² »Eine auf lebendigster und unmittelbarster Anschauung beruhende Schilderung» (K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde 4, s. 471).

³ Adam II: 17 »Holcetæ, dicti a silvis, quas accolunt».

⁴ Dessa öar omtalas av Plinius, Hist. Nat. IV: 97 och uppgivas vara 23 till antalet. Bland dem nämnas *Burcana* (»Fabaria nostris dicta»), d. v. s. Borkum, *Austeravia* (»Glaesaria a sucino militiae appellata») och *Actania* (l. *Actavia*). — Med ön Amrum (1231 *Ambrum*) sammanhänger sannolikt folknamnet *Ambro-nes*; jfr med avljud Widsith (vs 32) *Ymbrum*.

⁵ Omedelbart förut (vs 58) nämnas svear, götar och syd-daner; därför avses säkerligen jylländska folk, ej östeuropeiska vandaler och varner.

⁶ I dessa trakter bodde huvuddelen av folket kvar ännu i början av 500-talet, även om de efter anglers, saxars och langobarders bortflyttning utvidgat sitt område mot söder. Prokopios berättar (Bellum goth. II: 15) om de till Skandinavien återvändande herulerna, att »de först tågade genom slavernas alla länder och därefter genom ett ödeland, tills de kommo till varnerna (*Ὀβάρνοι*). Sedan genomvandrade de ytterligare danernas land.» Å andra sidan uppger han (IV: 20), att de skildes från frankerna endast genom Rhen.

framgår även därav, att de deltaga i dessas vandringar såväl söderut till Türingen som (sannolikt) västerut till Brittanien. — Namnet *Eudoses* sammanhänger utan tvivel på ett eller annat sätt med Jutland och jutar. *Suarines* (*Suardones*) och *Nuithones* kunna ej med säkerhet identifieras.¹

De Nerthus-dyrkande stammarna ha av allt att döma bebott ett icke särdeles vidsträckt område. Den *insula Oceani*, i vars heliga lund de utövat sin gemensamma kult, har varit en av de närliggande öarna i Östersjön.² På Jylland bodde även andra folk, som icke omtalas av Tacitus. Ett av dem var *Harudes* (Mon. Anc. *Charydes*, Ptolemaios *Χαροῦδες*), vilkas namn ingår i det danska Harsyssel (ännu 1361 *Harthæsyssel*).

Det egentliga innehållet av Nerthus-kulten skall i detta sammanhang icke närmare undersökas. Den är en utpräglad fruktbarhetsrit. Jag ansluter mig med full övertygelse till de forskare, som uti festens av Tacitus skildrade slutakt se en rening av den förut befläckade gudinnan. Det väsentliga har m. a. o. varit ett kultbröllop (*ἱερὸς γάμος*), som avsåg att genom en symbolisk handling åvägbringa den stegring av naturens fruktbarhet, som man åstundade. Kulten förutsätter sålunda tillvaron av en manlig gud, gudinnan Nerthus' make, även om denne icke omnämnes av Tacitus. Han har tydligen vid den stora fruktbarhetsfesten i mindre grad än gudinnan varit föremål för dyrkan. Den senare utvecklingen gör det sannolikt, att det var **Tius* (*Týr*), den germanske himmelsguden, som spelat denna roll.

De sju stammarna på Jylland ha firat gemensamma högtider, då en allmän helgfrid rådde. De ha varit förenade uti ett kultförbund av samma art som det av Tacitus i närmast föregående kapitel omtalade, där semnonerna utgjorde medelpunkten. Säkerligen ha de också liksom dessa hyst föreställningen om nära blodsfrändskap och gemensamt ursprung. Man har velat identifiera de

¹ Förmodanden hos R. Much i Reallexikon och M. Schönfeld aa. — Kan möjligen *Suarines* vara en fördärvad form av det namn *Charini*, som av Plinius (IV: 99) anföres vid sidan av *Varinne* 'varner' bland vandaliska (d. v. s. till stor del jylländska) folk i östra Germanien?

² Själland, som ofta antagits vara Nerthus-ön (P. A. Munch, Det norske folks historie 1: 1, s. 58; R. Much PBB 17, s. 178 f.; A. Kock HT 1895, s. 162 f.; E. Mogk i Pauls Grundriss, 2, s. 318, Reallexikon 3, s. 308; M. Olsen, Det gamle norske ö-namn Njarðarlög, s. 21 n.; A. Bugge, Vikingerne), kan i varje fall icke komma ifråga, dels på grund av sin storlek, dels på grund av sitt läge. Nordsjö-öarna kunna icke heller åsyftas, eftersom de i det närmaste sakna trädvegetation.

Nerthus-dyrkande folken med *Inguaeones*, till vilka de givetvis hörde. De bodde just *proximi Oceano*. Förmodligen kade dock *Inguaeones* en vidare omfattning. Någon fullständig överensstämmelse har man efter källorna icke någon grund att antaga.

Med gudinnan Nerthus och hennes gemål stod givetvis stamfadern i nära förbindelse. Huruvida han tänktes vara en gudason, en ättling av det dyrkade gudaparet, eller uppfattades såsom en hypostas av guden själv, veta vi icke. Båda möjligheterna äro tänkbara. I senare fallet var **Inguaz* helt enkelt ett binamn till himmelsguden i hans egenskap av stamfader. Verklig identitet kan däremot icke sättas i fråga. **Inguaz* (*Yngve*, *Ing*) har aldrig dyrkats som gud, lika litet som exempelvis *Sceaf* eller *Skjold*. Såväl *Inguio-* (*Ingi-*, *Yngv-*) som *Ermino-* ingår uti personnamn, vilket däremot före vikingatiden och utanför Skandinavien icke synes vara fallet med verkliga gudanamn.¹

Att Nerthus-dyrkan på Tacitus' tid skulle varit inskränkt till de sju stammarnas amfiktyoni ha vi knappast några skäl att antaga. Å andra sidan förefaller det icke osannolikt, att den utvecklat till sitt karakteristiska innehåll just här, delvis måhända på grundval av orientaliska impulser, som på östliga vägar nått Östersjöområdet. En brygga av öar förmedlade härifrån samfärdseln med Skandinavien, på samma gång som Elbemyningen och de nordfrisiska öarna bildade den naturliga slutpunkten för sjövägarna från söder och väster.

I två olika riktningar har kulten av Nerthus (Njord) från Jylland spritt sig vidare i de nordiska länderna, dels till Västnorge, dels till Mälardalen. I sin avhandling »Det gamle norske önavn *Njarðarlog*» (1905) har Magnus Olsen genom ortnamn visat, att på norra sidan av Tysnesöen (i äldre tid kallad *Njarðarlog*) i det gamla Hordaland funnits ett kultcentrum, där gudinnan Njord dyrkats tillsammans med guden Ty, förmodligen i dennes ursprungliga egenskap av himmelsgud. Dyrkan av detta gudapar här sätter han vidare i samband med en invandring av hordar från Jyl-

¹ G. Kossinna IF 7, s. 299 f.; R. Much, Der germanische Himmels-gott, s. 203; G. Schütte aa, s. 145; K. Helm aa, s. 338 f. — Much antager (aa, s. 200 f.) ett språkligt samband mellan *Inguaeones* och *Anglii*; **Inguio* skulle sålunda ursprungligen ha varit anglernas heros eponymos. Hypotesen är värd en allvarlig prövning, även om den ur språklig synpunkt stöter på vissa svårigheter. Anglerna synas faktiskt ha varit den viktigaste germanstammen »i närheten av Oceanen». Om *Angil-*, *Angin-* och *Ingil-*, *Ingin-* i tyska personnamn, se Förstemann aa, E. Björkman, Studien über die Eigennamen im Beowulf (1920), s. 93 f.

land till Västnorge. Terminus ante quem för denna händelse måste vara o. 500 e. Kr., alldenstund Jordanes omtalar *Arochi* (d. v. s. *Arothi*, *Harothi*) såsom bosatta i Norge. M. Olsen är av vissa skäl benägen att förlägga den till en tidpunkt icke senare än omkring Kristi födelse.

I Östverige har Njord, av ortnamnen att döma, äldst dyrkats tillsammans med Ull, som sålunda här ersätter den västnorske (och danske) Ty.¹ Senare uppträder detta gudapar under namnen Frö och Fröja. Dessa äro enligt västnordisk mytologi syskon, barn av Njord och hans syster (Lokasenna 36, 37). Ännu vid hednatidens slut synes Frö ha varit svearnas förnämste gud. »De kallade honom för *veralðar god*», säger Snorre, »och offrade mest till honom för årsväxt och fred under all tid därefter». Av islänningarna kallas han också *sviagod* 'svearnas gud'.

X.

»Ynglingatal» är diktat till ära för en norsk hövding. Innehållet utgöres av hans ättelängd. »I det kvädet uppräknas trettio förfäder till Ragnvald och förtäljes om vars och ens död och begravningsplats», säger Snorre. Tjodolfs dikt med dess utomordentligt fasta byggnad och genomförda stil utgör näppeligen den första av sitt slag uti Norden. Det har utan tvivel funnits före honom liknande ättekväden, i vilka stormän prisats därigenom att deras förfäder omtalats så långt tillbaka som ske kunde. Att Tjodolf direkt bygger på en fornsvensk ättedikt om de uppsvenska ynglingarna, antages också på goda grunder av Schück.²

Hjälteediktens tidiga blomstring bland goterna har förmodligen varit av stor betydelse för dess senare utveckling i Norden; hos götar och daner uppstår mot folkvandringstidens slut den diktning, som ligger till grund för det fornengelska eposet Beowulf. Även det mera konstmässiga lovkvädet har utbildats bland goterna. Greken Priscus berättar om en fest hos hunnernas konung Attila: efter måltidens slut trädde tvenne krigare fram inför konungen och föredrogo kväden om hans dygder och krigsbragder; de församlade åhörde detta med beundran och livligt bifall. Måhända kunna vi förutsätta ett historiskt samband mellan det nordiska ättekvädet, sådant vi känna det förnämligast genom Yng-

¹ Förf. i Meddelanden fr. Östergötlands fornminnes- och museiförening 1921, s. 85 f.; SNF 14: 1.

² Ill. svensk litteraturhistoria, 1, s. 47.

lingatal och dess efterbildning Háleygiatal, och den gotiska dikt av samma art, varpå Jordanes bygger vid sin uppräknings av amalerernas ättelängd. Där har, liksom i Ynglingatal, i korthet omtalats, »från vem var och en härstammar och leder sitt ursprung och var han slutat sitt liv». Liksom amalererna voro ättlingar av Gaut-Oden, så räknade den uppsvenska konungaätten sina anor från Yngve, som var identisk med eller åtminstone tänktes stå i mycket nära förbindelse med folkets huvudgud Frö.

Det ursprungliga namnet på Uppsala-ätten är emellertid, såsom särskilt Adolf Noreen framhållit,¹ *skilfingar*. I Beowulf kallas den *Scylfingas* (*Gud-, Heado-scyfingas*), och i Ynglingatal (str. 22) betecknas Egil såsom *skilfinga nið*.² Löffler har ställt detta namn i samband med de svenska ortnamnen på *-skialf*; *skilfingar* betyder sålunda 'den i ett Skjalf boende eller från ett Skjalf härstammande ätten'.³

Av ättenamnet *skilfingar* är återigen sannolikt personnamnet *Skjolf* härlett. Skjolf är uti Ynglingasagan dotter av konung Froste i Finland. Hon bortsöras av Agne och blir hans maka; men efter ett dryckesgille upphänger hon honom till hämnd för sin faders död i ett träd, varefter hon seglar bort. Skjolf är moder till Alrik och Erik och sålunda stammoder för de följande konungarna. Det är att märka, att den vokalallitererande ättelängden börjar just här. Här går också gränsen mellan de mytiska elementen och den åtminstone i någon mån historiska traditionen.⁴ I varje fall äro namnen från och med Alrik och Erik, i motsats till de föregående, verkliga personnamn. Uttrycket *Skialfar rþð* i Ynglingatal måste innehålla ett personnamn,⁵ och berättelsen om Agne är ju icke uppfunnen av Snorre. Skjolf är sålunda, enligt

¹ Uppsalastudier (1892), s. 224.

² *Skilfingar* förekommer även annars som namn på en ätt sagokungar (t. ex. Hyndluljóð 11, 16); Snorre (Edda, Kbhn 1900, s. 141) härleder dem från en härkonung *Skelfir*.

³ ANF 10, s. 166 f. Se vidare E. Björkman i NoB 7 (1919), s. 163 f., Studien über die Eigennamen im Beowulf (1920), s. 100 f. Jfr att *scyldingas* i Beowulf vanligen är en poetisk beteckning för danerna: 'sköldbärare, krigare'. Senare har det övergått till namn på den danska kungaätten, och för att förklara dess betydelse och ättens härkomst har stamfadern Skjold uppfunnits.

⁴ B. Nerman, Svärger hedna litteratur (1913), s. 205 f., Svärger äldsta konungalängder (1914).

⁵ H. Schück (Studier i Ynglingatal, s. 76) och A. Noreen (Studier tillägnade K. Warburg, s. 128) översätta *Skialfar rþð* 'gudamakerna i Skälv'.

min övertygelse, skilfingaättens eponym.¹ *Skjolf* är i Snorres Edda ett namn på Fröja, och berättelsen om Agne och Skjolf är en variation av myten om Frö och Gerd.

Senare ha andra namn, alla av mytisk natur, tillagts i ättelängdens början:

1. Domalde—Domar—Dyggve—Dag.
2. Vanlande—Visbur. (Här upprepas den mytiska sagan om Skjolf och hennes make).
3. Sveigde.
4. Fjolne.
5. Yngve-Frö och Njord.

Hroðgar, danernas konung, betecknas i Beowulf såsom *eodor Ingwina* (1044) och *fræa Ingwina* (1319). Oftare kallas han dock exempelvis *eodor Scyldinga* (428, 664), *fræa Scyldinga* (291, 351, 500, 1167) eller *Deniga fræa* (271, 359, 1680). *Fræa*, m. är ett vanligt appellativum. *Fræa Ingwina* är sålunda icke något ständigt epitet för danernas konung utan ett tillfälligt uttryck. Huruvida *Ingwine* avser den fördanska befolkningen eller de invandrande danerna, är ovisst. Det översättes allmänt 'Ing-vänner', vilket anses innebära 'dyrkare av Ing'. Någon dyrkad gud Ing har emellertid, såsom ovan visats, helt säkert aldrig funnits.² För min del är jag benägen att i *Ingwine* (endast belagt i gen.) se en folketymologisk ombildning av *Inguæones*.³

En stamfader *Ing* omtalas i det fornengelska runkvädet:

*Ing wæs ærest mid East-Denum
gesewen secgum, oþ he siððan est
ofer wæg gewät; wæn æfter ran.
þus heardingas þone hæle nemdun.*

¹ Detsamma synes vara G. Schüttes mening (Oldsagn om Godtjod, s. 151; Samlaren 1915, s. 26). Jfr även H. M. Chadwick aa, s. 250. Eponymen Skjolf intar sålunda samma plats inuti stamtavlan, efter en rad mytiska sagofigurer, som Amal i den östgotiska ättelängden (eller Volsung uti Volsungasagan).

² Fe. *Freawine* (i den västsaxiska genealogien; PBB 20, s. 152), Saxo *Frovinus* (i en engelsk saga) är endast känt från ett område, där gudanamnet Frö saknas. Det är givetvis identiskt med det i poesien förekommande appellativet *freawine* 'dominus carus'. — Fht. *Frowin* (Förstemann, sp. 518) är synnerligen svagt styrkt; vida säkrare belagt är *Frodwin* (ib. sp. 544; till fht. *frôd* 'prudens'). Ett forntyskt *Frowin* kan även innehålla adj. *frô* 'lätus'.

³ Got. **Ingwainans*, gen. **Ingwainē*. Redan i de äldsta urn. runinskrifterna här svagtonigt *ai > ē* (Noreen Aisl. Gr. § 139), vilket i ställning mellan två långa stavelser lätt undergick förkortning: urn. gen. **Ingwenō*. Senare de-

'Ing' var först (eller: längst bort i forntiden) sedd av människor hos öst-danerna, till dess han drog österut över havet. Vagnen rullade efter. Så kallade männen denne hjälte'. Väderstrecksbeteckningarna förekomma allmänt i sammansättning med danernas namn i den fornengelska diktningen. Beowulf har såväl *East-Dene* som *West-*, *Sud-* och *Nord-dene* utan någon bestämd skillnad.¹ *East-Dene* är i runkvädet motiverat av allitterationen.² *East-Dene* är här visserligen lika med Beowulfs *Ingwine*, men man har sålunda icke rätt att tänka på någon särskild del av danerväldet.

Om Ing har, såsom Olrik visat,³ funnits en saga av ungefär samma typ som den, som i början av Beowulf berättas om stamfadern *Scyld Scefing*. Ing har kommit till danerna från en obekant värld, han har en tid vistats bland dem, och han drog sedan bort över havet. »Österut» från danernas land betecknar, från den engelske skaldens synpunkt, att färden gick till de mest fjärran och okända trakter.

Ing-sagan, sådan Olrik tolkat den i belysning av Beowulfs berättelse om stamfadern *Scyld Scefing* och den nederländska sägnen om svanriddaren (knuten till Nimwegen vid Rhen), är säkerligen urgammal bland de inguaeonska stammarna vid Oceanen.⁴ Den har med all sannolikhet funnits till redan på den tid, då den av Tacitus återgivna stamsagan utbildade sig. För alla nordiska källor är den okänd.

Inguaeones (*Ingwine*) var ursprungligen beteckning för alla folk, som ansågo sig härstamma från **Ingwaz* (*Ing*). Speciellt gällde givetvis detta mytiska ursprung för den ätt inom varje särskild stam, till vilken prästen-konungen hörde. När den inguaeonska Nerthus-kulten sedermera utbreddes sig mot norr till nya folk, blev det inom dessa endast kungaätten, som härleddes från Ing och kallades *Ingwine*. Detta övergick sålunda till att bli ett släkt-

len av ordet sammanföll då (i gen. dat. pl.) med motsvarande former av substantivet *vinr* (före i-omljudet *e > i*). En association låg därför mycket nära till hands.

¹ P. Fahlbeck AT 8, s. 57 f.

² Jfr Widsith 58: *mid Sweom ond mid Geatum ond mid Sud-Denum*.

³ Danmarks Heltedigtning 1 (1903), s. 258 f. — Jfr numera även C. W. v. Sydow i NoB 12, s. 63 f.

⁴ Enligt den äldsta källan, Widsith, är *Sceafa* en forntidskonung hos langobarderna: vs 32 *Sceafa [weold] Longbeardum*. *Sceaf(a)* synes ha äldre rätt till keppssägnen än *Scyld*. Langobarderna voro som nämnt bosatta vid nedre Elbe.

namn, med höga anor och stora anspråk.¹ *Yngvinn* kallades, säger Snorre, varje enskild medlem av Ynglingaätten i Uppsala.¹ *Yngvinnus* är hos Saxo namn på en »rex Gothensium», stamfader för siklingarnas ätt.²

Att de uppsvenska konungarna i Beowulf kallas *scylfingas*, behöver ej innebära, att de icke redan vid denna tid ansågo sig ytterst härstamma från Ing, lika litet som detta är fallet med de danska *scyldingas*. I Danmark har emellertid stamfadern Ing efterhand bleknat bort och försvunnit till förmån för kungaättens egen eponym Skjold.³ Att han däremot bevarats uti Sverige och i våra nordiska källor framträder som Uppsala-kungarnas speciella kännemärke, beror utan tvivel på det starka fäste, som Frö-kulten här vunnit.⁴

Ynglingatal har icke bevarats i fullständigt skick. Säkerligen har dikten börjat med stamfadern, men stroferna om honom äro tyvärr förlorade.⁵ Att de icke ha innehållit någon berättelse är

¹ Heimskringla (ed. F. Jónsson) 1, s. 33: »En Yngvi eda Yngvinn var kalladr hverr þeira ættmanna alla évi, en Ynglingar allir saman». Att läsarten *Yngvin* (J 1, Holm. 18) skall föredragas framför *Yngun(n)i* (Kr, J 2, Sp), hävdas med eftertryck av A. Noreen i NoB 8, s. 1.

² Ed. Holder, s. 224. Däremot vill jag icke med Noreen (aa, s. 2) direkt sammanställa detta nästan appellativiska *Yngvinn* med det fht. personnamnet *Inguin* (< **Inguio-winiz*).

³ Sägnen om Skjolds ursprung och hädanfärd är okänd för den nordiska traditionen (Saxo, Skjoldunga saga). Han framställes endast som en väldig krigare och grundare för ätten. von Sydow (aa, s. 70 f.) är mest böjd för antagandet, att skeppssägnen tilldelats *Scyld* först på engelsk botten.

⁴ Det historiska sambandet mellan Frö-kulten i Sverige och Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt har på ett övertygande sätt påvisats av A. Kock i [Sv]HT 1895, s. 157 f.

⁵ Heimskringla 1, s. 5. Hos Are äro de tre första släktleden: *Yngve Tyrkia konungr—Njördr Svía konungr—Freyr*; i Historia Norvegiæ (som sannolikt går tillbaka på Ares förlorade äldre Islendingabók): *Ingui—Neorth—Froyr*. Att dessa tre varit nämnda redan i Tjodolfs verser, antages av G. Storm (ANF 15, s. 109) och F. Jónsson (Litt. Hist. 1, s. 436). Sannolikare synes dock vara, att det först är Are, som kluvit *Yngvifreyr* i två gestalter; det är att märka, att Snorre endast har (*Odin—Njörd—Yngve—Frö*). Jfr H. Schück, Studier i Ynglingatal (1905), s. 1 f.; A. Heusler, Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum (1908), s. 79 f. I dikten har väl funnits någon antydning om att stamfadern Yngve-Frö, som ju uppfattades som identisk med guden Frö, var son av Njörd. Att Ynglingatals första namn varit *Yngvifreyr* (icke *Yngvi*), synes mig framgå därav, att stamfadern kallas så vid redogörelsen för diktens innehåll såväl hos Snorre som i Hauksbók (jfr s. 58 med not 1). Annars får han heta *Yngvi* (Snorres Edda, 1900, s. 8, 141). — Snorre måste ha haft bestämda skäl för att frångå den av Are uppställda serien Yngve—Njörd—Frö. Dessa skäl

tydligt; en sådan skulle utan tvivel ha återgivits av Snorre. Där-
emot har redan uti Ynglingatal stamfadern Yngve identifierats med
guden Frö. »Fjolne var son till Yngve-Frö (*Yngvi-freys*), som
svearna länge blotade till; efter honom har Ynglingaätten fått sitt
namn», heter det hos Snorre.¹ Ätten kallas uti dikten för »Frös
avkomma» (*Freys afspring*, str. 11) och en av dess främsta med-
lemmar, Adils, för »Frös ättling» (*Freys ättungr*, str. 21).² Å
andra sidan betecknas svearna såsom *Yngva þjóð* (str. 7). —
Även det sammansatta Yngve-Frö förekommer hos Tjodolf som
namn på guden, Haustlong str. 10:

*gøttusk allar ättir
Ingvifreys at þingi.*

'Alla Yngve-Frös ätter (d. v. s. gudarna) rådslogo på tinget'. —
Háleygiatal (str. 13) har uttrycket *meinvinnendr Ingvifreys*, som
av Finnur Jónsson översättes 'som utför Yngvifreys mén' (d. v. s.
krigare) och anses syfta på att Yngve-Frö är grödans och frukt-
barhetens gud; men tolkningen är osäker.³

Att svearna och särskilt deras konungar ansågo sig härstamma
från guden Frö, framgår jämväl av flera yttranden hos Saxo.⁴
»Frö, gudarnas jarl, bosatte sig ej långt från Uppsala, och i stäl-
let för den gamla blotseden, som så många folk i långa tider
brukat, införde han en ny och skamlig sed; han började nämligen
använda människor som slaktboskap och utförde hemska offer till
himmelens herrar». ⁵ Sveakungarna kallas för »Frös söner». Det
berättas om Starkad, att »han drog till Sverige, där han vistades
i sju år hos Frös söner». ⁶ Om svearnas kämpar i Bråvallaslaget
säges, att de äro »guden Frös ättlingar» (*Frö dei necessarij*), och
kunna endast sökas i hans förtrogenhet med källan själv. Någon fader till
Njord känner han icke, lika litet som den norröna mytologien för övrigt.

¹ Heimskringla 1, s. 4. Jfr i prologen till den utförligare sagan om Olav
den helige (efter Cod. Holm. 4 qv. utg. Kria 1853, s. 2; efter AM 61 fol. i Fornm.
sögur 4, s. 3): *ok er talit allt til Ingunar-Freys, er heidnir menn kolluðu guð
sinn; Hauksbók, s. 457* (»Frå Upplendinga konungum»): *Um hann orti Þjóðolfr
hvinverski Ynglingatal ok segir þar frá þeim konungum, er komnir váru frá
Yngvi frey i Svíþjóð, ok af hans nafni eru Ynglingar kallaðir.*

² Jfr *tjss ättungr* 'gudaättlingen' str. 17 (F. Jónsson: *Tjss ättungr* 'Tjss
ættling'). Båda uttrycken ha lånats av Eyvind och användas i Háleygiatal: *Freys
ättungr* i str. 9 om Hákon jarl d. ä.; *tjss ättungr* i str. 12 om Sigurd jarl.

³ E. Noreen, Studier i fornvästnordisk diktning 1 (1921), s. 42.

⁴ H. Schück i [Sv]HT 1895, s. 59, A. Kock, ib. s. 168.

⁵ Saxo, ed. Holder, s. 74. — En *Rex Suetie Frö* omtalas s. 301.

⁶ ib. s. 185.

sedan ytterligare några namn uppräknats på Rings närmaste lands-
män, tillägges, att »också de räknade sin ätts ursprung tillbaka
till guden Frö». ¹

Det kan följaktligen betraktas som fullt säkert, att redan i
den svenska traditionen före Tjodolf stamfadern Yngve samman-
fallit med folkets huvudgud Frö. Han kunde därför också om-
talas under dubbelnamnet Yngve-Frö.

Yngvinn (äldre **ingvinn*) var en föråldrad beteckning för Upp-
salakonungen. Sannolikt har Snorre, som endast anför ordet på
ett ställe, hämtat det ur någon nu förlorad strof av Ynglingatal.
Som kollektiv beteckning för ätten har det ersatts av *ynglingar*
(äldre **inglingar*). ² Att suffixet *-ling* här kommit till användning
i stället för det ursprungliga *-ing*, kan möjligen tyda på tillvaron
av ett smeknamn **Inguilan-* för stamfadern Yngve.

Från svensk tradition stammar sannolikt också namnet *In-
gunar-Freyr* 'ynglingens (d. v. s. Uppsalakonungens) Frö, Uppsala-
Frö'. ³ Det förekommer i den isländska litteraturen på två ställen,
dels om ynglingaättens (och Lade-ättens) stamfader, uti prologen
till den utförligare sagan om Olav den helige ⁴, ersättande Heims-
kringlas *Ingvifreyr*, dels om guden Frö i Lokasenna.

Yngve är enligt Noreen ett kortnamn till *Yngvinn*, liksom *Inge*
är bildat på samma sätt till sidoformen **Ingunn*. «På grund av
den konstanta fördelningen av formerna *Inge* (så i Sverige och
Danmark, sällan och sent i Norge, där det tidigast visar sig i

¹ ib. s. 260: »Ingi quoque et Oly, Aluuer, Folki, patre Elrico nati... Idem
quoque ad Frö deum generis sui principium referebant». Jfr i Sögubrot: *Alreks-
syner ok Yngvi* (Sögur Danakonunga, s. 20).

² Fsv. ortnamn *Inglinge* (1399), Kumla s:n, Västmanl., fno. *Inglingstadum*
(1407) i Buskeruds amt (Norske Gaardnavne 5, s. 356), nsv. *Inglinge* hög, Torsås
s:n, Smål. (Noreen aa, s. 5). — Detta ättnamn behöver icke vara bildat på *Ing*
(stamheroen), såsom Noreen anser, utan på något med *Ing*, *Ingi* sammansatt
personnamn eller på kortnamnet *Inge*.

³ Om böjningen *Yngvinn*, gen. *Ingunar* se Noreen aa, s. 2. Noreen är
mest benägen att grammatiskt uppfatta *Ingunar-Freyr* på samma sätt som jag,
men han översätter det 'Ing-vännens herre'. De båda andra förklaringsförsök,
som han därjämte framställer, synas mig oantagliga (de förutsätta *Ingunn*, *Yng-
vinn* som namn på Frö). Detsamma gäller A. Kocks tolkning som **inguna-
arfreyr* 'ingvinernas ärlingsherre' ([Sv]HT 1895, s. 158 f.). Jfr Noreens kritik aa,
s. 3 not. — P. A. Munch (Det norske folks historie 1: 1, s. 59; Samlede af-
handlingar 4, s. 116) vill rätta *Ingunarfreyr* till **Ingunaufreyr* 'ingvinernas herre'
(= fe. *fræa ingwina*). S. Bugge (Sæmundar Edda, s. 119) uppfattar *Ingunar-
Freyr* som »Inguns Søn (eller Ætling) Frøy; jvfr Pálna-Tóki og lign.» G. Storm
sluter härav (Mon. Hist. Norv., s. 97), att *Ingun* är ett namn på Njord.

⁴ Se s. 58 n. 1 och s. 62 n. 3.

konungaätten på grund av uppkallelse efter *Inge* d. ä. i Sverige) och *Yngve* (så blott i norsk-isländska källor), kan man med skäl antaga, att en gång *Ingun(n)* varit den östnordiska, *Yngvin(n)* åter den västnordiska formen». *Yngve* (*Inge*) skulle sålunda, liksom *Yngvinn* (**Ingunn*), från början ha varit en konungatitel. Emellertid överfördes det tidigt i Norge »från konungen, som ju var gudens representant, till guden *Ing*». Det har m. a. o. ersatt det gamla namnet på stamheroen. Att det icke från början varit något gudanamn, framgår enligt Noreen av dess ymniga användning såsom mansnamn i Sverige.

Mot denna uppfattning resa sig emellertid, synes det mig, åtminstone tvenne invändningar. *Inge* förklaras enklast såsom kortnamn till Ingemund, Ingemar, Ingefast, Ingebjörn, Ingevald, Ingulv och andra dylika personnamn, och det förutsätter ingalunda med nödvändighet, såsom Noreen anser,¹ ett svenskt **Ingunn*.² Det har helt säkert aldrig använts såsom konungatitel, och ännu mindre som namn på någon gud. Man har knappast några skäl att antaga, att det i fråga om stamheroen varit den svenska motsvarigheten till det västnordiska *Yngve*.

Snorre uppgiver visserligen, att »Frö kallades med ett annat namn Yngve». Men denna slutsats har han med all säkerhet dragit därav, att Uppsala-konungarna omtalas både såsom Frös ättlingar och Yngves. För Frö som konung i Uppsala kunde sålunda binamnet Yngve gälla, men knappast annars. Sammansättningarna *Yngvifreyr* och *Ingunarfreyr* förekomma visserligen, såsom förut nämnt, som namn på guden Frö, men det finns, märkligt nog, i hela den norröna litteraturen intet exempel på en dylik användning av *Yngvi*.³

¹ Det skulle endast på detta sätt kunna förklara »sin hittills påfallande saknad av *v*».

² Inge d. ä. kallas i den ena av de båda avskrifter, vari Hervararsagans kungalängd är bevarad, *Ingimundur*. Bugge anser det sannolikt, att denna namnform härrör från originalet.

³ Bland åsar uppräknas i þulur till Snorre-Eddan *Yggr ok Þórr ok Ingvi-freyr, Viðarr ok Baldr, Váli ok Heimdallr* o. s. v., bland Odens söner *Hermóðr, Sigi, Skiöldr, Ingvifreyr* . . . — I förtälet till Eddan (hdskr. R, W) säges visserligen, att Yngve var son av Oden (ed. F. Jónsson, 1900, s. 8), men detta stämmer icke överens med Snorres uppfattning i Yngl. s. Cod. U har i stället: *Með Óðni fór Yngvi, er konungr var í Svíþjóðu eftir hann* (Sn. E. 2, s. 253). Detta är sannolikt den ursprungliga texten, om nu prologen över huvud är av Snorres hand, vilket som bekant är mycket ovisst. Märkligt är i varje fall, att prologen icke med ett ord omnämner vanerna (Njord, Frö, Fröja) tillsammans med Yngve, detta i motsats till Yngl. s. Gylfaginning åter känner endast till

Däremot förekommer *Yngvi* ej sällan i skaldepoesien såsom *heiti* för 'konung, furste', ej blott om medlemmar av den norska konungaätten — Harald hårfager (Skjaldedigtning B: 1, s. 53), Olaf den helige (ib. s. 270), Magnus den gode (ib. s. 309), Harald hårdråde (ib. s. 346) — utan även om danska konungar, såsom Knut den store (ib. s. 293) och Erik ejegod (ib. s. 414, 415). Snorre använder det i Håttatal (str. 93) om Skule jarl. I Pétrsdrápa (str. 22) brukas det om Kristus och i Harmsól (str. 7: *yngvi þjóðar*) om Gud. Redan hos Egil (ib. s. 51) träffas det i kenningen *Yngva þing* (= kampen). I Snorre-Eddas þulur förekommer *Yngvi* såväl bland *såkonunga heiti* (ib. s. 658) som bland *konunga heiti* (ib. s. 671). Tvärtom saknas det, såsom är att vänta, uti kenningar för krigare av typen *Freyr víga* eller *Njörðr vápna*. — Användningen som *heiti* utgår sannolikt från Ynglingatal, där *yngvi* förekommer som beteckning för Domar (str. 6).¹ Härpå — liksom också kanske på omskrivningen *Yngva þjóð* för svearna (str. 7) — grundar sig möjligen Snorres uppfattning, att *Yngva nafn var lengi síðan haft í hans dött fyrir tignarnafn, ok Ynglingar váru síðan kallaðir hans döttmenn* (Heimskringla 1, s. 23), liksom hans uttalande att *Yngvi eða Yngvin var kallaðr hverr þeira döttmanna alla dævi, en Ynglingar allir saman* (ib. s. 33).

Uteslutet är visserligen icke, att vi uti detta *yngvi* 'urspr. medlem av ynglingaätten; därpå: furste, konung' ha att göra med en kortform för det sällsynta *Yngvinn*.² Men det synes omöjligt att förstå, huru en sådan »konungatitel» kunnat övergå till att bli namn på ättens stamfader. Noreens uppfattning i denna punkt bygger dels på den felaktiga förutsättningen, att *Ing* varit »ett äldre namn för Frej, Uppsalatemplets förnämste gud», dels på Schücks synnerligen omtvistliga tolkning av Frö-ritualen och konungaoffren i Uppsala.³

Den tolkning, som Noreen lämnar av namnet Yngve, är i Njord och Frö, icke någon Yngve, ytterligare ett bevis för att denne icke tillhört de mytiska folktraditionerna.

¹ Enligt en äldre mening av Noreen (Uppsala-studier, s. 221 f.) var *dómarr* i stället appellativum och *Yngvi* här såsom annars proprium. Strofen antas sålunda ha handlat om ättens stamfar.

² Att *Yngvi* såsom namn verkligen uppfattats som en kortform, synes framgå därav att Ynglingatals *Yngvi* (str. 12) i Historia Norvegiæ (s. 99) kallas *Ingialdr*; Saxo omtalar (ed. Holder, s. 248) som söner till »rex Sueonum Alverus»: *Olavus, Ingo och Ingeldus*. Yngve kan icke vara ett ursprungligt kortnamn till Ingjald, då detta utgår från en grundform **In-geldar* (v. Friesen aa, s. 135).

³ H. Schück, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 2, s. 302: »Den offrade krigsfängen representerade ju såväl guden Frey som den faktiskt regerande konungen. Men denne senare kallades icke Ing, utan Yngve eller Yngling,

själva verket en konsekvens av hans uppfattning av de nordiska personnamnen på *Ing-* och *Ingi-*. Den urgermanska grundformen för fe. *Ing* anser han vara icke **Ingwaz*, utan **Inguz*, en u-stam eller snarast en s-stam.¹ -i- uti fvn. *Ingimarr* skulle vara resten av en ia-avledning, som här fogats till stammen *Ingu-* (jfr *Inguio-merus*), »och vad som synkoperats är u, varemot ett w aldrig varit med i spelet». v uti *Yngvi* kan då icke heller vara »organiskt» utan kräver en speciell förklaring. Det förmodas vara inkommet från senare sammansättningsleden i *Ingvin*, *Ingvarr* o. dyl.

Det synes mig vara ofrånkomligt, att *Yngvi* representerar det ursprungliga namnet på ynglingarnas stamfader. Möjligen är själva n-stamsformen gammal. Men tänkbart är givetvis också, att den är en utvidgning av den äldre namnform **Ingwaz*, som återspeglas i fe. *Ing*.

Den mytiska stamsagan hade i Uppsala-ättens ägo icke förlorat sin urgamla innebörd och glans. Den hade helt visst också visat sig vara en realitet av betydande värde uti de händelser, som omsider ledde till det svenska rikets enande under uppsvearnas politiska ledning. Den hade framkallat en diktning, vari historiska minnen av flera århundradens ålder bevarats; ingen nordisk tradition av historisk art når så långt upp i forntiden som Ynglingaättens stamträd.

Den uppåtsträvande norska hövdingaätten i Västfold insåg betydelsen av en sådan lysande härkomst, och genom en genealogisk anknytning till Ynglingaätten tog den i arv de svenska traditionerna jämte stamfadern *Yngvi* (*Yngvifreyr*). Harald hårfager betecknas såsom *ynglingr* av Þórbiörn hornklofi (Haraldskvæði, str. 4; Skjaldedigtning B: 1, s. 22), av Skallagrim (ib. s. 26), av Egil (ib. s. 38) och av Íórunn skaldmæir (ib. s. 53).² Hans avkomlingar kallas i Hákonarmál (str. 1) *Yngva átt* och norrmännen av Kormak (Sigurðardrapa, str. 7; ib. s. 70) *Yngva öld*. — Snorre uppger angående Háleygiatal, att Säming där framställs som son av *Yngvifreyr* (Heimskringla 1, s. 5),³ men detta strider mot en

och på den grund blef det Yngve Frey som offrades, icke Ing Frey ... Och namnet *Ing* har just i följd af ritualen fullständigt utträngts af *Yngve*.

¹ Jfr von Friesens kritik i Rökstenen, s. 135 f.

² *Ynglingr* användes av Óttarr svartí om Olav den helige (ib. s. 272), *Ynglings barn* av Sturla Þórðarson om Hákon Hákonsson (B: 2, s. 119). *Ynglingr* uppräknas, jämte *siklingr*, *skjöldungr*, *skilfingr* o. a. bland *konunga heiti* i Snorre-Eddan.

³ Jfr Saga Óláfs hins helga (1853), s. 2: ... ok taldi hann langfædga til Sámings, er sagt er at væri Ingunarfreys son.

annan uppgift (ib. s. 21), som stödes med citat ur dikten, att Säming var son av Oden och Skade.

Adam av Bremen omtalar (II: 25) en »princeps in Norveia» *Haccon*, i vilkens person han synes ha sammanblandat Harald hårfager och Hákon jarl: »Haccon iste crudelissimus, ex genere Inguar et giganteo sanguini descendens, primus inter Nordmannos regnum arripuit, cum antea ducibus regeretur». Namnet på stamfadern *Ingue* har här sålunda utbytts mot ett mera bekant och tämligen liklydande personnamn.¹

Västfold-ättens genealogiska anknytning till Uppsala är utan tvivel ett uttryck för livliga kulturförbindelser mellan det svenska Uppland och sydöstra Norge. Däremot är den icke — även om den stödes av vissa arkeologiska förhållanden — i och för sig bevisande för en överflyttning av den svenska Ynglingaätten till Norge, lika litet som namnen *Yngvi* (*Yngvifreyr*) och *Yngvin* (*ynglingar*) i Uppsala vittna om någon invandring av ingvaeoner.² Det är i båda fallen endast fråga om överföring av ett kultur-element från ett folk till ett annat.

Ynglingatal's namnserie talar, såsom redan Lind framhållit, bestämt emot Västfold-ättens direkta härstamning från Uppsala. Ett tvärt brott visar sig i namnskicket just vid »överflyttningen» till Norge: vokalallitterationen upphör, och helt nya namn taga vid, sådana som Halvdan och Gudröd. En ny namngivning framträder, byggande på själavandringstron. Man synes knappast berättigad att antaga, att detta skulle bero på ett tillfälligt sammanfall av tidpunkten för utvandringen och för det nya namnskicket. Märkligt är också att — efter våra källor att döma — uppkallesen genomgående sker efter norska släktingar. Överflyttningen kan väl icke ha vållat en så total förlust av den gamla ätt-traditionen, allra helst som man längre fram i tiden, när Västfold-riket stigit till anseende och makt, visar sig högt värdera densamma.

De svenska kungarna i Uppsala bära däremot ännu vid hednatidens slut namn, som börja på vokal: *Erik* (segersäll) — *Olov* — *Anund* och *Emund*. Härtill komma enligt Adam av Bremen ytterligare följande led: *Erik* segersälls fader *Emund* samt dennes fader *Erik* och farbroder *Emund*. Erik segersäll hade enligt Hervararsagan en broder *Olov*. Det allittererande namnskicket, som på 1000-talet för länge sedan var föråldrat och övergivet, är

¹ Så även i Snorres Edda (1900), s. 141: hdskr. R *Yngvari*, U *Yngvar*.

² Om denna fråga bl. a. E. H. Lind i [Sv]HT 1896, s. 237 f.; B. Nerman, Sväriges äldsta konungalängder (1914), s. 4 f., Fornvännen 1917, s. 250 f.

inom kungaätten en egendomlig relik, som måste bero på en obruten släkttradition. Det tyder sålunda starkt på att släkt-sambandet verkligen är bevarat med 600-talets Ynglingar.¹

Med Emund den gamle uteslocknade den gamla Uppsala-ätten, som med stolthet räknade sina anor från Yngve-Frö. *Þá gekk konungdómr ór langfedga-ótt i Svíþjóð enna fornu konunga*, heter det i Hervarar-sagan. Därmed upphörde också helt naturligt själva den legitimitet, som bildat grundvalen för hednatidens svenska kungadöme: den gudomliga härstamningen, den uteslutande besittningen av Yngve-Frös blod. Vad denna föreställning i själva verket betytt uti vår tidigaste historia, kunna vi till någon del förstå genom den äldre medeltidens händelser. På kungaättens uteslocknande och hedendomens förfall följde ett par århundraden av politisk svaghet och inre upplösning. Svearikets enhet och sammanhållning hade under hednatiden så gott som uteslutande representerats av det gemensamma Uppsala-templet och den därmed förbundna kunga-ätten. Sedan intetdera längre fanns till, blev det svårt, för att ej säga omöjligt, att hindra de olika landskapen att alldeles glida i sär. Konungadömet saknade numera en självklar auktoritet, och konungarna vägrade att blota. Under Stenkil, som synes ha varit en klok man och därtill stod den gamla ätten nära, gick det ännu något så när, men därefter inträdde det tillstånd, som den samtida Adam skildrar i följande ord (III: 53): »Ita prorsus deficiente omni regali prosapia, et status regni mutatus et christianitas ibi turbata est valde. Episcopi, quos illuc metropolitani ordinavit, persecutiones metuentes domi sederunt. Solus episcopus Sconiae procuravit ecclesias Gothorum, et quidam Sueonum satrapa Gniph ad christianitatem populum confortavit».

I den norröna hjälte-dikten förekomma sådana uttryck som *áttstafr Yngva* (om Helge Hundingsbane, HHu I: 55) och *Yngva konr* (om Sigurd, Reg. 14), sannolikt som lån från vissa skaldekväden. En sagokung *Alfr i Bjalkaland* betecknas i Orvar Odds saga som *Yngva niðr* (Eddica minora, s. 74), och Frö säges vara Bjalkalands särskilde beskyddare.

Personnamn på *Ing-*, *Ingi-* äro som bekant mycket allmänna under medeltiden i Danmark och Sverige. De svenska runinskrifterna visa, att detsamma varit fallet under vikingatiden. Även i Norge finnas de till stort antal, och några av dem höra till (den senare) medeltidens mest brukade namn. Emellertid synes åtskil-

¹ [Korr.-not] jfr F. Braun i Fornvännen 1910, s. 103 f., von Friesen ib. s. 204.

ligt tyda på att spridningen i Västnorden varit relativt sen och att dessa namn i äldre tid där varit vida sällsyntare än i Sverige:

1. *Ingefast* är i Sverige ett tämligen vanligt namn, men saknas alldeles i Västnorden. Detsamma gäller kvinnonamnen *Ingelögh*, *Ingemodli* och *Ingerun*. Av *Ingibiörn* finnes endast ett belägg från Norge och ett från Island, under det att det är rätt vanligt i Svealand. *Ingevald* är vida äldre och vanligare i Sverige, varifrån det enligt Lind utan tvivel är lånat till Norge; saknas på Island. Landnåmsmannen *Ingimundr* är den ende bäraren av namnet i Västnorden före 1100; han säges vara uppkallad efter sin morfar *Ingimundr iarl af Gautlandi*. Ingemunds namn står utan tvivel i samband med hans tro på guden Frö. Det är under Frös beskydd, som han företager sin bosättning på Island, och det tempel han där bygger är helgat åt Frö.¹

2. Flera namn äro endast föga eller icke alls brukliga på Island. De ha tydligtvis börjat användas i Norge först efter utvandrings-tiden. Ett typiskt östnordiskt namn är *Ingemar*. Det är vanligt i Sverige och Danmark, men saknas fullständigt på Island. I Norge belagt äldst o. 1130. En landnåmsman heter *Yngvarr*, men han är nära nog ensam om namnet på Island. I Norge är det, från mitten av 1300-talet, ej sällsynt; i Sverige vanligt från vikingatiden. *Ingileifr* är »icke ofta synligt på Island; mera brukligt i Norge» (Lind). Även kvinnonamnen *Ingigerðr* och *Ingiríðr* äro senare och mindre brukliga på Island.

3. Kortnamnen *Inge* och *Inga* äro långt äldre i Sverige och Danmark och utan tvivel därifrån lånade till Norge (Lind). *Inge* visar sig först i den norska kungafamiljen. Den äldste kände bäraren av namnet, Inge krokrygg († 1161), var utan tvivel uppkallad efter sin mors farfar, konung Inge d. ä. i Sverige.

Några av namnen på *Ing(i)-* ha redan tidigt vunnit en så pass stor spridning, att säkra slutsatser knappast kunna dragas av detta namnelements förekomst uti de svenska och norska konungaätterna. Inom den svenska ynglingaätten finna vi, utom *Yngve*, endast en *Yngvarr*. Enligt uppgift i Historia Norvegiæ skall Harald hårfager ha haft en son med detta namn. Att han haft dottrarna *Ingigerðr* och *Ingibiörg* uppgives i flera källor.² Över-

¹ Vatsdöla saga (1921), kap. 12: 5, 15: 7. Jfr W. H. Vogt ib., s. LXIX f. — En motsvarighet till fvn. *Ingileifr* finnes å svenska runstenar (Dybeck I: 73), men senare belägg saknas. Kvinnonamnet *Yngvildr* är åtminstone vanligare i Norge.

² Det är anmärkningsvärt, att han ger sin äldste son, tronarvingen, det svenska namnet Erik.

huvud taget äro *Ingi*-namnen påfallande vanliga bland ättens kvinnliga medlemmar. En syster till Olav Tryggvason var *Ingibiorg*, som blev gift med Ragnvald jarl i Västergötland. Två yngre halvsystrar till honom hette *Ingigerðr* och *Ingiríðr*. Harald hådråde hade en syster *Ingiríðr* och en dotter *Ingigerðr*. I senare tid bars detta namn även av en dotter till Sigurd slemmedjåkne. — Olov skötkonungs döttrar äro de enda svenska prinsessor, som vi känna ur historiska källor från forntiden. Av dem var *Ingigerðr* den förnämsta, ty hon var den laggifta drottningens dotter; de andra voro frillobarn.¹ I sagorna är *Ingibiorg* det gängse namnet på svenska kungadöttrar (Hjalmar den hugstores trolovade i *Hervarar saga* och Orvar Odds *saga*; Östen beles dotter i *Ragnar lodbroks saga*). Härifrån har det säkerligen lånats i den sena *Fritjofs saga*. För övrigt förekommer namnet *Ingeborg* icke i hjältesagorna.²

Det förefaller sålunda, som om man uti Uppsala följt samma sedvänjor vid namngivningen, som bland de gotiska amalerna (ovan s. 14 f.): det var döttrarna, som uti sina namn fingo en erinran om den förnämliga ätt, som de genom bördén tillhörde. I fråga om sönerna var detta mindre nödvändigt, och där kunde andra synpunkter göra sig gällande. Att ett samband finnes mellan de gotiska och de nordiska prinsessenamnen, antydes möjligen också av likheten i deras bildning: *Amalaberga* — *Ingibiorg* (*Ingoberga*, 500-talet, den frankiske konung Chariberts gemål³), *Amalafrida* — *Ingiríðr*.⁴

Under 1100- och 1200-talen höra *Ingeborg*, *Ingegärd* och *Ingrid* som bekant till de vanligaste prinsessenamnen i Norden.

Viktigare upplysningar till det spørsmål, som vi undersöka,

¹ Arnvid blinde säger till konung Olof skötkonung: »Þér hétuð Óláfi dígra dóttur yðvarri, Ingigerði, er hon konung-borin i allar álfur, af Upsvía létt, er tignust er á Norðrlöndum, þviat sú létt er komin frá goðunum sjálfum; en nú hefir Óláfr konungr fengit Ástríðar, en þó at hon sé konungs barn, þá er am-bótt móðir hennar, ok þó vindverskr. Mikill munr er þeira konunga, er annarr þiggr slikt með þekk, ok er þat með ván, at ekki megi iafnask einn Norðmaðr við Upsala-konung. Giöldum þar allir þekk fyrir, at þat haldisk, þviat goðin hafa lengi haft ráð mikla á ástmönnum sínum, þótt nú öróki margir þann átrúnað» (Heimskringla 2, s. 188).

² *Ingigerðr*, dotter av *Eiríkr konungr á Svíþjóð*, omtalas i *Hrólfs saga Gautrekssonar* (Zwei fornaldarsögur, hrg. v. F. Detter, s. 12 f.). I denna sena sagokompilation förekommer även en *Ingibiorg*, dotter av konung *Hrólfr* i Irland. En *Inga* omtalas i *Skjoldungasagan* (Arngrim Jonssons latinska excerpt); hon är dotter till konung *Yngve Alreksson* i *Svitjod*.

³ Om hennes härkomst är oss tyvärr ingenting bekant.

⁴ Jfr ovan s. 15 n. 2.

kunna vinnas genom aktgivande på *Inge*-namnens geografiska fördelning i Sverige. *Ingebiorn* är, enligt Lundgren, »rätt vanligt i Svealand, i synnerhet i Uppland, Värmland och Dalarna»; *Ingefast* är »tämlichen vanligt, åtminstone i Uppland». Ett studium av Lundgrens material från medeltiden och av namnlistorna i Svenskt Diplomatarium visar, att det förhåller sig på ungefärligen samma sätt med de övriga namnen på *Inge*. De äro ojämförligt vanligast på uppsvenskt område, och beläggen från Västergötland äro tämligen tunnsådda. Ännu tydligare framgår detta av runinskrifternas namnförråd. Ur Dybecks Sveriges Runurkunder, som representerar ungefär hälften av de uppländska runinskrifterna, har jag antecknat följande namn på *Ing(e)*- (i regeln med flera belägg för vart och ett): *inkibiarn*, *inkifastr* (vanligt), *inkikair*, *inkilaifr*, *inkimar*, *inkimuntr*, *inkialtr*, *inkulfr*, *inkuar*; *inkiburk*, *inkifrip* (*inkiripr*), *inkikirp*, *inkilauk*, *inkimop*, *inkipora*; *inki* (?), *inka*.¹ I Östergötland finna vi *ikimar*, *ikiualtr* jämte Rökstenens *ikultika*, *ikuar* (3 ggr) och *iki*; egendomligt nog intet kvinnoamn. Däremot saknas sådana namn totalt i Västergötland, av runinskrifterna att döma. Intet exempel finnes i samlingarna hos Liljegren och Torin. — *Ing(e)*-namnen ha sålunda tidigast vunnit spridning inom det gamla *Svitjod*, och deras användning här sammanhänger utan tvivel med kungaättens namn och föreställningarna om dess ursprung.

På en dansk runsten från början av 1200-talet finnes kvinnoamnet *ingærþ* Ingegärd; därjämte en gång mansnamnet *Inge* (ack. *ika*), från 1100-talets början (Skåne). Särskilt stor utbredning synas dylika namn icke ha haft på danskt språkområde i förlitterär tid. — Tilläggas må, att på kontinenten och i England *Ing*i- (*Ingu*-, *Ing*-) icke hör till de vanligaste elementen i germanska personnamn. Även i Nordengland, den engelska stammens huvudland, spela dylika namn en ganska obetydlig roll.² Rikast utvecklade äro de i Norden, och materialet pekar tydligt hän på Svealand och Uppsala såsom en ursprunglig spridningshård.

¹ En inskrift vid Hargs kvarn i Skånella sn (L 435, D II: 126; jfr även D II: 131), i en bygd där *Inge*-namn överhuvud äro mycket vanliga, är ristad över en *Ingegärd* av hennes moder *Ingrid* och hennes bröder *Ingevald*, *Inge-mar* och *Karl*. Senare har *Ingevald* låtit resa en sten till minne av sin son *Ingemund* (L 481, D II: 134). Jfr även Jarlabankes ätt (von Friesen, Upplands runstenar, s. 52).

² E. Björkman, Zur englischen Namenkunde (1912), s. 48 f. Om *Ingui*, son av *Angenwit* i den northumbriska genealogien, se Björkman, Nordische Personenamen in England (1910), s. 73.

XI.

Axel Kock har uti sin förut omtalade uppsats »Om Ynglingar som namn på en svensk konungaätt» visat, att Frö-kulten »i en avlägsen forntid» söderifrån införts till Uppsala. Att den uppsvenska dyrkan av Frö, sådan vi känna den framför allt genom Flatöbokens bekanta berättelse, är väsentligen identisk med de ingvaeonska stammarnas Nerthus-dyrkan, som Tacitus skildrar, kan icke betvivlas. Ett minne av denna kultvandring ha vi rätt att se i guden Frös benämningar *Ingmarfreyr* och *Yngvifreyr*, liksom i den gudaborna Uppsala-ättens eget namn, *Ynglingar*.

Det var för Kock angeläget att fastslå, gentemot den skepsis, som framträtt i den vetenskapliga diskussionen, att den isländska traditionens namn på sveakungarna var berättigat. Däremot göres icke något försök att bestämma, vid vilken tidpunkt vanagudarna skulle ha invandrat till Mälardalen. Det säges endast, att detta skett i en avlägsen forntid.

Även senare forskare ha i allmänhet undvikit detta vanskliga spörsmål. I de få fall, där man finner några mera exakta uttalanden, anges emellertid tiden efter 500 e. Kr. såsom den sannolikaste för Frö-kultens införande i Uppsverige.¹ Schück åberopar för denna datering Beowulfs vittnesbörd: det är danerna, som här betecknas som *ingwine*, under det svearnas konungar aldrig kallas annat än *scylfingas*. »Det vill härav synas, som om Ing-kulten då (i början av 500-talet) ännu icke trängt till det egentliga Sverige». Någon egentlig beviskraft kan emellertid knappast tillmätas detta argument. Visserligen är det klart, att ingenting i Beowulf positivt vittnar om att den ingvaeonska Frö-kulten redan nått fram till svearna. Men uppgifterna om dessa äro i dikten överhuvud taget mycket få. Även om danernas religion erhålla vi inga upplysningar utöver vad som kan slutas av epitetet *fræa ingwina*. Det är sålunda icke möjligt att draga några slutsatser av detta indicium ex silentio.

Vidare har framhållits, att det i den fornnordiska litteraturen finnes antydningar om att Frö-kulten icke är ursprunglig i Sverige utan blivit införd dit. Detta kan knappast ha skett i en särdeles

¹ H. Schück, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 2, s. 298 (»under perioden 500—800»); E. Hellquist i SL 20: 5, s. 117 f. (»några århundraden — kanske 5 å 6 årh. — efter Kr.»); A. Heusler i Reallexikon 4, s. 574 (»zwischen dem 6. und 9. Jahrh.»); T. E. Karsten, Svensk bygd i Österbotten 2 (1923), s. 378 (»först några århundraden efter Kr.»).

avlägsen tid, om minnet kunnat leva kvar genom vikingatidens århundraden och bevaras uti uppteckningar, gjorda av kristna författare. Emellertid är det högst tvivelaktigt, om de traditioner man i detta avseende åberopat tillåta en sådan tolkning. Saxos berättelse om att Frö, »gudarnas jarl», i Balders och Hoders tid tagit sin boning i Uppsala och dit infört människooffer, grundar sig, såsom Olrik visat, på en isländsk källa.¹ Det är här med all säkerhet icke något äkta folkminne, som bevarats. Det euhermeristiska uppfattningssättet röjer det lärda ursprunget. Gudarna, bland vilka Othinus är den förnämste, ha sitt huvudsäte (*praecipua sedes*) i Bysanz, en ersättning för islänningarnas *Ásgarðr*.² Att Frös förnämsta offerplats i Norden var Uppsala, känner naturligtvis Saxo, och han låter honom därför som en gudarnas ståthållare draga dit ifrån Bysanz. Den svårtolkade myten om kriget mellan åsar och vaner³ innehåller väl minnet om en religionsmotsats och ett religionsskifte, men utan tvivel är det vanerna, som utgöra det äldre gudasläktet.

Den ingvaeonska fruktbarkulten representerar det äldsta religionsskikt, som lämnat spår efter sig i ortnamnen uti Mellan-Sveriges åkerbruksbygder. För dess höga ålder talar i synnerhet de många ändringar, som den efterhand genomgått. Dessa förutsätta ovillkorligen en tämligen omfattande tidrymd. Tidigast har Njord i Sverige dyrkats som gudinna. Övergången från kvinnlig till manlig gudomlighet har försiggått här. Jordgudinnans make var ursprungligen Ull, en gud som i den senare mytologien spelar en mycket underordnad roll. I svearnas urgamla centralbygd ligga emellertid hans offerplatser Ulleråker och Ulltuna. Dessas betydelse såsom religiösa medelpunkter måste ligga före den tid, då skilfinga-ätten gjorde Uppsala till bygdens huvudort. Den äldsta kungshögen där dateras till slutet av 400-talet. Det yngre släktledet bland vanerna, Frö och Fröja, äro rent nordiska gudar.

Till Västnorge synes Njord-kulten ha kommit vid en tidpunkt icke senare än omkring Kristi födelse.

Vid mitten av 400-talet drogo angler, saxar och jutar över havet till England. De voro då ännu fullt oberörda av kristen-

¹ A. Olrik, Kilderne til Saksens oldhistorie 1, s. 64; A. Heusler, Die gelehrte Urgeschichte (1908), s. 91 f.

² Jfr härom nedan s. 74.

³ Ynglingasagan, kap. 4; Völuspá, str. 21—24.

domen. I slutet av följande århundrade börjar missionsverksamheten, och den leder snart till de germanska erövrarnas fullständiga omvändelse. Alla våra källor, från och med Beda, intyga samstämmigt, att de hedniska angelsaxarna varit Odensdyrkare. Hengist och Horsa säges ha företagit sitt härtåg under Odens beskydd.¹ Enligt Æthelweard voro de ättlingar av Woddan, hedningarnas konung, som dessa sedan ärade som en gud och bragte offer, för att vinna seger eller mandom (*victoriae causa sive virtutis*).² Redan i en helgonbiografi från o. 600 omtalas Woden som »anglernas förnämste gud». En missionär från den första tiden berättas i en predikan hava försäkrat, att »Woden, som anglerna trodde på som den högste och förnämste guden, från vilken de ledde sitt ursprung och åt vilken de helgat den fjärde veckodagen, i själva verket varit en dödlig människa och en konung hos saxarna». Att Woden vid invandringen intog främsta platsen bland gudarna, framgår mest tydligt av stamtavlorna och av de talrika ortnamn, vari hans namn ingår.⁵ Av vanagudarna (Nerthus, Frö, Fröja) finna vi däremot bland angelsaxarna intet som helst spår.⁶

Anglerna hava sålunda redan på fastlandet övergivit sin gamla religion och tillägnat sig den nya Odenstron. Om deras grannar i söder, langobarderna, veta vi, att de redan före uppbrottet från Nordvästtyskland dyrkat Oden såsom högste gud och segergivare. I Origo gentis langobardorum (o. 670 e. Kr.) berättas om folkets äldsta öden på följande sätt:

»Det finnes i norden en ö, Scadanan, där många folk bo; bland dem var också en liten stam, som kallades viniler (*vin[n]ili*). Och bland dem fanns en kvinna vid namn Gambara, som hade tvänne söner; den ene hette Ybor och den andre Agio; dessa hade tillsammans med sin moder Gambara herraväldet över vini-

¹ Enligt Galfrid av Monmouth (Hist. Brit., lib. 6) skall Hengist ha sagt till Vortigern: »Ingressi sumus maria, regnum tuum duce Mercurio petivimus. Colimus maxime Mercurium, quem Woden lingua nostra appellamus. Huic veteres nostri dicaverunt quartam septimanae feriam, quae usque in hodiernum diem nomen Wodenesdai de nomine ipsius sortita est. Post illum colimus deam inter ceteras potentissimam, cui et dicaverunt sextam feriam, quam de nomine eius Fredai vocamus.»

² Chronicon II, kap. 2.

³ Vita Kentigerni, Acta sanctorum I, s. 820.

⁴ J. M. Kemble aa, I, s. 338.

⁵ ib. s. 343 f.

⁶ G. Binz i PBB 20, s. 151.

lerna. Mot dem uppreste sig vandalernas hövdingar, Ambri och Assi, med sin här, och de sade till vinilerna: antingen skolen I betala oss skatt eller också rusten eder till strid och kämpen med oss. Då svarade Ybor och Agio samt deras moder Gambara: det är bättre, att vi bereda oss till strid än att vi betala vandalerna skatt. Då både Ambri och Assi, vandalernas hövdingar, till Wodan, att han måtte förläna dem seger över vinilerna. Men Wodan svarade dem och sade: Dem, som jag vid solens uppgång först får se, dem skall jag giva seger. Vid samma tid vände sig Gambara med sina söner, vinilernas furstar, till Frea, och de både, att hon måtte visa sig nådig mot vinilerna. Då gav Frea det rådet, att vinilerna skulle komma vid solens uppgång och med dem deras kvinnor, som skulle hava det utslagna håret bundet om ansiktet såsom ett skägg. När det nu grydde och solen just skulle gå upp, vände Frea, Wodans gemål, sängen, i vilken hennes make låg, riktade hans ansikte mot öster och väckte honom. Och när han skådade ut, såg han vinilerna och deras kvinnor, som bundit det utslagna håret om ansiktet. Och han sade: Vilka äro dessa långskägg (*langobardi*)? Då sade Frea till Wodan: Herre, du har nu givit dem namn; så giv dem också seger. Och han gav dem seger, så att de enligt hans råd försvarade sig och vunno. Men från den tiden kallades vinilerna langobarder.¹

Att den halvt skämtsamma berättelsen om hur Wodan i sin Olymp överlistas av sin maka, i sina grunddrag är av klassiskt ursprung, har man längesedan insett.² Gustav Neckel har påpekat de stora likheterna med episoden om Hera och Zevs i Iliadens 14:de sång. De homeriska dikterna förutsätta mindre kväden om enstaka händelser, många av dessa anses ha varit avfattade uti trakiskt språk. En sådan förhomerisk folklig sång om gudamötet på berget Ida skulle ha levat kvar hos trakerna till århundradena efter vår tideräknings början, och sagan skulle från dem ha övertagits av goterna, som i sin tur förmedlat den vidare till langobarderna. — Å andra sidan innehåller stamsagan folkets egna traditioner om en ursprunglig härkomst från Skandinavien och om strider med vandalerna. Häruti har utan tvivel bevarats minnet av historiska händelser i mycket gammal tid, och sagan har så-

¹ Monum. Germ. Hist., 4:0: Script. rer. Langob., s. 2. I allt väsentligt på samma sätt, men något mera utförligt, berättas »den löjlige sagan» av Paulus Diaconus (*refert antiquitas ridiculam fabulam*).

² E. H. Meyer, Germanische Mythologie (1891), s. 270; K. Krohn, Skandinavisk mytologi (1922), s. 92; G. Neckel, Balder (1920).

lunda uppstått, innan langobarderna lämnade sina boplatser vid nedre Elbe.

Även i Norden är Oden framför allt en stridens och segerns herre. Han var i besittning av en ny krigskonst, i vars hemligheter han invigde sina skyddslingar och vänner. Bl. a. troddes han ha uppfunnit den sneda uppställningen, som kallades svinfylking.

Men därjämte är Oden enligt fornnordisk uppfattning i utpräglad grad målsman för en högre kultur. Han ägde kunskaper och färdigheter, som gingo vida över måttet icke blott av vanliga dödliga utan av de andra gudarna. I främsta rummet var han skaldekonstens, trolldomens och runkunskapens fader.

»Han talade så klokt och väl», säger Snorre, »att alla som hörde på tyckte detta vara det enda riktiga. Han talade allt på vers, såsom nu det kvädes, som kallas skaldskap. Han och hans tempelpräster kallas sångsmeder (*liðasmiðir*), emedan skaldekonsten av dem infördes i Nordanlanden».¹

Den andra Merseburg-galdern handlar om en häst, som har skadat sin fot. Flera gudinnor försöka förgäves att genom besvärjelser bringa den vrickade foten i led. Då galdrade över honom Wodan, *so he wola conda*. Wodan är sålunda den störste trollkarlen och undergöraren, han är herre över starkare läkekonst och kraftigare galdrar än de andra gudarna.

Snorre berättar om Odens färdigheter följande: »Han kunde ställa till så, att hans fiender under striden blevo blinda eller döva eller skräckslagna och att deras vapen icke beto mer än käppar. Men hans egna män gingo fram utan brynja och voro galna som hundar eller vargar, beto i sina sköldar och voro starka som björnar eller tjurar. De dräpte männen, och varken eld eller järn bet på dem. Det kallas bärsärkagång. — Oden kunde skifta hamn. Kroppen låg då som sovande eller död, men själv var han fågel eller fyrfotadjur, fisk eller orm och for på ett ögonblick till avlägsna länder, i egna eller andras ärenden. Han kunde vidare med sina blotta ord släcka eld och stilla sjögång och vända vinden åt vilket håll han önskade . . . Stundom uppväckte han döda ur jorden eller satte sig under hängda. Därför kallades han gengångarnas herre eller de hängdas herre (*drauga-dróttinn* *ēða* *hanga-dróttinn*) . . . Alla dessa färdigheter lärde han ut med runor och

¹ Yngl. s. kap. 6; jfr även Islands grammat. Literatur 2, s. 12, 60 (Óláfr hvitaskald, o. 1250).

sånger, som kallas galdrar (*með rimum ok liðum þeim er galdrar heita*); därför kallas åsarna galdrasmeder (*galdrasmiðir*). Oden kunde och övade själv den konst, som kallas sejd (*seiðr*) och varmed följde den största makt. Genom den lärde han känna människornas öden och framtida händelser, och genom den kunde han också bringa folk död och olycka och sjukdom och taga vettet eller kraften från människor och giva den åt andra . . . Oden visste, var begravna skatter voro dolda, och han kunde sådana trollsånger (*lið*), att jorden och bergen och stenarna och högarna öppnade sig för honom; han band med blotta ord dem som bodde där och gick in och tog vad han ville.»

Att Snorre i sitt historiska arbete så utförligt och så starkt framhäver Odens egenskap av trollkarl, sammanhänger uppenbarligen med hans euhemerism. De avsatta gudarna betraktades som forntidskonungar, vilka genom ett bländverk av trolldom uppnått gudomlig dyrkan. Snorre är sålunda vittnesgill, endast för så vitt hans framställning av Odens väsen kan styrkas genom äkta folktradition i saga och dikt. Så är emellertid fallet. Odens vishet och kunskap om forna och dolda ting är allbekant för våra källor (t. ex. Vafþrúðnismál, Grímnismál, Heidreks gátor). Bättre än någon annan känner han allt varsel i gudars och människors värld (*goða heill ok guma* Reg. 19). Skalderna ära honom som sin herre, från vilken de fått diktningens gåva. I de norröna gudasångarna intar han också en vida mera framskjuten plats än de folkliga gudarna Tor och Frö. Sambandet mellan Oden och den hedniska magien bekräftas av eddakväderna. I Hávamål uppräknas de trollsånger (*lið*), varigenom han kunde på övernaturlig väg främja sina syften. I en annan eddadikt (Vegtamskviða) kväder han dödsvalder (*valgaldr*) och tvingar volvan att resa sig ur graven; där kallas han också, betecknande nog, för trollsångens fader (*galdrs faðir*). Även Saxo känner till, att »han skall ha varit så kunnig i trolldom (*praestigiae*), att han för att färdas över havet i stället för skepp nyttjat ett ben, på vilket han ristat kraftiga trollsånger, och han övervann vågornas motstånd lika raskt som genom att ro». Hos den sjuke Sivard, om vilken läkarna uppgivit allt hopp, infann sig Oden och botade honom mot löfte om alla de män, som skulle komma att falla för Sivards vapen.

Det är nu i synnerhet av vikt, att trolldomens utövning sättes i det närmaste samband med diktkonst och med runorna. Oden

är runornas uppfinnare,¹ och han var den förste, som förstått att använda deras dolda krafter.² Han ristade runor på bark, berörde Rinda därmed och gjorde henne vansinnig.³ Bokstavsmagien, som på det intimaste hänger samman med Odenstron, har säkerligen från början tillhört runornas bruk och följt med kulturströmmen från det hellenistiska Sydöst-Europa. Det finnes starka skäl att antaga, att även andra magiska föreställningar och bruk, som under folkvandringstiden inkommit i Norden, ha vandrat samma väg.⁴ Man drives ovillkorligen till att söka en historisk grund till att Oden är all trolldoms fruktade gud, liksom han är runornas och skaldekonstens herre.

Nu finnes visserligen en nordisk tradition om att åsarna under Odens ledning från länderna vid Svarta havet genom Gårdarrike och Saxland vandrat in till Norden, där de grundat kungaätter och infört en ny gudsdyrkan och nya lagar. Berättelsen förekommer utförligast hos Snorre, men antydningar finnas redan hos Are. Och även Saxo känner till Odenstrons härstamning från öster, från »Bysanz».⁵ Åsarnas invandring skulle enligt Snorre ha skett »vid den tiden, då de romerska härförarna foro vida omkring i världen och underkuvade alla folk, och många härskare för den ofredens skull flydde från sina riken».

Detta är en lärd fornhistoria, starkt bemängd med euhemeristiskt uppfattningssätt och kronologiska beräkningar. De nordiska gudarna uppträda som mänskliga konungar och präster. Fjolne, Yngve-Frös son, är samtida till Fred-Frode, och såväl Saxo som Skjoldungasagan och Snorre, sannolikt redan Are, sätta Frodefreden i samband med den berömda pax romana under Augustus. Det allra betänkligaste är, att etymologiska spekulationer spela en så bestämmande roll för den geografiska orienteringen (*Ásgarðr* ~ *Asia*, *Svíþjóð*, lat. *Svethia* ~ *Scythia*, *Scithia*, *Sithia*, *vanagoð* ~ *Tanakvisl*). Trots detta skulle väl kunnat tänkas, att i den lärda fabeln inför-

¹ I den fornengelska dialogen mellan Salomo och Saturnus heter det: »Säg mig, vem som först satte bokstäverna? Jag säger dig: Mercurius jätten.» Det är emellertid osäkert, huruvida detta är en omskrivning för Woden eller åsyftar den romerske guden, som ävenledes ansågs vara skriftens upphovsman.

² Sigdr. 13: *þær of réð, þær of reist, þær of hugði Hroþr*.

³ Saxo, ed. Holder, s. 79. — Kormak skald säger i en dikt från o. 960: *seið Yggr til Rindar*. Detta bekräftar sålunda Snorres uppgift, att Oden varit utövare av den slags trolldom, som kallades *seið*.

⁴ E. Linderholm, Nordisk magi (1918).

⁵ Saxo, ed. Holder, s. 25, 80 f.

livats ett dunkelt folkminne om uråldriga kulturförbindelser med länderna i sydöst. Troligt är detta dock icke, i all synnerhet som den isländska traditionen icke känner det ringaste till att goterna en gång varit bosatta i dessa trakter.¹

Under sådana förhållanden vilar visserligen Bernhard Salins och Knut Stjernas hypotes om Odenstrons härkomst från goterna på falska eller osäkra premisser.² Detta hindrar emellertid icke, att åsikten själv är riktig, fastän av andra skäl. Den fasta grunden har Salin lagt genom sina utredningar av de arkeologiska sakförhållandena.

I ett avseende har Salin bevisligen orätt. Han menar, att

¹ P. E. Müller, Critisk Undersøgelse (1823), s. 184 f.; R. Keyser, Samlede Afhandlingar (1868), s. 13 f.; A. Olrik, Danmarks Heltedigtning 1 (1903), s. 267; framför allt A. Heusler, Die gelehrte Urgeschichte im altisländischen Schrifttum (1908). — I denna lärda och skarpsinniga undersökning ifrågasätter Heusler också, att Ynglingatal och Håleygiatal skulle vara en frukt av den lärda verksamheten på Island. Släktregistren skulle vara sammanplockade först på 1100-talet av Are eller någon samtida, och ännu senare kunde själva dikterna ha kommit till. »Betont man die gelehrte, unvollständige Berechnung in ihrem Aufbau, so kommt man selbst über die Frage nicht hinweg, ob die zwei Gedichte dem literarischen Zeitalter Islands, den Tagen Sæmunds und Aris, vorausliegen können». Heusler gör sig här skyldig till en förvånande felbedömning av den folkliga traditionen (därtill synbarligen förledd av Neckels kort förut utkomna »Beiträge zur Eddaforschung»). Att den svenska kungaätten vid hednatidens slut fasthåller vid ett då längesedan föråldrat namnskick, det vokallittererande (Erik—Olov—Anund—Emund), som återfinnes i Beowulfs och Ynglingatals kungalängd från 500-talet, kan i varje fall icke bero på de lärda islänningarnas konstruktioner på 1100-talet.

² B. Salin, Heimskringlas tradition om asarnes invandring (i Studier till ägnade O. Montelius 1903, s. 133 f.); K. Stjerna i AT 18: 1, s. 23 f., Mossfynden och Valhallstron (i Från filologiska föreningen i Lund, 3, s. 137 f.); Joh. Steens-trup i Danmarks Riges Historie 1, s. 184; G. Schütte, Hjemligt Hedenskab (1919), s. 153, 167 f.; S. Lindqvist i Fornvännen 1920, s. 56 f., Vägledning genom samlingarna från forntiden (1923), s. 62. I synnerhet har Lindqvist på Snorres Yngl. s. byggt upp en rad av synnerligen djärva spekulationer. Att Oden valt Svitjod till sitt slutliga hemvist och dött där, att Östeuropa kallas det stora Svitjod o. dyl. skall vara uttryck för en »storsvensk uppfattning». Endast i Sverige skulle »traditionen om åsarnas invandring ha bibehållit sig så oförvanskad, att man har skäl att där bakom se minnet av ett betydelsefullt historiskt förlopp». Vid författandet av Eddaprologen — som utan vidare betraktas som Snorres eget verk, ett eller annat årtionde äldre än Heimskringla — har Snorre ännu endast haft kännedom om »brottstycken av den klara Åsgårdstradition, han i Yngl. s. nedskrivit». De nya uppgifterna i denna härröra från en svensk sagesman, vars vetande Snorre först efter avslutandet av Eddan kunnat tillgodogöra sig. — Även S. Ambrosiani är på villoväg, då han tror sig i Saxos berättelse kunna finna historiska traditioner (Odinskultens härkomst, 1907).

Odenstron söder om Östersjön skulle ha sammanträffat med vaternas dyrkan, varvid heta strider utkämpats. De båda kulturmerna skulle sedan ha förbundit sig med varandra och samfällt invandrat i Skandinavien.¹ Att dyrkan av Oden och dyrkan av Njord och Frö icke från början hört tillsammans i Norden utan inkommit hit på olika vägar och under olika tider, har till full evidens framgått av de senare årens mytologiska forskning.

Det är först i Skjoldungasagan och därefter hos Snorre, som Oden är gudarnas hövding och ledare av deras invandring i Norden. Hos Are är det Yngve, som är *Tyrkia konungr*. Han känner ännu icke till Odens förbindelse med ynglingaätten och Uppsala.²

Det är av synnerligt intresse för uppfattningen av Snorres personlighet och arbetssätt att iakttaga, huru han förbinder sin lärda teori om åsarnas samfälliga invandring till Svitjod med den inhemska folkliga traditionen. Han låter visserligen Åsa-Oden som gudarnas hövding bliva grundläggare av deras välde i Svitjod, men han vill icke, i strid med sitt mytologiska vetande, göra honom till Njords fader och sålunda ej heller till stamfader för den nya konungaätten. Han låter honom ej heller slå sig ned uti Uppsala, Frö-kultens kända stamort. Han säger i stället: »Oden tog sin boning vid Lågen [Mälaren] på det ställe, som nu heter Gamla Sigtuna (*fornu Sigtúnir*), och byggde där ett stort tempel och inrättade blot efter åsarnas sed. Han tillägnade sig där landet så vida omkring, som han lät kalla det Sigtuna».³ Ett hedniskt gudahov i Sigtuna känna vi ej till och ha ingen som helst anledning antaga något sådant. Orsaken till att Snorre, då han i Svitjod sökte spåren av Oden, fäste sig just vid Sigtuna, är lätt att finna. Oden har talrika binamn, som innehålla *Sig-* som första led: *Sig-faðir*, *Sigtýr*, *Sigþróir*, *Sigmundur*, *Sigtryggr*; i en vers av Voluspå omtalas *Hropts* (d. v. s. Odens) *sigtoptir*. I själva namnet Sigtuna har Snorre sålunda tyckt sig återfinna ett minne av Oden, och han låter honom ta sin boning där.⁴ En dylik kombination är just i hans stil. Lika fantasifull som skarpsinnig sökte han alle-

¹ Detta är även E. Mogks mening (Reallexikon 4, s. 482, 560).

² Även Hist. Norv. börjar med »*Ingui*, quem primum Swethiae monarchiam rexisset plurimi astruunt».

³ Heimskringla 1, s. 16. Jfr prologen till Snorres Edda (s. 77 n. 2).

⁴ För min del kan jag sålunda icke dela von Friesens mening (Om staden Sigtunas ålder och uppkomst, i UFT 37, 1922, s. 55), att Odens anknytning till Sigtuna skulle bero på »gammal svensk tradition och en tradition, som förmodligen bevarats i det gamla svenska huvudlandet norr om Mälaren, där man förde rikets grundläggning upp till den främste av gudarna».

städes skapa levande sammanhang och konkreta bilder av de spridda uppgifter han förefann. Skada blott att han aldrig antyder, var gränsen mellan det i den äldre traditionen givna och hans egen konstruktion.

Nóatúnir, där Njord slår sig ned (Yngl. s. kap. 5), är naturligtvis ej att söka som en verklig plats i Sverige. Det är en mytologisk boning lika väl som *Himinbiörg*, *Þrúðvangr* och *Breidablik*.¹ — Frö däremot fick av Oden sitt hem i Uppsala. Åt honom har Snorre sålunda reserverat uppgiften att vara det svenska kungasätets grundläggare. Härigenom knöt han samman den lärda teorien och den folkliga traditionen. »Frö reste i Uppsala ett stort tempel och grundade där sin huvudstad» (Yngl. s. kap. 10).²

Förbindelsen mellan Odenstron å ena sidan och runskriften och runmagien å den andra tala synnerligen starkt för att de tillsammans inkommit till Norden. En grundlig utredning av ursprunget för de magiska föreställningar, som för övrigt äro nära förknippade med Oden-gestalten, skulle sannolikt ytterligare bekräfta denna uppfattning. Då nu därtill Odenstron såväl hos angelsaxar som langobarder bär tydliga spår av sitt gotiska ursprung, är det uppenbart, att dess framträngande hänger tillsammans med den sydöstliga kulturström, som arkeologiskt bestämes till tiden 175—350 e. Kr. Vid denna tid har sålunda Odenstron hos angleerna trängt undan den ingvaeonska Nerthus-kulten och nått fram till götarna, goternas stamfränder i Norden. Oden blev *Gaut*, *gauta-týr*, goternas och götarnas gud.³

Hela Syd-Sverige bildar med Västergötland det område i Norden, varifrån minnen av Odenstron äro rikast styrkta uti den

¹ Om namnets ursprung i västnordisk tradition se nedan s. 122.

² Ett mera klumpigt än egentligen finurligt försök att förena två stridiga traditioner finna vi däremot hos en interpolator i Cod. Wormianus av Snorres Edda (ed. Arnamagn. 1, s. 28): *þar þótti Óðni fagrir landskostir ok kaus sér þar borgarstað, er nú heita Sigtún, þat var af nafni hans; ok gaf sér konungdóm ok kalladisk Niðrdr. Ok því finnsk þat skrifat i fróðibókum, at Niðrdr hafi heitit hinn fyrsti Sviakonungr*.

³ H. M. Chadwick, The cult of Othin, s. 56: »There is good reason, from several different sides, for believing that the cult of Othin was known in the North at the beginning of the 6th century. The positive evidence for proving an acquaintance with the cult before this time is not strong; but on the other hand there is no evidence whatever to the contrary».

senare folktraditionen.¹ Även inom ortnamnen intager Oden, i jämförelse med övriga gudar, här en mera framskjuten plats än i östra och mellersta Sverige. Skåne har *Odens härad* och *Onslunda* s:n, Halland *Onsjö* i Söndrums s:n (*Odensö* 1349, *Oothensö* 1377) och *Odensala* s:n, Västergötland bl. a. *Odensåkers* s:n och *Friggeråkers* s:n. Det bör också erinras om att *odensvala* är ett från Götaland känt ord, namn på den i äldre tid i Sverige förekommande svarta storken.²

De danska öarna blevo helt säkert icke oberörda av dessa händelser. De stora mossfynden från denna tid äro egenartade vittnesbörd om den andliga omvälvning som försiggått. De bestå av från invandrarskaror taget byte, som systematiskt förstörts och utlagts i mossmarken.³ Enligt den gängse förklaringen skulle ödeläggelsen ha åsyftat att inviga föremålen åt gudarna som tack för vunnen seger.⁴ Tacitus berättar (*Annales* 13: 57), att en strid mellan hermundurer och chatter år 58 e. Kr. »blev lyckosam för hermundurerna, men fördärlig för chatterna, emedan segrarna hade invigt den fientliga hären åt Mars och Mercurius; i följd av detta löfte förstördes hästar, män och allt bytet.» Stjerna tolkar mossfyndens mening något annorlunda: de »dödade» föremålen ha överlämnats åt de fallna kämparnas själar, som efter döden fortsatte sitt liv och sin strid. I vilket fall som helst synas mossfynden vittna, direkt eller indirekt, om Odenstrons genombrott i Danmark. »Odin är andarnes och krigarnes gud, andehärarnes ledare... herren öfver valplatserna under och framför allt efter striden... Hvad som lämnades till andeskarornas framtida kamp, var i själfva verket ett offer åt Odin... Det är av vigt att iakttaga att inbrottet af den rörelse, genom hvilken Odins dyrkan infördes i Norden eller här får sin stora betydelse, är samtidigt med de äldsta stora mossfynden. Det har utan tvifvel kämpats i Nor-

¹ H. Celandier i *Rig* 1920, s. 168 f.

² Ortnamnen i Sävedals härad (1923), s. 266; M. F. Lundgren, *Språkliga intyg om hednisk gudatro* (1878), s. 33. I Småland: *Odensvalahult*, Urshults s:n.

³ Mycket synes tala för att de besegrade varit ifrån trakterna av Svarta havet (Salin) eller Västeuropas kontinent (S. Lindqvist) uppträngande folkskaror. B. Salin aa, s. 137; Ett järnåldersfynd från Uppland (i *Månadsbladet* 1896, s. 45). S. Lindqvist aa, s. 63. En annan åsikt framställs av H. Schück i *Svenska folkets historia* 1: 1 (1914), s. 105 f.

⁴ J. J. A. Worsaae, *Om Slesvigs Oldtidsminder* (1865), s. 55 f.; Om Betydningen af vore store Mosefund fra den ældre Jernalder (Oversigt over Kgl. Da. Vidensk. Selsk. Forhandl. 1867); H. K. K. Engelhardt, *Kragehul Mosefund* (1867), s. 15 f.; S. Müller, *Nordische Altertumskunde* 2, s. 122 f.

den under alla förhistoriska tider, men först vid tiden för Odins dyrkans invandring efterlämna striderna dylika minnesmärken. Odin föreskref (enligt *Ynglingasagan*), att hvar och en efter döden skulle åtnjuta hvad som utlades honom till godo, och äfven i öfrigt sammanhänger ju Odins kult på det närmaste med uppfattningen af det kommande lifvet. Häri har nu inträdt ett nytt viktigt moment, den ständigt itererade döds kampen, det tredje momentet. Denna kamp är knuten till Odins gudaperson. Häri genom skjutes Odin allt starkare fram, det blir i Odins, stridsledarens hus, de döde samlas, och kring det ursprungliga kampmotivet som kärna knyts så de öfriga Valhallsföreställningarna.¹

Om sålunda Nerthus-kulten i sina gamla hemorter redan på 200-talet är i färd att trängas undan av nya gudar, måste den tid ligga vida längre tillbaka, då den ännu stod i sitt fulla flor och var expansionskraftig. Det synes högst sannolikt, att den slagit rot i Mellan-Sverige vid ungefär samma tid som den då den överfördes till Väst-Norge. Svearna skulle sålunda redan då Tacitus skrev sin bok ha dyrkat gudinnan Nerthus. De hade vid denna tid ett kraftigt konungadöme, »med obetingad rätt till åtlydnad». Den egendomliga uppgiften, att »bärandet av vapen icke är vars och ens rättighet, utan vapnen förvaras inneslutna under bevakning, vilken till på köpet förrättas av en träl», grundar sig utan tvivel på ett missförstått meddelande om förhållandena under en helgfrid.² Då nu den ingvaeonska Nerthus-tron synes ha varit den äldsta religionsform hos svearna, som lett till en organiserad kult med stora gemensamma offerplatser, saknar man icke skäl att söka ett samband med Nerthusfestens helgfrid: »ingen drager ut i krig, ingen griper till vapen, allt järn är undangömt (*clausum omne ferrum*)».

Nerthus-kulten har helt säkert flyttats till Mälardalen direkt

¹ K. Stjerna aa, s. 160 f.

² *Nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo.* — Tacitus söker giva en förklaring till detta besynnerliga vapenföbud: vapnen äro onödiga, alldenstund man av havet är skyddad mot oförutsedda anfall av fiender; därtill göra sig sysslolösa folkhopar lätt skyldiga till självsvåld och missbruk av vapen. Den romerske författarens förklaring är givetvis orimlig, men själva faktum har man ingen anledning att betvivla. Under helgfridens hägn ägde väl även en köpstamma rum, vid vilken också främmande köpmän tillätos närvara och åtnjoto konungens beskydd. E. Hjärne har, i ett ännu otryckt föredrag (1918), sökt förklara vapenlösheten utslutande ur en kunglig köpfrid.

från sitt gamla hemland. Det finnes ingen anledning tro, att vandrigen skulle ha skett i flera etapper, och att vanagudarna kommit till Sverige närmast från Skåne. Svearna voro på Tacitus' tid ett sjöfarande folk, och de ha utan tvivel haft livliga förbindelser direkt med Syd-Jyllands viktiga handelscentrum. Någon »invandring» av ingvaeoner till Uppsala behöva vi naturligtvis icke förutsätta, endast överförandet av vissa kultbruk och idéer, bl. a. föreställningen om en stamheros, från vilken folket, eller åtminstone konungen, ledde sitt ursprung.

De danska öarna ha, i likhet med Syd-Jylland, i förhistorisk tid varit utsatta för vandrande stammars anfall, och de ha säkerligen mer än en gång bytt om herrar. Danerna äro före 500-talets början fullständigt okända för grekiska och romerska författare. De omtalas första gången av Prokopios i samband med herulernas återtåg till Norden, vilket anses ha ägt rum o. 512. Genom Beowulf veta vi med säkerhet, att de i slutet av 400-talet innehaft åtminstone delar av det nuvarande Danmark. Av Jordanes (kap. 3:23) erhålla vi den viktiga upplysningen, att danerna utgått ur svearnas stam och fördrivit herulerna från deras egna boplatser. Sagesmannen är herulernas egen konung Roduulf, som, då han fann sitt eget rike för litet, begav sig till goternas konung Theoderik och hos honom fann det beskydd, som han sökte. Möjligt är, att de erövrade danerna endast utgjorde ett fåtaligt krigarfölje, som tämligen snart uppgick i den gamla befolkningen.¹ Det är emellertid tydligt, att vi under sådana förhållanden icke kunna veta, huruvida föreställningen om Ing som stamfader (runkvädet, Beowulfs *fræa Ingvina*) invandrat med danerna eller på detta område möjligen kvarlevat från ingvaeonsk tid.²

¹ H. Schück aa, s. 105 f.; B. Nerman i Fornvännen 1922, s. 129 f.

² Om Frode (= Frö) i den forndanska kungalängden se A. Olrik, Danmarks Heltedigtning 2 (1910), s. 221 f.

Götar och goter.

I.

De från Norden utflyttade goterna hade under sina vandringar tillägnat sig en ny religion. De voro ivriga dyrkare av Oden. I denne sågo de tillika stamfadern för folket och konungaätten.

Från det gotiska riket vid Svarta havet utgår till de stambesläktade folken i nordväst ett mäktigt kulturinflytande, som bl. a. för runorna och Odenstron till Norden. Vid ändpunkten av denna kulturväg befinna sig de nordiska götarna.

Gautr är götarnas stamheros. Men det är tillika namn på Oden, som i Norden framför allt varit götarnas gud. Förbindelsen mellan den gamle eponymen och den nye guden har emellertid icke uppstått här. Vi finna den götiske *Gautr* på den gotiska kulturströmmens väg, bland likaledes Oden-dyrkande folk. Anglerna (och langobarderna) kunna icke ha hämtat föreställningen om stamfadern *Gaut* från götarna i Sverige. Trådarna leda tillbaka till goterna. Liksom enligt Tjodolvs dikt den uppsvenska kungaätten räknade sina anor från stamfadern Yngve (Ing), som identifierades med folkets mest dyrkade gud Frö, så har uti ett gotiskt ättekväde de frejdade amalernas härstamning återförts till en *Gapt*, om vilken vi få veta, att han tillhörde »semideos, id est Ansis». Förut har Jordanes meddelat, att goterna visade en särskild hängivenhet för Mars-Oden, emedan denna gudsdyrkan syntes dem vara ägnad åt stamfadern själv. Utan tvekan våga vi nu antaga — något som redan en formell granskning synes ge vid handen —, att Jordanes' *Gapt* är en förvanskad form för ett got. *Gauts*.

Men om detta är riktigt, följer därav ett korollarium av icke ringa betydelse. Det är givetvis uteslutet, att goterna skulle ha dyrkat ett främmande och därtill i kulturellt avseende vida lägre stående folks eponyme stamfader såsom sin. Har *Gauts* av goterna

i deras kväden besjungits såsom amalernas ursprung, måste detta ovillkorligen innebära, att de ha betraktat sig själva såsom tillhörande götarnas stam.

Härpå beror det väl också, att just götarna intaga en så framskjuten ställning bland de nordiska stammarna hos båda de författare från 500-talet, som lämna upplysningar om Norden, Jordanes och Prokopios. De voro goternas fränder, vid vilka traditionen om dessas egen härkomst från det fjärran Scandza närmast var fäst. Kanske ligger här förklaringen till namnformen *Gauts* (*Gapt*), i strid med den östgotiska övergången *au > o*. *Gauts* var stamfadern för alla *Gauthi*.

Detta förhållande innebär visserligen icke i och för sig — det må här uttryckligen framhållas — ett avgörande bevis för att goterna i realiteten också varit götar. Men å andra sidan utgör det ett mycket starkt indicium i denna riktning. Snarast kan man väl säga, att folkstammens egen uppfattning härvidlag är av sådan vikt, att det måste förebringas mycket starka skäl av den som vill betvivla dess riktighet. Det gäller då närmast att på något annat rimligt sätt förklara den gotiska traditionens uppkomst. I varje fall är tydligen hela frågan om götar och goter genom detta hittills icke tillbörligt uppmärksammade faktum bragt i sådant läge, att den är förtjänt av ett förnyat, grundligt övervägande.

II.

Att det skall finnas ett nära sakligt och etymologiskt samband mellan de båda folknamnen götar och goter, är man ju av andra skäl på förhand benägen att tro.

Medeltidens lärde identifierade helt naivt de sydeuropeiska goterna med de svenska götarna. Med utgångspunkt i den latinska formen, som ju var lika för båda namnen (*Gothi* 'götar', *Gothia* 'Götaland'), var detta ej heller att undra på. »*Swerikis rike ær af hedne wærlð saman komið, af swea och gotha landh . . . Ey findz gota namn j flerom landom fast standande, wtan j swea rike, for thy ath aff them wt spreddis gota namn j annor landh, som skriften sigher*», heter det i begynnelsen av Konungabalken i Kristoffers landslag. Olaus Petri betvivlar visserligen, att »*the Göthar som så mykit bedriffuit haffua i Greken, Valskeland, Spanien och mong annor land, skola haffua hafft theas första vthgång här vthåff Sverige . . . thet synes likt noogh at the haffua warit aff thet tydzska tungomålet*»; men hans Cröneka blev som bekant

icke tryckt, och hans mera kritiska hållning utövade därför icke något inflytande på den följande tidens uppfattning. Johannes Magnus behandlade goternas historia parallellt med de svenska fornkonungarnas.

Från tyskt håll bestred man den svenska historieskrivningens anspråk. Philippus Cluverius uttalade 1616, att goterna ingenting hade att göra med Skandinavien och att hela historien om utvandringen uppkommit till följd av tillfälliga namnligheter. Detta illvilliga försök att beröva den svenska storstaten dess ärorika traditioner bemöttes bl. a. av Georg Stiernhielm i skriften »*Anti-Cluverius*» (tryckt 1685), där han med stöd av Jordanes kraftigt söker hävda goternas svenska härkomst. Förhållandet mellan de tre namnformerna goter, geter och götar förklarades av Joh. Loccenius¹ så, att Göthar är det ursprungliga, men att de gamla grekerna och romarna icke kunde uttala första vokalen och därför ändrade den till *e* eller *o*.

Rudbeckianismen under 1600- och 1700-talen, som fullständigt okritiskt upptog läran om de »utrikes» göternas identitet med de »inrikes», levde högt på denna uppfattning. Ej heller den följande tidens historieskrivare i vårt land, Dalin och Lagerbring, betvivlade sambandet. Man tillmätte Jordanes' berättelse om »göthernas» utvandring full beviskraft.

I Tyskland betraktade man fortfarande den svenska teorien såsom ett utslag av nationell självförhåvelse. Också goternas egen stamsaga råkade ut för den skeptiska upplysningens hårda dom. Den förklaras av A. L. Schlözer² för »fabelhaft», och Ch. F. Rühls³ utmönstrar den från de tillförlitliga historiska källorna och förklarar den för uteslutande »*Dichtung*».

I detta principiella underkännande av de gamla folktraditionernas värde såsom material för den historiska forskningen låg givetvis en lika stor överdrift som i den blinda, oreflekterade tilltron. Rühls gjorde icke något egentligt försök att förklara den märkliga vandringssagans uppkomst, och namnligheten mellan nordiska götar och gutar samt tyska goter blev i själva verket ingenting annat än en egendomlig slump. Vid en sådan ståndpunkt kunde givetvis forskningen icke slå sig till ro. Under 1800-talet har man också så småningom nått fram till större möjligheter att med objektiv säkerhet bedöma problemets olika sidor.

¹ *Antiquitatum Sueo-Gothicarum . . . libri III* (1647).

² *Allgemeine Nordische Geschichte* (1771).

³ *Geschichte Schwedens* (1803—14).

Geijer har i »Svea Rikes Häfder» ägnat en ingående granskning åt »sågnen om Göternas utgång från Skandinavien, fordom allmänneligen antagen, nu nästan lika allmänt betviflad och förkastad». Geijer påpekar, att trots den oreda som råder uti Jordanes' geografiska föreställningar — liksom hos senantikens författare överhuvud taget — har han likväl också meddelat ovedersägligen riktiga upplysningar om Skandinaviens folk, och flera omständigheter visa, att han suttit inne med nyare underrättelser än någon annan på hans tid. »Vi anse oss därför ingalunda berättigade att helt och hållet förkasta hans berättelse om Göternas utvandring från Scanzia.» Samma folkstam, »Göter», bodde på båda sidor om Östersjön enligt antika författares vittnesbörd: Ptolemæi Gutæ i Skandinavien, Taciti och Plinii Gutones vid Weichseln. Det är sannolikt, att gemenskapen dessa »göter» emellan även kunnat sträcka sig till ömsesidiga utflyttningar, och det torde vara traditionen om en sådan utflyttning från Skandinavien, som Jordanes omtalar. »Förbunde de af honom återopade historiska sånger, i hvilka göterna firade sina gamla konungar och hjälteslägter, dessas *härkomst* med en sådan händelse, så vore äfven sagan om hela folkets skandinaviska ursprung med detsamma förklarad. Hvarifrån konungasläkten är, derifrån är för sagan och sången äfven folket. Att den förra verkligen var af skandinavisk upprinnelse kan visserligen ej bevisas; men åtskilliga öfverensstämmelser erbjuder verkligen den utländska götiska sagan i detta afseende med den inhemska nordiska . . . I spetsen för den götiska konungasläkten sätter han (d. v. s. Jordanes) en *Gapt*: troligen blott ett annat skriftsätt eller uttal af namnet *Gaut*; i hvilket fall vi här skulle se ett upprepadt exempel af den sed, hvarigenom nästan alla folkslag främst bland sina minnen ställa en stamfader med folkets eget namn. Ofta är denne tillika sjelfva nationalguden, eller sättes, såsom ättling och dyrkare, med denne i nära gemenskap. Så förklarar äfven den prosaiska Eddan Göta-namnet. *Gotnar*, säger den, heta så af en konung *Gote* och han åter af Odens namn *Gaut*, så att Gotland eller Gautland är af Oden så kalladt. Man kunde igenkänna den götiske Oden i den krigsgud (Mars), hvilken de utländske Göter, enligt Jordanes, lika med Geterna förnämligast tillbådo, åt hvilken de offrade krigsfångar och upphängde förstlingen af bytet, och hvars dyrkan, tillägger han, var dem så mycket kärare, som den syntes egnas åt en *stamfader*».

Såvitt jag kunnat finna, är denna Geijers tankegång fullkomligt ny och originell. Den sammanfaller, som synes, uti väsentliga

stycken med de synpunkter, som utvecklats uti föregående uppsats. Det sammanhang, vari den förekommer hos Geijer, förbinder den dock olösligt med en rad av felaktiga meningar och metodiska missgrepp. Detta är väl anledningen till att även de riktiga och utomordentligt betydelsefulla iakttagelserna fullständigt fallit uti glömska.

För Geijer äro sålunda götar och goter utan vidare ett och detsamma. Han sammanfattar dem under beteckningen »göter». Han synes överhuvud taget icke ha varit medveten om att det dock är två, språkligt sett, olika namn. Han utgår vidare från antagandet, att »göter» ursprungligen varit bosatta på södra sidan av Östersjön. Man kan därför näppeligen påstå, att det modärna problemet om goternas härkomst ännu existerade för Geijer. Betecknande är i detta avseende, att Gotland och gutarna ej ens omnämnas i hans framställning. Vad han vill förklara är allenast uppkomsten av traditionen hos Jordanes om en utflyttning. Han menar, att det ligger en verklig händelse till grund — någon del av den götiska stammen i söder, »ej särdeles talrik», jämte den amaliska fursteätten, skulle härstamma från Norden.¹ Han åberopar som stöd för sin övertygelse vissa överensstämmelser mellan »den utländska götiska sagan» och den inhemska nordiska. En sådan likhet är förekomsten på båda hållen av stamfadern Gaut. Betänkligare är, att han i våra medeltida krönikor vill återfinna en inhemsk tradition om den götiska utvandringen; han sammanställer Prosaiska krönikans kung Humble med Didrikskrönikans Humblungaland, vari han igenkänner ättnamnet amaler, och vidare Prosaiska krönikans *Vitalahed* med folknamnet *Vidivarii* hos Jordanes.

Som förut nämnt har Jacob Grimm — säkerligen oberoende av Geijer — uppfattat Jordanes' *Gapt* såsom en »fördärvad» form för got. *Gauts*. »*Gauts*, *Geat*, *Gautr*, ahd. *Gôz*, steht demnach an der spitze des in lied und sage berühmten geschlechts der *Amalunge*». Efter *Gauts* har folkstammen *gautôs*, d. v. s. götarna, fått sitt namn. Att Grimm för övrigt icke varit främmande för tanken, att detta kunde vara av betydelse för frågan om goternas etnologiska ställning, framgår av följande uttalande: »Auf *Gauts* leiteten ihr geschlecht die *Gautôs* (Γαυτοί), d. h. andere als die

¹ »Visst är att de endast efter föreningen med sina på sydliga Östersjö-kusten fordom boende stamförvandter, och troligen sedermera med ännu äldre vid Mæotis, växte till det stora folk, som blef Roms förskräckelse». Svenska Folkets Historia (Saml. Skr. 5, 1873, s. 18).

Gufans (Tacitus *Gothones*, Γότθον), aber ihnen doch zugewandt, weil eben die gotische genealogie oben an mit jenem *Gauts* beginnt». ¹ De olika folknamn *gautar*, *goter*, *geter* med alla sina växlande skriftformer bilda ännu hos Grimm ett enda virrvarr, i vilket han olyckligtvis också indrager stammen *gud* 'gud', och trots allt sitt skarpsinne lyckas han ej bringa reda ut detta kaos. ²

Från Grimm har tanken gått vidare till J. M. Kemble. »It is probable that Gapt, whom Jornandes places at the head of the Gothic genealogy, is only a misreading of Gavn, which is the equivalent Gothic form of Geat... probably only another form of Woden, since in the mythology of the North Opinn is Gautr, but certainly the eponymous of the Geatas, that tribe of whom Beowulf was the champion and afterwards the king». ³ — Klarare uttalar sig C. Lottner i en tyvärr föga uppmärksam uppsats om folknamnet *goter*: »Dieser Gautr war übrigen nicht blos der eponymos der scandinavischen Goten [d. v. s. götarna] sondern auch der im namen nicht ganz übereinkommenden Donaugoten. Denn nicht nur werden im liede von Deor, Heodeninge scôp, die mannen Theoderic's »Geates frige» genannt, sondern auch die stammtafel bei Jordanes beginnt mit einem Gaptigoth, ⁴ den Grimm ohne zweifel richtig in Gautigoth bessert». ⁵ — Detta är, såvitt jag vet, sista gången som *Gapt-Gauts* spelar någon roll i diskussionen om goternas ursprung.

Emellertid hade vid denna tid den historiska språkforskningen för länge sedan gjort det klart, att *gautar* och *gotar* ur etymologisk synpunkt måste betraktas som två olika namn och att sålunda den äldre historieskrivning, som obekymrat slagit dem tillsammans, vare sig uti »göter» eller uti »Gothen», byggde på falska förutsättningar. Hela problemställningen måste läggas om. De nya synpunkterna äro första gången framställda 1837 av Kaspar Zeuss i hans epokgörande verk »Die Deutschen und die Nachbarstämme»: de båda namnen äro bildade på olika avljudsstadier

¹ Deutsche Mythologie, s. 305.

² Geschichte d. deutschen Sprache (1 uppl., 1848), s. 439 f. »Wer in diesem gleichlaufen der thrakischen Getæ und Gaudæ, der deutschen Gufans und Gautôs die identität beider völker nicht erwiesen sieht, ist geschlagen mit blindheit».

³ The Saxons in England (1849) 1, s. 370.

⁴ Fel för *Gapt*.

⁵ Kuhns Zeitschrift f. vergleichende Sprachforschung 5 (1856), s. 154.

av verbalroten i got. *giutan*. ¹ En frändskap existerade sålunda mellan dem, men huruvida denna språkliga frändskap var rent tillfällig eller möjligen återspeglade några reella förhållanden, det har man i allmänhet lämnat därhän. Det var en fråga, som närmast icke anginge den med ljudhistoriska och grammatiska uppgifter sysslande språkvetenskapen, eller, kanske rättvisare, som den icke ägde några medel att säkert bedöma.

Tyskland hade länge betraktats såsom de germanska folkens vagga, varifrån Norden i förhistorisk tid mottagit sin befolkning. Denna uppfattning fick omsider en grundstöt, då den arkeologiska forskningen påvisade, att Sydsandinavien hör med till det germanska urhemmet. Å andra sidan har östra Nordtyskland först i relativt sen tid (från 6. årh. f. Kr.) blivit befolkat av germaner, och inflyttarna synas huvudsakligen komma från Skandinavien. De östliga germanernas språk bildar en grupp för sig, som visar märkliga överensstämmelser med den nordiska språkgruppen, och en rad av för östgermaner och nordgermaner gemensamma folknamn häntyder på en gemensam utgångspunkt i Norden för de folkstammar, som bära dessa namn. Nu fanns det här ett folknamn, som språkligt sett var fullständigt identiskt med goternas, nämligen gutarna. Teorien om »de utländska göternas» nordiska börd vände sålunda tillbaka, fastän i en ny form och med säkrare stöd. Sedan 1900-talets början har den åsikten varit allmänt rådande bland såväl språkmän som arkeologer och historiker, att goterna, som enligt de äldsta litterära vittnesbörden hos Plinius och Tacitus voro bosatta vid Weichselns mynning, ej särdeles lång tid förut kommit dit från det svenska Gotland. ²

Av namnet *goter* (och *gutar*) ha sedan Zeuss' och Grimms dagar framställts åtskilliga förklaringar; stundom har man alldeles isolerat det från namnet *götar*, ³ stundom har man sökt att finna

¹ Visserligen gjordes ett försök att hålla de båda bildningarna samman, genom att förklara *gautar* såsom sekundärt (jfr skr. *Draupadi*, dotter av *Drupadas*) — det skulle då betyda »die sprösslinge der Gutæ» — (Grimm, Lottner), men det föll snart i glömska.

² Se särskilt G. Kossinna IF 7 (1897), s. 276 f., Zeitschrift f. Ethnologie 37 (1905), s. 387 f., Die deutsche Vorgeschichte, (1914), s. 145 f., S. Bugge, Norges Indskrifter, Indl., s. 152 f. (jfr E. Brate i Sv. Fornminnesföreningens tidskrift 9, s. 329).

³ T. ex. F. Wrede (Über die Sprache der Ostgoten, 1891, s. 44): *gotar* = »die Ausbreiteten».

något slags samband — eller åtminstone likhet — med detta.¹ Intet av dessa tolkningsförsök har vunnit någon allmänare anslutning, och om flera av dem kan det sägas, att de icke ens fört frågan framåt mot en antaglig lösning.

Ett utomordentligt lyckligt uppslag var utan tvivel den nya etymologi av folknamnet *götar*, som år 1902 samtidigt framställdes av en svensk forskare, Fredrik Tamm,² och en tysk, Th. von Grienberger.³ Göta älv (isl. *Gautelfr*, Adam av Bremen: *Gothelba*) har ursprungligen burit namnet *Gaut*, »utgjutningsälven».⁴ Landet däromkring kallades *Gautland* och inbyggarna i detta *gautar*.

Flera av de skäl, som åberopats för den Tamm-ska förklaringen, äro icke hållbara. Detta gäller särskilt den av Noreen förfäktade meningen, att landskapsnamn av den typ, som *Gautland* tillhör — där förleden utgöres av en stamform — icke kunna vara bildade på folknamn, utan måste innehålla något annat, vanligen ett geografiskt appellativ.⁵ Regeln gäller i varje fall icke för sammansättningar med *þjóð* (*Svíþjóð*, *Gutþiuda*) eller *-heimr* (*Þotunheimr*, *Þröndheimr*); den gäller icke heller för utom-nordiska namn på *-land* (*Eistland*, *Frisland*, *Saxland* m. fl.). Det torde då vara tvivelaktigt, om man har rätt att begränsa den till de inhemska (*Gautland*, *Gotland*, *Finnland*, *Kvænland* m. fl.). Det är att märka, att en sådan regel skulle, därest den vore riktig, definitivt avskära alla möjligheter att söka ett reellt samband mellan *gautar* och *goter* (*gutar*). Emellertid stöder den sig, såvitt jag kan finna, uteslutande på vissa etymologier, av *Gautland*, *Gotland*, *Finnland*, som den sedan själv användes för att bevisa.⁶ Säker-

¹ T. ex. A. Erdmann (Om folknamnen götar och goter, AT 11:4, 1891): **gauto-* och **guto-* (**guton-*) ha »ursprungligen varit delar, d. v. s. stått uti olika kasus av ett och samma nominal-paradigm» (jfr isl. *gaut*: *gutun*); med prefixet *g(a)-* till stammen i lat. *audax*; betydelsen sålunda »de djärva, de modiga».

² Svensk etymologisk ordbok, h. 5.

³ ZfdA 46, s. 158.

⁴ Enligt A. Noreen (SOÄ 12, s. 149; Spridda studier 2, s. 93, 3, s. 132 f.; Fornvännen 1920, s. 44) betyder *Gautelfr* snarare »älven där det finns en *gaut*», d. v. s. fors (fht. *gôz* »flöde, ström, fors»), och *Gautland* »landet vid *Gaut* (Trollhättefallen)» eller »landet vid *Gautelfr*». — Jfr även L. Fr. Löffler i Fornvännen 1907, s. 110.

⁵ A. Noreen, Spridda studier 2 (1 uppl., 1903, s. 91; 2 uppl., 1911, s. 93, 143), dens. hos Schück, Folknamnet Geatas (1907), s. 5 n. 2; H. Lindroth NoB 2 (1914), s. 75; 5 (1917), s. 48 f. (»i namn som *Gautland*, *Gotland*, *Danmark* är förleden lokalbeteckning, folknamnen *gautar*, *gutar*, *danir* äro sekundära»). L. vidhåller dock icke längre denna mening (Våra ortnamn, 1923, s. 107).

⁶ Noreens äldre mening var, att *Gotland* och *Götland* betytt »de land som

ligen få vi också i detta fall räkna med en äldre sammansättnings-typ, där som första led ingår ett folknamn i stamform, vid sidan av den yngre och vanligare genitivkompositionen (*Svealand* o. s. v.).¹

Ännu mindre anledning har man att bestrida möjligheten av att *Gautelfr* betyder »götarnas älv»; det kan innehålla folknamnet i genitiv, med framför vokal synkoperat *a*.² Härpå tyder i synnerhet det förhållandet, att *Elfr* »älven» i äldsta tid vanligen var det enda namn, som gavs vattendraget, liksom detta i den kringboende befolkningens mun ännu oftast kallas helt enkelt *älven*» (SOÄ 12, s. 149). Denna form har, väl att märka, alla inhemska belägg av namnet före slutet av 1600-talet, då därjämte formen *Göta älv* — tydligen en rent litterär bildning — dyker upp. Det är endast främlingarna, speciellt norrmän och islänningar, som ha behov av att skilja denna älv från andra, för dem mera bekanta älvar och därför understundom, i förtydligande syfte, tillägga en förled.³ Under sådana förhållanden är det givetvis mera sannolikt, att *Gautelfr* innehåller folknamnet än att det betyder vare sig »älven *Gaut*» (v. Grienberger) eller »älven med *gaut*» (Noreen). Namnet är i varje fall icke analogt med de norska vattendragsnamnen *Gautåen*, *Gautelven* o. a.

Däremot laborerar den Tamm-ska teorien själv med en svårighet ur ordbildningssynpunkt, som dess förfäktare icke tillräckligt ha uppmärksammat. Om *gautar* vore sekundärt i förhållande till de geografiska namnen, skulle man snarast vänta en *i-* eller *ia-*stam. v. Grienberger söker undgå svårigheten genom att uppfatta *gautar* såsom ett slags kortform till ett **gautamanir* (**gautmenn*) »leute vom flusse *Gaut*», på samma sätt som fe. *Hrédas* till *Hrédgotan*, *Wederas* till *Wedergeatas*, lat. *Vesi* till *Vesegothæ*. Visserligen finna vi hos Jordanes ett *Raumariciæ*, varav det senare fvn. *raumar*, fe. *reamas* möjligen har uppkommit på antytt sätt, men av något med **gaut-* sammansatt folknamn ingenstädes något spår. Noreen anser det sannolikast, »att *gautar* utgör en förkortning av västgötarnas äldsta uppvisbara namn, vilket hos den gotiske för-

bebos av *Goter*,... *Götar*» (Nordisk Tidskrift 1900, s. 146; Sv. Turistförs Årsskrift 1901, s. 13 f.).

¹ E. Hellquist ANF 34 (1917), s. 193 n., F. Jönsson DS 1921, s. 39 f., G. Schütte ANF 37, s. 233 f., T. Karsten i Arkiv f. Svenska Österbotten 1 (1921) s. 107 f., J. V. Svensson NoB 9 (1921), s. 74 med n. 1.

² E. Hellquist ANF 25, s. 199.

³ Jfr *Saxelfr* »saxarnas älv» som beteckning för Elbe.

fattaren Jordanes på 500-talet anföres under formen *gauthigoth*[æ] och synes betyda 'Gaut-goter', d. v. s. goter från trakten av Gaut (Trollhättan). Jordanes' *gauthigoth* har emellertid på ett övertygande sätt förklarats av v. Friesen¹: *-goth* är ett (interlineärt eller i marginalen) tillskrivet, förklarande tillägg, som sedermera ryckts in i texten och sammanfogats med det ursprungliga *gauthi*.

Men framför allt blir man betänksam, när man tager i betraktande de konsekvenser, som uppfattningen av älvnamnet som det primära ovillkorligen för med sig. Tamm själv var ej främmande för denna tvekan: »Om så vore, borde ett likbet. subst. med urgerm. kort *u* (*o*) anses ligga till grund för kontinentalgoternas namn. Skulle detta subst. kanske ha brukats (icke om Östersjön eller del därav, jfr v. Grienberger: Unters. zur got. Wortk., s. 101, utan) om Weichselmynningen, så att got. *gutþiuda* egentl. betydde folket vid den stora flodens mynning? Men ön Gottland ock dess invånare gutarna? Skulle dessa ha fått namnet från en gammal variantform av Götaälvens namn? Eller skulle Gottland en gång ha befolkats av goter från Weichseltrakten?»

Andra forskare ha emellertid varit mera frimodiga. v. Grienberger hade redan 1900 förklarat goternas namn från ett antaget **Gut*, som skulle ha betytt 'Haff, See, südöstlicher Theil der Ostsee'. *Gotland* skulle vara 'eine Insel im Gut'. Noreen härleder såväl *Gotland* som *gutþiuda* av ett appellativt *gut* (*got*) 'utgjutning, utflöde' (t. *Guss*), »kanske syftande på de upprepade utvandringar från Gottland, om vilka även den fornsvenska gutasagan vet att förtälja åtskilligt».²

Detta kunde självfallet icke bliva vetenskapens sista ord. En lättnad var det onekligen, att man inte längre behövde räkna med tre olika namn, såsom Tamm tydligen hade förutsatt. Den arkeologiska forskningen omkring sekelskiftet befriade från nödvändigheten att söka ett olika ursprung för namnen *goter* och *gutar*. Men Tamms etymologi av *Gautland* krävde som komple-

¹ Rökstenen (1920), s. 134. — von Grienberger uppfattar *Gauthigoth* som en sammanskrivning av ett ursprungligt **Gauthi Gothi*, vari *Gothi* är apposition och förklaring till det nordiska folknamnet *Gauthi* (ZfdA 46, s. 131).

² Spridda studier 3, s. 84. Jfr även Noreen hos Schück, Folknamnet Geatas, s. 5 n. 2: »*Gutland* = landet med *gutþiuda*, d. v. s. 'utgjutet folk', utvandrare.» Besläktad är L. Laistners tolkning av *goter* såsom 'weithin ergossene Volksmenge' (Württemberg. Vierteljahrshefte 1892, s. 10).

ment en motsvarande förklaring av *Gotland*. Den gavs av Lindroth 1914 i uppsatsen »Namnet Gottland».¹

Lindroth påpekar, att den äldsta bebyggelsen på ön, tillhörande den epipaleotiska kustkulturen, är samlad på ett område i öster, i Gothem och angränsande socknar. Här har en gång funnits ett bäcken av sjöar, varav numera endast rester äro kvar i en rad av myrar, förenade medelst små vattendrag. Avloppet för hela detta forna vattensystem till havet är den s. k. Gothemsån. Dess ursprungliga namn vill Lindroth återfinna i sockennamnet *Gothem* (äldre *Gauthheim*); den tycks sålunda en gång ha hetat **Gaut*. Innanför Linamyr, varifrån Gothemsån utgår, ligger Källungemyr, och denna mottager från norr ett litet tillflöde, som bildar avlopp för Storemyr. 1 1/2 km öster därom ligger gården *Gute* (Bäls s:n), och i detta gårdsnamn är enligt Lindroth den lilla åns forna namn bevarat. Det har varit **Gut*; efter detsamma har först den kringliggande bygden och efterhand ön i sin helhet fått namnet *Gotland*. — Alternativt framhåller Lindroth, att *Gotland* skulle kunna helt allmänt tolkas som 'strömlandet, landet med vattendragen'. Däremot nämner han tyvärr ingenting om hur vi enligt hans mening böra förstå *gutþiuda*, de sydeuropeiska goternas namn på sig själva.²

Lindroth har på ett utomordentligt grundligt sätt sökt att sakligt underbygga sin förklaring. Trots detta verkar den knappast övertygande. Den har tydligen närmast framsprungit ur övertygelsen, att folknamnet måste vara det sekundära. Men då denna hypotes med ganska stor visshet är oriktig, vilket Lindroth numera själv medgiver, bortfaller, så vitt jag kan finna, själva grundvalen för hans förklaring. Ty står det oss fritt, tala otvivelaktigt de starkaste skälen för att vi skola taga vår utgångspunkt uti folknamnet.

Det är ej nog med att som Lindroth — och före honom Noreen och von Grienberger — i *Gautland* och *Gotland* se närbesläktade och väsentligen liktydiga ord. Det måste finnas ett sakligt samband. *Gautland* betyder 'götarnas land' och *Gutland* 'gutarnas land', liksom *gutþiuda* 'goternas folk'. Vi kunna knapp-

¹ NoB 2 (1914), s. 75 f. — Till Lindroth har anslutit sig J. V. Svensson NoB 8 (1921), s. 73.

² A. Noreen, som i Fornvännen 1920, s. 31 ansluter sig till Lindroths förklaring av *Gotland*, anser att *gutþiuda* betyder 'folket från *Gut*' (d. v. s. Guteån).

past tro på en blott tillfällig likhet hos namnen på dessa båda nära befreundade nordiska folkstammar.¹

Under sådana förhållanden är det givetvis i hög grad angeläget att söka utröna, om icke på annat håll kan finnas stöd för denna förmodan om ett ursprungligt, ej blott etymologiskt utan även sakligt sammanhang mellan de båda namnen.

III.

Det återstår ännu åtminstone ett rent språkligt material av utomordentligt intresse för namnfrågan, ehuru det hittills knappast i tillbörlig grad beaktats. Det är personnamnen. von Grienberg vidrör dem visserligen helt flyktigt i sin diskussion av folknamnen hos Jordanes, men han tillmäter dem tydligen icke någon större betydelse, och en tillfredsställande förklaring har han icke att ge. Han uttalar egentligen endast sin förvissning om att de icke skola utgöra något hinder för den uppfattning av folknamnets härkomst, som han framställer. De nordiska språkforskare, som behandlat problemet *gautar*—*gotar*, ha ännu mindre ägnat personnamnen någon uppmärksamhet.²

Gaut ingår både som första och andra led uti sammansatta personnamn. Om vi närmare undersöka dessas förekomst och utbredning, skola vi göra åtskilliga intressanta iakttagelser.

I Norge och på Island äro personnamn, som innehålla *gaut*, varken särdeles många eller vanliga. Linds ordbok upptager följande³: *Gautarr*, *Gauthildr*, *Gautrekr*, *Gautstafr*, *Gautulfr*; *Algautr* (-*gauti*), *Asgautr*, *Audgautr*, *Hergautr* och *Þorgautr*. Beträffande de enskilda namnen är följande att märka:

1. Endast från ortnamn äro belagda: *Gauthildr* (1 ex., Tröndelagen), *Gautrekr* (2 ex., sö. Norge).

¹ R. Much i Reallexikon: Gauten § 5; E. Hellquist, Etym. ordb.: göt; T. E. Karsten i Arkiv f. svenska Österbotten 1 (1922), s. 108. — Däremot v. Grienberg i IF 40 (1922), s. 35, 40.

² Ett undantag utgör dock det korta omnämnandet hos T. E. Karsten aa.

³ Jag bortser i det följande från namn på diktade och sagohistoriska personer: *Siggautr* (= Oden), *Gautviðr* (son av *Svipdagr blindi*, Ingjald illrådes fosterfader, i vars gestalt tydligen döljer sig guden Oden), *Valgautr* (= Oden; även namn på en jarl i Västergötland, hundhednisk, kristnas av Olov d. helige och dör så snart han blivit döpt), *Vidgautr* (ættaðr af Sämlandi, matr heidinn; kristnas av Knut lavard).

2. *Gautstafr*: 2 ex., »synas vara de enda, ganska osäkra, antydningarna om detta namns förekomst i Norge under medeltiden. Annars genomgående svenskar».
3. *Algautr*: »Nästan alla i norska urkunder förekommande bärare av detta namn äro mer eller mindre uppenbart svenskar.» *Algauti*: »Lån från Sverige.»
4. Flera namn koncentrera sig starkt till bygderna i sydöst. *Audgautr*: 1 ex., Tönsberg (1421). *Hergautr*: 1 ex., Rakkestad, Östfold (1516); därtill ingår det i ett ortnamn från Bohuslän. *Gautarr*: 7 ex., därav 2 från Bohuslän, 1 från Östfold, 1 från Tönsberg, 2 à 3 från Sandsvær, sö. om Kongsberg; därtill i ett ortnamn från Bohuslän. *Gautulfr*: 10 ex., därav 2 (det ena osäkert) från Romerike, 8 från Bohuslän och Östfold; därtill 4 ortnamn, i Östfold (1), Västfold (2), Tröndelagen (1).
5. Relativt vanliga namn äro endast *Asgautr* och *Þorgautr*, de enda som anträffas i västra Norge och på Island. *Asgautr* är »sällsynt på Island. Även i Norge få fall från äldre tid». Av *Þorgautr* kännes »från Island endast spridda fall¹; långt mera brukligt i Norge». — Detsamma gäller om namnet *Gauti*, som är »mycket sällsynt i äldre tider», såväl på Island som i Norge. Efter 1300 blir det, liksom *Asgautr* och *Þorgautr*, ganska vanligt i Norge. *Gauti* torde till dels vara kortnamn till de tvåledade namnen på *Gaut-* eller *-gautr*. Men därjämte är det, liksom *Gautr*, folknamnet självt, säkerligen från början använt som tillnamn för att beteckna en person såsom härstammande från *Gautland*.

Personnamnen på *Gaut-*, *-gautr* ha tydligtvis sitt ursprung i Sverige, och de ha först i jämförelsevis sen tid i större utsträckning vandrat västerut. Mestadels ha de ej nått längre än till de närmast angränsande delarna av Norge, och flera bära medeltiden igenom en tydlig svensk prägel.² Synnerligen betecknande är att bland landnåmsmännen på Island förekommer endast *Þorgautr*, som namn på en av Hroskel Torstenssons *skipveriar*. Dessutom

¹ En av dessa, som f. ö. endast omtalas i gengångarberättelserna i Grettis saga, betecknas uttryckligen som *útlendr at kyni*.

² Intressant är den påfallande anhopningen på vissa orter: Så i Rakkestad, Östfold: *Thorgaut* (1460), *Erik Algotson* (1495), *Hergawth Siugurðsson* (1516), ortnamnen *Algotabiarnastadir* (nu Ytre Bjørnstad) och *Gauttrixstadhir* (nu Gautestad). Och i Spydeberg, Östfold: *Steinar Þorgauts son* (1409), *Halvarder Torgautson* (1466), *Esbiorn Torgautsson* (1472, 1490) och *Gatulf* (= *Gautulfr*) *Torgautson* (1491), de tre senare sannolikt bröder.

omtalas i Landnáma ännu en *Þorgautr* och en *Asgautr*, son av *Asmundr*, som var son av landnámsmannen *Askell hnokan*.

Härmed stämmer också, att de sagohistoriska personer, som omtalas, ofta göras till svenskar: *Gautrekr*, konung i Gautland, *Valgautr*, jarl i Gautland, *Gautviðr*, Ingjald illrådes fosterbroder.

Det östnordiska namnmaterialet är ju tyvärr vida mindre fullständigt förtecknat än det norsk-isländska. Hos Saxo förekommer *Götarus* som namn på två sagokungar, en norsk och en svensk, och två kämpar i Bråvallaslaget, en svensk och en dansk¹; *Götricus* (*Gotricus*) kallas en dansk konung — hans rätta namn är Godefridus.² För båda namnen känner O. Nielsen belägg från senare urkunder: *Götær* 1 g. och *Götrik* 2 ggr. Redan på runstenar träffas i Danmark *Asgautr* (5 ggr, senare *Asgot*, *Asget*)³, *Vegautr* (1 fall, senare *Vigot*)⁴ och *Þorgautr* (1 g., senare *Torgöt*, *Trugot*).⁵ Från senare urkunder tillkomma *Götulw* (ett ortnamn i Halland), *Götmar* (Erslev, Testamenter: 1 g., fr. Skåne), *Algot* (flera ex. hos Nielsen, Personnavne), *Sægot* (*Segot*, Nielsen aa, Erslev aa och Repert.). *Göti* är tämligen vanligt.

Även i Sverige synas från äldsta tid de vanligaste namnen vara *Asgötr* (*Asgot*) och *Þorgötr* (*Thorgot*, *Thrugot*).⁶ Det förra träffas i o. 16 runinskrifter, det senare i o. 11. Mera sparsamt belagda äro följande namn: *Alfgötr* (UFT 2: 42), *Almgötr* (L 881), *Inggötr* (?Dybeck II: 9), *Ulfögtr* (Dybeck II: 170), *Vigötr* (Ög 197, L 1222), *Ærngötr* (Dybeck II: 175), *Götar* (Ög 41), *Götraþr* (?L 1265), *Götrikr* (L 141, 1061, Uppl. conf.), *Götulfr* (?Ög 92). I senare urkunder tillkomma *Götmar* (säkra belägg dock endast

¹ Om dessa se A. Olrik ANF 10, s. 226 f.

² *Götvara* är namnet på en dansk kvinna. Det säges om henne, att hon var så rapp i munnen, att inte ens de ordsnällaste och pratsammaste män kunde mäta sig med henne. Namnet bör tydligen sammanställas med isl. *gauta* 'prata, sladdra', icke med folknamnet.

³ Det förtjänar att uppmärksammas, att de tre Hällestad-stenarna, som äro samtida och bevara minnet av Toke Gormsson och hans hirdmän, äro resta av tre män, som alla bära namn på *As*: *Askell*, *Asgautr* och *Asbiorn*. Männe bröder? — Namnet *Asgot* är, såsom Wimmer anmärker, tämligen vanligt i Danmark och i Sverige långt ned i tiden.

⁴ Namnet är sällsynt och finnes endast i Östnorden.

⁵ »Det senere *Trugot* findes ret hyppigt i Östnordisk, men i gammel Tid var Navnet sjældent, især i Vestnordisk.»

⁶ *Thrugot*, endast i Skåne och Halland, är tydligtvis en dansk form. — Namnen förekomma stundom tillsammans inom samma släkt. *Asgötr* och *Þorgötr* äro bröder, L 994; *Vigötr* är fader till *Þorgötr*, Ög 197.

från Skåne), *Algot* (vanligt),¹ *Sægot* och framför allt *Götstaf*, som första gången uppträder i källorna så sent som 1225 men redan under medeltiden blir ett av våra vanligaste personnamn. Det är sålunda bevisligen ett ungt namn; det har, som von Friesen visat,² uppstått i Västergötland och var ännu länge utpräglat götiskt till sin förekomst.

Gaut tillhör här i Norden ingalunda de vanligaste och äldsta elementen i personnamn. Större delen av de namn, där det ingår, äro sällsynta och uppträda rent sporadiskt. Sannolikt ha de utvecklats rätt sent och på ett jämförelsevis begränsat område. Ingenting talar för att vi i dessa namn på *Gaut*-, *-gautr* skulle ha att göra med något annat än folknamnet 'götar'.

Gamla namn äro måhända *Gautarr* och *Gautrekr*. Båda tillhöra sagan. *Gautarr* (**Gauta-harjak*) betyder sannolikt 'götarnas bekämpare, besegrare' och har kanske från början varit ett hedrande tillnamn bland mot götarna fientligt sinnade grannfolk. Hos Saxo är också *Götar* alltid namn på icke-götiska hövdingar. *Gautrekr* (**Gauta-rikiar*) är däremot 'götarnas furste'; mycket talar för att sagan om honom innehåller en kärna av gammal poetisk tradition. Såväl *Gautarr* som *Gautrekr* kunna ha sagorna att tacka för sin användning i levande livet. Detsamma kan vara fallet med *Gauthildr*. *Gautulfr* åter torde ha uppstått ur *Gaut-Ulfr*, en *Ulfr* från Gautland. Måhända kunna vi utpeka den förste bäraren av namnet. Ragnvald jarl i Västergötland var som bekant son till en *Ulfr*, och han hade själv en son *Ulfr*. Att denne har varit en berömd man, framgår därav, att Sigvat i ett av sina kväden (1028—29) betecknar Ragnvald som »Ulvs fader».³ Liksom sin far och sin broder Eilifr måste han för Olof skötkonungs vrede taga sin tillflykt i Gårdarike, där alla tre blevo jarlar. Ut i den fornengelska krönikan uppgives, att Knut den stores motståndare i slaget vid Helgeå voro »Ulf och Eglaf med en mäktig stor här, bestående av lanttrupper och flotta från Swaþeod».⁴ Sanno-

¹ Måhända återgår det delvis på det omtalade *Alfgötr*, men snarast är det väsentligen ett helt annat namn. Fyra lagmän i Västergötland bära namnet *Algot*, och en lagman i Värmland.

² NoB 8, s. 63 f.

³ No.-Isl. Skjaldedigtning B: 1, s. 230.

⁴ Two of the Saxon cronicles 1, s. 157; L. Weibull i Historisk tidskrift för Skåneland 4, s. 49. Även Saxo säger, att Omundus (d. v. s. konung Anund) hade besatt Skåne med lanthären, Ulvo Helgeå med flottan (ed. Holder, s. 348). Det kan måhända ligga en anspelning på motståndarens namn i Ottar svartes lovkväde till Knut den store: »Du slog svearna där som heter Helgeå, och ulv-

likt är Ulv Ragnvaldsson också identisk med den Uleb, som, enligt vad ryska annaler berätta, år 1032 företog en färd från Novgorod till Bjarmaland.¹ Det kan synas naturligt, framhåller Koht, om man betecknade denne hela sitt liv i främmande land levande man efter sin härkomst såsom *Gaut-Ulfr*, allra helst som det samtidigt fanns ännu en Ulv jarl, med vilken han i källorna faktiskt ofta förväxlas, nämligen hans frände, den danske *Ulfr jarl Sprakaleggsson*, Sven Estridssons fader.

De äldsta namnen på *-gautr* äro *Asgautr* och *Þorgautr*, och de ha också nått den största utbredningen. De äro de enda, som förekomma i Landnåma och i större utsträckning på svenska och danska runstenar. Just dessa båda namn träffa vi också i en så tidig källa som Adam av Bremen. *Thurgot* (*Thorgotus*, *-gatus*) heter den förste biskopen i Skara (o. 1013); han omtalas också i Tietmars av Merseburg krönika (*Thurgatus*). *Asgot* (*Asgotus*, *-gothus*) är en norsk biskop på Harald hårdrådes tid.

Fastän sammansättningarna med *Tor-* höra till vikingatidens allra vanligaste namn i Norden, ha de av allt att döma icke någon särdeles hög ålder. De ha som bekant inga motsvarigheter i andra germanska språk. De saknas fullständigt i de nordiska konungaättarna och äro mycket sällsynta bland stormän och hövdingar. Om deras ursprung återgiver Hauksbók en förmodligen alldeles riktig tradition, att de uppkommit genom att *þór-* lagts till sådana ursprungliga namn som *Oddr*, *Steinn*, *Grímr*, *Ulfr*.² I Eyrbyggja saga berättas om Torolv mostrarskegg, att hans ursprungliga namn var *Hrólfr*, men han var *mikill vinnr þórs*, ok af því var hann *þórolfr kallaðr*; sin son *Steinn* »gav han åt sin vän Tor och kallade honom *þorstein*». Torstein fick en son, som »kallades *Grímr* och vattenöstes; denne gosse gav Torstein åt Tor och kallade honom *þorgrímr*». ³ Om en annan son till Torolv, Hallstein, säges det, att hann *blótadi þór til þess at hann sendi hánnum óndugissúlur ok gaf þar til sun sinn*; denne son kallade han *þorstein*.⁴ Särdeles vanligt var det, att sammansättningen med *Tor-* gick i arv från far till son, såsom just inom Snorre godes ätt. Detsamma synes vara fallet med innan fick mycken ulvamat (*ylgr fekk mikla ulfs beitu*). Skjaldedigtning B: I, s. 275.

¹ P. A. Munch, Det norske Folks Historie 2, s. 52 n. 2; H. Koht, Den eldste Noregs-Historia (1921), s. 78.

² Hauksbók, ed. F. Jónsson, s. 503. — Jfr Flateyjarbók 1, s. 23: *Brand sendi hun til Rauma fœdur sinn, en hann gaf hann godunum, ok var hann kallaðr Gudbrandr*.

³ Eyrbyggja saga, ed. H. Gering, s. 6; 17, 27.

⁴ Landnámabók (1900), s. 42.

As- och med *Vé*.¹ Under sådana förhållanden kunde namnen *As-Gautr* och *þór-Gautr* lätt nog ha kommit till och vunnit insteg i variationen.² En förutsättning för en större spridning var givetvis, att det senare ledets ursprungliga betydelse av appellativt tillnamn ('en man från Gautland') förbleknat. Men sådant hör som bekant hos egennamnen till den självklara och naturliga utvecklingen.³ Namnen bildades i de allra flesta fall rent mekaniskt av de element, som voro brukliga inom ätten eller i bygden, utan hänsyn till betydelsen.⁴

IV.

I en betydande rikedom av former möter oss *gaut* såsom element uti kontinentalgermanska personnamn. Det förekommer också här både som första och som andra led. I synnerhet i senare fallet visar det en produktivitet, som vida överträffar alla andra folknamn.⁵ Förhållandet framträder tydligt i en allmän lexikalisk framställning sådan som Förstemanns, men lika väl uti de viktigaste förstahandskällorna, t. ex. klostrens nekrologier⁶ eller de rikhaltiga namnlistorna i Polyptyque Irminon.⁷ Man frågar sig med undran, vad anledningen kan vara till den nordiska stammens berömmelse hos de sydliga frändefolken?

De nordiska personnamnen på *-gautr* äro, som ovan visats, alltför unga för att kunna utgöra utgångspunkten. Endast ett av dem, *Asgautr*, torde ha en ålder, som kan sträcka sig bakom vikingatiden.

Hjältesagan har bevisligen spelat en viktig roll för vissa namns spridning och popularitet.⁸ Men man torde knappast äga rätt att

¹ *Véþormr*, son av *Vémundr hin gamli* (Landnámabók, s. 89); *Geirr* i Sogn, som kallades *Végeirr*, því at hann var blótmaðr mikill, och hade barnen *Véþiorn*, *Vésteinn*, *Véþormr*, *Vémundr*, *Végestr*, *Véþorn*, *Véðis* (ib. s. 47); *Vésteinn Vésteinsson* är en av huvudpersonerna i Gisle Surssons saga.

² Se ovan s. 94 (överst) med n. 3 och 6.

³ Om namnen *Gautr* och *Gauti* se förf. i Medd. fr. Östergötlands fornminnesf. 1922, s. 45 f.

⁴ Jfr A. Socin, Mittelhochdeutsches Namenbuch (1903), s. 197 f.

⁵ Om folknamn som led uti personnamn se F. Kluge i Zeitschr. f. deutsche Wortforschung 8 (1907), s. 141 f. och A. Socin, Mittelhochdeutsches Namenbuch (1903), s. 213.

⁶ Necrologia Germaniae och Libri confraternitatum, båda i Mon. Germ. Hist., 4:0.

⁷ Polyptyque de l'abbaye de Saint-Germain des Prés, publ. par A. Longnon (1886—95).

⁸ Särskilt gäller detta namnen på *Hân*-, *-hân* (*Theodhân*, *Adalhân*, *Althân*, *Hûngast*) och på *Amal* (se nedan s. 105 f.). Om namn ur sagan och historien,

förutsätta ett sådant inflytande uti detta fall. Man skulle i så fall åtminstone vänta att finna namn på *-geat* särskilt omtäckta uti England; men det är ingalunda förhållandet. Och bland kontinentens germaner synas de gotiska sagorna icke ha varit kända i större utsträckning. Förstemann finner också saken så egendomlig, att han anser sig böra för dess förklaring ifrågasätta en invandring av *gautar* i Germanien. Men lika litet som en namnvandring eller en sagovandring kunna vi tro på en folkvandring uti detta fall. En sådan borde ovillkorligen ha lämnat säkra spår efter sig även på annat sätt, men sådana ha hittills icke blivit påvisade.

Hos en rad av germanska folkstammar på kontinenten möta vi en tradition om ursprunglig härstamning från Norden. Mest bekant är goternas vandringssaga, som återgives av Jordanes: folket har en gång i en avlägsen forntid utvandrat från sitt ursprungliga hem på »ön Scandza». Samma härkomst ha tydligen herulerna bevarat, och deras uppbrott år 512 från Donau till »den bebodda världens yttersta gränser», varom Prokopios berättar, är utan allt tvivel en återvandring till det gamla hemmet. Detta har sålunda varit beläget i gotarnas grannskap, ty »hos dessa blevo», säges det, »de invandrande herulerna mottagna». Även langobardernas stamsaga förlägger folkets ursprung till »en ö uti Norden (in partibus aquilonis), benämnd Scadanen».¹ Utan tvivel ha samma minnen funnits även hos andra stammar, hos burgunder, vandaler, rugier m. fl., fastän deras historiska traditioner tyvärr icke blivit upptecknade.²

Emellertid är det tydligt, att tron på ett forntida hemland i Norden sprider sig vidare och tillägnas även av folk, hos vilka den icke kan motsvaras av en ursprunglig verklighet. Vi spåra

använda som verkliga personnamn se K. Müllenhoff i ZfdA 12 och A. Socin aa, s. 265 f.

¹ Fredegars krönika, o. 625, III: 65 (MGH, 4:o: Script. rer. Merov. 2, s. 110), Origo, Paulus Diaconus, Chronicon Gothanum.

² I en legendarisk skrift från merovingertiden (Passio S. Sigismundi, i MGH, 4:o: Scriptores rer. Merov. 2, s. 233) säges visserligen, att burgunderna härstamma från Skandinavien, men uppgiften är sannolikt icke original utan hämtad från den notis om langobardernas ursprung, som finnes i Fredegars krönika (E. Bernheim i Neues Arch. f. ält. deutsche Geschichtsschr. 21, s. 395, L. Schmidt, Geschichte d. deutschen Stämme 1, s. 367 n. 1; däremot J. V. Svensson i NoB 9, s. 82).

den hos saxarna¹ och hos frankerna.² Hrabanus Maurus uppger t. o. m., att alla som tala tyskt språk, leda sitt ursprung från »nordmännen».³

Dessa anspråk på nordisk härkomst kunna näppeligen ha kommit till uteslutande på litterär väg, utan de förefalla snarare att återgiva ett tämligen allmänt föreställningssätt, som vid denna tid, då det kommer till synes i litteraturen (800-talet), redan har en tämligen hög ålder. Det utgör i så fall ett av de många sago-motiv, som de östgermanska folkslagen lämnat i arv åt sina stamfränder i västra Tyskland. Under sådana förhållanden vore det måhända ej otänkbart, att namnen på *-gaut*, *Gaut* vore en åter-spegling av samma föreställningar om härstamning från nordmännen. Åtminstone under vissa tider ha gotarna utgjort den mäktigaste och mest frejdade bland stammarna på »ön» Skandinavien. Att det emellertid icke förhåller sig på detta sätt framgår enligt min mening av de med *gaut* sammansatta personnamnens geografiska utbredning och förekomst.

I en latinsk annal från början av 500-talet finnes en anteckning: »*Gauterit* comes Gothorum Hispanias per Pampilonem Cæsaraugustam [o: Zaragoza] et vicinas urbes obtinuit».⁴ Detta skall ha inträffat o. 470. Mannen var tydligen en västgot. *Gauterit* återgiver snarast, såsom Schönfeld antager, ett gotiskt personnamn **Gauta-rēps*.

¹ Widukind I: 2 (MGH, fol.: Scriptores 3, s. 417). Härifrån är uppgiften lånad till de s. k. nordschwaberna, som enligt Origo sueborum (ZfdA 17, s. 57 f.) ha kommit från en ö Suevia i oceanen.

² Ermoldus Nigellus (MGH, 4:o: Poetæ latini 2, s. 59): »Nortmanni... unde genus Francis adfore fama refert.»

³ »Nordmannos... a quibus originem, qui Theodiscam loquuntur linguam, trahunt» (De inventione linguarum, i Patrologia, ed. Migne, 112, s. 1581). Likaså i hans vän Freculphs krönika I: 2, kap. 17 (Patrologia 106, s. 915 f.): »Scanza insula, de qua Gothi et ceteræ nationes Theotiscæ exierunt». — Redan hos Geografen från Ravenna (o. 670) läsa vi för övrigt: »Scanzan... ex qua insula pariterque gentes occidentales egressæ sunt. Nam Gothos et Danos... ex ea antiquitus exisse legimus». Källan är Jordanes: »Dani, ex ipsorum (sc. Suetidi) stirpe progressi... Ex hac igitur Scandza insula quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum... Gothi quondam memorantur egressi.» Enligt Isidorus voro Dani (i Dakien) »de Gothorum stirpe creati»; på grund av sammanställningen av Dani med Dani ansågs detta sedermera åsyfta danerna. Willelmus Gemmeticensis (före 1087) härleder Dani från Gothi, från Scanza. Även Annales Ryenses omtalar danernas härstamning ur Gothia.

⁴ MGH, 4:o: Auctores antiquissimi 9, s. 664.

Emellertid är detta det enda exempel, som vi känna på namnelementet *gaut* uti gotiska personnamn. Bland östgoterna uti Italien finna vi det icke.¹ Ej heller förekommer det uti det rika förråd av västgotiska personnamn, som vi ha bevarade från den pyreneiska halvön.² Särskilt märklig är den fullständiga frånvaron av namn med *gaut* som senare led.

Av herulernas och vandalernas namnskick ha vi tyvärr blott torftiga rester bevarade.³ Bättre känna vi burgundernas.⁴ Men också här söka vi förgäves efter namn innehållande *gaut*. Bland alla de östgermanska stammarna synes detta namnelement sålunda åtminstone ha varit sparsamt företrätt; som senare led saknas det alldeles.

Vända vi oss till västgermanerna, blir däremot bilden i hög grad annorlunda. Bland frankerna äro namn, som innehålla *gaut*, utomordentligt talrika. Ur Polyptyque Irminon, den rikaste källan för Nordfrankrike, har Longnon samlat minst 13 olika sammansättningar med *Gaud-* (*Gaudoinus*, *Gaudildis*, *Gaudlindis*, *Gaudoildis* o. a.). Och dock har »*gaut* en vida större användning som slutelement av sammansatta namn»; Longnon känner ej mindre än 60 olika namn på *gaut*.⁵ De vanligaste äro *Adalgaud* (11), *Amalgaud* (14), *Ansegaud* (6), *Frodegaud* (17), *Ermengaud* (16), *Hildegau* (20), *Ratgaud* (14), *Teutgaud* (7), *Waldegau* (12) och *Winegaud* (15). I stort antal förekomma också västfrankiska-

¹ F. Wrede, Die Sprache d. Ostgoten (1891); H. Saake, Über germanische Personennamen in Italien (Jahrb. f. niederd. Sprachf. 35, 1909, s. 124 f.); G. Bertoni, L'elemento germanico nella lingua italiana (1914).

² Bäst undersökta äro de i portugisiska konsilieurlunder och diplom bevarade namnen: W. Meyer-Lübke, Die altportugiesischen Personennamen germanischen Ursprungs 1, 2 (1904, 1918), jfr v. Grienberger ZfdPh 37, s. 541 f. De västgotiska namnen i Spanien finnas samlade hos F. Dahn, Könige d. Germanen 6, s. 430 f. och A. Bezzenberger, Die a-Reihe der gotischen Sprache (1874), s. 7—12; därtill Jungfer, Über Personennamen in den Ortsnamen Spaniens und Portugals (1902). Monografiska undersökningar över detta utomordentligt intressanta material saknas tyvärr ännu (jfr dock M. Goldschmidt, Zur Kritik der altgermanischen Elemente im Spanischen. Diss. Bonn 1887). Got. *au* > även vgot. *o* (Goldschmidt aa, s. 32; Meyer-Lübke aa, 1, s. 31); *Gaudimirus*, *Gaudes-teus* (646), *Gaudila* o. a. kunna sålunda ej innehålla *gaut*; snarare kunde man tänka på *Gottomar* 646, *Gottomarus* 638, men andra förklaringar synas här mera sannolika.

³ Schönfeld aa; F. Wrede, Die Sprache d. Wandalen (1886).

⁴ W. Wackernagel, Kleinere Schriften 3, s. 385 f.

⁵ Förstemann anför ur västfrankiska källor över 80 maskulina och 9 feminina namn. Se också W. Kalbow, Die german. Personennamen im altfranzösischen Heldenepos (1913), s. 109.

normandiska namn på *-got*, *-god* (< *-gaut*) i medelengelska urkunder.¹

Knappast mindre starkt äro namnen på *-goz*, *Goz-* representerade i Sydtyskland, bland alemanner, schwaber och bajorer, såsom framför allt namnlistorna från klostren i S:t Gallen och Reichenau ge vid handen. Förstemann anför mer än 70 olika sammansättningar på *-goz* (*-gaos*, *-coz*). — Men också bland langobarderna längst nere i söder finnas dessa namn och till så stort antal, att *gaut* — eller med ljudskridning *gaus* — avgjort måste räknas till de vanliga namnelementen. Bruckner² anför 14 sammansättningar med *Gaus-* som förled och 28 med *-gaus* som efterled;³ dessutom kortnamnen *Gauso*, *Gausa* (fem.), *Gausio*, *Gausilo*.

De saxiska namnen på *Got-* och *-got* äro betydligt färre till antalet. Förstemann uppräknar endast 12 på *-got*. Detta kan visserligen mycket väl bero på att källmaterialet för detta område flyter mindre rikt och ännu icke blivit tillräckligt samlat och studerat. Omöjligt är dock icke, att vi här, i nordvästliga Tyskland, verkligen ha att göra med en avtagande användning av namnelementet *gaut*.

På det angelsaxiska området kunna vi nämligen bestämt konstatera, att så är förhållandet. Som förled förekommer *Geat-* endast i kvinnonamnet *Geatfleda*, känt i ett enda fall, från slutet av 900-t. (»a rich lady»). Också som senare led är det icke vanligt. Searle⁴ — som ju dock ingalunda är uttömmande — upptager *Ælfgeat*, *Ædelgeat*, *Ealdgeat*, *Earngat*, *Mergeat*, *Regengeat* o. a.⁵

I fråga om de enskilda namnen äro ännu mycket ovisst; vi sakna kännbart, särskilt vad det tyska språkområdet beträffar, monografier och specialundersökningar över förstahandsmaterialet. Men de allmänna dragen kunna vi dock tydligt urskilja. *Gaut* är ett gammalt element i personnamn, som i de litterära källornas

¹ Th. Forssner, Continental-Germanic Personal Names in England (1916), särskilt s. 270.

² Die Sprache der Langobarden (1895).

³ De vanligaste synas vara: *Gauspertus*, *Causari* (**Gauta-harjis*), *Gausemar*, *Gauseradus*, *Causalduis*; *Alticausus*, *Anscas*, *Ermecausus*, [*H*]aricausus, *Walcausus*.

⁴ Onomasticon Anglo-Saxonicum (1897).

⁵ E. Björkman påpekar (Nordische Personennamen in England, 1910, s. 204), att inlånade nordiska personnamn på *-gautr* stundom blevo »angliserade» till *-geat*: *Ælfgeat*, *Osgeat*, *Ulfgeat*.

tid varierar med stor frihet;¹ särskilt är det vanligt som senare led.² Den ursprungliga betydelsen synes vara fullständigt utslocknad. Det är under sådana förhållanden givetvis en synnerligen vanskelig sak att söka utreda namnbildningens upphov och ursprungliga innebörd.

Det är emellertid att märka, att personnamn av detta slag kunna komma till på två väsentligen olika sätt. Ett vanligt fall är, att de uppstå inom stammen själv, då namnbildningen i sin helhet från början har haft karaktären av ett hedrande epitet. Av detta slag äro t. ex. *Gautstafr*, *Gautrekr*,³ *Gautarit*; *Thiudigotho*; *Amalasuinth*a. Men vanligare är helt visst, att de komma till uti främmande omgivning, såsom tillnamn på utflyttade för att beteckna deras härkomst.⁴ Detta gäller i främsta rummet de enkla namnen, sådana som *Gautr*, *Finnr*, *Danr*, *Hjörðr* (Rök: *Harufj*r, Edictus Rothari: *Harodus*); *Vandalus*; fht. *Franco*, *Burgunt*. Bland östgoterna i Italien finna vi en *Danus*, Theoderiks egen »famulus», och en *Wandil*, anförare för hans trupper i Gallien.⁵ I ett land, där alla voro götar, kunde *Gautr* näppeligen nyttjas såsom egennamn.⁶ Vidare också flertalet av sammansättningar, försåvitt de uppstått på det sätt, som jag ovan sökt göra troligt i fråga om *Gautulfr*, *Asgautr*;⁷

¹ Longnon påpekar ett par fall av variation inom samma familj: *Ansevol-dus* hade söner *Ansegarius*, *Ansegaudus* (= Åsgautr) och *Ansois*; *Adalildis* var dotter av *Adalgaudus* och *Giroildis*, *Adalgildis* dotter av *Adalgaudus* och *Agildis*. — Ett exempel på samma bruk bland langobarderna: *Causerada* dotter av *Causarius* (K. Meyer, Sprache u. Sprachdenkmäler d. Langobarden, 1877, s. 205).

² Detta gäller mansnamnen. Kvinnonamn på *-gaut* äro helt naturligt vida sällsyntare. Däremot är det anmärkningsvärt, att kvinnonamn på *Gaut-* äro relativt allmänna. Av de 13 sammansättningarna på *Gaud-* hos Longnon äro 6 kvinnonamn (av de o. 60 på *-gaud* blott 4); av de 14 langobardiska namnen på *Gaus-* äro 3 kvinnonamn (av de 28 på *-gaus* blott 1). En *Gauthstradia* var 624 abbedissa i ett kloster i Besançon (Wackernagel aa, s. 409). Det enda fornengelska namn på *Geat*, som är känt, är ett kvinnonamn. Några feminina namn på *-gaut* finnas ej i Norden, men väl ett *Gauthildr*.

³ Jfr *Vandalaricus* »Vandalorum rex» såsom tillnamn till vandalerkonungen *Hildericus*.

⁴ Jfr från senare tid sådana familjenamn som *Fries*, *Frank*, *Hesse*, *Sachs*, *Schwab*.

⁵ Cassiodori Variæ XI: 10 (s. 340) och III: 38 (s. 98).

⁶ Här om närmare Meddel. fr. Östergötlands fornminnesförening 1922, s. 45 f.

⁷ Ur tillnamnet *Smido* »smeden» uppstå *Smidhart*, *Smidrat* o. a., till *Karl Karlman*, till *Swarzo* »den svarte» *Swarzolf* m. fl. (Socin aa, s. 196). Särdeles betydelsefullt för nya sammansättnings tillkomst var seden att bilda barnets namn genom ett element ur faderns och ett ur moderns namn. Se ovan n. 1

andra exempel torde vara *Lanfranc*¹ i Italien och England, västgot. *Franchimirus* och *Rugemirus* (Meyer-Lübke aa, 1, s. 26, 44), Rökstenens *Rugulfr* (fht. *Rugolf*) och *Hraifpulf*r (fht. *Hreitolf*).² En typ för sig utgöra bildningar på *-harja*r: got. *Vandalarius*, *Vinitharius*, urn. *Suabaharja*r, fvn. *Gautarr*, o. a.³

Det är givetvis närmast bland grannarna, som de naturliga förutsättningarna finnas för sådana namns uppkomst och användning. Det är därför, som de nordiska namnen på *Gaut-*, *-gautr* träffas så särskilt ofta i sydöstra Norge och i Skåne, bygder som hade livlig beröring med götarnas land.

Namn på *Gaut-* och *-gaut* förekomma visserligen, som vi ha sett, hos alla västgermanska stammar, men deras frekvens synes — tvärtom mot vad man kunde vänta — tilltaga, ju mera vi avlägsna oss från Norden. Detta talar icke för att de skulle ha sin upprinnelse i de skandinaviska götarnas namn. Förbindelser ha utan tvivel funnits mellan vår västkust och exempelvis frankernas land vid Rhenmynningen, under folkvandringstid liksom senare, men näppeligen ha de varit så livliga, att de kunna förklara *gaut*-namnens stora utbredning.⁴

På ett helt annat sätt begripliga bli dessa förhållanden, om vi utgå från att *gaut* haft avseende på kontinentens goter. Vi veta, att dessa ännu under sin storhetstid i Italien voro medvetna om sin härstamning från Skandinavien — därom vittnar deras stamsaga. De ha uppfattat sig som en gren av götarnas stora stam — därom vittnar deras dyrkan av stamfadern **Gauts*. Det ligger då nära till hands att förmoda, att en enskild man av stammen också har kunnat kallas för en **gauts* »en göt», jämte det att han väl har betecknats som **guta* »en got». Det bör ha legat en gammal tradition uti detta namn **gauts*, som givit det en helt annan

och vidare Longnon aa, 1, s. 266; Stark, Die Kosenamen d. Germanen (1868), s. 159.

¹ Förstemann, sp. 1006 (år 926), Socin s. 214 (år 1095, 1100- o. 1200-t.).

² I många fall kunna båda möjligheterna tänkas. Huruvida exempelvis *Halvdan* uppkommit i Danmark eller på annat håll, är svårt att avgöra. Likaså *Adalswab*, *Erkanswab* o. dyl. (s. 107 med n. 3).

³ Se ovan s. 12 n. 1. Likartade äro måhända de på *-gasti*r: fht. *Hungast* (Prokopios: *Unigastus*, enl. Schönfeld = got. **Hunigasts*), *Fingast*, *Swābgast*. — Angående namnbildningar på främmande folkslags namn jfr A. Grape, Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen 1 (1911), inledn., s. 32 f.

⁴ Betecknande är, att vid det enda tillfälle, då *götar* uppträda vid det frankiska rikets kuster, betecknas de av den frankiska krönikan (Gregorius av Thours III: 3) såsom — daner.

klang uti användningen än det mera enkelt och konkret betecknande **guta*. Folknamnet var *gutones* (got. **gutans*) med dess sammansättningar (**austrogutans*, **visigutans*, fvn. *Hreiðgotar*); och ordbildningar, som avse folket såsom sådant, folket i dess helhet, ha därför givetvis formen *gut*: *Gutþiuda*, *Gutland*.

Förutom vad som här redan framhållits — den betydande förekomsten av *gaut* i personnamn, särskilt i jämförelse med andra folknamn, jämte namnens geografiska fördelning — finnas ytterligare några omständigheter, som starkt tala för att personnamnens *gaut* ursprungligen avsett goterna.

1. Då Theoderik den store kallade sina döttrar *Ostrogotho* och *Thiudigotho*, införde han helt visst ett nytt element uti namnskicket. Det förra anknöt till en av de berömda anorna, det senare förenade en häntydan på familjen (fadern *Thiuderik*, farfadern *Thiudemir*) och på stammen. De båda kungadötrarnas namn ha i några fall givit upphov till efterbildningar. En dotter till *Ostrogotho* och burgunderkonungen Sigismundus kallades *Suavegotta* (Förstemann₂ sp. 1374); hon blev förmäld med frankerkonungen Theoderik († 534). Den gepidiska prinsessan *Austrigusa* (ib. sp. 215) är förut omtalad (s. 33). Frankerkonungen Childebert I:s († 558) gemål hette, enligt Gregorius av Thours och andra källor, *Vultrogotha* (= got. **Wulþraguto*); om hennes härkomst veta vi tyvärr intet. Namnet synes emellertid ha fått en viss spridning. Det är känt från den pyreneiska halvön under formen (*domna*) *Guldorogodo*.¹ Andra västgotiska namn äro *Levecoto mater* (> **Liubaguto*)² och *Sabigotho* (Förstemann₂ sp. 1286). Ännu ett exempel få vi från England: *Earcongota* (*Ercongota*) var dotter av konung *Ercenberht* av Kent och blev abbedissa i Brie i Frankrike.³ Det är sålunda, märkligt nog, i ett litet antal kvinnonamn, som vi finna ett led, som direkt ansluter sig till goternas namn.⁴

¹ Meyer-Lübke aa, I, s. 55, 62. — Huruvida fht. *Wuldurgoz(z)a* (Necrol. Aug., m. fl., se Förstemann₂ sp. 1663) hör hit är ovisst; det kan, liksom *Wuldragausa* (ib.), vara en bildning på *-gauta*.

² Meyer-Lübke aa, I, s. 38, 62.

³ Beda, Anglo-Saxon Chronicle a. 639; Forssner aa, s. 75 n.

⁴ Av motsvarande maskuliner ha vi endast ett (ej fullt säkert) fall: gepiderprinsen Οὐστρίγοθος (Prokopios), se ovan s. 33. Förstemann₂ sp. 155, 609 anför ett par som osäkra betecknade exempel på ett *Hadugoto* (*Adogoto*); om *Hadugoto*, *dux Saxonum* (ib. sp. 795: Translatio S. Alexandri, m. fl.) en förmodan hos E. Å. Fredborg (Det första årtalet i Sveriges historia, 1917, s. 14): av ett götiskt **Hathu-gautar* (eller varför icke **Hathu-gutan-*) 'stridsgöten'.

Utgångspunkten är här, på ett uti personnamnens historia tämligen sällsynt sätt, gripbar. — Men för övrigt finnas knappast några säkra exempel på stammen *gut* i personnamn: Fht. *Gotho*, *Goso* (Förstemann₂ sp. 713, 714) är osäkert; om fe. *Gota*, *Gotius* (Searle) anmärker Björkman,¹ att de kunna vara skrivningar för det vida bättre styrkta *Gouti* (fht. *Gaoz*, *Gaozo*; Pol. Irm. *Gaudus*, fem. *Gauda*). Västgot. *Godemirus* anses av Meyer-Lübke snarast innehålla ordet *guf* 'gud'. Från langobardiska urkunder för Bruckner (aa, s. 263) hit *Gutzebrandus* jämte ett synnerligen osäkert kortnamn *Cozulo*. Detta är allt som kan framletas.² Betecknande är, att Kluges enda exempel (ZfdW 8, s. 142) på folknamnet *Gothi* uti personnamn är Pietroassa-ringens *gutanio*. Socin nämner det överhuvud taget icke. Skulle verkligen goternas folk, med den politiska roll, som det spelat i historien, med det mäktiga kulturinflytande, som det utövat på sina stamfränder, och med sina hjältesagor, som spriddes över hela den germanska världen, icke ha lämnat några spår efter sig uti personnamnen? Vida mindre betydande folkslags namn återfinna vi där, t. ex. rugiernas: västgot. *Rugimerus*, fht. *Rugolf*; vandalernas: *Vandalberht*, *-gar*, *-hart*, *-mar* m. fl.;³ bardernas: *Barthart*, *-rat*, *-olf* m. fl.

2. Det är fullt i sin ordning, att en »comes Gothorum» bär namnet *Gautarit*.⁴ Men självklart var **Gauts* icke brukbart som namn bland goterna själva. Därför är det icke heller hos dem, som vi finna det som element uti tvåledade personnamn.⁵

3. På goterna tyda också vissa av sammansättningarna.

Amalgaudus är i Pol. Irm. det vanligaste namnet, vari *Amal*-ingår, med 14 belägg; närmast följa *Amalricus* — det äldsta av alla mansnamn på *Amal*- — samt kvinnonamnen *Amalberga* och *Amaltrudis* med vardera 13 belägg. Bland de o. 60 sammansättningarna på *-gaudus* överträffas det i frekvens endast av fyra andra. Flera exempel på *Amalgaut* (*-goz*) finnas hos Förstemann (sp. 93), som även upptager kvinnonamnet *Amalgauda*.

¹ Nordische Personennamen in England (1910), s. 50.

² *Maurigutus* (Förstemann₂ sp. 1118)?

³ Även *Vandalus*, *Vandala* Pol. Irm., fht. *Uentil*.

⁴ Alldeles uteslutet är det måhända icke heller, att han var en nordisk göt. Åtminstone omtalas av Jordanes (44: 233) såsom västgoternas ståthållare över de underkuvade sveberna (o. 455) en *Agrivulfus*, från varnernas stam (*Varnorum stirpe genitus, longe a Gothici sanguinis nobilitate seiunctus*). Och Theoderiks egen famulus hette *Danus*.

⁵ Pol. Irm.: *Gaudus* (*Gautus*), *Gauda*; Förstemann: *Gauz*, *Goza*, *Gauto* (*Gauzo*, *Gozo*); Bruckner: *Gauso*, *Gausa*; tyska ortnamn: *Cozesheim* o. a.

Baldegandus Pol. Irm. (2), Förstemann₂, sp. 238.

Ursprunget till namnen på *Amal-* kunna vi med stor säkerhet påvisa. De första bärarne tillhörde Theoderik den stores familj (s. 14 f.). Från början betecknade det släktskap med denna berömda fursteätt. Så finna vi det snart bland västgoterna i södra Frankrike (*Amalaricus*, son av konung Alaricus och Theoderiks dotter Thiudigotho) och bland tyringarna i mellersta Tyskland (*Amalafridus*, son av konung Ermanafridus och Theoderiks systerdotter Amalaberga).¹ Ätten utslocknade emellertid,² och namnet *amaler* (*amalungar*) överflyttades på hela folket. Så betecknades östgoterna genomgående i den tyska hjältesagan; endast i Norden och i England lever folknamnet goter (fvn. *gotar*, fe. *gotan*) kvar. Namnen på *Amal-* få vid medeltidens början en betydande spridning. De finnas hos alla tyska stammar,³ minst dock, enligt Förstemann, bland saxarna, som nästan endast känna avledningen *Amalung*. Hos angelsaxarna förekomma de åtminstone sparsamt.⁴ I Norden saknas de alldeles.⁵ Bland langobarderna träffa vi några säkra exempel.⁶ I den östgotiska urkunden från Neapel finnes ett *Malatheus*, som förmodligen hör hit.⁷ Såsom man kan vänta, saknas däremot *Amal-* fullständigt i de västgotiska urkunderna från Spanien. Från Portugal finns endast ett belägg, ett patronymikum *Maloquinici*, och betecknande är, att senare leden här icke är något vanligt namnelement, utan ordet got. *qino* 'kvinna'.⁸ — I stället finnas ej mindre än 2 spanska och 3 portugisiska namn på *Balpa*.⁹ Östgotiska namn av denna art saknas. Detta tycks tyda på att namnelementet åtminstone till någon del har samband med

¹ Han kallas av Prokopios (Bell. goth. IV: 25) Ἰότθος ἀνὴρ. Han omtalas av Venantius Fortunatus bl. a. i poemet »De excidio Thoringiæ» (MGH, 4:0: Auct. ant. 4, s. 271 f.). — Det är att märka, att i båda dessa fall det nya namnelementet *Amal-* förbundits med senare leden av faderns namn.

² Både Amalaricus och Amalafridus fördrevos och omkommo på våldsamt sätt. Av ingendera känna vi några ättlingar.

³ Utomordentligt talrika äro de i Necrol. Aug., som närmast representerar alemanniskt namnskick. Många namn på *Amal-* möta också i den västfrankiska Pol. Irm.

⁴ Searle aa; inlånade namn hos Forssner aa, s. 25 f.

⁵ Sent västnord. *Qmlungr* är lån från tyskan (Lind); namnets bärare äro måhända uteslutande tyskar.

⁶ Bruckner aa, s. 223, anför 6 olika sammansättningar med *Amal-*.

⁷ Wrede aa, s. 143. — *Malasintha regina* (för *Amalasuintha*) MGH, 4:0: Script. rer. Langob., s. 322.

⁸ Meyer-Lübke aa, I, s. 11.

⁹ Bezzenberger aa, s. 8; Meyer-Lübke aa, I, s. 18.

den västgotiska kungaätten *Balthi*. I flertalet fall är det givetvis adjektivet got. **balþs* (fvn. *ballr*), som ingår i de talrika namnen på *Bald-* och *-bald*.

Wisogoz och *Wisegozza* Förstemann, sp. 1623. — *Westargoz* Förstemann₂, sp. 1560, ZfdPh 37, s. 231 och *Aostargaoz* Förstemann₂, sp. 214, *Ostgaus* Pol. Irm. Efter dessa ha sannolikt bildats *Northgaud* Förstemann₂, sp. 1170 (även i England, Forssner aa, s. 193) och *Sundargoz*, ib. sp. 1370. Sammansättningar med väderstrecksbeteckningarna äro för övrigt tämligen sällsynta; i synnerhet gäller detta för **vestra*.

Walcausus, langob.; Bruckner har 3 belägg. Jfr *Valagothi* som beteckning för goterna i Italien.

4. *Adalgaut*, *Ercangaut*, *Ermengaut*, *Altgaut* synas beteckna sina bärare såsom varande av ren gotisk härstamning. Dessa namn äro alla synnerligen vanliga.¹ — Ett sådant namn som *Halvdan* tolkas som 'man av halvdansk börd', d. v. s. en av föräldrarna ha varit av annan nationalitet.² I anslutning till namn av denna typ har Socin (aa, s. 215) förmodat, att vi uti *Engilgoz*, *Swab-[w]alah* o. a. ha att göra med kopulativa sammansättningar, utmärkande personer av blandad härstamning. Det är nu påfallande vanligt, att *gaut* förekommer i personnamn förenat med ett annat folknamn: *Coswalh* (Förstemann), *Danegaud* (Pol. Irm.; Förstemann), *Erlegaud* (ib.), *Engilgoz* (Förstemann), *Hungoz* (ib.), *Wandalgoz* (Pol. Irm., Förstemann), *Warengoz* (ib.; Bruckner) och möjligen flera. Det är icke troligt, att nordiska götar kunnat i så stor utsträckning, som dessa namn ge vid handen, blanda sig med

¹ I Pol. Irm. är som nämnt *Ermengaudus* den vanligaste sammansättningen med *-gaut* (16 belägg); därtill kvinnonamnet *Ermengaudia* (2). *Adalgaudus* har 11, *Ercangaudus* 4, *Aldegandus* 2 belägg. Langob. *Adelgausus* (1), *Alticausus* (4), *Ermecausus* (3). Förstemann₂, sp. 60, 167, 461, 478; Socin aa, s. 2. Fe. *Ædelgeat*, *Ealdgeat*.

² Den historiska bakgrunden för namnet är danernas invasion och deras därpå följande uppblandning med den föregående befolkningen i landet. I Beowulf (vs 1069) förekommer *Healf-dene*, pl. 'halvdaner' som namn på den stam, vars hövdingar äro *Hœc* och *Hnaef*. — Konung Halvdan var enligt Skjoldungasagan son av Frode IV och en dotter till den svenske konungen Jorundus: »Filiam Sueci simul rapuit Frodo, ex qua Halfdanum filium possedit». En annan Halfdanus i Skjoldungasagan var son av konung Frode III och Inga, dotter av »Ingo rex Sueciæ» (Aarböger 1894, s. 109, 111). — Om namnet Halvdan se E. H. Lind i [Sv]HT 1896, s. 240 f.: »Att Halfdan var ett i äldre tider litet eller intet använt namn i Norge, är således uppenbart. I Danmark däremot träffas det under vikingatiden och äfven senare ganska ofta icke blott såsom konunganamn utan äfven såsom allmogeamn. Det har tydligen där sitt egentliga hemland.»

kontinentens olika stammar. Socin har också, ehuru utan motive-ring, uppfattat ett sådant *-gos* som »Gote». — *Elegaudus* (Pol. Irm.; Förstemann) torde betyda 'Gothus peregrinus', got som vistas i främmande land; jfr *Elelant* och adjektivet fht. *elilenti* 'elend'.

En granskning av personnamnen på *gaut* lämnar sålunda åtminstone några beaktansvärda antydningar om detta elements ursprung. Sammanlagda synas dessa indicier, om de ses i belysning av folkvandringstidens historiska förhållanden, göra det i övervägande grad sannolikt dels att *gaut* är ett folknamn, dels att detta folknamn betecknar goterna. Ett sådant antagande förklarar på enklaste sätt de faktiska förhållandena. Längre än till en hög grad av sannolikhet torde man för närvarande näppeligen kunna komma i denna fråga.¹

V.

Hos Ptolemaios omtalas Γούται såsom bosatta på södra delen av »det egentliga» Skandia. Detta brukar uppfattas som fel för Γούτοι, återgivande ett germanskt **gautōs* 'götarna'.² Alldeles säkert är detta dock icke. Att goternas namn samtidigt skrives Γούωνες, är icke något avgörande skäl, ty denna form kan vara direkt hämtad från någon äldre skriftlig källa (Plinius *Gutones*, Tacitus *Gothones*); härpå tyder möjligen skrivningen med θ i st. f. τ. De skandinaviska folknamnen åter torde ha upptecknats i Weichseltrakten.³ Den plurala ändelsen -αι synes förutsätta en germansk singular på -a, sålunda **guta*; ου kan vara tecken för ü.⁴ Paleografiskt och språkligt låter sig formen snarare förena med gutar (goter) än med götar.⁵ Emellertid kan det näppeligen vara fråga om gotlänningarna, såsom J. V. Svensson menar. Γούται bo, säges det, på Skandia i egentlig mening, tillsammans med flera andra folk, bl. a. Χαίθεινοι i väster, Φίννοι i norr och Λευόννοι i mitten.

¹ En grundlig undersökning av de germanska namnelementens stambildnings- och sammansättningslära, som vi ännu tyvärr sakna, skulle måhända bringa ökad klarhet över detta så väl som så många andra för närvarande dunkla spörsmål.

² K. Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* 4, s. 498; R. Much, *Deutsche Stammeskunde*, s. 131 och *Reallexikon* 2, s. 126; O. v. Friesen, *Om det svenska rikets uppkomst* (1915), s. 5.

³ G. Schütte PBB 41, s. 44; J. V. Svensson NoB 5, s. 155; 7, s. 6; 9, s. 71.

⁴ Jfr t. ex. Πούγων, det av rugier bebodda landet.

⁵ Schönfeld aa, s. 104; E. Hjärne NoB 5, s. 70 n. 3; J. V. Svensson NoB 7, s. 4, 15.

⁶ Svensson anser »identifieringen av Λευόννοι med svearna som ganska säker».

Prokopios omtalar Γούτοι såsom »en folkrik stam» i Thule, och enligt Jordanes voro *Gauti*(*gothi*) »ett tappert och krigiskt folk». Från ön Scandza, varmed han tydligen avser det skandinaviska fastlandet, ha goterna utvandrat. Huruvida det är Jordanes själv eller någon hans avskrivare, som genom tillägget *goth* identifierat dessa *Gauti* med goterna själva, veta vi visserligen icke. Men de nordiska östgötarna betecknar han i varje fall såsom *Ostrogothæ*, och ett annat »gotiskt» folk, som han känner på Scandza, är *Vagoth*. Hans uppfattning är det tydligen, att götar och goter äro samma stam. Enligt den vanliga meningen bland språkmän och historiker skulle han härvid grundligt misstagit sig, liksom också den gotiska traditionen, som förlade urhemmet till Scandza i stället för till Gotland. Jordanes — eller rättare Cassiodorus, ty uppgifterna gå utan tvivel tillbaka på denne — skulle sålunda redan ha gjort sig skyldig till den felaktiga sammanblandning av två olika namn, som sedan blir så vanlig under medeltiden.¹ Det kan emellertid ifrågasättas, huruvida ej Cassiodorus, som ju levde mitt i handel- sernas brännpunkt och därtill hade rik tillgång till muntliga källor, har haft även sakliga grunder för sin identifikation. Någon högre ära stod i varje fall ej att vinna för goterna, åtminstone icke i romarnas ögon, av släktskapen med ett okänt barbarfolk i det avlägsna Scandza.

VI.

Första gången götarna genom egna handlingar framtråda i historien, är just under Theoderik den stores tid, vid 500-talets början. Gregorius av Thours († 594) omtalar (III:3), hurusom »danerna» under sin konung *Chochilaicus*² göra ett anfall på det frankiska rikets kuster. De besegras av konungasonen Theodebert, Chochilaicus dödas, och bytet återtages. Chochilaicus är samme man som geaternas näst siste konung i Beowulf-kvädet, *Hygelac*, som omkom på ett härtåg mot franker och friser (vs

¹ Gregorius VII sänder 1081 ett brev till »*Visigothorum* gloriosis regibus I et A» [= Inge och Halsten] (MGH, 8:0: Reg. Gregors VII, ed. E. Caspar, s. 593 f.). »*Alaricus rex Gothorum*» omtydes i Heilagra manna sögur (II, s. 225) till en *Heinrekr Gauta konungr*. Och i Fornsvenska legendariet berättas för första gången på svenskt språk om »götarnas» bedrifter *utländis* och om *Thidrik Bærn götha konunger*.

² Hdskr. ha *Chlochilaichus* (MGH, 4:0: Script. rer. Merov. I, s. 110). Men i Liber Historiæ Francorum (o. 727), som bygger på Gregorius, står *Chochilaicus* (ib. 2, s. 274).

1205 f., 2354 f., 2501 f., 2913 f.). Om Hygelacs strider med svearna berättas utförligt i dikten.¹

Måhända var götarnas uppträdande vid Rhenmynningen, det första nordiska vikingatåg, som vi känna till, icke en så tillfällig händelse, som det kan se ut i krönikans korta omnämmande. Den frankiska stormaktens hastiga utveckling hotade visserligen närmast grannarna, bland dem västgoterna i södra Frankrike, men den kunde genom sin förbindelse med den grekiske kejsaren bli en allvarlig fara för östgotariket självt. Theoderik söker skydda de båda gotiska väldena genom förbund med andra germanstammar, särskilt i Tyskland. Hans förut omtalade giftermålsförbindelser ha tydligen haft detta politiska syfte. År 507 sänder han en skrivelse till herulernas, varnernas och tyringarnas konungar, vari han framhåller, att om Klodvig har framgång uti sitt då tillämnade angrepp på västgoterna, kan ingen av hans grannar mera vara säker. Han uppmanar därför de tre konungarna att i förbund med honom själv och burgunderna söka förmå Klodvig att avstå från sitt företag. »Vill han ej detta, så utsätter han sig för allas angrepp . . . Det är bättre, att ett så fördärligt övermod kväves redan i sin begynnelse, emedan då alla med förenade krafter lätt kunna uträtta det som skulle vara en betänklig strid för ett enskilt folk . . . Ty skulle Klodvig få överhand över ett så mäktigt rike, skall han snart utan betänkande vända sig mot eder» (Variæ III: 3). Theoderik kunde likväl icke förhindra, att västgoterna besegrades och berövades nästan alla sina besittningar norr om Pyrenéerna.² Det

¹ I skriften »De Monstris et Belluis Liber» (sannolikt fr. 600-t.) berättas »de Getarum rege Huiglaucio miræ magnitudinis: Et sunt miræ magnitudinis, ut rex Huiglaucus, qui imperavit Getis et a Francis occisus est. Quem equus a duodecimo anno portare non potuit. Cuius ossa in Rheni fluminis insula, ubi in Oceanum prorumpit, reservata sunt et de longinquo venientibus pro miraculo ostenduntur» (ZfdA 5, 1845, s. 10). *Huiglaucus* är skrivfel för *Hugilaicus*. — Minnet av den gotiske konungen har sålunda levat kvar i Rhentrakten, som han hemsökt, och givit upphov till en egendomlig lokalsägen. Viktigt är, att folktraditionen fasthållit vid att han var *geternas*, d. v. s. götarnas, konung. Att Gregorius använt namnet *Dani*, förklaras av E. Å. Fredborg (Det första årtalet i Sveriges historia, Umeå 1917; läroverksprogram) på följande sätt: Götarnas namn måste för Gregorius sammanfalla med Gothi = (väst-)goterna. Men det kan icke ha varit dessa, som gjorde anfallet på frankerrikets avlägsnaste delar i norr. För att undvika missförstånd har då Gregorius ersatt *Gothi* med namnet på de för frankerna i slutet av 500-talet genom senare plundringståg bättre kända danerna.

² Det dröjde ej heller länge, förrän hans förutsägelser gingo i uppfyllelse: tyringarnas rike störtades av frankerna år 531, burgundernas år 534.

blev därefter för honom ännu mera angeläget än förut att söka stöd och hjälp mot de mäktiga frankerna; såsom förmyndare för sin dotterson Amalarik var han under sin senare tid herre över båda goterrikena. Han upptager herulernas konung till sin adoptivson (»filius per arma»), »och en så stor förpliktelse ligger i denna handling, att sonen hellre vill dö än se något ont vederfaras sin fader» (Variæ IV: 2).¹ Det är ytterst sannolikt, att hans politiska system sträckt sig längre än till varner och heruler, även om hans diplomatiska förbindelser med stamfränderna i Norden helt naturligt icke ha försiggått i sådana former, att de kunnat lämna minnen efter sig uti hans bevarade korrespondens. Det är åtminstone i hög grad frestande att sätta det gotiska härnadståget från norr i detta sammanhang, såsom ett led i Theoderiks storpolitik, en hjälp för de hotade stamfränderna i söder.² Måhända kom denna hjälp icke i rätta ögonblicket och förfelade därför sin verkan. Den har tydligen också haft karaktären av ett tillfälligt, oordnat rövartåg. Götarna voro denna tid själva hårt ansatta av svearna, och deras vägar till frankerrikets kuster voro långa och vågsamma.

Emellertid säges det i slutet av Beowulf, i samband med berättelsen om Beowulfs död, mer än femtio år efter Hygelacs fall, att franker och friser äro, liktom svearna, geaternas fiender. Allt-

¹ »Damus tibi quidem equos, enses, clipeos et reliqua instrumenta bellorum: sed quae sunt omnimodis fortiora, largimur tibi nostra iudicia. Summus enim inter gentes esse crederis, qui Theoderici sententia comprobaris. Sume itaque arma mihi tibi que profutura. Ille a te devotionem petit, qui te magis defensare disponit: proba tuum animum et opus non habebis obsequium. Adoptat te talis, de cuius gente tu potius formideris. Nota sunt enim Erulis Gothorum deo iuvante solacia. Nos arma tibi dedimus: gentes autem sibi olim virtutum pignora praestiterunt. Salutantes proinde gratia competenti reliqua per illum et illum legatos nostros patrio sermone mandamus, qui vobis et litteras nostras evidenter exponant et ad confirmandam gratiam quae sunt dicenda subiungant». — Sannolikt är detta brev riktat till Rodulf, konungen över de heruler, som vid denna tid hade ett mäktigt rike kring mellersta Donau; de tillintetgjordes några år senare (512) av langobarderna. Det förra brevet (III: 3) avser däremot den västliga gren av stammen som bodde i nordvästligaste Tyskland, varnernas grannar.

² Tyvärr erbjuder det stora svårigheter att fastställa den exakta tidpunkten för Hygelacs tåg. Om det sammanhang är korrekt, vari händelsen insattes av Gregorius, bör den ha inträffat 516 — närmast förut omtalas ett biskopsval, som ägde rum »quattuor annos post Chlodovechi obitum» (511) —, i varje fall mellan 512 och 520. Men om uppgiften om Theodebert är riktig, kan tåget knappast ha inträffat förrän o. 525—530, alldenstund han först vid denna tid nått en sådan ålder, att han kan tänkas uppträda som härförare (E. Å. Fredborg aa, s. 10 f.; P. Severinsen i Danske Studier 1919, s. 96).

sedan Hygelacs härtåg »ha vi aldrig att vänta mildhet av Merovingen».

» — — — Nu har folket
att vänta örlig, när vida omkring
bland franker och friser konungens fall
känt varder. — — — » (vs 2910 f.)

Hygelacs strandhugg förefaller i och för sig knappast som tillräcklig grund för denna långvariga och bittra fiendskap mellan geaterna och de fjärran boende franker och friser. Däremot blir deras fruktan för Merovingen mycket naturlig, om den är en återklang av hela den gotisk-götiska folkstammens motsättning till de mäktiga och segerrika frankerna. Sedan de sydliga fränderna i grund krossats, kan snart hämnden nå även de nordiska götarna, som ju genom Hygelacs tåg själva engagerat sig i det farliga spelet. Nederlagets smärta förnimmes även här i Norden, och man känner en långvarig oro för dess följder.

VII.

Frågan om goternas förhållande till de nordiska stammarna, närmast till götarna, hör till de problem, som måhända aldrig kunna helt lösas genom en strängt bindande bevisning, detta till följd av materialets knapphet och beskaffenhet. Men den måste ändå ständigt ånyo föras in under debatt för att åtminstone sättas i så mångsidig belysning som möjligt.

Den uppfattning, som i sina konsekvenser leder till ett bestridande av varje reellt samband mellan götar och goter, lider enligt min mening av en inre osannolikhet. Den är ej heller i stånd att förklara sådana faktiska förhållanden, som här i det föregående ha påpekats. I samma mån åter, som ett reellt samband kan påvisas, blir det övervägande sannolikt, att namnligheten icke är någonting tillfälligt. Hittills har man ju nöjt sig med att antaga identiteten mellan gutarna på Gotland och *gutones* (goter) vid Weichselmynningen. Men om det nu skulle visa sig, att goterna icke kunna komma från Gotland utan måste ha utvandrat från det svenska fastlandet — Jordanes' Scandza —, kommer ju frågan i ett nytt läge. Arkeologien synes visserligen ännu inte vara i stånd att ge oss en fullt bestämd ledning, men en nyorientering är tydligen å bane i fråga om läget av goternas skandinaviska hemland.¹

¹ O. Almgren i Mannus 5, s. 150 f., 8, s. 290 f.; B. Nerman i Fornvännen 1923, s. 165 f.

Två sidor av det omfattande problemet ha här ej alls vidrörts: det ena angår det grammatiska förhållandet mellan vad jag vill uppfatta såsom tvenne olika former av samma namn, det andra detta folknamns ursprungliga betydelse.

Det grundläggande faktum för den språkliga tolkningen av namnen måste alltid vara, att *Gutones* 'goter' med svag avljudsform i rotstavelsen förenar svag stambildning. De äldsta beläggen hos grekiska och romerska författare visa genomgående till en gotisk *n*-stam: **gutonis*, **gutans*.¹ Först i slutet av tredje århundradet uppträder i stället, med stark böjning, lat. *Gothi* (*Gothi*, *Gotti*, *Gotthi*), gr. *Γόθοι* (*Γόττοι*, *Γότθοι*).² Detta förutsätter helt säkert icke, såsom ofta antagits,³ ett got. **gutōs*. En sådan stark sidosform i germansk munart torde icke finnas några skäl att antaga. *n*-stam är namnet också i de germanska språk, där det finnes belagt: fe. *gotan*, fvn. (gen.) *gotna*, *Goti* (*»er Gotland er vid kent»*; *hestr Gunnars*), *gotneskr* 'gotisk; gotländsk',⁴ fsv. *gutnisk* 'gotländsk'. — Namnet 'götar' visar däremot genomgående på stark stamform: Jordanes *Gaut(h)i*, Prokopios *Γαυτοί*, fvn. (fsv.) *gautar*, *Gautr*, *gauzkr*, fe. *geatas*.

Motsatsen är otvivelaktigt ursprunglig. Olikheten i rotstavelsen måste vara beroende av stambildningen.

En gammal princip i germansk ordbildning är, att enkel vokaltam i sammansättning utbytes mot *n*-stam (got. *manleika* ~ *leik*).⁵ Med detta förhållande har E. Brate, som mig synes med all rätt, sammanställt växlingen **gautōs* ~ **gutonis*.⁶ **Gautōs* är det ur-

¹ Strabo *Γούτωνες* (konj.; hdskr: *Βούτωνες*, *Βούτωναες*), Plinius *Gutones*, Tacitus *Gotones*, *Gothones*, Ptolemaios *Γούτωναες*.

² Se Schönfeld aa. — Växlingen *t ~ th* (*τ ~ θ*) är av ortografisk natur: Schönfeld aa, s. XXII och 122, Streitberg Got. Elementarbuch, (1920), s. 6; *tth* (förekommer huvudsakligen i grek., *τθ*) har av Wrede (aa, s. 45 n. 6) tillfyllest förklarats som kontamination av *τ* och *θ*.

³ Streitberg aa, s. 7, Much PBB 17, s. 180 (jfr dock Reallexikon 2, s. 306), Schönfeld aa, s. 123, L. Schmidt aa, 1, s. 50.

⁴ Lind, Personbinamn: *Einarrr gotneski*.

⁵ Förf., Zur Geschichte d. german. n-Deklination, s. 4, med där citerad litteratur.

⁶ ZfdW 12 (1910), s. 112 f. — Såväl F. Wrede (Über die Sprache der Ostgoten, s. 47) som W. Streitberg (Got. Elementarbuch, s. 7) vill på detta sätt förklara växlingen mellan stark böjning hos det enkla *Gothi* och svag hos sammansättningarna *Ostrogotha*, *Vesegotha*. Betänkligt är, att *Gothi* (**gutōs*), fastän avgjort senare belagt i källorna, förutsättes vara ursprungligare än *Gutones* (**gutans*). Grundformen med stark böjning har sålunda icke varit got. **gutōs* — en sådan bildning har, som ovan nämnts, aldrig existerat —, utan got. **gautōs*.

sprungliga namnet, omfattande ett helt folk eller en grupp av närboende och besläktade stammar. En särskild avdelning, en mera avlägset boende gren av stammen, en utvandrarskara kunde betecknas genom sammansättning. Sådana stamnamn äro exempelvis *Ostrogothæ*, *Visigothæ*, *Valagothi* 'de välska goterna', *Hreidgotar*, *Vagoth*. Genom utflyttningen vunno dessa beteckningar en allt större självständighet gent emot moderstammen och gent emot varandra. Determinativet bortföll såsom onödigt.

Inbyggarna på Gotland kunde benämnas *gutär* helt enkelt. Sedan Weichselgoterna så småningom dragit sig söderut och till och med hreidgoterna i stamlandet på Östersjökusten gått under, voro de ensamma kvar med sitt namn i Östersjöområdet. Snarare behövde de nu särskiljas från de gamla fränderna på fastlandet, men för detta ändamål blev just olikheten i namnens rotstavelse av betydelse. I isländska sagor omtalas ett *Eygotaland*, som alltid sättes i motsats till *Reidgotaland*;¹ källan är den omkring 1200 nedskrivna Skjoldungasagan. Reidgotaland betecknar här Jutland och Eygotaland de danska öarna. Detta är emellertid, som von Friesen visat, en senare omlokalisering; Reidgotaland har ursprungligen avsett ett under folkvandringstiden i östra Tyskland existerande gotiskt välde. Det är under sådana förhållanden icke osannolikt, att Eygotaland från början varit ett namn på Gotland.

Flera forskare ha i Jordanes' *Vagoth* velat se ett namn på gutarna. Müllenhoff² och Bugge³ anse båda, att det är ett med fvn. *eygotar* identiskt namn, som föreligger i fördärvad form: för *augothi*, *avigothi* (Müllenhoff) eller *euagothi* (Bugge). Löffler åter vill förklara *vagoth* som felskrivet för *vagagothi*, motsvarande ett fsv. **vāggotar*, beteckning för Gotlands innevånare.⁴

¹ Snorres Edda (utg. av F. Jónsson), s. 7, 106, 143; Sögubrot (i Sögur Danakonunga, Kbh 1919 f.), s. 9 (Eygotaland ligger i vägen mellan *Selund* och *Gardariki*); pått af Ragnars sonum (Fornaldar sögur 1), s. 347 (*Selund ok Reidgotaland*, *Eygotaland ok Eyland ok öll småland i hafinu*), 370; Óláfs saga Tryggvasonar (Fornmanna sögur 1), s. 115; Flateyjarbók 1, s. 98). — Se von Friesen, Rökstenen, s. 125 f.

² MGH: Jordanes (ed. Mommsen), s. 166.

³ Fornvännen 1907, s. 99. Jfr även Brate ZfdW 12, s. 112 f.

⁴ Svenska Landsmälen 13: 9, s. 6; Fornvännen 1907, s. 104: »Det kunde väl tänkas, att man på fastlandet på flere olika sätt angivit ön Gotlands inbyggare: *Vāggotar*, *Ögotar*... och det är ju alls inte nödvändigt, att alla sådana namn skola ha bevarats till historisk tid, så mycket mindre som det, då *gotar* (*gutär*) började uteslutande användas om Gotlands inbyggare och ej längre nyttjades om det svenska fastlandets *götar*, som förr ju även kallades *gotar* (jfr Jordanes *gauthigot(i)* »götar och goter» [»götgoter»?] med Ptolemaios *goutai*), ej längre

Vad de till kontinenten utflyttade stammarna beträffar, så blev för dem den gemensamma motsatsen till grannarna framför allt betydelsefull. *Gutones* blev ett sammanfattande namn för dem alla.¹

Enligt Brate behöver vokalväxlingen *au:ü* i detta fall ej betecknas som avljud i vanlig mening. Den kan bero på vokalförkortning i mindre betonad ställning, av samma slag som exempelvis i fsv. *bruflop*, *ortogh* (: fgotn. *ertaug*), *vindogha*, *Asgoter*, *Aslogh*, isl. *Hálogaland* (: *Háleygir*) m. fl.² Av ett **auja-gautoniz*

var nödigt med något tillägg före *gotar* utmärka dessa som ön Gotlands inbyggare». — Även enligt J. V. Svensson (NoB 5, s. 118) och B. Nerman (Fornvännen 1923, s. 171) avses med *vagoth* gutarna på Gotland. Enligt H. Schück (Folksammet Geatas, s. 8 f.) och E. Hjärne (NoB 5, s. 85) betecknar det däremot *gotar* på fastlandet, kring Motala ström. — I engelska tullrullor från medeltiden synes *Gaut* förekomma som beteckning för gotlänning, gotlandsfarare och skepp som seglar på Gotland (A. Bugge i [No]HT 3: 5, s. 165). »Sproglig skulde det vel nærmest betegne 'fra Götaland, götisk', men herom kan der af saglige grunde neppe være tale... *Gaut* som mandsnavn betegner da, at vedkommende har drevet handel på Gotland, og som skibsnavn, at skibet har gået i stadig fart på Gotland». En noggrann undersökning av detta märkliga förhållande, med ökat material, som utan tvivel står att få, skulle även ur språklig synpunkt vara synnerligen värdefullt.

¹ I Hervarar sagan har bevarats en gammal strof, vari uppräknas en rad av germanska fornkonungar:

<i>Ár kváðu Humla</i>	<i>Hinum ráða,</i>
<i>Gizur Gautum,</i>	<i>Gotum Angantý,</i>
<i>Valdar Dönum,</i>	<i>en Völum Kiar,</i>
<i>Alrek enn frókna</i>	<i>enskri þjóðu</i> (Eddica minora, s. 105).

Gizurr, som råder över götarna, är otvivelaktigt identisk med den gamle kämpe *Gizurr Grýtingaliði*, som omtalas i sagan och är en av huvudpersonerna i Sången om Hunnerslaget. Tillnamnet har av S. Bugge sammanställts med det namn på östgoterna, som hos latinska och grekiska författare skrives *Greuthungi*, *Greothingi* o. dyl. — Någon egentlig beviskraft för det språkliga spörsmålet vågar man kanske icke tillmäta detta förhållande. Sitt största intresse får det därigenom, att *Gizurr*, som var kung Heidreks fosterfader och är den verkliga anstiftaren av brodersdråpet och brödrastriden — han säges vara *ofrgamall* men blir rask som en yngling, så snart det är fråga om strid —, i själva verket är en uppenbarelse av Oden. Ätminstone förekommer *Gizurr* såsom Odensnamn (Snorre-Eddans pulur, Skjaldedigting B: 1, s. 672; jfr även Sturla Þórðarson, B: 2, s. 136). *Gizurr* är sålunda dels en gotisk kämpe, dels en »götisk» sago-konung, dels slutligen Oden. Åter ett märkligt vittnesbörd om den nära förbindelsen mellan Odenstron å ena sidan och den götisk-gotiska folkstammen å den andra.

² Noreen Aschw. Gr. § 81, Aisl. Gr. § 152, 2; Kock, Svensk ljudhistoria 2, s. 63 f.

blir på detta sätt **auja-gutoniz*. Det är emellertid att märka, att denna utveckling ej kan direkt jämföras med de anförda fsv. och isl. exemplen; dessa erbjuda endast en analogi till vad som antages ha försiggått på ett vida äldre språkstadium.

Brates uppfattning på denna punkt sammanhänger givetvis med hans övertygelse, att **gautōz* är härlett ur *Gautland* 'landet kring *Gautelfr*'. Men om man lösgör hans tolkning av förhållandet mellan de båda namnformerna från denna uppenbart oriktiga mening, torde den innehålla en kärna av sanning: **gautōz* är den enkla formen, **gutoniz* hör ursprungligen hemma i sammansättningar.

Såsom särskilt Much och Hellquist hävdar,¹ äro *gautar* och *gotar* till sitt ursprung nomina agentis, bildningar av samma art som fvn. *nautr* (fht. *ginōz*) 'socius' och got. *nuta* 'fiskare'. Sådana n-stammar förekomma huvudsakligast som senare led i komposita (fht. *heri-zogo*, m.: got. *tiuhan*); rotstavelsen har svag avljudsform.² Med denna bildningsprincip sammanhänger olikheten i stam och avljud hos *gautar* och *gotar*. Medan ännu den ursprungliga appellativiska betydelsen var fullt levande, stodo vid sidan av vart annat **gautōz* och uti sammansättningar **gutoniz*. När **gautōz* så småningom övergick till namn, följdes det i denna utveckling av en eller flera sådana sammansättningar. Efter dessa mönster skedde sedan nybildningar. Kompositionen har säkerligen tillhört de äldsta elementen i det poetiska språket hos de germanska folken.³ Andra prefix voro mera utpräglat individualiserande och utmärkte särskilda grupper av den stora stammen. Dessa kunde i sin tur under vissa geografiska och historiska betingelser övergå till självständiga folknamn.

Bland germanska folknamn intager *gautar* med avseende på sitt ursprung en tämligen enastående plats. Det är ej att vänta, att man bland de övriga skall finna några paralleller till den utveckling, som här försiggått.

¹ R. Much i ZfdW 1 (1901), s. 325, Reallexikon 2, s. 306; Hellquist i ANF 19, s. 138, Etym. Ordb. (göt); i anslutning till ett förslag av C. Lottner i Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung 5 (1857), s. 154.

² H. Hirt IF 7, s. 114 f.; L. Sütterlin, Nomina agentis, s. 42 f.; Hj. Falk PBB 14, s. 15 f.; A. Torp, Gamalnorsk ordavledning § 16: 1.

³ Jfr hos Beowulf: *Weder-geatas*, *Sæ-geatas*, *Gūð-geatas*; *Beorht*, *Gār*, *Hring*, *East-dene*; *Heaðo-reamas*; *Gūð*, *Heaðo-scilfingas*; *Ār*, *Here*, *Sige*, *ƿeod-scyldingas* m. fl.; i Eddan: *Hreið-gotar*, *geir-niflungar*; sannolikt även *Austro*, *Visi-gothæ* (Streitberg IF 4, s. 305 f.; Schönfeld aa.).

⁴ Jfr *Rugii* ~ *Ulmerugii* Jordanes (fe. *Holmrygum*, d. pl.; fvn. *Holmrygir*).

VIII.

Ptolemaios förlägger tvenne folkslag **Ουβρωνες* och *Αδαρινοι* vid sidan av varandra i närheten av Weichsels källor. De båda namnen äro sannolikt felskrifningar för **Αυβρωνες* och *Οδαρινοι*. Vi ha här utan tvivel att göra med bosättningar av jylländska ambroner och varner. *Varinne* omtalas även av Plinius (Hist. Nat. IV: 99) som ett östgermanskt folk, hörande till *Vandali*. Vandalerna själva torde med skäl anses härstamma från det jylländska Vendel (Vendsyssel). Rester av de tre folkstammarna ha i senare tid funnits kvar på Jylland: Widsith 32 *Ymbrum* (vartill önamnet *Amrum*, 1231 *Ambrum*), 59 *mid Wenlum ic wæs ond mid Wærnum*.

De jylländska folkens förekomst i östra Germanien står snarast i samband med den cimbrisk-teutoniska folkvandringen. Enligt den romerska traditionen var denna föranledd av en naturkatastrof: en väldig stormflod hade från havet brutit in över land och tvungit den cimbriska halvöns inbyggare att lämna sina hemorter.¹ Det synes ingalunda otroligt, att denna berättelse i huvudsak är riktig. Genombrott av kustlinjen ha i äldre tid ofta förekommit på Jyllands västkust och orsakat betydande landförluster.² En sådan händelse torde sålunda ha givit impulsen till väldiga folkörelser. Vandalerna, varner och en del av ambronerna togo vägen åt öster, under det att cimbrer, teutoner och flertalet ambroner följde Elbe i sydöstlig riktning och genom den mähriska porten bröto ned mot Donau och Save.³

Också vid Germaniens västra gräns möta vi tidigt jylländska folkslag på vandring. Cæsar omtalar (Bellum gallicum I: 31, 37, 51) *Harudes* år 58 f. Kr. såsom Ariovistus' bundsförvanter; det säges, att de först för kort tid sedan ankommit, enligt uppgift 2400 till antalet, och nu stodo i begrepp att slå sig ned på galliskt område. Tillsammans med dem kämpa *Sedusii*, i vilken

¹ Strabo VII: 2; Festus: »Ambrones fuerunt gens quaedam gallica, qui subita inundatione maris cum amisissent sedes suas...»; Florus I: 38: »Cimbri, Teutoni atque Tigurini ab extremis Galliae profugi, cum terras eorum inundasset Oceanus».

² Joh. Steenstrup i Danmarks Riges Historie 1, s. 11.

³ En av cimbrernas konungar hette *Lugius*. Detta namn bör utan tvivel sättas i samband med folknamnet *Lugii* (Schönfeld aa.). Men lugier är, av allt att döma, endast ett namn för vandaliska stammar i östra Germanien. Även detta vittnar sålunda om ett ursprungligt samband mellan cimbrer och vandalerna.

namnform man allmänt och med rätta ser ett fel för **Endusii* (Orosius *Enduses*, Tacitus *Endoses*).

Om nu de jylländska stammarnas uppbrott och spridning haft en gemensam orsak, kan tidpunkten tämligen exakt fixeras. Denna första germanska folkvandring, som vi historiskt känna till, har tagit sin början omkr. 120 f. Kr. Några år senare göra sig cimbrer och teutoner första gången uppmärksammade av romarna genom av dem framkallade folkrörelser i norra delen av Balkanhalvön.

Söder om den cimbriska halvön stötte utvandarna närmast på langobarderna. Dessas stamsaga bevarar minnet av strider i en avlägsen forntid med vandalerna. Detta har förefallit många forskare osannolikt, då vandalerna ju redan i första århundradet e. Kr. voro bosatta långt i öster, och sagan har på grund härav stämplats som ur historisk synpunkt misstänkt. Men beröringar mellan langobarder och vandaler få i själva verket en naturlig förklaring, om vandalerna härstamma från Jylland och landvägen genom norra Tyskland nått fram till sina senare boplatser. Förmodligen ha de i cimbrers och teutoners spår velat tvinga sig fram genom langobardernas land men hindrats därifrån och efter heta strider kastats tillbaka i östlig riktning.

Det är under sådana förhållanden knappast något överraskande att återfinna det vandaliska brödraparet i langobardernas och anglernas vandringssagor. Langobarderna tåga ut från sin hembygd under ledning av brödraparet *Ibor* och *Agio*, anglernas hövdingar äro, enligt Beda, *Hengist* och *Horsa*. Även om uti dessa gestalter måhända till någon del döljer sig minnet av historiska personer, anförare vid den första erövringen av England, ha de i varje fall blivit utrustade med traditionella, mytiska namn, lika väl som vandalernas hövdingar *Ῥῶος* och *Ῥάπτος*.¹ Icke utan skäl har R. Much sammanställt namnet på den ene av vandalernas båda hövdingar i den langobardiska stamsagan, *Ambri*, med folknamnet *Ambrones*.²

Folknamnet vandaler är utan tvivel bildat på ett geografiskt egennamn; **vandalōs* (-il-, -ul-) har betecknat inbyggarna i *Vendel* (**vandila*-). Hos islänningarna och Saxo är detta namn på landet norr om Limfjorden, det senare Vendsyssel: fvn. *Vendill* (*Vindill*), Saxo *Vendila* (*Vendala*). Ursprungligen har det utan tvivel avsett själva nordspetsen av Jylland, den i en långsträckt båge

¹ Ovan s. 37. Jfr K. F. Johansson i ANF 35, s. 9.

² Reallexikon 4, s. 480.

mot havet utskjutande Skagen (fvn. *Vendilskagi*). Det är denna vida omkring av sjöfarare kända och fruktade landudde, som givit landet och därefter också folket dess namn.¹

En del av harudernas stam har, som förut omtalats, flyttat över havet mot norr och slagit sig ned på Norges västkust. Möjligen ha även andra jylländska utvandrarskaror tagit samma riktning. Åtminstone tror sig Magnus Olsen i ortnamnen kunna spåra förbindelser mellan norska bygder (särskilt Hallingdal och Romerike) å den ena sidan och de vandiliska naharvalerna å den andra.² *Rugii* träffas såväl uti Norge som vid södra Östersjökusten.

Om goternas utvandring från *Scandza* bevarade deras stamsaga enligt Jordanes följande minne: »Från denna ö Scandza skola sålunda en gång såsom från en folkens verkstad eller ett folkslagens moderssköte goterna med sin konung Berig ha utvandrat. Så snart de hade lämnat sina skepp och stigit i land, gävo de genast platsen sitt namn. Ty ännu i dag heter den, efter vad som berättas, Gothiscandza. Därifrån ryckte de straxt vidare till ulmerugernas land, vilka då bebodde havskusten, rustade sig till strid, kämpade med dem och fördrev dem från sina boplatser. Deras grannar vandalerna kuvade de redan då och tvungo dem genom sina segrar till förbund.»

Fiendskapen med vandalerna var traditionell uti goternas historia, sådan den framställes av Jordanes. Den skulle vara lika gammal som goternas egen bosättning på kontinenten. I strid med holmryger och vandaler sägas goterna ha berett sig utrymme uti Weichsel-området. Det finns ingen anledning att betvivla riktigheten av stamsagan i denna punkt. Den förutsätter sålunda, att vandalerna varit bosatta i östra Germanien redan före goternas ankomst dit.³ Detta synes möjliggöra en tidsbestämning av den gotiska utvandringen. Den kan icke vara äldre än omkr. 120 f. Kr. Snarast tillhör den det första århundradet före vår tideräknings början.

¹ Om ortnamnet *Vendel* (Uppland, Danmark) se O. von Friesen i Uppsala Nya Tidnings julnummer 1915. Annorlunda Hellquist Etym. Ordb. (Vändel) och A. Noreen i Fornvännen 1920, s. 29.

² Hedenske kultminder 1, s. 247 f.

³ Det bör i detta sammanhang ihågkommas, att Tacitus gör en bestämd åtskillnad mellan de lugiska folken (vandalerna) och goterna. Kap. 43: »Trans Lygios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigni rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium».

Njord och hans fränder.

I Gylfaginning kap. 22 och 23 omtalar Snorre gudarna Njord och Frö på följande sätt:

»Den tredje bland gudarna är den, som heter Njord. Han bor i himmelen på det ställe, som heter Noatun. Han råder över vindens gång och stillar sjö och eld. Honom skall man åkalla vid sjöfärd och till fiske. Han är så rik (*auðigr ok fésæll*), att han kan giva rikedom både i jord och lösöre; honom skall man anropa om sådant. Njord är icke av åsarnas släkt. Han växte upp i Vanaheim, men vanerna gävo honom i gisslan åt gudarna och mottogo i stället som gisslan den man, som heter Höne. Genom honom blev förlikning mellan gudar och vaner.

Njord har till hustru Skade, dotter av jätten Tjatse. Skade ville bo på den plats, som hennes fader hade ägt; det var uppe i de fjäll, som heta Trymheim. Men Njord ville vistas nära sjön. De enades då om att de skulle vara nio nätter i Trymheim och därpå nio i Noatun. Men när Njord kom tillbaka till Noatun från fjället, kvad han så:

Leda äro mig fjällen,
länge var jag ej där,
nio nätter blott;
ulvars tjut
illa tycktes mig
mot svanors sång.

Men Skade kvad så:

Sova kunde jag ej
för svanors skrik
vid böljornas brädd.
Måsen väcker mig
varje morgon,
när hem från havet han far.

Sedan for Skade upp i fjället och bodde i Trymheim. Hon färdas mycket på skidor och med båge och jagar. Hon kallas skidgudinna eller skid-dis (*ondurgod eða ondurdís*). — — —

Njord i Noatun fick sedan två barn. Den ena hette Frö, den andra Fröja. De voro fagra att se på och mäktiga. Frö är bland åsarna en av de förnämsta. Han råder för regn och solsken och därmed för jordens växtlighet, och honom bör man åkalla för gott år och fred. Han råder också för människornas välstånd.»¹

Njord är tydligen en gud för fiskare och sjöfarare. Han har fått sina drag bestämda hos ett folk, som för sin utkomst varit beroende av vind och våg. Lokalt sett tillhör han Norges västkust. Här har också dyrkan av Njord efterlämnat talrika minnen uti ortnamnen. Främst *Njarðarlög* (»Njords lov eller lagdömmen») det gamla namnet på Tysnesöy i Hordaland.² Vidare sammansättningarna med *-øy* och *-vík*: 5 *Njarðøy* och 4 *Njarðvík*, från Hordaland i söder till Helgeland i norr. Av 24 norska ortnamn, som innehålla gudanamnet Njord, tillhöra 18 Västlandet eller nordanfjällska Norge. Tätast ligga de i Rogaland (4) och Hordaland (4).³ »Njord's kultsteden tillhör stort seet», säger Magnus Olsen, »kyststrækningen fra Viken og landet rundt helt nord til Öksnes, Nordland. Ofte møder vi derfor her de for Norge eienommelige sammensætninger af Njord med *vík* og *øy*. Betegnende er det også, at Njord ikke kjendes fra de indre vestnorske fjordbygder (Hardanger, Sogn) eller fra indlandsbygderne i Trøndelagen.» Vad särskilt namnen på *-vík* och *-øy* angår, ha de »åbenbart sammenhæng med Njord som sjöfartens gud. De har gjerne en central beliggenhed i seilleden, som gör dem skikkede til samlingssted til sjöforetagender for et større distrikt (en 'skibrede')». Även på Island förekommer namnet *Njarðvík* på två ställen:

¹ *Freyr er enn ágætasti af ásum; hann ræðr fyrir regni ok skini sólar ok þar með ávexti iardar, ok á hann er gott at heita til árs ok friðar; hann ræðr ok fésælu manna.*

² M. Olsen, Det gamle norske önavn Njarðarlög (1905). Jfr ovan s. 52.

³ M. Olsen, Stedsnavnestudier (1912), s. 3 f.; Hedenske kultminder 1, s. 50 f.; Minner om guderne og deres dyrkelse i norske stedsnavne (i P. A. Munch, Norrøne gude- og heltesagn, 3 utg., 1922). — Enligt Mogk (Reallexikon 3, s. 318) skulle Njords kultplatser i Skandinavien (även i Sverige) »nästan genomgående» vara belägna vid havet. Detta ger emellertid en fullkomligt falsk bild av förhållandena.

dels uti Östfjordingen (Norðr-Múla sýsla), dels i sydväst på norra sidan av Reykjaneshalvön (Gullbringu sýsla).¹

På det västnordiska kultområdet för Njord har säkerligen också uppstått den hos Snorre bevarade myten om Njord och Skade, byggd på motsatsen mellan hav och fjäll. Samma ordskifte förekommer som bekant hos Saxo, där det lägges i munnen på Hadding och hans hustru Regnild. Det är i detta sammanhang av vikt, att berättelsen om Hadding är en av de mest utpräglade norska äventyrssagorna i Saxos verk.²

Slutligen må också erinras om namnet på Njords mytiska boning, *Nóatún*; det betyder »skeppsgården». Den ligger nära invid sjön; man kan där höra svanornas sång och sjöfågeln skri.

Under det att Njord intager en relativt undanskymd plats i den nordiska gudavärlden, är hans son Frö avgjort en av huvudgudarna. Hans dyrkan har ägt bestånd ända in till hednatidens slut. Den avsåg jordens gröda och boskapens fruktsamhet. »Han råder för regn och solsken och därmed för jordens växtlighet, och honom bör man åkalla för gott år och fred. Han råder också för människors välstånd.»

Frö är en utpräglad bondegud i motsats mot Njord i Noatun och har intet med sjöfart och fiske att göra. Han äger visserligen enligt Grímnismál och Snorres Edda skeppet *Skíðblaðnir*, som kan segla både på land och hav och alltid har medvind, så snart seglen spänns; men då det ej begagnas, kan det läggas samman som en duk och förvaras i en pung. Detta underting hör emellertid till sagan, icke till myten, och får sålunda icke utnyttjas som ett bevis för att Frö i nordisk gudstro haft makt över vind och vatten.⁴ — Ännu mindre kan man, såsom dock flerstädes skett, i sådant syfte åberopa ett ställe i Hallfreds saga, där det berättas, att isländska sjöfarare utlova en gåva åt Frö, om vinden förde dem till Svitjod, men åt Tor eller Oden, om de komme

¹ K. Kålund, Bidrag til en historisk-topografisk beskrivelse af Island 1, s. 25, 31; 2, s. 208.

² A. Olrik, Kilderne til Saks Oldhistorie 1, s. 129 f. Då Skade sålunda synes uteslutande tillhöra Västnorden, finnes intet skäl att söka hennes namn uti svenska ortnamn.

³ Grímnismál 16; *Njörðr ór Nóatínum* þrymskviða 22, Skaldskaparmál kap. 1, Yngl. s. kap. 5, 9, Flat. 2, s. 533.

⁴ Även äganderätten till *Skíðblaðnir* är omstridd. Enligt Ynglingasagan (kap. 7) tillhör det Oden.

hem till Island.¹ Detta visar åtminstone ej, att Frö varit sjöfartsgud i högre grad än Tor och Oden. Han nämnes här i samband med Svitjod helt enkelt därför, att han såsom svearnas mest dyrkade gud var landets herre. Ett offer anstod sålunda honom främst av alla gudarna, om islänningarna lyckades undkomma dit undan Olav Tryggvasons kristna nit.

Det finns sålunda en tydlig motsats ännu i den sena isländska traditionen mellan vanagudarna Njord och Frö. Denna motsats grundar sig utan tvivel på historiska förhållanden under hedenomens sista tid.

Frö-kulten hade sedan gammalt sin tyngdpunkt i Svitjod. I Uppsala låg den förnämsta helgedomen, frejdad över hela Norden. Enligt en allmän och säkerligen riktig åsikt har dyrkan av Frö från det svenska Uppland invandrat till Tröndelagen och därifrån spritts till Hålogaland och till Island.² Han har emellertid aldrig riktigt aklimatiserats i Norge och på Island, utan förblir alltjämt *sviagöð*. En tradition om att tröndernas Frö-kult ledde sitt ursprung från Sverige synes ha funnits kvar ännu under medeltiden.³ Olav Tryggvasons omvändelsetal till de tröndska bönderna är visserligen färgat av den euhemeristiska uppfattningen av de gamla gudarna, vilket är en anakronism för 900-talet, men i berättelsen om huru svearna sända till Trondheim en träbild av Frö, åt vilken man sedan där blotade, döljer sig sannolikt en kärna av sanning.⁴

I Eyjafjord på Island fanns ett tempel, helgat åt Frö, och en gård därinvid var uppkallad efter Frö-kultens huvudort i Norden, *Uppsali*. Platsen var så helig, att ingen brottsling eller fredlös fick uppehålla sig där, ty »Frö tillät det icke».⁵

Ortnamn, som innehålla Frö och Fröja, äro i Tröndelagen relativt sena, och Frö synes på detta område t. o. m. vara yngre än Oden. Magnus Olsen är därför böjd att tro, att denna kults införande från Sverige skett först mot hednatidens slut: »helst vilde jeg tænke på tiden nærmest for 800, kanske 7de og 8de årh.»

¹ Hallfreðar saga, kap. 5 (Fornsögur, Leipz. 1860, s. 91), Flateyjarbók 1, s. 307.

² M. Olsen, Hedenske kultminder 1, s. 68.

³ Flateyjarbók 1, s. 401 f.

⁴ Säkerligen sammanhänger med dessa kulturella förbindelser på ett eller annat sätt den märkliga uppgiften i Historia Norvegiæ, att Trondheim, som är huvudlandet i Norge, fått sin befolkning ifrån Sverige (Monum. Hist. Norvegiæ, s. 97).

⁵ Islenzkar fornsögur 1 (1880), s. 56 (Víga-Glúms saga).

I sagan om Regner Lodbrog har Saxo infogat en berättelse av följande innehåll¹: Konung Frö i Sverige hade dräpt konung Sivard i Norge, Regners farfar, varefter han inspärrat hustrurna till dennes fränder uti skökohus och prigsivit dem åt offentligt skändande. Regner drager till Norge för att hämnas detta, och i kampen mot Frö får han hjälp av många kvinnor, bland dem Lathgertha, en stridsvan kvinna, som ägde en mans mod i en ungmös bröst och med utslaget hår stred främst bland de raskaste kämpar. Då Regner hörde, att hon var av ädel börd, sände han bud till henne och begärde hennes hand. Hon gav också på skämt sitt ja, men i hemlighet ville hon ej veta av honom. Hon lät därför binda en björn och en hund i sin förstuga för att med de vilda djurens hjälp värja sin jungfrubur mot friarens åtrå. Men Regner, som gladdes över det gynnsamma svaret, gick ombord och seglade över havet till Gölerdal (Guldal i Trøndelagen); där bjöd han sina följeslagare stanna kvar och vandrade ensam till ungmöns boning. De vilda djuren stötte han ned och vann så ungmön till lön för överstånden fara. — Såsom Axel Olrik har visat, följer Saxo här en tröndsk lokalsägen.² Konung Frö i Sverige är ingen annan än guden Frö. I berättelsen om Lathgertha igenkänner man utan svårighet myten om Frö och Gärd, även om i samband med Saxos historiserande av sägenstoffet vissa djupa ingrepp skett och Regner fått ersätta Frö (Skirne) som Lathgerthas trånande älskare. Även i den norröna traditionen (Skírnismál, Snorre) har naturmyten heroiserats och dess ursprungliga innebörd fördunklats.³ Emellertid bör i detta sammanhang framhållas, att vi i sagorna om de svenska kungarna Vaneland-Visbur och Agne ha att göra med en annan form av i huvudsak samma myt. Sannolikt har den först på västnordisk botten utformats till den poetiska gestalt, som vi känna från eddadikten Skírnismál.

Tron på Frö har, såsom nämnt, hållit sig livskraftig även i Västnorden ända in till hednatidens slut. Flera vittnesbörd finnas

¹ Ed. Holder, s. 301.

² A. Olrik, *Kilderne til Saks Oldhistorie* 2, s. 102 f.

³ Ännu tydligare är beröringen med främmande motiv i Svipdagsmál (jfr Hj. Falk i ANF 9, s. 311 f.; 10, s. 26 f.). — Berättelsen hos Saxo om Helgo, Halogie rex, och Thora, finnkoningens dotter (ed. Holder, s. 72 f.) är enligt Schück (*Studier i nord. litt.- och rel.-hist.*, s. 57 f.) en i fornaldarsagans stil gjord omskrivning av myten i Skírnismál.

i de isländska sagorna om tillgivenhet och tillit till Frö, ett verkligt religiöst förhållande mellan guden och hans dyrkare, liknande det mellan Egil Skallagrimsson och Oden (Sonatorrek) eller Torolv mostrarskegg och Tor (Eyrbyggja saga). Hrafnkel frösgode satte Frö högre än de andra gudarna, och delade med honom lika alla sina bästa ägodelar. Dyrbarast av allt syntes honom hästen Fröfaxe, och han gav Frö, sin vän, hälften även uti denna häst. Han älskade den sedan mycket och avgav ett dyrt löfte att dräpa den man, som rede den utan hans tillåtelse.¹ — Torgrim frösgode höll vid vinterns början gille för att bjuda vintern välkommen och blöta åt Frö. Sedan han blivit dräpt, hände något, som syntes i hög grad märkligt: »på sydsidan av Torgrims hög blev aldrig snö liggande och aldrig frös det där; därav trodde man sig se, att han blivit Frö så kär genom sina offer, att denne icke ville låta det frysa emellan dem».² — Torkel den höge blev av Viga-
Glum fördriven från sin egen gård, Tvärå. Innan han lämnade den, gick han bort till Frös tempel, som stod där, och ledde med sig en gammal oxe och sade så: »Frö, du som alltid har varit min trogne vän (*fulltrúi minn*), som har fått många gåvor av mig och lönat dem väl, nu giver jag dig denna oxe, på det att Glum må fara bort en gång från Tvärå lika nödtvungen som jag nu. Och låt mig nu se något tecken, om du mottager denna gåva eller icke». Men på oxen hade detta en sådan verkan, att han bölade högt och föll död ned. För Torkel syntes detta vara en god utgång och han blev nu lättare till mods, då han trodde, att han mottagit löfte om det varom han bad. Det gick också med tiden i uppfyllelse. Glum blev anklagad inför alltinget för ett dråp. Innan han red hemifrån, drömde han, att många män hade kommit dit till Tvärå för att söka Frö, och han tyckte sig se en mängd människor på strandbankarna vid floden, men Frö satt på sin stol. Glum frågade dem, vilka de voro. De svarade: »Detta är dina avlidna fränder, och vi bedja nu Frö, att du ej må bliva bortdriven från Tvärå. Men det tjänar ingenting till, och Frö svarar kort och vredgat, och han minnes nu den oxe, som Torkel den höge gav honom».³ — Odd sindre måste gå från gård och grund och avstå allt vad han ägde till Helge Åsbjörnsson. Då han rustade sig att draga bort, lät han slakta en tjur och koka den. Och första fardag, då han var färdig att bege sig i väg, lät han

¹ Austfirðinga sögur (1902—03), s. 96 f.

² Gísla saga Súrssonar (1903), s. 36, 43.

³ Islenskar fornsögur 1, s. 29, 78.

sätta fram bord längs bänkarna, och allt köttet av tjuren bars fram på borden. Därpå gick Odd dit och sade: »Här står nu ett rikt dukat bord, såsom för mina käraste vänner. Detta gästabad giver jag åt Frö, för att han må låta den, som kommer i mitt ställe, fara bort från Oddstad med icke mindre sorg än den, med vilken jag nu far».¹

* * *

Med den västnorske havsguden Njord från Noatun har emellertid i de norröna källorna sammansmält en annan Njord, Frös fader. Hans verksamhetsområde är jorden. Hans gåvor till dem som åkalla honom är gröda och boskapslycka. Hans nordiska hemland är framför allt Svitjod.

Efter Oden blev Njord konung över svearna, berättar Snorre uti Ynglingasagan. Han kallades »den rike» (*inn auðgi*). »I hans dagar rådde god fred och allt slags gott år, så att svearna trodde, att Njord rådde för årsväxten och för människors välstånd».² Därför tillägges också uti Gylfaginning om Njord, att han är så rik, att han kan förläna rikedom både i jord och lösöre; honom skall man anropa om sådant.³

Med Skade hade Njord från Noatun icke några barn. Men »därefter», heter det hos Snorre, fick han två barn, Frö och Fröja. Och om Njord den rike berättas det, att medan han var hos vanerna, »hade han haft sin syster till hustru, ty det var lag bland dem; deras barn voro Frö och Fröja».⁴

När Njord nämnes i isländska skrifter, sker det ofta tillsammans med Frö:

1. Egil Skallagrimsson hade lyckligen undkommit sin fiende, Erik blodyx. Sedan han kommit ombord på sitt skepp och stod

¹ Austfirðinga sögur, s. 186.

² Á hans dögum var friðr allgóðr ok allz konar ár, svá mikít, at Svíar trúðu því, at Njörðr réði fyrir ári ok fyrir féslelu manna.

³ Hann er svá auðigr ok fésell, at hann má gefa þeim auð landa eða lausa-fjár; á hann skal til þess heita.

⁴ Det har för Snorre varit en svårighet att förena två olika uppgifter om Njords familjeförhållanden. — Även Loke erinrar hänfullt om att Njord haft sin egen syster till maka och att Frö är en ättling av denna förbindelse (Lokasenna 36). — I prosainledningen till Skírnismál uppträder visserligen Skade såsom moder till Frö, men namnets förekomst här är utan tvivel, såsom Bugge framhållit (Sæmundar Edda, s. 90 not), ett oursprungligt drag. I Snorre-Eddans framställning (Gylfaginning, kap. 36) nämnes hon icke. Dualen (*okkarr, ykkarr*) i Skírn. 1, 2 kan givetvis mycket väl från början ha avsett Njord och hans syster-maka.

i begrepp att lämna Norge, kvad han följande förbannelse mot den norske konungen:

*Svá skyldi goð gjalda
gram reki bönd af höndum,
reið sé rogn ok Óðinn,
rán míns féar hánun;
folkmýgi lát flóia,
Freyr ok Njörðr, af iörðum,
leiðisk lofða stríði
landáss, þann's vé grandar.*¹

Här anropas sålunda först gudarna i allmänhet (*goð, bönd, rogn*), därpå nämnas enskilda gudar, som manas att bidra till fullbordan av hämnden, först Oden, så Frö och Njord, och slutligen »land-åsen», den mäktige Tor.

2. Egil prisar sin vän Arinbjörns stora frikostighet; men, tillägger han, så har också Frö och Njord försett honom med gods uti överflöd:

*en Griótbiörn
of góddan hefr
Freyr ok Njörðr
at féar afle.*²

Frö och Njord utgöra tillsammans en så fast enhet i föreställningen, att det framförgående predikatet kunnat erhålla singular form.³

3. På altaret i varje hedniskt tempel skulle, enligt den isländska hednalagen, ligga en ring av guld. Denna skulle godén bära på sin arm vid varje ting och rödfärga den i ett offerdjurs blod, som han själv offrade i templet. Varje ed i rättstvister skulle avläggas vid denna heliga ring, och edsformeln hade denna lydelse: »så sant hjälpe mig Frö och Njord och den allsmäktige åsen» (varmed utan tvivel avses Tor). Under dessa gudars hägn stod sålunda rättsordningen och freden i landet.⁴

¹ Skjaldedigtning B: 1, s. 46.

² Ibid., s. 40.

³ Om detta antages även för den förut anförda lausavisan, ger detta åt andra halvstrofen en enklare ordföljd: »låt folkförtryckaren fly, Frö och Njord, från sina jordar; landåsen må hata männens fiende, som kränker helgedomen».

⁴ Ares Isländerbuch, hrsg. v. W. Golther (1892), s. 31 f.; Islenzkar forn-sögur 1, s. 76 (Viga-Glúms saga, kap. 25). Om den heliga tempelringen jfr dessutom Eyrb. s. kap. 4 (jfr kap. 44), Austfirðinga s., s. 154 (Droplaugarsona s.,

I vissa stående uttryck levde kombinationen Frö och Njord kvar, även fastän Njord övergått till att beteckna en gud. Man blotade till Njord och Frö för god årsväxt och fred, och man anropade samma gudar jämte den allsmäktige Tor vid edens avläggande. Njord var »med sin syster» fader till Frö. — Men i verklig kult måste förhållandena gestalta sig annorlunda. Där kunde en kvinnlig gudomlighet ej utan kultformernas upplösning ersättas av en manlig, och följden blev, att Frö dyrkades tillsammans med Fröja.

Liksom Njord fått sina barn uti ett syskonäktenskap, så antyder den i gudarnas skandalkrönika väl underrättade Loke, att ett kärleksförhållande funnits mellan Frö och hans syster Fröja.

Fröja har ofta blivit oriktigt uppfattad av nordiska filologer och religionsforskare. Man har gemenligen betraktat henne som en sen, alltigenom poetisk skapelse, utan några rötter i verklig folktro. Senast har Kaarle Krohn uttalat, att »Freyja ej är annat än ett senare bildat femininum av Frey». Hon skulle uteslutande tillhöra Norge och Island och följaktligen ha uppstått först mot hednatidens slut, i varje fall först efter Frö-kultens invandring i det 7. eller 8. århundradet.¹

Att åtskilliga drag i Fröjas gestalt tillhöra den norröna diktningen, kan naturligtvis icke förnekas: hennes skönhet, hennes smycken, hennes tårar av gull o. s. v. Men det vore oriktigt, att i dessa tillbehör se det väsentliga. Till grund för poetiseringen ligger dock otvivelaktigt en vida i Norden dyrkad fruktbarhetsgudinna av ganska robust natur. Den relativa tystnaden i källorna kan lika väl innebära, att hennes kult redan var föråldrad, såsom fallet var med Ull. Det saknas icke heller antydningar om att Fröja varit föremål för dyrkan även i Norge och på Island. I Hyndluljóð (str. 10) prisar Fröja sin älskling Ottar för att han byggt åt henne en borg av stenar och rödfärgat den med nyslaktad boskaps blod; alltid har Ottar trott på åsynjor.

Fröja är den verkliga arvtagaren till Nerthus. Då vi på sina håll finna sådana kultorter som *Fröswi* och *Fröwi* inom samma bygd, ha vi utan tvivel att betrakta detta som en fortsättning av väsentligen samma gudedyrkan, varav äldre minnen föreligga i *Ullarwi* och *Nierdhawi* o. dyl. Jfr härom förf. i »Minnen av forntida gudedyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn» (SNF 14: 1, 1923), s. 8 f.

¹ K. Krohn, Skandinavisk mytologi (1922), s. 66; W. Golther aa, s. 437 f.; E. Mogk, Germanische Mythologie (1898), s. 142 f., Reallexikon 2, s. 90.

Några anmärkningar till Adams av Bremen framställning av Norden och uppsvearnas hedendom.

För kännedomen om avgudahuset i Uppsala och den svenska hedendomen överhuvud är Adam av Bremen vår viktigaste litterära källa. Det är visserligen en rätt betydande litteratur, där från olika synpunkter den bremensiske domskolastikern och hans verk beröres.¹ Omdömena om hans vederhäftighet och tillförlitlighet äro emellertid mycket olika. Den ene forskaren är benägen att ta för gott allting, som kan stödjas med Adams auktoritet; den andre möter hans framställning med mycket stor misstro. Någon uttömmande kritisk undersökning av hans författarskap, dess art och tendenser, särskilt med hänsyn till nordiska förhållanden, ha vi i varje fall icke. Här må därför till en början uppmärksamheten riktas på några frågor av mera allmän art, som äro av betydelse för värderingen av de uppgifter, som vi hämta från Adam.

I.

Adams skildring av Sverige och svenskarna är präglad av *en stark sympati och ett mycket tydligt intresse*. I synnerhet gäller

¹ Till stor del är denna litteratur förtecknad hos B. Schmeidler, Neuere Litteratur über Adam von Bremen (i: Zeitschrift d. Vereins f. Lübeck. Geschichte u. Altertumskunde, 16, 1914, s. 111 f.). Av nyare arbeten må särskilt nämnas Schmeidlers utmärkta textedition (Adam v. Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte. 3 Aufl. Hannover u. Leipzig 1917) med inledning och kommentar, hans undersökning: Hamburg-Bremen u. Nordost-Europa v. 9—11 Jahrh. (Leipz. 1918), E. Schröders uppsats Zur Heimat des Adam von Bremen (i: Hamburgische Geschichtsblätter 1917, s. 351 f.) och C. Weibulls bok om Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden (1921), särskilt s. 37 f., 43, 78 f., 99, vartill nu senast kommer G. Carlssöns recension av Bernhard Schmeidlers Adamsforskningar (i: Kyrkohistorisk Arsskrift 1923, s. 407 f.) och den översiktliga framställningen av M. Manitius i Geschichte der lateinischen Litteratur des Mittelalters 2 (1923), s. 398 f.

detta om det parti uti fjärde boken (kap. 21—30), där han i sammanhang framlägger sitt vetande om landets beskaffenhet och dess invånares seder och karaktär.¹ Fastän han tydligtvis bättre känner till Danmark, som han ju själv besökt — hans uppgifter om dess geografi äro också mera detaljerade och tillförlitliga —, blir hans framställning märkbart bredare och hans omdömen gynnsammare, då han med kap. 21 övergår till Sverige.

Detta drag uti Adams framställning sammanhänger helt säkert med de kyrkopolitiska förhållandena. I Danmark arbetade konung Sven Estridsson energiskt för kyrkans frigörelse från Bremen och upprättandet av ett eget, nationellt ärkestift (III: 33).² I Norge hade Harald hårdråde uppträtt mycket fientligt mot ärkebiskopen i Bremen. Han lät viga sina biskopar i England och Frankrike, och då ärkebiskopens sändebud förebrådde honom detta, blev han vred och »ropade, att han icke visste, om någon var ärkebiskop och herre i Norge utom Harald allena» (III: 17). Danmark höll sålunda på att glida ur händerna; i det avlägsna Norge hade den tyska missionen aldrig utvecklat någon större kraft, och den var nu på väg att fullständigt förlora sitt inflytande där. I Sverige däremot, där hedendomen varit särdeles seg, hade missionen just under den närmast föregående tiden vunnit stora framgångar. Den bremensiska kyrkan hade mötts med välvilja och fått sin ställning stärkt genom upprättandet av nya, underlydande biskopsdömen.³ Den engelska konkurrensen gjorde sig ej heller så starkt gällande som i söder och väster. Utsikterna voro sålunda för tillfället ljusare på detta arbetsfält än annorstädes, och man kunde vänta stora segrar under den närmaste framtiden. Det är ej att undra på, om intressena uti Bremen voro starkt inriktade på Sverige och om Adams framställning i åtskilligt blivit bestämd av detta förhållande.

¹ För att få en fullständig bild av Adams geografiska kunskaper om Norden, måste man jämväl taga hänsyn till de notiser, som finnas inströdda här och var uti den historiska huvuddelen av hans arbete.

² Måhända var det i detta ärende, som biskop Eginio i Lund företagit sin resa till Rom.

³ Fasta biskopssäten voro i Sverige ännu blott två: Skara och Sigtuna, det senare nyligen upprättat och för tillfället övergivet. Fyrtio år senare voro biskopsstäderna i vårt land ej färre än sex (S. Tunberg, En romersk källa om Norden vid 1100-talets början, Upps. 1912). — Runstenarna vittna tydligt om att kristendomen på 1000-talet hade talrika anhängare i Uppland, och att dessa ej av fruktan behövde hemlighålla sin tro. Å andra sidan belyses det verkliga läget på Adams tid av en uppgift i IV: 27: de kristna måste friköpa sig från deltagandet i de stora blotfester, som vart nionde år firades i Uppsala.

Sedan han omtalat landets utsträckning och den stora floden *Gothelba* ('Göta älv', fvn. *Gautelfr*), som från de Ripheiska bergen mitt igenom götarnas stammar rinner ned till havet, fortsätter han: »[IV: 21] Sverige är ett mycket fruktbart land, dess jord är rik på säd och honung, varjämte det i boskapsskötsel överträffar alla andra länder. Dess flodar och skogar äro synnerligen väl belägna, och hela landet är därför uppfyllt av främmande handelsvaror. Därför kan man säga, att svenskarna icke sakna några skatter, med undantag av det högmod, som vi älska eller rättare sagt avguda. Ty alla föremål av tom flärd, såsom guld, silver, ståtliga hästar, pälsverk av bäver eller mård, som göra oss vanvettiga av beundran, dem akta de för intet. Endast i förhållandet till kvinnor känna de icke måtta.¹ Var och en har, allt efter storleken av sin förmögenhet, två eller tre eller flera hustrur på en gång;² de rika och hövdingarna ha otaliga. Söner, som födas genom sådana förbindelser, anses såsom äkta.³ Men med döden straffas den, som förför en annans hustru eller våldtager en jungfru eller rövar en annans ägodelar eller tillfogar honom någon oförrätt. Fastän alla nordbor äro utmärkta av sin gästfrihet, gäller detta dock i synnerhet våra svenskar. Hos dem anses det som den största skam att neka vägfärande gästfrihet, så att de visa iver och tävlan sins emellan, vem som är värdig att mottaga gästen. Mot denne visas nu all möjlig välvilja, så många dagar han vill stanna där, och värden för honom omkring till sina vänner, omväxlande uti de olika gårdarna. Detta är det goda, som de hava uti sina seder. Sanningens förkunnare låta de åtnjuta stor välvilja, om de äro kyska, kloka och lämpliga för sitt kall; de låta till och med biskoparna vara närvarande vid deras folkting, som de själva kalla *warph*. Här höra de ofta icke ogärna talas om Kristus och den kristna religionen. Och måhända skulle de genom en väl lämpad predikan kunna förmås att antaga vår tro, om ej dåliga lärare, som söka sitt eget och ej det, som hör Jesus Kristus till, förargade dem, som skulle kunna frälsas.

[Kap. 22] Svenskarnas folkstammar (*populi Sueonum*) äro många och utmärka sig genom styrka och vapenduglighet; de äro ypperliga krigare såväl till häst som ombord på sina skepp. Därför synas de också genom sin makt betvinga övriga nordiska folk. De hava konungar av en gammal ätt, men deras makt beror dock

¹ Jfr III: 12, 21 (Sven Estridsson), schol. 72.

² Jfr vad som säges om folket kring Bremen III: 56.

³ Jfr II: 74.

av folkets vilja.¹ Det som alla hava ansett bäst för det allmänna, måste konungen stadfästa, såvida ej hans bud synes bättre, då de stundom följa det, ehuru motvilligt. Hemma glädja de sig sålunda åt att vara jämlikar, men då de gå till strid, visa de all lydnad för konungen eller för den som, dugligare än de andra, av konungen sättes i spetsen för dem. Om de någon gång under striden råka i trångmål, anropa de en bland de många gudar de dyrka om hjälp. Denne äro de efter segern allt framgent hängivna och sätta honom framför de andra gudarna. Dock är det redan en utbredd mening bland dem, att de kristnas gud är starkast. De andra gudarna svika ofta, men han är alltid tillstädes som den säkraste hjälparen i nödens stund.»²

II.

Den skildring Adam lämnar av *Sveriges geografiska förhållanden* innehåller många misstag. Hans uppgifter äro i flera avseenden ofullständiga, och hans vetande har tydligen varit tämligen begränsat. Hans kartbild är i sina grunddrag bestämd av hans föreställning om den skandinaviska halvöns huvudsakliga utsträckning i väster och öster.

Västergötland (*Westragothia*) gränsar omedelbart till Skåne (IV: 23). varifrån det emellertid skiljes av djupa skogar och branta berg (IV: 7), och på andra sidan därom sträcker sig Östergötland (*Ostrogothia*) utmed det baltiska havet ända till Birca (IV: 14, 23). Småland nämnes sålunda ej, icke heller Södermanland. Ännu märkligare är, att Adam ej tycks känna till de stora insjöarna i Mellan-Sverige. I götarnas land ligger den stora staden Skara (*Scarane*), som är biskopssäte (II: 58, IV: 23). Avståndet från Skåne till Skara är sju dagsresor (IV: 23). Någon

¹ Jfr Vita Ansg., kap. 26: »Ty sådan är seden hos dem, att alla allmänna ärenden mera äro beroende av folkets enstämmiga vilja än av konungens makt».

² Vita Ansg., kap. 30 (svenskarnas härtåg till Kurland): »När de sålunda voro stadda i stort trångmål, började några köpmän, som kommo ihåg biskopens (Ansgars) lärdomar, att uppmuntra dem. 'De kristnas gud', sade de, 'bistår ofta dem, som anropa honom, och är mycket mäktig till att hjälpa...'. Lott kastades, då alla bönfällande begärde det, och man fann, att Kristus ville hjälpa dem. Då detta offentligen hade utropats, så att alla hade fått veta det, stärktes deras sinnen så plötsligt, att de genast oförskräckt ville ila till stadens stormning. De ropade: 'Vad behöva vi nu frukta eller bäva för? Kristus är med oss... Den mäktigaste av gudarna hava vi till vår hjälpare.'»

annan ort omtalas icke i Gothia. Östergötland har sålunda lytt under biskopen i Skara.¹

Uppgiften om Östergötlands utsträckning ända till Birca är i själva verket fullt naturlig med Adams kartbild. En resa från Skåne över Skara till Birca och Sigtuna (IV: 29) gick enligt hans uppfattning oavbrutet i östlig riktning. Efter Skara och Västergötland måste man, föreställde han sig, passera igenom *Ostrogothia*, vilket givetvis var beläget öster om *Westragothia*. Resan gick sålunda »per Gothorum populos», såsom det säges i IV: 29.² I saknad av närmare kunskap om denna del av vägen har Adam helt enkelt ur sina geografiska föreställningar dragit den slutsatsen, att »Gothi habitant usque ad Bircam» (IV: 14) och att landet mellan Skara och Birca varit Ostrogothia. Därför kan han också kalla Birca »oppidum Gothorum» (I: 62). Något bevis för Södermanlands samhörighet i äldre tid med Östergötland är man icke berättigad att hämta ur Adams framställning.

Mellan Norge (*Nortmannia*) och Sverige (*Sueonia*) bo *Wermilani* och *Finnedi*, jämtä andra folk; de äro kristna och tillhöra Skara biskopsdöme (IV: 24). Längre norrut på gränsen mellan svearnas och normännens land bo *Scritefini*; deras största stad är *Halsingland* (IV: 24).³ Dit sändes av ärkebiskop Adalbert såsom missionsbiskop en man vid namn *Steuphi* (Simon, Simeon); han omvände även många bland dessa folk (IV: 24, III: 77). Samtidigt vann biskop Adalwardus i Skara för kristendomen »gentem Wirmilanorum⁴ integram» (III: 16). Av svenskarnas många folkstammar (numero carentes Sueonum populi) äro enligt Adam (IV: 24) kristna endast götarna, värmlänningarna och den del av skridfinnarna, som bo närmast dessa (pars Scritefingorum vel qui illis vicini sunt).

Vad *Finnedi* angår, gör sig Adam säkerligen skyldig till ett misstag, då han förlägger dem på gränsen till Norge. *Finnedi* äro tydligen icke annat än innevånarna i Finnveden i västra Småland och således att söka vid gränsen mot Danmark.⁵ I allmänhet har man

¹ Schol. 94: »Adalwardus senior utrique prefectus est Gothiae».

² Jfr »duos nobiles populos Gothorum» (II: 57).

³ I schol. 137 (härrör från Adam själv) beriktigas denna uppgift: »Halsingland regio est Scritefingorum». — Ett par liknande misstag förekomma i IV: 33, där *Trondemnis* anges vara »metropolis civitas Nortmannorum» och *Wig* 'Viken' »civitas Nortmannorum» (i cod. B rättat till »provincia»).

⁴ Andra hdskr. ha: »Wirmilanorum et [vel] Scritefingorum».

⁵ S. Lönborg, Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk (1897), s. 117.

också identifierat Adams *Finnedi* med Jordanes' *Finnaitthae*, vilket obestriddligen avser finnvedsboarna (Forsheda-stenens *finhiþi* o. 1025, fno. *Finneidi*, fsv. *Finnadhe*, lat. *Finnethia*). Det bör emellertid erinras om att Jordanes även omtalar *Finni mitissimi*, såsom grannar till götarna och till *Ragnaricii* (invånarna i *Ranrike*), sålunda efter allt att döma bosatta på gränsen mellan Sverige och Norge.¹ Här ligger som bekant den stora *Eiðaskógr*. Vidare är att märka, att Adam anger såsom kristna »götarna, värmlänningarna och *den del av skridfinnarna, som bo närmast dessa*». Sannolikt synes därför, att i dessa trakter verkligen bott ett folk, som kallats »finnar». Dessa har Adam dels förväxlat med skridfinnarna, dels på grund av missförstånd betecknat med ett namn (*Finnedi*), som rätteligen hör hemma på annat håll.²

Det förefaller troligt, att ett missionsföretag bland de vittbekanta skridfinnarna blivit planerat från Bremen och att detta anförtratts åt Stenphi (schol. 94). Hans arbete nådde också vissa resultat, ehuru visserligen icke bland skridfinnarna utan uti Helsingland. På så sätt förklaras bäst sammanblandningen i Adams beskrivning av Helsingland och skridfinnarna, ävensom de relativt många upplysningar, som lämnas om dessa (IV: 24, 32, schol. 137).³ — I samband med Stenphis mission bör erinras om att Jämtland o. 1060 blir kristnat av hövdingen Östman Gudfastsson. Såväl hans namn som runstenen på Frösön, som han lät resa, vittna om svenska förbindelser; till Uppsala stift kom också Jämtland medeltiden igenom att höra.

Svearnas land (*Sueonia vel Suedia*) gränsar i väster till götarna med staden Skara, i norr till värmlänningarna med skridfinnarna — här återkommer uppgiften, att dessas huvudort (caput) är *Halsingland* —, i söder till Baltiska havet; i öster sträcker det sig till de Ripheiska bergens öde, snöhöljda trakter, där vidunderliga varelser förhindra ytterligare framträngande. Där bo amazonererna (terra feminarum), hundhuvudsfolket (cynocephali), cyklo-

¹ Fr. Läffler i SL 13: 9, s. 11; J. V. Svensson i NoB 5, s. 135 f.

² J. V. Svensson aa, s. 136 n.

³ Lönborgs förmodan (aa, s. 129), att »Adams skridfinnar äro identiska med de gamle Helsingarne, således svenskar», är knappast riktig. Ej heller H. Hjärnes förklaring av Adams uppgifter (Helsingelif under Helsingelag, s. 6) är sannolik.

perna, som hava ett öga i pannan, ymantopoderna, som hoppa på ett ben, och människoätare. Bortom Sueonia vidtager sålunda det fantastiska sagolandet, om vilket man ingenting visste men kunde tro allt möjligt.

I ett annat sammanhang beskriver Adam det baltiska havets kuster och vid dem bosatta folk (IV: 13, 14). Här uppräknas bortom¹ »kvinnornas land» en rad folknamn, i vilka man igenkännt uti andra källor omtalade finska och estniska stammar.² Hos Adam förekomma ej sällan på detta sätt mot varandra stridande uppgifter, härrörande från olika källor. Ytterst ligger *Ruzzia*, »in qua finem habet ille sinus.» Tydligen är sålunda Östersjöns förgrening mot norr, Bottniska viken, för författaren fullkomligt okänd. Finska viken är för honom Östersjöns enda verkliga avslutning. På en månad kan man med god vind segla från Danmark till *Ostrogard* (Nowgorod) i *Ruzzia* (IV: 11).³ Men Adam har ävenledes hört folk, som äro förtrogna med dessa trakter, försäkra, att man från Sverige kan landvägen färdas ända till *Grecia* (IV: 15).

I Sueonia ligger en stor stad (civitas magna), som heter Sig-tuna (*Sictone*); under konung Stenkils tid blev den säte för en biskop (IV: 29, III: 76, schol. 94, 136). *Birca* omtalas ofta vid skildringen av Ansgars verksamhet och den tidigare missionen. Det kallas »oppidum Gothorum» (»civitas» IV: 20) och är beläget mitt uti »Suevonia», ej långt från avgudatemplet i Uppsala. »Där bildar en mot norr inskjutande vik⁴ av det hav, som kallas det baltiska eller det barbariska, en eftersökt hamn för de barbariska folk, som bo spridda vid detta hav, men den är mycket farlig för oförsiktiga eller med sådana platser obekanta. Då nämligen birka-borna ofta anfallas av vikingar, som det där finnes en stor mängd av, försöka de, då de ej kunna med vapenmakt avvärja dessa, att på ett listigt sätt gäcka dem. På en sträcka av mer än hundra stadier ha de spärrat vikens oroliga farvatten genom massor av dolda stenar och därigenom gjort segelleden lika farlig för sig själva som för sjörövarna. Emedan denna ankarplats (statio) är

¹ Textens »supra» betecknar »längre mot öster», enligt Björnbo Aarböcker 1909, s. 161 n. 2.

² Om dessa särskilt K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde 2, s. 71 f.

³ Häremot strider uppgiften i schol. 126: från Skåne till Birca fem dagars sjöresa, från Birca till *Ruzzia* lika mycket.

⁴ Mälaren.

den tryggaste i Sveriges kusttrakter, pläga till den ärligen samlas en mängd skepp från daner och normän, från slaver och sember och andra skytiska folk i olika handelsärenden»¹ (I: 60). Då Birca »ligger lika långt från alla detta havs kuster» (IV: 20), ämnade ärkebiskop Adalbert göra det till medelpunkt för missionen på det baltiska havets öar (schol. 94) och bland de avlägsna skytiska folken (IV: 20). Med detta uppdrag utsändes abboten Hiltinus, även kallad Johannes, som vigdes till biskop i Birca. Men han återvände efter ett par år, utan resultat.² I schol. 142, som med säkerhet utgör ett av Adam själv gjort tillägg, säges emellertid, att platsen nu ligger öde, så att man knappt kan se några spår av staden.³ Avståndet från Skåne till Sigtuna eller Birca — »ty dessa städer ligga bredvid varandra» — är sjövägen fem dygn; landvägen däremot genom götarnas land över städerna Skara, Tälje (ack. *Telgas*) och Birca till Sigtuna kräver en hel månad (IV: 29).⁴ Rörande Sveriges utsträckning i sin helhet uppges enligt en utsaga av konung Sven Estridsson, att det knappast kan genomresas på två månader (IV: 21).

Under det att Birca och Sigtuna hos Adam kallas för städer, Birca »oppidum» och Sigtuna »civitas», är detta aldrig fallet med Uppsala (*Ubsola*). Det omtalas endast som »templum quod celeberrimum Sueones habent in cultu deorum» (I: 60, IV: 26). Någon bebyggelse för övrigt nämnes där icke. Ej heller framgår det, huruvida Uppsala för Adam varit känt såsom konungasäte; av hans tystnad på denna punkt är man snarast berättigad att sluta, att på hans tid konungen icke bott där.⁵ Om själva platsen säges, att den var belägen mitt i Sverige (II: 58), ej långt från Sigtuna (IV: 26), närmare bestämt en dagsresa från sistnämnda stad (IV: 29).

¹ Att Adam här tydligen missförstått sina sagesmän, har framhållits av Ph. Kohlmann, *Adam v. Bremen* (1908), s. 73, och av G. Bolin, *Namnet Stockholm och Stockholms uppkomst* (Samfundet St Eriks årsbok 1921), s. 91 f.

² I en notis om invigningen av domen i Halberstadt (MGH: *Scriptores* 6, s. 698; 23, s. 96) omtalas han ännu såsom biskop i Birca. Jfr B. Schmeidler, *Hamburg-Bremen und Nordost-Europa* (1918), s. 279.

³ En märklig motsats mellan denna uppgift och beskrivningen i I: 60! Staden hade ju också kort förut utsetts till biskopssäte. Det förefaller dock knappast tänkbart, att den gått under genom plötslig förstörelse under 1070-talet, utan att detta skulle ha omtalats av Adam.

⁴ Om vägen Skåne—Skara—Sigtuna se nedan s. 162.

⁵ Jfr att *Roscald* uttryckligen säges vara »sedes regia Danorum» (IV: 5).

Såväl Kurland som Estland omtalas såsom öar uti det baltiska havet (IV: 16, 17).¹ Det sistnämnda »säges ligga nära kvinnornas land, det förra ej långt från svearnas Birca».²

Till grund för Adams delvis ytterst fantastiska berättelser om »terra feminarum» (IV: 14, 17, 19) ligger, som man länge insett, namnet på ett nordligt folk, kvänerna. Ett finskt Kainulaiset tolkades, av de svenska grannarna, i anslutning till det germanska ordet för kvinna (fvn. *kvæn*). Då Östersjön enligt Adam sträcker sig i väster och öster och han ej känner till Bottniska viken, bli givetvis hans uppgifter om läget av »terra feminarum» oklara. Närmast synas de dock hänvisa på Finland. Det berättas också om en härfärd dit *till sjöss* från Sverige under konung Emund den gamles tid, »ad dilatandum imperium» (III: 16, schol. 123).³

Högst märkligt är det, att Adam synes varit fullständigt okant med de stora öarna i Östersjön, Öland och Gotland. Sannolik synes Lönborgs förmodan (aa, s. 142), att detta delvis beror på »att han på grund av namnligheten antagit Gotland vara identiskt med Götaland», i synnerhet, kan man väl tillägga, uti den latiniserade form (Gothia), som han använder. Den latinska formen hade för honom ett högre värde, var rent av riktigare, än den barbariska. Det är samma missuppfattning, som ligger till grund för den så vanliga förblandningen under medeltiden av götar och goter.

III.

En särskild uppmärksamhet förtjänar Adams återgivande av *nordiska person- och ortnamn*. Härvidlag är först att märka, att han stundom anpassar dem efter högtysk ljudform; han »förtyskar» sålunda namn, som äga tysk motsvarighet eller vilkas innebörd eljest är honom begriplig. Jarlen Ulv (»dux Angliæ»), Sven Estridssons fader, kallas *Wolf* (5 ggr, cod. A, C; B har *Ulf*); en annan »satrapa Danorum» *Ganuz Wolf* omtalas IV: 11. *Hardecnudth Vurm* (I: 55) eller *Vurm* (I: 57), *Worm* (I: 59) är (i A 1) namn på den rex Danorum, som på den mindre Jällinge-stenen tecknar sig *kurm* och i de isländska sagorna benämnes *Gormr*.⁴ Adam

¹ Jfr att det norska landskapet Helgeland (*Halagland*) även framställs som en ö (IV: 38); uppgiften blir dock rättad i schol. 159 (sannolikt av Adam själv).

² Måhända blott en slutsats ur Vita Ansgarii kap. 30.

³ Jfr K. Müllenhoff aa, 2, s. 10; Lönborg aa, s. 130 f.; K. B. Wiklund ANF 12, s. 103 f.; W. Schlüter i *Sitzungsberichte d. Gelehrten Estnischen Gesellschaft* 1902, s. 23 f.

⁴ Möjligt är, att handskriftens *Vurm* beror på en felläsning av skrivaren;

påpekar överensstämmelsen mellan saxarnas forna seder och vidskepelse och svearnas ännu levande hedendom (I: 7); i en av de gudar, som dyrkades i Uppsala, igenkänner han också den germanske *Wodan* (IV: 26, 27). *Thor* får däremot behålla sitt nordiska namn (II: 62, IV: 26, 27). Av sammansättningar förekomma såväl *Odinkar* som *Odansue* (IV: 4). *Bern* och *Osbern*, namn på Sven Estridssons bröder, äga talrika motsvarigheter i fht. namn på *-bern* (Förstemann, Personennamen₂, sp. 122, 259, 266). En svensk konung omkr. 830 kallas däremot, i överensstämmelse med Vita Ansgarii, *Beorn* (I: 15).¹ I slutet av 800-talet regerade i Danmark, enligt konung Svens muntliga uppgift, en konung *Heiligo*, d. v. s. Helge. Adam anmärker om honom, tydligen etymologiserande, att han var »virum populis amabilem propter iusticiam et sanctitatem suam». — Göta älv (isl. *Gautelfr*) jämföres i schol. 131 med »Albia Saxonum», d. v. s. Elbe, efter vilken den säges ha fått sitt namn *Gothelba* (även IV: 21). Den danska biskopsstaden Århus (egentl. *ār-ōs* 'åmynningen') har fått sin namnform *Arhusan* (*Arhusen*, *Arhusin*) efter mönstret av de mångtaliga tyska ortnamnen på *-husen*.² På tyskt sätt skrives också *-burg* 'borg', i *Alaburg* 'Ålborg', *Halsinburg*. Slutligen bör påpekas namnet *Scaldholz* 'Skålholt (Island)', i schol. 157, som emellertid sannolikt härrör från en senare antecknare.³

Uppsala skrives uti de flesta handskrifter — bl. a. i de äldsta och viktigaste A 1 och C 1 — *Ubsola*. Det lider därför intet tvivel, att denna skrivning redan tillhört Adams ursprungliga text. Hur den skall förklaras, blir däremot tämligen dunkelt, även om man tar i betraktande den nyckfullhet i beteckningssättet, då det gäller nordiska namn, som förefinnes hos Adam. Möjligen är senare leden influerad av *Ramsola*, *Ramsola* (nu Ramesloh), namn på ett ofta omnämnt, ärkebiskopsstolen i Hamburg tillhörigt gods, där Ansgar låtit inrätta ett cenobium.⁴ Första stavelsens *b* (för *p*) kan till någon del sammanhånga med Adams härstamning från sydtyskt språkområde. Denna gör sig tämligen starkt

G och *V* kunna i medeltida skrift ofta vara förvillande lika. Påfallande är nämligen, att 2 ggr användes *V* (ej *W*), som annars *aldrig* förekommer i tyska och nordiska namn, samt att övriga handskrifter, även den ålderdomliga C 1, ha *Gurm* (*Gurm*, *Gorm*).

¹ I: 61, där Vita Ansg. icke är förlaga, benämnes samme konung *Bern*.

² Första gången namnet förekommer, i II: 4, skrives det (i A 1) *Harusan*.

³ Jfr *Turholz*, kloster i Flandern (nu Thourout), *Ripesholt*, kloster i Frisland (nu Reepsholt).

⁴ Andra fall av *o* för *a* se nedan s. 144.

gällande uti namnen, fastän på ett ganska oregelbundet sätt.¹ Det har påpekats redan av en skoliast, som, närmast med anledning av *Liberse* 'leverhavet' i schol. 150, anmärker (schol. 151, endast i C 2): »Hic apparet, quod scriptor huius libelli fuit ex Germania superiori, unde vocabula pleraque sive nomina propria, cum ad suam aptare voluit linguam, nobis corruptit». Det högtyska idiomet röjer sig framför allt i vacklan uti konsonanternas beteckning. På Adams egen handskrift återgå sålunda, av allt att döma, skrivningarna *Pleicani* IV: 8 'Blekingsbor', *Halpdanus* I: 37, 39,² filius *Lodparchi* I: 37 'Lodbroks son'.³ Omvänt finna vi tämligen ofta i nordiska namn *b*, *d*, *g* i stället för *p*, *t*, *k*: *Chnub* I: 48 'Gnupa',⁴

¹ Edw. Schröder har (s. 131 n. anf. arb.), som det synes på goda grunder, förlagt Adams hemort till Thüringen eller Ostfranken.

² Annales Fuldenses (a. 873), som här är Adams källa, har *Halbdeni*. Hdskr. B och C av Adam ha den yngre formen *Haldan*.

³ *Halsinburg* IV: 7 (endast A 1 och A 2) och *Alaburg* IV: 11 (A 1) ha måhända ej tillhört Adams originaltext. *Ottinsand* II: 3, IV: 1 (för Oddesund, Jylland; jfr dock Schmeidlers textkommentar s. 63 n. 4) har enligt Adam fått namn av kejsar Ottos seger över danskarna.

⁴ Adam uppger här konung Sven som sagesman. Widukind I: 40 *Chnuba* rex Danorum, Vedelspang-stenarnas *knubu* (Wimmer, De danske Runemindesmärker 1, s. 48 f., 66 f.). fn. *Gniþa* (Olav Tryggvasons saga, Fornm. s. 1, s. 116). — *Gniþa* är icke ett personnamn i vanlig mening, utan ursprungligen ett binamn ('den framåtlutande'). Som sådant anför Lind (Personbinamn) ett fall från Landnåma (*Þórðr gniþa*); däremot är det som personnamn endast känt från en sörmäländsk runsten (R. Dybeck, Svenska runurkunder 1, s. 5). Jfr även namnet *Ennignup* i danska annaler och krönikor (Script. rer. Dan., 10). *Chnub* bör sålunda jämte detta tillnamn ha haft ett annat, egentligt namn. Är han möjligen identisk med den *Olaph*, som av Adam (och Sven Estridsson) nämnes såsom hans fader (I: 48)? Det är i varje fall märkligt, att Adam själv förväntats över det stora antal konungar, som Sven Estridsson uppräknat, och funnit svårighet att inpassa dem alla i det korta tidsrummet: »Det är ovisst, om av så många konungar, eller rättare danernas tyranner, några regerat samtidigt eller den ene kort tid efter den andre» (I: 52). Även en motsägelse hos Adam, som påpekats av Wimmer (aa, s. 68), Schmeidler (textkommentaren, s. 48 n. 9) och C. Weibull (aa, s. 38), får på detta sätt sin enkla lösning. I kap. 48 säges, att *Olaph* »hade många söner, av vilka *Chnub* och *Gurd* vunno riket efter faderns död»; enligt kap. 52 däremot regerade *Olaph tillsammans med sina söner* och *efterträddes av Sigerich*. — I Olav Tryggvasons-sagan, där några självständiga traditioner om konung Gorms strider med *Gniþa* synas ha bevarats (Fornm. s. 1, s. 116), har dennes samband med den kort förut (s. 109) omtalade svenska ätten uti Sydjylland (*Óláfr sviakungr*, med sönerna *Knútr* och *Gyrðr*), gått förlorat, tydligen på grund av en felläsning i Adams text, som här varit sagans källa. *Chnub* kallas här nämligen *Knútr*. Samma på felläsning beroende misstag förekommer även hos Tietmar av Merseburg (I: 17 »Northmannos et Danos — cum rege eorum *Cnutone*»).

Chnud 'Knut' (jfr *Hardecnudth* I: 55, cod. A¹), *Iudland* 'Jutland' och *Iuddas* (a. pl.) IV: 13 'jutar',² *Wig* IV: 33 '(det norska landskapet) Viken', *Sliaswig* 'Slesvig' (men *Sleswicensis*), (Orchades insulae, quas barbari vocant) *Organas* IV: 35 'Orkn-öarna'. På samma sätt får väl uppfattas *Otingar* (I g., A 1) II: 64, annars *Odinkar*.³ Ett mera osäkert exempel är *Hardegon* I: 52, enligt Steenstrups felskrivning för *Hardecnudth* (I: 55).⁴ *Ganus Wolf* IV: 11, »satrapa Danorum», omkr. 1060, är för övrigt okänd (= *Knúts-Ulfr*).⁵

En hel del av sina uppgifter om *Scritefini* (-fingi) har Adam tydligen hämtat från Paulus Diaconus (*Scritobini*, -fini); så sannolikt även beteckningen med *t*. Annars skrives nämligen regelbundet *d* för nordiskt *ð*: *Thud* IV: 16 'Thiud' (nu Thy i Vendsyssel), *Heidiba* 'Hedeby', *Ingrad* (*Ingard*) 'Ingegärd, Olov skötkonungs dotter' o. s. v.⁶ — *cc* betecknar *k* i namnet *Haccon* (princeps in Norveia)⁷ och i binamnet på Olav Tryggvason *Craccaben* (fvn.

¹ De övriga handskrifternas former (*Hardeuich* B 2, -*wich* B 1, *Hardewich* C) synas ha uppkommit genom felläsning (i det för B och C gemensamma originalet) av ett grundtextens *Hardecnudth* eller -*cūth*.

² *Oddar* II: 43 säges vara en släkting (consanguineus) till Sven Estridsson. Förmodligen är då namnet av nordiskt ursprung (= *Óttarr*).

³ Om detta namn se O. Nielsen, *Olddanske Personnavne*, s. 71; M. Lundgren, *Personnamn från medeltiden*, s. 183; *Bidrag till svensk namntorskning* (i: Uppsalastudier, tillägnade S. Bugge), s. 17; L. Wimmer aa, s. 66 n.

⁴ Joh. Steenstrup, *Danmarks Sydgrænse*, s. 39 f. Jfr även H. Möller i *Översigt over d. danske Vidensk. Selskabs Forhandl.* 1893, s. 251, 400; G. Storm i [Norsk] *Hist. Tidskr.* 3: 3, s. 365 och C. Weibull aa, s. 48 n. 2. Också enligt de isländska källorna är Gorm son till Hardeknut (*Heimskringla* 1, s. 268; *Formn.* s. 1, s. 116; *Hauksbók*, s. 464).

⁵ H. Kohts antagande ([No]HT 5: 5, s. 135 f., *Den eldste Noregs-historia*, Kria 1921, s. 77 f.) av en felskrivning för *Gaut-Wolf* (ovan s. 95) synes föga sannolik. Folknamnet gautar, götar skrives *gothi* (*Asgot*, *Thurgot*, nedan s. 144). Huvudhandskriften (A 1) har *Ganuzwolf*; de andra handskrifterna återgiva första leden som *Ganur*, *Gamir* (A 3), *Ganund* (C, B 1 a), *Gannind* (B 1 b), *Gamund* (B 3), *Gumund* (B 4). Detta tyder på att den urspr. texten haft *n* mellan vokallerna. *z*, som synes varit ursprungligt, kan endast vara tecken för *ts* (eller *ds*). Sålunda synes ett *Knúts* rimligast ur textkritisk synpunkt (jfr lat. *Canutus*).

⁶ I g. *Otingar* i A 1 (II: 64), av annan hand rättat till *Othingar*.

⁷ I schol. 84 omtalas en svensk konung *Haquinus*. — *Haccon* är enligt Adam (II: 25) den, som »primus inter Nordmannos regnum arripuit, cum antea ducibus regeretur»; han är vidare fader till Tryggve, farfader till Olav Tryggvason. En förväxling har sålunda skett med Harald härfager (som ej omnämnes av Adam). Då det vidare säges om *Haccon*, att han är »ex genere Inguar et giganteo sanguine descendens», står namnet *Inguar* här med säkerhet för *Ingue* 'Yngve'. Till grund för denna uppgift — som endast finnes i B och C och så-

Krakabein), men gg i *Thrucco*, *Trucco* (filius Hacconis) 'Tryggve'¹ och i namnet på svenskarnas gud *Fricco* (nedan s. 183 f.). Härvid bör givetvis beaktas, att latinet så sällan har gg.² I slutet av ord skrives *ch* som tecken för såväl *k* (t. ex. *Hericus* ~ *Herich*, *Horicus* ~ *Horich*, *Horuch*) som gg: i *Sigerich* I: 52, namn på en konung av svensk börd i Jylland, Vedelspangstenarnas (*aft*) *siktriku*, *siktriuk* 'Sigtrygg'.³ Jfr *Sigerih* (filius Gudredi, regis Anglorum) II: 25; såväl B 1 som C ha *Sigtrich* (B 2 *Sigthric*), vilket därför måhända tillhört den ursprungliga handskriften. I början av ord betecknar *ch* *k* i *Churland* (och *Chori*) IV: 16, *Chungard* schol. 120 'Kiew' (isl. *Könugarðr*), *Chnud*, g uti *Chnob* (jfr ovan s. 141); inuti ord är *ch* *k*: *Wichingi* IV: 6. *Ph* är (jämte *f*) tecken för *f*(v)-ljud i *Phin* schol. 41, *Stenphi* episcopus IV: 24, *Olaph*, *Isleph* episcopus Islandiæ IV: 36, III: 77, *Gniph* satrapa Sueonum III: 53, *Tuph* dux Sueonum III: 12.⁴

Huruvida *ei* i nordiska namn återger uttalet eller endast beror på högtysk ljudsubstitution (för lågt. och östnord. *e*), kan ej avgöras. Adam har *Suein* (~ *Suen* II: 28), *Halzstein* schol. 84, *Pleici* IV: 8 'Blekingsbor', *Heidiba* 'Hedeby', *Heiligland* 'Helgoland', *Heiligo* 'Helge', *Steinkel* IV: 29, 30 men även *Stenkel* schol. 84 och *Stinkel* III: 15, 16, 53, *Stenphi* IV: 24, *Emund*, *Craccaben*, *Isleph* 'Isleifr', *Finnedi* IV: 24 (Jordanes *Finnaithae*); jfr även *Haisti* IV: 12 'esterna' (efter Einhard) och *Aestland* IV: 17. Det nordiska om-ljudet uttryckes i allmänhet ej: *Halsinburg* II: 40, IV: 7, *Halsingland* IV: 24, 25, *Roscald* IV: 5, II: 28 (C: *Roscild*),⁵ *Gronland* lunda är ett senare gjort tillägg av Adam — ligger följaktligen en notis om de norska konungarnas härstamning från Ynglinga-ätten och gudarna. En vikingahövding *Inguar*, »filius Lodparchi», har tidigare omtalats (I: 37); uteslutet är icke, att Adam själv tänkt sig *Haccon* som en ättling av denne. Jfr f. ö. till II: 25 S. Tunberg i [Sv]HT 1911, s. 54.

¹ Olaph *Trucconis* filius II: 36, filius *Trucci* II: 40, schol. 26.

² Adam har dock *Buggin* I: 43 'klostret Bücken (Hannover)', ad *Bugginensem* preposituram II: 33 ~ ad *Buciensem* preposituram II: 82.

³ Namnet förekommer i en passus, som utgör ett muntligt meddelande av konung Sven. Sannolikt är, att formen beror på felläsning; ett *t* kunde lätt bli uppfattat som *e*. Ett *Sigerich* ligger tydligen till grund för *Siggeirr* i Olav Tryggvasons saga (*Formn.* s. 1, s. 110).

⁴ Med hjälp av konung Anund Jakob och »Tuph dux» lyckas Sven Estridsson fördriva Magnus den gode från Danmark. Namnet Tove, Tuve synes vara östnordiskt; enl. Lind (*Personnamn*) är det till Norge och Island »sannolikt lånat från Danmark». I Óláfs saga helga omtalas en *Tófi Valgautsson*, *kyniadr af Vestra Gautlandi*, *éttstórr maðr* (*Heimskringla* 2, s. 374); enligt Pátr Egils ok Tófa (*Formn.* s. 5, s. 321 f.) föll han vid Stiklastad.

⁵ *Roschildensis* III: 76 (endast i B och C).

IV: 10, 36, 37, III: 24, 73, *Chungard*, *Trucco*.¹ Märk dock *Wendila* IV: 1, 2, 4, 11, 16, 33, III: 77 'Vendsysse', *Wermilani* IV: 24, 25, *Wirmilani* III: 16, *Telgas* (a. pl.) IV: 29 och *Gothelba*. Palatal vokal avse även beteckningarna i *Moyland* IV: 16 'Möen', *Dalboia* IV: 8, 9 'Dalby' och *Dalbogiensis* III: 76. *Aesmundus* IV: 34 nämnes endast i cod. A 3; annars kallas samme man *Osmundus* III: 15, 17. *o* är på vanligt sätt i latinska skrifter tecken för *au* (ö): *Gothi* (*Gothia*, *Gothelba*), *Ostro-gothia*, *-gard*), *Asgot* III: 77, IV: 34, schol. 68, *Thurgot* II: 58, 64, IV: 23, schol. 135 (*Thorgotus* schol. 43, *Thorgatus* II: 64);² *ey* 'ö' som senare led i namn skrives *e*: *Scone*, *Samse*, *Morse*. *o* förekommer i stället för väntat *a*, utom i *Ubsola*, i *Scone*, *Sconia* (A 1, C; B har *Scane*, *Scania*), *Haroldus* (jämte *Haraldus*). Vokalismen i det första exemplet beror tydligen på den etymologiska tolkning Adam ger (IV: 7); han sammanställer *Sconia* med fht. *scōni* 'pulcher'. Endast i cod A 3 finnes *Ghimmendegop* IV: 39 'Ginnungagap'. *o* står för *u* i *Sictone*,³ *Chnub* 'Gnupa', *Chori* 'kurer', *u* för *iu* i *Thud* 'Thy', *Funis* 'Fyen' (C 1: *Thiut*, *Fiunis*). Intressant är skrivningen *Thoolf* IV: 34 (*Tholf* III: 7 endast i B, C).⁴

Adam är starkt intresserad av namnförklaringar; stundom inverkar detta intresse på den språkgestalt han ger namnen. Exempel på sådana etymologier ha ovan nämnts: *Sconia* (: fht. *scōni* 'schön'), *Ottinsand* (: Otto) s. 141 n. 3, *mare Balticum* IV: 10 (: lat. *balteus* 'bälte') nedan n. 1,⁵ *patria feminarum* (: Kvänland) s. 139, *Heiligo* (: fht. *heilag* 'helig') s. 140. Andra äro *Heiligland* IV: 3,⁶ *Halagland* IV: 38, *Holcetæ* och *Sturmarii* II: 17, *Island* IV: 36, *Gronland* IV: 37, *Winland* IV: 38, *Ostrogard*⁷ ('hortus in oriente', : fht. *garto*) och *Chungard* (: *Huni*) schol. 120, *Odinkar* ('Deo carus') schol. 25. Om Olav Tryggvason berättas (II: 40):

¹ Vokalen *a* i (mare) *Balticum* förklaras tillräckligt av sammanställningen med lat. *balteus* (IV: 10).

² *Thurgatus* benämnes samme man i Thietmars krönika VII: 29 (år 1013).

³ IV: 25, 26, 29 (3 ggr), 30, III: 76, schol. 136, 142; ad *Sictonam* C, ad *Sictonam* B schol. 94. — I en urkund av 11/8 1069 (Hamburg. Urkundenbuch 1, nr. 101), skriven av Magister Adam själv (Schmeidler, Hamburg-Bremen u. Nordost-Europa, s. 255 f.): Adaluardus *sictonensis* eps. — Med *u* skrives det tyska ortnamnet *Loctuna* III: 49 Loctum (ej långt från Goslar); det innehåller sannolikt substantivet *tūn*.

⁴ Om detta namn se A. Noreen ANF 6, s. 304.

⁵ W. Schlüter i Sitzungsber. d. Gelehrten Estn. Gesellsch. 1902, s. 19 f.

⁶ K. Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde, 4, s. 471.

⁷ Schlüter aa, s. 21 f.; Lönborg aa, s. 109.

»Omnes autem affirmant peritum auguriorum, servatorem sortium, et in avium prognosticis omnem spem suam posuisse. Quare etiam cognomen accepit, ut Olaph *Craccaben* diceretur». Adam har sålunda uppenbarligen uppfattat tillnamnet såsom sammansatt med det nordiska ordet *kråka* 'kråka', och på grundval av denna felaktiga namntolkning har han framställt Olav Tryggvason som en åt vidskepelse och hednisk trolldom hemfallen person. — Namnetymologier av detta slag äro emellertid icke speciellt utmärkande för Adam. De äro ytterst vanliga under den tidigare medeltiden. Exempelvis förklaras hos Thietmar av Merseburg (VIII: 36) folknamnet *angler* »ab angelica facie, id est pulchra, sive quod in angulo istius terrae siti sunt», och enligt Annales Lundenses har *Hethaby* namn efter valkyrjan *Heth*.

De nordiska namnen i Adams text ha i allmänhet icke antagit latinska böjningsändelser, t. ex. *Suein* (B 1 *Sueno*), *Olaph* (B 1 *Olanus*), *Cnud* (B 1 *Kanutus*), *Toki ducis* (schol. 35), ex genere *Inguar* (II: 25), *Indland*, *Wiberg*. Genomförda latiniseringar äro *Dania* 'Danmark', *Gothia* 'Gautland', *Suedia* 'Swethiud', *Funis* 'Fyen' (dat. *Funi*, ack. *Funem*, abl. *Fune*); jämte *Sconia* förekommer *Scone* (oböjl.). Namn på *-a* böjas på latinskt sätt: *Ubsola* (ad *Ubsolan*), *Birca* (*Bircæ* prefectus, *Bircam*). *Sictone* (nom.) IV: 24 (A 1) heter i ack. *Sictonam* (IV: 29, schol. 136, 142), i abl. *Sictona* (IV: 25, 26, 29, 30). *Telgas* (ack.) IV: 29 antyder, att den gängse formen av namnet varit *Telgæ*. Hedeby blir *Heidiba* (gen. *Heidibæ*),¹ men Dalby *Dalboia*.

Egendomlig är formen *Scarane* (ack. *Scaranem*). Den kan icke bero på ett svenskt (*at*) *Skarinnu* (A. D. Jörgensen, Den nord. Kirkes Grundläggelse, s. 262; Lönborg aa, s. 116 n. 4), med singular form vid sidan av det f. ö. genomgående plurala: fsv. (*z*) *Skarrum* (VGL), fvn. (*at*) *Skorum*, mlat. *Scarīs* 'i Skara'. Bestämd form uti ortnamn förekommer först uti mycket sen tid; därtill är ordet fvn. *skor* 'kant, bryn' (sv. dial. *skar*), som säkerligen föreligger i namnet Skara, femininum.² Formen *Scarane* torde i själva verket ha uppkommit på rent litterär väg. Hos Adam förekommer ett

¹ Jfr *Hethabia* i en romersk förteckning från 1100-talets början över nordiska biskopsstäder och provinser (utg. av S. Tunberg i Språkv. Sällsk. i Uppsala förhandl. 1910—12). Æthelweard I: 1: »oppidum capitale, quod sermone Saxonico Slesuic nominatur, secundum vero Danos *Haithaby*».

² Om namnet Skara se A. Noreen, Spridda studier 3, s. 98; N. Beckman, Vägar och städer (1916), s. 47 f., NoB 9, s. 9 f.

adjektiv *Scaranensis* (IV: 9, 24, schol. 130).¹ Ur detta, som torde ha varit det för honom primära, har han genom en felaktig rekonstruktion slutit sig till en grundform *Scarane* (II 58, IV: 23, 25, schol. 136). Jfr *Sictonensis* III: 76 till *Sictone*. I latinsk stil användes ju härkomstadjektiven så ymnigt, att ortnamnen själva ofta blevo hart när överflödiga. Adjektivet *Scaranensis* är i själva verket bildat på ett nomen *Scaranus* (pl. *Scarani*). Likartade beteckningar för inbyggare och folkslag med ändelsen *-ani* finnas hos Adam till stort antal: *Polani*, *Pomerani*, *Boemani*; *Bircani*, *Pleicani*, *Wermilani*, *Islani*, *Gronlani* (även *Gronlandi*). Namnformen *Scarane* tyder sålunda på latinska, skriftliga källor och förutsätter okunnighet hos författaren om hur ortens namn uttalades på landets språk. — På liknande sätt kan möjligen också formen *Roscald* (i st. f. *Roscald*, *Roscelda*) ha uppstått ur adjektivet *Roscaldensis* (*Roscildensis* III: 76, endast i B och C). *Trondemnis* (fno. *þröndheimr*) är egentligen en latinsk adjektivbildning: metropolis *Trondemnis* = huvudorten i Trondheim (d. v. s. Nidaros). Adam använder det emellertid substantiviskt och har uppfattat det såsom ett stadsnamn.

Nordiska böjningsändelser äro däremot endast sällan bevarade. I schol. 84 (B och C) och 140 (även A 2) nämnes en »rex Sueonum christianissimus» *Anunder*, vars korta regering tydligen hört till de sista underrättelser Adam fått ifrån Sverige. *Emund pessimus* III: 15 (VGL:s *Æmundær slemæ*) får i vissa handskrifter tillnamnet 'den gamle': *Emund Gamul* pessimus (C), *Emundus pessimus Gamular*, quod interpretatur senex (B 1). Tydligt är, att tillnamnet här funnits i Adams ursprungliga text och av någon anledning försvunnit ur cod. A 1, ty längre fram i samma kap. användes det ensamt: det omtalas, att ärkebiskopen sänt »legatos ad *Gamulan* regem» (även i A 1). Märkligt är, att adjektivet har stark form (jfr A. Heusler, Aisl. Elementarbuch, § 385) och att ackusativändelsen är bevarad. Denna kan dock härröra även från tyska mönster (jfr W. Braune, Ahd. Gr. § 195).

Ur namnhistorisk synpunkt intressant är ett kortnamn, som av Adam bevarats. Om biskopen i Hildesheim *Thiadmarus*, som härstammade från Danmark (a *Dania oriundus*), berättas det (II: 79), att han »barbarice *Tymmo* vocabatur». Emellertid är *Thiem(m)o* synnerligen vanligt på tyskt språkområde som kortnamn för olika sammansättningar med *Thiet*, när senare leden börjar med *m* (-man,

¹ Därjämte *Scariensis* III: 76 (endast B 1 och C). Under medeltiden vanligen *Scarensis*.

mod, *mund*, oftast *-mar*).¹ Sannolikt avser ordet »barbarice» sålunda icke »lingua Danica», utan endast folkspråket i motsats till latinet.

I själva beteckningen för Sverige och svenskarna kan hos Adam iakttagas stor vacklan. Än användes *Sueonia*, än *Suedia* som gemensamt namn för hela landet, men båda kunna också beteckna den del därav, som bebos av svearna (fyn. *Svitjóð*), i motsats mot *Gothia*. I första boken förekommer ännu endast *Sueonia* (*Suevonia* I: 60 2 ggr). De flesta textställen, där namnet träffas, äro hämtade ur Vita Ansgarii eller Vita Rimberti; i ett fall (I: 48) är en uppgift lämnad av Sven Estridsson. *Suedia* möter första gången II: 26 (endast A), men blir sedan vanligast i andra och tredje böckerna: i II *Suedia* 13 ggr ~ *Sueonia* 5 ggr, i III *Suedia* 10 ggr ~ *Sueonia* 2 ggr. I fjärde boken är återigen förhållandet omvänt: *Suedia* 8 ggr ~ *Sueonia* 13 ggr. *Suedi* 'svenskar' förekommer mera sparsamt: första gången II: 38, f. ö. i III 2 ggr, i IV 3 ggr (~ *Sueones* i II 10 ggr, i III 9 ggr, i IV 19 ggr). — Det egentliga Svitjod kallas IV: 25 *Sueonia vel Suedia*, en annan gång (II: 57) nämnes *Suedia* och *Gothia* vid sidan av varandra (alla hdskr.). I: 61 och II: 61 nämnas *Sueones et Gothi*, och svearna betecknas IV: 14 i motsats mot götarna som *Sueones*. Någon skillnad uti terminologien mellan Sverige och Svitjod göres sålunda icke.² — *Nortmanni* (hdskr. B, C alltid: *Nordmanni*) avser i första boken, liksom uti de äldre urkunder, som här äro Adams källor, de nordiska folken i allmänhet. Stundom betecknas dessa som *Nortmanni vel Dani* (I: 37, 38, 42, 47)³ eller *Dani cum Nortmannis* (I: 38). Adam anmärker själv (IV: 12, I: 14), att »danerna och svearna och övriga folk, som bo bortom Danmark, kallas alla av frankernas historieskrivare *Nortmanni*». Senare, i böckerna II—IV, betyder *Nortmanni* 'normän';⁴ landet kallas omväxlande *Nortmannia* och *Nordwegia* (*Norwegia*). IV: 31 betecknas det senare som ett nyare namn.

Har Adam varit förtrogen med något nordiskt tungomål? I

¹ Förstemann, Personennamen, sp. 1455. Jfr *Tammo*, »qui et Tanckmarus» (Thietmar I: 9).

² III: 25 kallas Sverige *Suigia* (A, C). Formen *Suigi* 'svenskar' förekommer även i ärkebiskop Bruns i Querfurt brev till kejsar Henrik II (1008): gen. pl. *suigorum*, dat. *suigis* (Giesebrecht, Geschichte d. deutschen Kaiserzeit 2, s. 702 f.). — Andra namn för Sverige äro: *Suevonia* (*Suevi*) s. 155, *Scythia* (*Scythæ*) s. 153.

³ I: 38, 47 har *vel Dani* tillagts av Adam till den äldre källans *Nortmanni*.

⁴ Ett par gånger 'normander' i Normandie.

sin egenskap av magister scholarum hade han mera än någon annan tillfälle till beröring med de nordbor, som besökte Bremen för att där utbildas till präster och missionärer i hemlandet. Han hade själv besökt Danmark och av dess konung Sven Estridsson mottagit en stor del av sitt historiska vetande. Även om det uttryck, som användes om denne: »erat enim scientia litterarum eruditus» (II: 54), sannolikt innebär, att han förstått latin, har väl ändå konversationen mellan den bremensiske magistern och den danske konungen förts på folkspråket. Härvid må man dock räkna med att de nordgermanska målen på 1000-talet ännu ej voro mera skilda åt, än att en dansk och en nordtysk utan större svårigheter kunde göra sig förstådda av varandra. Om så behövdes, kunde man säkerligen lätt nog få en tolk. Längre än till en osäker förmodan om att Adam i någon mån varit hemmastadd i de nordiska hedningarnas språk torde man icke kunna komma. Böjningsändelserna i *Anunder*, *gamular*, *gamulan* äro i detta avseende föga bevisande. Knappast heller tolkningen av *Kvænland* som »terra feminarum», av fsv. *slēmi* som »pessimus» eller av *Krakabein* som innehållande fågelnamnet *kráka*. Den enda gång vi få en direkt uppgift om ett nordiskt ord, är denna i hög grad misstänkt. Att svenskarnas folkting skulle ha kallats *warph*¹ (IV: 21), är f. ö. fullständigt okänt. Däremot förekommer detta ord i betydelsen 'Gerichtsstätte, Gericht, Gerichtsversammlung' såväl i fornfrisiskan som i fornsaxiskan.² Och Adam har säkerligen lärt känna det därifrån.

IV.

Då Adam med kap. 21 av sin »Descriptio insularum aquilonis» begynner sin skildring av den skandinaviska Norden, säger han till en början, att där finnas »två vidsträckta länder, Sueonia och Nortmannia, som hittills varit för vår värld nästan okända». Härmed menar han givetvis, att de, såvitt han visste, ej blivit i högre grad uppmärksammade uti den geografiska och historiska litteraturen i Västerlandet före denna tid. För värderingen av

¹ Denna läsart i C är uppenbarligen att föredraga framför *warh* A 1, A 2, *warch* A 3, B 1, B 3 b, B 4.

² K. von Richthofen, *Altfriesisches Wörterbuch*, s. 1126 (*warf*); Schiller u. Lübben, *Mittelniederdeutsches Wörterbuch*, 5, s. 691 (*werf, warf*); Grimm, *Deutsches Wörterbuch*; H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, 1 (1887), s. 129, 144 och G. Waitz, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, 1, s. 340. Jfr fs. hwarf, m. 'Menschenmenge, Haufe; Kreis' (Heliand vs 2306, 4467, 5547).

Adams uppgifter är det nu av den största vikt att söka fastställa, vilka *källor* han haft att tillgå och hur han använt dem.

De viktigaste undersökningarna uti denna fråga ha utförts av de båda även såsom utgivare av texten synnerligen förtjänstfulla tyska forskarna J. M. Lappenberg¹ och Bernhard Schmeidler.² Stilistiska och språkliga förebilder för enskilda uttryck ha till betydande antal påvisats av Ph. Kohlmann.³ Sven Lönborg är den förste, som lämnat en mera sammanfattande framställning av Adams geografiska vetande om Norden, särskilt mot bakgrunden av den föregående tidens geografiska kunskaper.⁴ Ett synnerligen värdefullt komplement till Lönborgs avhandling utgör en uppsats av Wolfgang Schlüter (*Die Ostsee und die Ostseeländer in der Hamburgischen Kirchengeschichte des Adam v. Bremen*⁵); där göres förhållandet mellan de olika källorna för Adams underrättelser om Norden, de muntliga och de skriftliga, till föremål av undersökning. Speciella problem rörande Adams geografiska uppfattning ha behandlats av H. Krabbo⁶ och A. A. Björnbo;⁷ båda söka att kartografiskt framställa och klargöra hans världsbild på grundval av uppgifterna i hans verk.

Magister Adam av Bremen var en lärd man, som ägde en för sin tid synnerligen omfattande litterär bildning. En stilistisk undersökning av hans text har visat, att han varit förtrogen med större delen av de klassiska författare och skalder, som överhuvud

¹ J. M. Lappenberg, *Von den Quellen, Handschriften u. Bearbeitungen des Adam v. Bremen* (i: *Archiv der Gesellsch. f. ältere deutsche Geschichte*, Bd 6, 1838, s. 766 f.).

² Ovan s. 131 n. 1 anförda arbeten, särskilt inledningen till texteditionen, s. LVII f.

³ Ph. Kohlmann, *Adam v. Bremen. Ein Beitrag z. mittelalterl. Textkritik u. Kosmographie* (= *Leipziger Historische Abhandlungen*, h. 10, 1908).

⁴ S. E. Lönborg, *Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk* (1897). — Adams betydelse som geograf har tidigare betonats av L. Giesebrecht (*Über die Nordlandskunde des Adam v. Bremen. Abhandl. d. Kgl. deutschen Gesellsch. in Königsberg*, 3, s. 141 f.), S. Günther (*Adam v. Bremen, der erste deutsche Geograph. Sitzungsber. d. Kgl. böhmischen Gesellsch. f. Wissensch.*, Prag 1894), A. Bernard (*De Adamo Bremensi geographo. Diss.* Paris 1895).

⁵ *Sitzungsber. d. Gelehrten Estnischen Gesellsch.* 1902 (Dorpat 1903), s. 1—28. Jfr även samme förf., *Adams v. Bremen geographische Vorstellungen vom Norden* (i: *Hansische Geschichtsblätter* 16, 1910, s. 555 f.).

⁶ H. Krabbo, *Nordeuropa in der Vorstellung Adams v. Bremen* (i: *Hansische Geschichtsblätter* 15, 1909, s. 37 f.).

⁷ A. A. Björnbo, *Adam af Bremens Nordensopfattelse* (Aarbøger 1909, s. 120 f.).

taget voro kända i Västerlandet under den tidigare medeltiden. För den historiska framställningen har han använt ett stort antal källor av olika slag: levnadsteckningar (bl. a. Vita Ansgarii och Vita Rimberti, Einhards Vita Karoli), krönikor och annaler, urkunder och brev. För de geografiska och etnografiska partierna av sitt verk har han sorgfälligt sökt utnyttja alla de upplysningar, som funnos att få i de kompilatoriska arbeten, där resterna av antikens sparsamma vetande om Norden voro bevarade. Han citerar dem i fjärde boken ofta såsom *Romani scriptores* (kap. 12, 36), *antiqui Romani* (kap. 20), *antiqui auctores* (kap. 21), *Romani auctores* (kap. 32, 35) eller blott *Romani* (kap. 1, 10, schol. 130). Uttryckligen återopas Solinus (kap. 19, 21, 25, 35), Orosius (kap. 21), Macrobius (kap. 42), Marcianus Capella (kap. 12, 20, 35, 39, schol. 130); men de ha begagnats i vida större utsträckning än vad dessa direkta hänvisningar ge vid handen. Adam har nog, boksynt man som han var och till sin uppfattning strängt bunden vid den litterära traditionen, i likhet med alla medeltidsmänniskor, till det yttersta sökt prätta Bremen-bibliotekets skatter på bidrag till det verk, som han fått i uppdrag att utföra.

Faktiska upplysningar om Norden av något som helst värde funnos emellertid ej att få hos de nämnda kompilatorerna, lika litet som hos de romerska skalderna Horatius »in lyricis suis» (schol. 122), Vergilius (schol. 134) och Lucanus (IV: 21, 42). I själva verket är det endast på grund av Adams felaktiga kartbild och bristande kännedom om speciellt Östeuropas geografi, som de överhuvud taget blivit användbara som källskrifter. Därtill kommer hans olyckliga benägenhet för identifikation av namn, ofta nog på grund av en tillfällig och obetydlig ljudlikhet. Denna svaghet delade han visserligen med medeltidens författare i gemen, men den sammanhängde utan tvivel också med hans eget starka intresse för namnförklaringar, som redan framhållits.

Tillförlitligare uppgifter har Adam hämtat från några äldre medeltida författare. Från Paulus Diaconus har han fått det mesta av sin kunskap om *Scritefunni* (IV: 32), ehuru han tydligen kompletterat den med inhämtade muntliga upplysningar.¹ I Einhards Vita Karoli, som flitigt använts som historisk källskrift, har han funnit några uppgifter om Östersjön och där bosatta folk (IV: 10—12, 20). Från Vita Ansgarii, som är en av huvudkällorna för hans framställning i första boken, härröra också några notiser i

¹ Paulus Diaconus återopas schol. 129 och 135.

fjärde boken om svearnas samfundsförhållanden¹ och religion.² Av Tacitus har Adam tydligen endast känt ett mindre utdrag, uti den legendariska skriften *Translatio Sancti Alexandri*. Han framhåller emellertid likheten mellan germanernas forna seder och gudstro, sådana de där skildrats, och svearnas ännu levande heden- dom (I: 4—7). Av Jordanes finnas inga säkra spår. Ej heller har han haft tillgång till konung Alfreds översättning av Orosius med Ohteres och Wulfstans reseberättelser.

Ej långt efter sin ankomst till Bremen,³ under ärkebiskop Adalberts sista tid († 1072), begav sig Adam till konung Sven Estridsson av Danmark. »Jag blev», skriver han, »av denne mycket välvilligt mottagen, liksom alla, och jag har från hans mun samlat en stor del av denna boks innehåll. Ty han hade en god boklig lärdom (erat scientia litterarum eruditus)⁴ och var mycket välvillig mot främlingar, och själv utsände han sina klerker såsom ordets förkunnare till hela Sverige, till Norge och till öarna däromkring. Genom hans sannfärdiga och tilltalande berättelse har jag inhämtat, att under hans tid många bland dessa barbariska folk blivit omvända till kristendomen och att ävenså några både i Sverige och i Norge vunnit martyrkronan. Allt det som vi sagt eller i fortsättningen komma att säga om barbarerna, ha vi erfarit genom denne mans berättelse» (III: 54). På ett annat ställe ges danakonungen detta vittnesbörd: »omnes barbarorum gestas res in memoria tenuit, ac si scriptae essent» (II: 43). Förmodligen har Adam uppsökt konung Sven i Roskilde (sedes regia Danorum IV: 5). Ett tvenne gånger nästan ordagrant lika återkommande uttryck om »den korta överfarten över det baltiska havet vid Helsingborg, på vilken plats Själland kan ses från Skåne» (II: 40, jfr IV: 7), kan möjligen tyda på att han varit även där.⁵

¹ IV: 22. Jfr ovan s. 134 not 1.

² IV: 22. Jfr ovan s. 134 not 2. IV: 26: »De dyrka även gudar, som uppkommit av människor, åt vilka de för deras väldiga bedrifvers skull skänka odödlighet, såsom läses i Den helige Ansgars levnad, att de gjort med konung Erik» (= Vita Ansg., kap. 26). Schol. 133: »Allt som skall ske bland barbarerna, avgöra de medelst lottning uti enskilda angelägenheter; men i offentliga brukar man också inhämta gudarnas svar, såsom man kan finna i Den helige Ansgars levnad» (= Vita Ansg., kap. 18, 19, 27 och 30).

³ Enligt Schmeidler (Einleitung, s. LII) mellan början av maj 1066 och slutet av april 1067.

⁴ Han kallas IV: 21 scientissimus, III: 23 veracissimus, II: 57 prudentissimus.

⁵ Kohlmann aa, s. 4 f.

Danmark känner han sålunda genom självsyn. Det var också helt visst utomordentligt lätt att uti Bremen av köpmän och missionsbiskopar erhålla tillförlitliga upplysningar om detta land. Det är också märkligt, att Adam i sin skildring av Danmark (IV: 1—9) icke återopar några sagesmän eller några skriftliga källor.¹ Biskop Eginio i Dalby och Lund († 1072), som »hölls högt i ära av den danske konungen» (IV: 9), och av Adam alltid nämnes med den största vördnad, bör han ha träffat samman med och av denne direkt mottagit underrättelser om hans missionsarbete i Blekinge och på Bornholm (IV: 8), i Skarastiftet (IV: 9) och i Upp-Sverige (IV: 30).²

För den andra delen av fjärde boken, som handlar om det baltiska havet (kap. 10—20), äro källorna betydligt mera olikartade och ojämna. Namnet *Balticus*, som första gången förekommer hos Adam, är, säges det, de inföddas (kap. 10). Han har hört om en äventyrlig färd för att utforska dess nordliga delar, han vet — genom ett flertal personers utsagor (affirmant autem Dani) —, att man på en månad kan med god vind segla från Danmark till Ostrogard i Ryssland (kap. 11) och att man från Sverige kan landvägen färdas till »Grekland» (kap. 15). Han uppräknar, tydligen efter goda muntliga källor, de folkslag, som bo på dess södra och norra kuster (kap. 13 och 14); med den danska övärlden är han väl förtrogen (kap. 16). Den danske konungen har berättat om vissa framgångar för missionen i Kurland (kap. 16), och en biskop har, med säte i Birca, blivit utsedd »för öarna i baltiska havet» (kap. 20, schol. 94). Men Adams vetande har förvånande luckor (ovan s. 139), bortom Sveonia i norr och Polanorum terra i söder känner han knappast mer än några namn, och vad han berättar om Kurland (kap. 16), Estland (kap. 17), Semland (kap. 18), amazonerna m. m. (kap. 19) har delvis en mycket fantastisk karaktär. Där saknas ej ens skepparhistorier om »mångfaldiga andra vidunder, som berättas ofta ha blivit sedda av sjöfarare, ehuru detta knappast synes oss troligt».

Det baltiska havet finner Adam i litteraturen uttryckligen omtalat endast hos Einhard. Men han var alltför mycket barn av sin tid för att låta sig nöja härmed. Fastän han visste, att Öster-

¹ Här liksom i fortsättningen förekomma sådana obestämda uttryck som *aiunt*, *ferunt*, *fertur*, *narrant*.

² Även för historiska uppgifter i första boken återopar som sagesman en dansk biskop (I: 57).

sjön är ett slutet innanhav, identifierar han det, visserligen med någon tvekan (»fortasse») med de antika författarnas »paludes Scithicas vel Meoticas, sive deserta Getarum, aut litus Scithicum» (kap. 20). Antiken hade ytterst osäkra föreställningar om land och vatten i östra Europa; ganska allmänt tänkte man sig Meotis som sammanhängande med den norra oceanen, och denna åsikt kommer till synes även på de medeltida kartorna.¹ Därtill kommer nu Adams uppfattning av Östersjöns utsträckning i väster och öster.² Möjligen ha också hörsägnar om svenska färder med skepp över Ostrogard och Chungard (Kiew) till Grekland spelat in. »Grecia» förekommer hos Adam stundom i sådan användning, att det faktiskt motsvarar Ryssland: om baltiska havet säges (kap. 10), att det »utbreder sig i lång utsträckning genom de skytiska bygderna ända till Grekland» (*longu tractu per Scithicas regiones tendatur usque in Greciam*).³

Scythia var hos de senantika författarna ett svävande begrepp, omfattande de okända trakterna norr om Svarta havet i obekant utsträckning.⁴ Hos Adam kan *Scythia* beteckna detsamma (III: 13, 17), stundom är det ett östligt land från *Sueonia* räknat (schol. 123, 122), men i regeln innefattar det även den skandinaviska Norden (I: 60, IV: 10, 42, schol. 130), speciellt Sverige (I: 62, II: 1). Denna betydelse förekommer emellertid redan hos tidigare medeltida författare.⁵ I det sammanhang, där den möter hos Adam, är den, som han själv antyder (in Scitia, ut scribitur), lån. — Med *Scythia* följde från de geografiska auktorerna också några andra namn, som Adam söker placera här uppe i Norden, bl. a. de Ripheiska bergen. De bli ett begrepp, som synes omfatta »alla avlägsna fjälltrakter i hela Skandinavien» (IV: 21, 25, 31, 32, 37, schol. 137, 146).⁶

¹ W. Schlüter aa, s. 12 f. — Jfr Strabo VII: 2 (ovan s. 48 n. 2).

² För denna uppfattning hade han funnit stöd hos Einhard.

³ Jfr även II: 21, 22, IV: 1, 15 (?), 16 (?). Lönborg aa, s. 107. — Östersjön kallas även »mare Scythicum» (II: 21, schol. 13), »pelagus Scythicum» (II: 18, IV: 10), »Scythicae paludes» (II: 22).

⁴ Förf. i *Legender fr. Sveriges medeltid* (1917), s. 310.

⁵ Lönborg aa, s. 115 (Ravenna-geografen); Schmeidlers kommentar, s. 60 n. 2 (*Annales Corbeienses* 936); Beda, kommentar till 4. Kon. 20: 9.

⁶ Det må i förbigående påpekas, att det i stort sett är alldeles samma senklassiska bild av norra Europa, som möter oss hos Snorre i början av *Heimskringla*: »Men norr om Svarta havet utbreder sig Svitjod det stora eller kalla. Svitjod det stora anses av somliga vara lika stort som det stora Särkland... Den norra delen av Svitjod ligger obebodd på grund av frost och köld... I

Det är just utmärkande för det medeltida tänkandet, att det ej drager konsekvenserna ur nya rön och upptäckter. Då dessa stå i strid mot de litterära källorna, förkastas likvisst ej de senares vittnesbörd, och olika, mot varandra stridande uppgifter få då stå vid sidan av varandra, ofta utan att ens ett försök göres att förmedla eller sammanjämka dem med varandra. Man har därför ej rätt att alltid hos en medeltida författare förutsätta konsekvens och samstämmighet i uppgifterna om en och samma sak. Detta gäller i hög grad också för Adam. Ofta möter man vacklan i hans åsikter, stundom rent av motsägelser.

Därvid må man hålla i minnet, hur vanskligt, hart när omöjligt det måste vara för en författare, som alldeles saknade den fasta grund för kritiken, vi nu äga i en fint utarbetad kartbild, att kritiskt värdesätta sina olika källor och att t. ex. förkasta en uppgift, som förekom hos de vördade auktorerna, därför att den stred mot en annan från mera kompetent håll. Och detta är viktigt att beakta. Adam kan vara fullt tillförlitlig i vissa frågor, även om han visat sig ganska okunnig i nordisk geografi efter vårt sätt att se.

Fastän han sålunda är auktoritetsbunden, liksom medeltidens författare i gemen, röjer Adam en för sin tid ganska ovanlig tillgänglighet för nya erfarenheter. Detta framträder särdeles tydligt vid en jämförelse med den en mansålder äldre normanniske krönikeskrivaren Dudo. Normannerna härstamma enligt Dudo från Dania-Dacia, som emellertid för honom är identiskt med det skytiska Dacien. Han skildrar detta efter sina källor såsom beläget mellan Alania och Getia, ej långt från Meotis, uppfyllt av höga berg. Rollos fader underlade sig de länder, som gränsade till Dacien och Alanien. Rollo seglar med sex skepp från Dacia till »Scanza insula». Dudo föreställde sig sålunda också, att en havs-arm (»Pelagus Scythicum») förband Svarta havet med Östersjön. Hans mindre belasta landsmän hade utan tvivel en riktigare och fullständigare bild av Danmark; men han föredrog den magra och virriga visdom, som han kunde hämta ur sina codices framför att spörja vittberesta sagesmän åt.

Svitjod äro många stora bygder; där finnas ock många slags folk och talas många tungomål. Där finns det resar och där finnes det dvärgar, där finns det blåmän och många slags underliga folk; där finns det också vidunderligt stora djur och drakar (jfr Adam IV: 25). Norrifrån rinner från de fjäll, som sträcka sig utanför all bygd (jfr Ripheos montes), genom Svitjod en stor flod, som rätteligen heter Tanais».

Ej heller för svearnas vidkommande ville Adam låta sig nöja med källornas tystnad. Han identifierar dem — tydligen på grund av namnlikheten — med auktorernas *Suevi* (IV: 21), och han finner ett bevis för denna sammanställning i förekomsten av en »Albis fluvius» (d. v. s. *Gothelba*) i deras land; Lucanus har nämligen (*Pharsalia* II: 51) talat om »Albis fluvius» (d. v. s. Elbe) hos sveverna.¹ Men för övrigt var han hänvisad till de muntliga källorna. Sven Estridsson kunde lämna honom tillförlitliga upplysningar, ty han hade under konung Anund Jakobs tid i tolv år vistats i Sverige (IV: 21, II: 73)² och av denne erhållit hjälp vid erövringen av Danmark (III: 12, jfr schol. 61). För var gång Sven blev besegrad, flydde han till konung Anund i Sverige (II: 78).³ Från Sverige hämtade han sin drottning, som var hans nära fränka (III: 12). Han har också berättat (narravit) om landets utsträckning (IV: 21), om lapparna (IV: 25),⁴ om kristendomens utbredning under Anund Jakobs tid (II: 73). Han har, »jämte många andra», intygat, att midnattsolens och midvinternattens sällsamma fenomen inträffa i Halagland, »liksom i Sverige och i Norge och i de övriga öarna där» (IV: 38).

¹ Svearna kallas *Suevi* även II: 39 (endast A), Sverige *Suevonia* I: 60 (endast A). — Sammanblandningen av *Suedi* och *Suebi* förekommer ej sällan i medeltida skrifter: *Æthelweard* (*Chronicon* I, a. 449), *Origo sueborum* (ZfdA 17, s. 57 f.), där ett land *Suevia* på andra sidan av det norra havet tydligen avser Sverige. I ett brev från våren 1027 tillägges Knut den store titeln *rex partis Suanorum* (*Suavorum*), och i handskrifter av hans lagar kallas han *rex Suenorum* (*Suevorum*) (C. Weibull, Sverige och dess nordiska grannmakter, s. 155). — Härmed kan jämföras, att Adam åt de slaviska vänderna ger namnet »Winuli, qui olim dicti sunt Wandali» (II: 21). Den sista uppgiften beror på missförstånd; *vinili* är hos Paulus Diaconus, som här är källan, langobardernas ursprungliga namn, och vandalerna äro dessas fiender (ovan s. 70 f.).

² Vid Adams besök hos konung Sven måste detta ligga omkring 30 år tillbaka i tiden.

³ Enligt Snorre (*Magnus den godes saga*, kap. 22) hade Sven efter sin faders död (1025) lång tid vistats hos sveakonungen. Där fick han hjälp mot konung Magnus (kap. 25, 33), och dit drog han sig tillbaka, då han var slagen (kap. 29, 32). Det säges, att han hade ett gömställe uppe i Götaland, dit han tog sin tillflykt, om han behövde (kap. 29) och att »svearna voro vänner till Sven, ty han ägde en stor släkt där i landet» (*Harald hårdrådes saga*, kap. 18). Jfr C. Weibull aa, s. 169 n. 2. — Sven Estridsson hade också många gårdar i Sverige (»Sigritlef»). Se N. Beckman i *Personhistorisk tidskrift* 1912, s. 1 f.

⁴ Adam har ej insett, att det småväxta, snabbfotade bergsfolk, varom konung Sven berättat, är identiskt med *Scritefinni*, som han kände genom andra källor (Paulus Diaconus, missionärernas berättelser).

Det var för att få del av den minnesgode kung Svens historiska vetande, som Adam företagit den långa färden till Danmark. Geografiska och etnografiska underrättelser om Norden kunde han erhålla på närmare håll och med mindre möda. Konung Sven är hos Adam icke någon anonym auktoritet. Han åberopas i regeln uttryckligen, och hans ord anföras ofta i direkt form. På samma sätt sker det uti den geografiska fjärde boken. Det torde vara åtminstone högst osäkert, om konung Sven bidragit med flera uppgifter om vårt land än dem, för vilka han uttryckligen anföras som sagesman. I varje fall är det märkligt, att han ej någon gång nämnes uti de kapitel, som handla om svenskarnas hedendom och avgudahuset i Uppsala.

Bremen var i slutet av 1000-talet en uppblomstrande handelsstad.¹ Därtill var det av ålder medelpunkten för missionen i Norden. Dess ärkebiskop hade påvestolens uppdrag att fortsätta det av Ansgar påbörjade verket, och han bar titeln »universarum septentrionalium nationum archiepiscopus» (III: 76). Adalbert (1045—72) var ivrigare än sina företrädare »att utsträcka sin ärkebiskopliga myndighet vitt och brett över de avlägsna folkstammarna» (III: 72). »Så snart han hade tillträtt sitt biskopsdöme, skickade han sändebud till Nordens konungar för att försäkra sig om deras vänskap. Förmaningsbrev utspridde han även över hela Danmark eller Nordmannia och Sverige och ända till jordens gränser, manande biskopar och präster, som vistades i dessa länder, att de troget skulle vårda vår Herres Jesu Kristi församlingar och oförskräckt arbeta på hedningarnas omvändelse» (III: 11). Han ämnade själv, berättar Adam, begiva sig till Norden och besöka dess olika länder, Danmark, Sverige och Norge, ja Orknöarna och Island, »jordens yttersta land». Men den danske konungen, med vilken han rådförde sig, sade honom, att de hedniska folken lättare skulle kunna omvändas av män, som talade deras eget språk och hade samma seder, än av främlingar, som icke vore förtrogna med deras levnadssätt (III: 72, jfr III: 70). Adalbert avstod visserligen från sin plan, men fullföljde i stället på annat sätt sin kyrkopolitik, som gick ut på att bringa de nya menigheterna i Norden i ett så nära beroende som möjligt av

¹ III: 58 talas det om »negatiatores, qui ex omni terrarum parte Bremam solitis frequentabant mercibus», men det säges, att efter de olyckor, som inträffade under Adalberts sista tid, har »staden blivit tom på borgare och torget på varor ända till denna dag».

Bremen. Han visade sig sedan »frikostigare än förut mot hedningarnas biskopar och de österländska konungarnas sändebud». »Genom hans storhet kom det obetydliga Bremen i ett anseende som själva Rom, och man färdades dit från alla världens kanter, men i synnerhet från Nordens folk. Där bland kommo sändebud från det avlägsna Island och Grönland, från götarna och från Orknöarna för att bedja, att han måtte sända ordets förkunnare dit. Detta gjorde han också utan dröjsmål. Ty både för Danmark, Sverige och Norge och för öarna i havet invigde han många biskopar» (III: 73, jfr III: 25). Flera nya stift inrättades. Enbart för Sverige vigdes sex biskopar, ehuru tre av dessa »blevo stående utanför vingården sysslolösa», som Adam säger (III: 77). Med biskoparna följde präster och tjänare av lägre rang,¹ av vilka många helt visst voro infödda landets barn, som blivit utbildade och skolade i Bremen. Från skolan i Bremen hade utgått den yngre Odinkar (II: 36); dit sände, läsa vi, biskop Sigafrid sin unge frände Osmund (III: 15). Såsom magister scholarum har Adam bättre än någon annan lärt känna dessa unga nordbor, och säkerligen har han också av dem inhämtat upplysningar om förhållandena i deras hemland.

Adalbert stod i livlig förbindelse även med Nordens konungar (III: 11): Sven Estridsson (III: 12, 18, 21, 33, 72), Emund den gamle (III: 15, 16), Stenkil (IV: 29, III: 15), Harald hårdråde (III: 17). Till Emund den gamle sändes en beskickning, bestående av »bröder vid Bremens kyrka; den förnämste av dem var Adalward d. ä., förr dekan vid vårt kloster men nu vigd till biskop för det svenska folket». Sändebuden blevo emellertid avvisade och återvände med oförrättat ärende till Bremen. Efter någon tid sände svenskarna bud till ärkebiskopen och begärde att få sin biskop tillbaka. Adalward tog nu säte i Skara och förblev där (in Gothia permansit) återstoden av sitt liv. Efter hans död omtalas en ny beskickning från götarna (IV: 23).

Ärkebiskopen i Bremen upprätthöll livliga förbindelser med sina lydbiskopar. Han ämnade samla dem alla till ett högtidligt kyrkomöte i Danmark, men de som hade sin verksamhet på andra sidan havet, dröjde för länge, och mötet blev om intet (III: 74). Men han fordrade helt visst av dem flitiga underrättelser om missionsverkets framgång och hinder, och han kallade dem stun-

¹ III: 15 legati (ad Gamulan regem), fratres Bremensis ecclesiae, III: 16 omnes fratres nostri, qui eas partes (= Sueonia) adierant, schol. 142 quidam stipulatores Adalwardi episcopi.

dom till Bremen för att muntligen avlämna berättelse. »Oftast sågo vi honom», skriver Adam, »omgiven av sju eller fem biskopar, liksom vi hava hört honom säga, att han icke kunde vara utan talrikt sällskap. Men om han lät dem fara, såg man ofta på honom, att han var tryckt på grund av ensamheten. Mindre än tre ville han aldrig ha hos sig» (III: 77).

Ingenstädes på kontinenten hade man därför så stora möjligheter att skaffa sig underrättelser om förhållandena i Norden som uti Bremen. På mångfaldigt sätt röjer sig arten av Adams källor. De ha i mycket stor utsträckning varit missionärsberättelser, förmodligen såväl muntliga som skriftliga. De begränsa sig därför helt naturligt till de vägar, där missionärerna färdats, och de bygder, som de besökt; de tala om det mottagande predikanterna rönt (IV: 21) och om kristendomens utsikter och intressen. Som ovan framhållits, förefaller det otroligt, att icke magister Adam under arbetet på sin bok sammanträffat med den nitiske biskopen i Skåne, Eginö, som även var väl bevandrad i Sverige (III: 53, IV: 9, 30); kort före sin död (1072) företog denne en resa till Rom (IV: 9), och han färdades då givetvis både fram och tillbaka över Bremen. Ärkebiskopen själv, på vars tillskyndan Adam begynte sitt verk, är en av hans sagesmän: »Allt detta, som på hans tid tilldragit sig hos svenskarna, beskrev ärkebiskop Adalbert utförligt och glansfullt, som han brukade (*amplificó sermone, ut solebat*), och han anknöt därtill också en syn av biskop Adalward, i vilken denne blivit uppmanad att icke dröja med att begiva sig åstad för att förkunna evangelium» (III: 16). Från ärkebiskopen härröra följaktligen med stor sannolikhet alla uppgifter hos Adam om Adalward d. ä:s mission (III: 16, IV: 23). Utmärkande för Adalbert synas vissa drag ha varit — de sammanhänga uppenbarligen med den märklige kyrkofurstens karaktär och politik: dels en skrytsam överdrift, vilket Adam själv ej varit blind för, och en salvelsefull vältalighet,¹ dels ett inblandande av under och järtecken, som sticker av mot Adams f. ö. ganska nyktra framställning.² I beskrivningen av svenskarnas sedvänjor (IV: 21) klandrar

¹ T. ex. III: 73, IV: 29.

² Adalwards syn (III: 16), Adalwards underverk i Västergötland (III: 16, IV: 23) och Norge (II: 33, schol. 67), järtecknet vid Uppsala (IV: 28). Märk även den sistnämnda berättelsens anknytning till ärkebiskopen (»*pervenit etiam ad noticiam pontificis*» och början av kap. 29). — Om Adalbert säger Adam (III: 39): »Han säges ha fått till vana att, när han gick till sängs, syssla med fabler, när han vaknade, med drömmar, så ofta han skulle företaga en resa, med varsler» och III: 62 »Han vände bort sina öron från sanningen och vände sig till fabler och drömmar (*a veritate quidem auditum avertens ad fabulas et somnia conversus est*)».

författaren deras allmänna månggifte; beträffande de kyrkliga förhållandena i Danmark och Norge framhålles (IV: 31) prästernas vana att taga betalt för alla kyrkliga förrättningar. Sannolikt peka även dessa uppgifter tillbaka på ärkebiskop Adalbert, ty det var just för att undanröja de nämnda missförhållandena, som han velat sammankalla synoden i Slesvig (III: 74).

Att en biskop sändes till skridfinnarna och en annan bestämdes för öarna i baltiska havet (schol. 94, IV: 24, 20), visar bäst den djärva och expansiva karaktären av Adalberts kyrkopolitik. I dessa båda fall ledde den visserligen ej till åsyftat resultat. Stenphi nådde aldrig längre än till Helsingland; Hiltinus hörde till dem, som av fruktan för förföljelserna stannade hemma (III: 53). Ett annat företag av ännu större räckvidd har helt visst också inspirerats från Bremen. Det åsyftade ingenting mindre än den svenska hedendomens angripande i själva dess centrala härd, Uppsala. Härom berättas i fjärde bokens kap. 28—30:

[28] »I samma landskap timade nyligen (*nuper*)¹ en minnesvärd tilldragelse, som på grund av sakens utomordentliga vikt blev vida känd; den kom även till ärkebiskopens kännedom. En av de präster, som plägade göra tjänst vid avgudarnas dyrkan i Uppsala, blev blind utan att gudarna kunde hjälpa honom. Mannen var klok och insåg, att hans avgudatjänst var skulden till hans olycka och hjälplöshet, i det han genom denna vidskepliga dyrkan torde ha förtörnat de kristnas mycket mäktige Gud. Och se, samma natt visade sig för honom en övermåttan skön jungfru, som frågade, om han ville tro på hennes son; om han förkastade de avgudabilder, som han förut hade dyrkat, skulle han återfå sin syn. Och han, som för en sådan lön ej skulle ha vägrat att underkasta sig något slags prövning, lovade med glädje att göra så. Då sade jungfrun: 'Du skall med visshet veta, att denna plats, där nu så mycket oskyldigt blod utgjutes, skall snart igen (*proxime*) invigas till min ära. Och för att icke någon skymt av tvivel härom må kvarstanna hos dig, så mottag i Kristi, min sons, namn dina ögons ljus'. Han återfick snart sin syn och trodde. Därpå genomvandrade han alla trakter däromkring och övertalade lätt hedningarna till att tro på den, som givit honom, den blinde, hans ögons ljus.

¹ Adam använder ordet *nuper* i mycket växlande mening; se ordregistret i Schmeidlers edition.

[29] På grund av dessa bjudande järtecken och lydig den röst, som säger: 'Upplyften edra ögon och sen, huru fälten redan vitna till skörd!' förordnade vår ärkebiskop genast till dessa trakter Adalward den yngre, som förut tillhört Bremen-kyrkans prästerskap och var en genom lärdom och renhet i seder utmärkt man. Åt denne inrättade han, genom sändebud till den frejdade konung Stenkil, ett biskopssäte i staden Sigtuna, som ligger en dagsresa från Uppsala. — — —

[30] Adalward kom alltså till Sverige, brinnande av iver att förkunna evangelium,¹ och inom kort tid förde han alla, som voro i Sigtuna och trakten däromkring, till den kristna tron. Han avtalade också i hemlighet med Skånes biskop, den fromme Egino, att de tillsammans skulle begiva sig till det hedningarnas gudahus, som heter Uppsala (ut pariter adirent illud templum paganorum, quod Ubsola dicitur), för att se, om de där måhända skulle kunna bringa Kristus någon frukt av sitt arbete. De ville gärna utstå alla slags plågor, för att det hus skulle bli förstört, som var huvudsätet för den hedniska vidskepelsen. Ty om det bleve nedrivet eller ännu hellre bränt, skulle hela folkets omvändelse följa. När den fromme konung Stenkil hörde folket mumla om denna Guds bekännares avsikt, förmådde han dem listigt att avstå från detta företag, i det han föreställde dem, att de genast skulle bli dömda till döden och han själv förjagad från riket, därför att han låtit sådana ogärningsmän komma in i landet. Slutligen skulle också lätteligen alla, som nu blivit troende, falla tillbaka i hedendomen, såsom man nyligen sett det ske i slavernas land. Biskoparna läto övertyga sig av dessa konungens föreställningar och genomvandrade därefter alla götarnas städer, söderslogo avgudabilder och vunno efterhanden många tusen hedningar för kristendomen».

Det är uppenbart, att från Bremen igångsatts ett anslag mot Uppsalatemplet, och att biskoparna Adalward d. y. och Egino utsetts till att utföra verket. För att ge det gudomlig helgd och sporra till ansträngningar har man återopat sig på avgudaprästens syn, vari den heliga jungfrun utlovat, att »denna plats skall snarligen invigas till min ära». Ärkebiskopen själv har gjort sig till talman för detta »bjudande järtecken», om han ej rent av är dess upphovsman, vilket synes sannolikt. Utan tvivel föreställde han sig, att med templets raserande hedendomen för alltid vore undergrävd och folkets omvändelse hastigt skulle följa. Så länge av-

¹ Detta synes ha skett omkring år 1064.

gudahuset fanns kvar, var i varje fall hedendomen ännu den härskande religionen och de kristna måste friköpa sig från deltagande i de stora offentliga offerfesterna — »något som var grymmare än alla straff» (IV: 27). Det är ett på många håll framträdande drag i den kristna missionen under medeltiden, att den på detta sätt sökte plantera korset på de gamla hedniska kultplatserna.¹ Redan Olov skötkonung skall f. ö. enligt Adam (II: 58) »med stor iver ha arbetat på att avgudahuset i Uppsala måtte förstöras».

Givetvis har attentatet mot Uppsalatemplet ej kunnat igångsättas utan vissa förberedelser. Först och främst har man utan tvivel inhämtat grundliga upplysningar om dess läge, omgivningar och utseende samt om tempeltjänsten där. Då magister Adam just vid samma tid synes ha anlänt till Bremen, är det ej att undra på, om han kan lämna gott besked om Sverige och Uppsala, som för tillfället i så hög grad var föremål för det allmänna intresset. Man har ingen anledning misstänka, att hans källor ej varit fullt tillförlitliga eller att deras sakliga uppgifter ej skulle vara riktiga.

Adalwards planer och våldsamma framfart uppväckte mot honom en stark förbittring, och han fördrevs av hedningarna från Sigtuna (III: 76, schol. 136). Han begav sig då till Skara, som var utan biskop, och ämnade på eget initiativ ta stiftets ledning om hand. Detta självsväld förtörnade emellertid hans höge förman, och han återkallades »sicut violator canonum» till Bremen. I Sverige utbröt efter konung Stenkils död en svår förföljelse mot de kristna (III: 53), vilket hindrade honom från att sedan återvända. År 1069 befinner han sig i Bremen, där han såsom »episcopus Sictonensis» undertecknar en av magister Adam skriven urkund. Och han har därstädes slutat sina dagar («apud nos» IV: 30), före 1072, ty ärkebiskop Adalbert, som avled i mars detta år, hade dessförinnan hunnit utse hans efterträdare. Med Adalward har Adam sålunda haft tillfälle att rådföra sig under sitt författarskap. Han har lämnat stoff för det som berättas i schol. 123 och, efter vad där antydes, även för annat.² På ett annat ställe (schol. 142) återopas såsom sagesmän för händelser i Sig-

¹ »Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn» (SNF 14: 1), s. 3. — Påven Gregorius den store uppmanade de missionärer, som han utsände till England, att icke förstöra de hedniska templen, utan inviga dem till kristet bruk (brev till Mellitus, anført av Beda, Hist. Eccl. I: 30; Patrologia, ed. Migne: Beda 6, s. 70). Jfr härmed vad Adam berättar om ärkebiskop Unwan (II: 48).

² »Ipse Adalwardus episcopus recitavit nobis, hæc et alia contestans esse vera».

tuna och Birca »några av biskop Adalwards följeslagare».¹ Det är synnerligen troligt, att åtskilligt uti framställningen om Sverige och Uppsala går tillbaka på utsagor av Adalward och hans följesmän. Vägen från Skåne till Sigtuna säges (IV: 29) gå över Skara, Tälje och Birca. Det är att märka, att Adalward såväl på bortresan som på återfärden tagit just denna väg. Han har nämligen båda gångerna besökt Skara (schol. 136), och det talas om att han under vägen (occasione itineris) uppehållit sig i Birca. Då det (IV: 29) säges, att resan från Skåne till Sigtuna tar en hel månad, fastän man på sju dagar kan komma från Skåne till Skara (IV: 23), kan denna överraskande uppgift om avstånden möjligen förklaras av speciella förhållanden vid Adalwards resa. I schol. 136 berättas nämligen: »Då Adalward den yngre vid den tiden kom till Västergötland (in Gothiam), fann han sin namne sjuk. Och sedan han med bedrövelse ombesörjt hans begravning, skyndade han därifrån vidare till Sigtuna». Det är väl tänkbart, att Adalwards resa på grund av det oväntade uppehållet i Skara tagit en hel månad, och att på så sätt en uppgift hos Adam, som ofta diskuterats, får sin naturliga förklaring.

Avståndet mellan olika orter uppgives av Adam uti antalet dagsresor. En dansk forskare, A. A. Björnbo, har företagit en undersökning av de olika uppgifterna om dagsresor till lands.² Medeltalet för sju olika uppgifter ger åt dagsresan en längd av 51,8 km. Variationerna äro jämförelsevis små: högst 53,3 km., lägst 44,3 km. För avståndet Skåne—Skara (o. 320 km.), som enligt Adam är sju dagsresor, blir dagsresans längd 45,7 km.³ Endast uppgiften om vägen Skåne—Sigtuna (o. 600 km.) till 30 dagar, ger en onormalt kort dagsresa: för sträckan Skara—Sigtuna 12—13 km. mot medeltalets 51,8 km. Naturligtvis var framkomsten genom Tiveden, Närke och norra Södermanland ej besvärligare än genom Smålands obygder, så att detta skulle kunna förklara den betydande skillnaden i resehastighet.⁴ Adalward torde, under förutsättning av den vanliga resehastigheten, haft tillfälle till ett uppehåll i Skara på omkring 14 dagar.⁵

¹ »Relatum est nobis a quibusdam stipulatoribus Adalwardi episcopi».

² Aarböger 1909, s. 120 f.

³ Björnbo antager Helsingborg som utgångspunkt. Har det i stället varit Lund, kommer man mycket nära det beräknade medeltalet.

⁴ Även om resan gått genom Östergötland (över Vättern eller landsvägen s. om Vättern), blir den för var dag tillryggelagda vägsträckan påfallande kort.

⁵ En annan förklaring hos N. Beckman, Vagar och städer i medeltidens Västergötland (2 uppl., 1923), s. 12.

Uti sin grundliga undersökning om »Det evigt grönskande trädet vid Uppsala hednatämpel» (SL 1911) kommer prof. Fr. Löffler till det resultatet, att schol. 138—141 (enligt Lappenbergs beteckning 134—137) »häröra från en man, som själv på ort och ställe sett och hört vad han berättat för mäster Adam, vilken senare sedan återgivit det berättade i scholierna» (aa, s. 666). Speciellt i fråga om schol. 138 finner Löffler »det alldeles uppenbart, att här en skildring föreligger gjord av ett ögonvittne, av en som själv, under det han nalkats templet (adveniens), sett denna guldglänsande kedja lysa emot sig» (s. 630). Löfflers uppfattning, att scholierna böra anses som trovärdiga historiska urkunder», är utan tvivel i huvudsak riktig, och den gäller också i lika hög grad om innehållet i den ursprungliga texten, kap. 26 och 27. Dock måste man räkna med möjligheten av att Adam här liksom annorstädes i sitt verk (t. ex. i fråga om Birca I: 60) kan ha gjort sig skyldig till missuppfattning av de upplysningar, som han fått.

För en enstaka detalj i skildringen av Uppsala anser sig Adam böra nämna vittnet: »Där [= i den heliga lunden] hänga även hundar och hästar tillsammans med människor, och en av de kristna (aliquis christianorum) har berättat för mig, att han sett 72 kroppar upphängda om varandra». Då samma tal på offerdjuren, 72, återkommer i schol. 141, är det åtminstone sannolikt, att innehållet i detta tillägg härrör från samme svenske sagesman.¹ Tydligt är det samma beräkning, som ligger till grund för siffran 72 på båda ställena: »av allt levande, som är mankon, offras nio stycken» och »i nio dagar firas dylika offer; varje dag offra de en människa jämte andra varelser». Båda gångerna har Adam gjort sig skyldig till ett och samma räknefel. Schol. 141 utgör sålunda efter all sannolikhet en av Adam själv efter minnet gjort komplettering av uppgiften i huvudtexten.

I ett annat fall kan man möjligen misstänka, att scholiet avser att vara en rättelse. I kap. 26 säges om templet, att det var »totum ex auro paratum» (överallt smyckat med guld), vilket givetvis innebär en stor överdrift. Senare har Adam fått fullständigare upplysningar om saken eller känt behov att yttrycka sig exaktare, och därför tillfogar han i schol. 139: »catena aurea templum circumdat pendens supra domus fastigia lateque rutilans advenientibus» (en gyllene kedja omgiver templet, hängande ovan

¹ Däremot är jag icke övertygad om att alla uppgifterna i kap. 27 äro lämnade av en och samma person (aliquis christianorum). Jfr S. Lindqvist i Fornvännen 123, s. 88.

husets gavlar och på långt håll glimmande mot dem som nalkas). Han har här tydligen missförstått en muntlig beskrivning, men någon realitet ligger helt visst bakom hans ord. Sune Lindqvist förmodar, att »den gyllene kedjan» avsett en takkam, liknande dem vi känna från tidiga medeltidskyrkor eller möjligen ett ornerat och förgyllt bräde, som haft sin plats omedelbart under takfoten.¹ Denna tolkning finner jag mycket sannolik, så mycket mera som jag själv oberoende av Lindqvist kommit till samma uppfattning av innehållet i schol. 139. Att avgudahuset i Uppsala varit en träbyggnad, antydes, såsom redan Schefferus påpekat,² av uttrycket i IV: 30: illa [domus] diruta vel potius cremata (om detta hus bleve nedrivet eller ännu hellre bränt).

V.

Vid värdesättningen av Adams uppgifter gäller det givetvis också att se till, huruvida hans författarskap behärskas av några allmänna *tendenser*, som kunna ha färgat hans omdömen och f. ö. inverkat på hans framställning av händelser och förhållanden. Så är utan tvivel fallet. Adam är visserligen en efter medeltida förhållanden ovanligt nykter och sanningsälskande författare; det är verklig historia han vill skriva och icke legend. Detta visar sig framför allt i hans frihet från under och järtecken. Likväl är han alltför mycket besjälad av intresse för missionen i Norden och speciellt för Bremen-kyrkans mission för att vara ett i alla avseenden opartiskt vittne. I den historiska skildringen låter han ärkestiftets synpunkter och önskemål komma till synes. Han är benägen att överdriva dess framgångar och betraktar med ovilja dess motståndare.

Albert Hauck har påpekat en liten detalj, som är ganska betecknande.³ I Vita Ansgarii kap. 15 omtalas, att Ansgar under sin verksamhet i Nordtyskland och Danmark omvänt »många» (multos); i Adams framställning (I: 17) har detta förändrats till »en oräknelig mängd» (innumerabilem multitudinem). Om Herigarius, Bircas hövitsman, förtäljer Adam (I: 21), att han »genom mäktiga underverk och trons predikan frälste många tusenden av hedningar. Detta är skrivet i den helige Ansgars levnad». På

¹ S. Lindqvist aa, s. 85 f.

² J. Schefferus, De situ vel vocabulo Upsaliae epistola defensoria (1677).

³ A. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, 2, s. 701 n. 3.

motsvarande ställe uti denna källa (kap. 19) står emellertid endast, att Herigarius »allt mer och mer bragte de otrogna på skam» och att han »offentligen överallt förkunnade Guds makt och trons nåd än med bestraffande, än med övertalande ord, och detta desto kraftigare, ju oftare han genom Guds välgärningar stärktes i tron».¹ Med detta för ögonen må man med en viss försiktighet upptaga sådana uppgifter som exempelvis att Adalward d. y. på kort tid skall ha omvänt alla invånarna i Sigtuna och dess omnejd (IV: 30). Annorstädes omtalas ju också, att han av hedningarna blivit fördriven (III: 76, schol. 136).

Från flera håll har anförts, att Adam såsom den tyska missionens historieskrivare är intagen av en starkt framträdande partiskhet mot den engelska kyrkans konkurrerande verksamhet i Norden. Till en viss grad är detta också riktigt. Den engelska insatsen i Nordens kristnande kommer helt visst icke till sin rätt i Adams framställning. Därtill saknade han nödiga källor, och det låg därjämte utanför hans egentliga uppgift. Att han medvetet förtegit ett och annat, som kunnat tala till engelsmännens förmån, är väl möjligt men knappast bevisat. Överhuvud taget synes mig denna synpunkt ha blivit något överdriven. Att ärkebiskoparna själva i ord och gärning sökt hävda sina anspråk och privilegier i Norden, är visserligen tydligt nog av Adams berättelse (II: 49, 55, III: 17² med schol. 68, III: 77). Möjligt förefaller det också vara, att den historiska traditionen inom Bremen-kyrkan blivit färgad eller rent av förfalskad på grund av fientligheten mot det engelska inflytandet. Men hos Adam personligen synes detta endast i ringa mån vara fallet. I hans egna omdömen framträder icke någon ovilja, långt mindre någon hätskhet, mot de engelska predikanterna. Flerestädes omnämnes deras verksamhet med aktning och erkännande (II: 37, 57, 62, IV: 34). Kraftigast framhålles i schol. 147 (enl. Schmeidler av Adam själv) tyskarnas förtjänster framför engelsmännen: »Vi kunna säga så, att de våra hava arbetat, men engelsmännen ha inträtt i deras arbete». Helt annat är visserligen förhållandet med den starkt förkättrade »landstrykaren» Osmund, som vistades hos konung Emund i Sverige. Men detta berodde tydligen därpå, att denne man, som åtnjutit Bremen-kyrkans välgärningar, betraktades såsom en avfalling (III: 15, 77).

Om O'lv Haraldsson, »rex et martyr», enligt Adam den nor-

¹ Schmeidlers kommentar s. 27 n. 7; jfr även s. 75 n. 3.

² Här återgives nästan ordagrant innehållet i ett påvebrev till konung Harald hårdråde (jfr schol. 69).

ska kyrkans och hela Nordens stora helgon (II: 61, III: 17, IV: 33), säges (II: 57), »att han hade många biskopar och präster från England hos sig, genom vilkas förmaning och upplysning han själv beredde sitt hjärta för Gud och åt vilkas ledning han överlämnade sina undersåtar. Bland dessa voro Sigfrid, Grimkil, Rudolf och Bernhard framstående uti lärdom och dygder. Dessa begåvo sig också på konungens befallning till Svitjod och till götarna och till alla öarna, som äro belägna bortom Norge för att för hedningarna förkunna Guds ord och Jesu Kristi rike. Olav sände även bud med gåvor till vår ärkebiskop, bedjande, att han ville välvilligt mottaga dessa biskopar och sända till Norge några av sina egna för att styrka det vankunniga norska folket i den kristna tron». — Betydligt sämre underrättad är Adam beträffande Olav Tryggvason, liksom överhuvud taget rörande Norges äldre historia. Han meddelar här olika mot varandra stridande uppgifter. Först säges (II: 36), att Olav skall ha blivit döpt (traditur baptizatus fuisse) av tyska missionärer. Omedelbart därpå få vi veta (II: 37), att »andra säga, att redan vid denna tid och tidigare biskopar och präster från England kommit för att förkunna evangelium samt att Olav och andra blivit döpta av dem; den förnämste av dessa var en biskop Johannes och andra, som senare skola omtalas» (jfr IV: 34). I den yngre redaktionen av sitt verk (hdskr. B, C) har Adam inskjutit en tredje upplysning, som han tydligen senare erhållit: »Olav Tryggvason kom, fördriven från Norge, till England och antog där kristendomen, som han var den förste att införa i sitt fädernesland». Även i slutet av Olavs historia röjer sig samma ovisshet, som dock av författaren ingalunda fördöljes utan uttryckligen framhäves: »Några säga, att Olav var en kristen, andra att han var en avfälling; men alla äro eniga därom, att han var en spåman, en teckentydare, som satte all sin lit till fåglavarsel. Därav fick han även ett tillnamn, i det han kallades Olav Craccaben» (II: 60). Uppgiften om Olavs »avfall» grundar sig sannolikt helt och hållet på en slutsats, av Adam eller hans sagesmän, ur hans namn; norrmen omtalas f. ö. flerstädes (t. ex. III: 32) som hemfallna åt trolldom och hednisk vidskepelse. Att han omkommit i kamp mot de kristna konungarna Sven i Danmark och Olov i Sverige ansågs väl också vittna om att han var en av Gud övergiven, alltså en avfälling. I historiskt avseende opålitliga äro sålunda uppgifterna om Olav Tryggvason. Men att Adam skulle avsiktligt ha nedsvärtat honom på

grund av hans förbindelser med den angelsachsiska kyrkan, har man knappast grund att antaga.

Man erhåller i allmänhet det intrycket, att Adam med en erkännansvärd samvetsgrannhet behandlat sina källor. Motsägende uppgifter meddelas, såsom nyss nämnt, utan att författaren tager parti. I II: 35 skiljes uttryckligen mellan Sven Estridssons berättelse och det som är uppgivet av andra (»fertur», »aiunt»). Han har icke velat giva berättelsen om biskop Poppas underverk en falsk auktoritet, som den icke förtjänar. Även en rent negativ upplysning anser han någon gång värd att meddela. Sven Estridsson har förtalt honom, att Erik segersäll, som blivit döpt under sitt välde i Danmark, åter avfallit till hedendomen. Men att han kämpat med kejsar Otto III och blivit besegrad, hade Adam hört av andra; den danske konungen visste ingenting därom (II: 58).¹

I en annan riktning är tendens hos Adam vida mera påtaglig. Hans framställning har en starkt moraliserande prägel. Historien lämnar honom i främsta rummet uppbyggliga vittnesbörd om hur den gudlöse bestraffas, men den ångerfulle, som ödmjukar sig inför Gud, upphöjes och får nåd. Detta har medfört en ofta starkt märkbar schematisering av karaktärerna, därtill också mer än en gång inverkat förvanskande på själva det historiska händelseförloppet. Tydligast framträder detta uti Sven tveskägs historia. Han har upprest sig mot sin fader och vållat hans död, han har avfallit från den kristna tron och blivit en förföljare. »Den gudomliga hämnden nådde dock den mot Gud upproriske konungen» (II: 29). »Han fördrevs från sitt rike och mottog sålunda av en nitälskande Gud en välförtjänt lön för sina gärningar» (II: 30). Först sedan han insett, att »Herren är Gud» och ångrat sina synder, får han återvända till sitt rike (II: 39). Han återställer kristendomen där och påbjuder den även uti Norge, som tillfaller honom genom segern över Olav Tryggvason (II: 41).²

Samma religiösa övertygelse, efter vilken han tillrättalägger berättelsen, framträder flerstädes i Adams historia. Om Olav Tryggvason är nyss talat. Etelreds nederlag mot Knut den store

¹ »Audiui ego ab prudentissimo rege Danorum Hericum post susceptam christianitatem denuo relapsum ad paganismum. Quod vero cum Ottone tertio pugnaverit et victus est, ab aliis comperi; rex tacuit».

² Den religiösa tendensen i skildringen av Sven tveskägg har framhållits av W. Biereye (Beiträge z. Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrh., 1909) och ingående påvisats av L. Weibull (Kritiska undersökningar i Nordens historia omkr. år 1000, 1911, s. 90—101) och av C. Weibull (Sverige och dess nordiska grannmakter, 1921, s. 78—87).

är straff för hans synder (»is parricidium taliter expiavit», II: 52). Sven Estridsson glömmar »den himmelske konungen», trotsar ärkebiskopens förmaningar och tager sig många hustrur och frillor; då uppväckte Herren många fiender mot honom (III: 12). Emund den gamle, frillosonen, var en ljum kristen och bortvisade ärkebiskopens sändebud.¹ »Den gudomliga hämnden nådde emellertid svenskarna». Först omkom Emunds son Anund och krigshären uti »kvinnornas land»; därpå följde torka och missväxt i landet (III: 16). Harald hårdråde straffas för sitt övermod »genom ett hastigt fall» (proxima ruina, III: 17, 52). Men även hans besegrare, Harald Godwinsson, var en ogudaktig man (vir maleficus), och han övervanns därför och dödades av Vilhelm från Normandie, »segraren, som utförde Guds hämnd» (victor in ultionem Dei, III: 52).

Å andra sidan är, som Curt Weibull övertygande visat (aa, s. 80 f.), skildringen av Harald blåtand starkt tendentiös, fastän på annat sätt (i synnerhet II: 27, 28). Den slutsatsen ligger mycket nära, att man i Bremen vid denna tid velat göra denne konung till ett helgon för den nordiska kyrkan. »Han var den förste, som påbjöd kristendomen för Danmarks folk och fyllde hela Norden med predikanter och kyrkor. »Från början av sin regering satte han allt hopp till Gud», och »han befäste sitt välde genom helighet och rättfärdighet». »Han blev oskyldigt sårad och förjagad för Kristi skull», han dog i landsflykt för rättfärdighetens sak och »han skildes hädan i Kristi bekännelse». »Han dog på allhelgonadagen»; »hans kropp fördes till Roskilde och begrovs i Ecclesia sanctæ trinitatis, som han själv grundat». Järtecken och underverk ha skett, både medan han levde och efter hans död vid hans grav. »Han skall, hoppas jag, icke sakna martyrkronan». »Hans minne skall beständigt leva hos oss». — Mera torde väl ej behövas för att motivera en helgonförklaring. En sådan synes också ur kyrklig synpunkt ha varit önskvärd.

»Meo autem arbitrato inutile videtur eorum acta scrutari, qui non crediderunt» (I: 61). Lyckligtvis har Adam ingalunda konsekvent följt denna sin grundsats. Den har faktiskt endast blivit en oratorisk gest, nödvändig kanske för en person i hans ställning, men ingalunda en ledande grundtanke. Kampen mellan heden- dom och kristendom och den tyska kyrkans framgångar uti Norden är visserligen huvudämnet för hans arbete, och han bedömer

¹ Även Snorre säger om Emund, att *hann helt ekki kristni langa hríð* (Heimskringla, 1911, s. 251).

gärna händelserna ur sina teologiska och moraliska synpunkter. Men han saknar icke intresse för de nordiska folkens egna förhållanden och egendomligheter, och han ägnar ett särskilt parti av sitt arbete åt en utförlig beskrivning av »Nordens öar» och dessas invånare, en högst märklig prestation, som från europeisk synpunkt helt enkelt betyder de nordiska ländernas geografiska upptäckt.

VI.

Om avgudahuset i Uppsala och de gudar, som där dyrkades, meddelar Adam följande:

»Nu skola vi berätta något om svenskarnas vantro.

[Kap. 26]. Detta folk har ett mycket ryktbart tempel, som heter Ubsola och är beläget icke långt från staden Sictona. I detta tempel, som överallt är smyckat med guld, dyrkar folket beläten av tre gudar. Tor, den mäktigaste av dem, skall ha sitt säte mitt i salen; till höger och till vänster om honom ha Wodan och Fricco sin plats. Deras kännetecken äro följande: 'Tor har väldet i luften', säger man, 'han råder över åska och blix, vindar och regn, klart väder och gröda. Den andre, Wodan, d. ä. raseri, för krig och ger männen tapperhet mot deras fiender. Den tredje är Fricco; han skänker de dödliga fred och vällust.' De framställa också hans bild med en väldig priap. Wodan åter avbildade de beväpnad, såsom Mars hos oss; men Tor med sin spira synes likna Jupiter. De dyrka även gudar, som fordom varit människor, vilka de skänka odödlighet på grund av stora bedrifter, såsom man läser i Den helige Ansgars levnad, att de gjort med konung Hericus.¹

¹ »Nunc de superstitione Sueonum pauca dicemus.

XXVI. Nobilissimum illa gens templum habet, quod Ubsola dicitur, non longe positum ab Sictona civitate. In hoc templo, quod totum ex auro paratum est, statuas trium deorum veneratur populus, ita ut potentissimus eorum Thor in medio solium habeat triclinio; hinc et inde locum possident Wodan et Fricco. Quorum significationes eiusmodi sunt: 'Thor', inquiunt, 'presidet in aere, qui tonitrus et fulmina, ventos ymbresque, serena et fruges gubernat. Alter Wodan, id est furor, bella gerit hominique ministrat virtutem contra inimicos. Tercius est Fricco, pacem voluptatemque largiens mortalibus'. Cuius etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo. Wodanem vero sculpunt armatum, sicut nostri Martem solent; Thor autem cum sceptro Iovem simulare videtur. Colunt et deos ex hominibus factos, quos pro ingentibus factis immortalitate donant, sicut in Vita sancti Ansgarii legitur Hericum regem fecisse».

[Kap. 27.] ... Om pest eller hungersnöd hotar, offrar man åt avguden Tor, om krig förestår, åt Wodan, om bröllop skall firas, åt Fricco...¹

[Schol. 138.] Nära detta tempel står ett mycket stort träd, som vida utsträcker sina grenar och alltid är grönt, både vinter och sommar. Ingen vet av vad slag det är. Där finns också en källa, vari hedningarna pläga utföra sina offer och levande ned-sänka en människa. Om hon ej återfinnes, skall folkets önskan gå i uppfyllelse.²

[Schol. 139.] En gyllene kedja omgiver templet, hängande ovan husets gavlar³ och på långt håll glimmande mot dem som nalkas, därigenom att själva helgedomen, som ligger på en slätt, har kullar omkring sig, så belägna att de liksom bilda en teater.⁴

VII.

I de katolska medeltidskyrkorna uppställdes i regeln en bild av det helgon, åt vilket kyrkan var invigd, i mitten, bakom hög-altaret. Å ömse sidor därom, vid sidoaltaren och kapell, funnos andra helgonbilder. På motsvarande sätt voro de tre gudabilderna i Uppsala-templet anordnade. Tor stod i mitten. Av detta förhållande kan Adam ha dragit den slutsatsen, att han också i svenskarnas tro innehade platsen som den förnämste, den mäktigaste av alla gudarna. Men förmodligen har han haft även andra skäl för detta påstående.

De allra flesta gudahus (*hof*), som omtalas i den norröna litteraturen, voro helgade åt Tor. Ett sådant fanns på ön *Móstr* i Hordaland; men Torolv, som var hövding och gode där, lät bryta ned det, då han utvandrade till Island. Han tog med sig största delen av timret och mullen under den ställning, på vilken

¹ »XXVII... Si pestis et fames imminet, Thor ydolo lybatur, si bellum, Wodani, si nuptiae celebrandae sunt, Fricconi...»

² »Prope illud templum est arbor maxima late ramos extendens, semper viridis in hieme et aestate; cuius illa generis sit, nemo scit. Ibi etiam est fons, ubi sacrificia paganorum solent exerceri et homo vivus immergi. Qui dum non invenitur, ratum erit votum populi.»

³ Eller såsom S. Lindqvist: »ovan husets branta tak».

⁴ »Catena aurea templum circumdat, pendens supra domus fastigia lateque rutilans advenientibus, eo quod ipsum delubrum in planitie situm montes in circuitu habet positos ad instar theatri.»

Tor hade suttit. Den ena av högsätesstolparna var försedd med en bild av Tor. Vid den nya boplatsen på halvön *Þórsnes* lät Torolv resa templet på nytt och helgade det åt Tor, »sin förtrogne vän». I sagan antydes emellertid, att flera gudabilder funnits där.¹ Torolvs son Hallstein var också en ivrig blotman och byggde på sin gård *Hallsteinsnes* ett *hof*, där han offrade till Tor.² — På samma sätt som Torolv mostrarskegg förfor Torhadd den gamle, som var *hofgoði* på *Mórin* i Sparbu, Trøndelagen: *hann fýstisk til Íslands ok tók áðr ofan hofit ok hafði með sér hofsmoldina ok súlurnar*.³ Att även detta varit ett *Þórshof*, blir sannolikt därav, att goden här liksom på Mostr bar ett namn sammansatt med Tor-; han stod sålunda i ett särskilt nära förhållande till denne gud. Dyrkan av Tor på denna plats synes också ha fortlevat. Blotgillen på Mären omtalas i Håkon den godes saga.⁴ På Olav Tryggvasons tid fanns där ett *hof*, i vilket Tor var mest hedrad av alla gudarna och därför hade sin plats i mitten.⁵ — Om det berömda templet på *Hlaðir* i Trondheim sakna vi direkta uppgifter. Men Håkon jarl synes ha varit en ivrig dyrkare av Tor. Einar Skálaglam prisar honom i Vellekla som den, som låtit »Tors och gudarnas härjade tempelland bliva sanna helgedomar för folket». Tor nämnes sålunda uttryckligen. Och i ett annat stort gudahus, som han ägde tillsammans med Dala-Gudbrand, funnos enligt Njalsagans visserligen i åtskilligt fantastiska berättelse (kap. 87, 88) bilderna av Tor, Torgärd holgabrud och Irpa. Tor satt uti sin kärra, förmodligen emellan de båda gudinnorna.⁶ — Mest känt är, tack vare Snorres mästerliga

¹ Eyrbyggja saga, kap. 3, 4; Landnámabók (1900), s. 31 f.

² Landnámabók, s. 42, Þorskfirð. saga kap. 1, 7. Om Torolv och Hallstein se ovan s. 96.

³ Landnámabók, s. 94.

⁴ Heimskringla 1, s. 193 f.

⁵ ib. s. 385 (Fornm. s. 2, s. 44 f): *Þar sat Þórr ok var mest tignadr af öllum göðum*; Odd Snorrason (ed. P. A. Munch 1853), kap. 41: *Þórr var i miðiu hofinu ok hafði mest yfirlát*; Flateyjarbók 1, s. 320: *En er þeir kómu i hofit, skorti þar eigi skurðgöð. Þórr sat i miðiu; han var mest tignadr. Hann var mikill ok allr búinn gulli ok silfri. Sá var umbúnaðr þórs, at hann sat i kerru; hon var mið glæsilig. Firir henni vóru beittir tréhafrar tveir harðla vel gorvir. Á hvélum lék hvártveggja kerran ok hafrarnir. Hornatog hafranna var slungit af silfri. Allt var þetta smíðat með undarliga myklum hagleik.*

⁶ I Flateyjarbók berättas på ett par ställen (1, s. 144, 407) om ett gudahus, som Håkon jarl låtit uppföra i skogen och där han dyrkade en bild av Torgärd holgabrud.

framställning, Dala-Gudbrands avgudahus i *Hundþorp*, Gudbrandsdalen.¹ Om det beläte, som dyrkades där, säges att *hann var merkðr eptir þór, ok hefir hann hamar í hendi, ok mikill vexti ok holr innan, ok gorr undir honum sem hiallr sé, ok stendr hann þar á ofan, er hann er úti; eigi skortir hann gull ok silfr á sér.*

Även berättelser av mera fritt uppdiktat innehåll förtjäna att beaktas, ty de kunna i enskilda detaljer vara uppbyggda av fullt pålitliga reminiscenser. Detta torde vara fallet med beskrivningen på templet i Hof på *Kjalarnes*, i den sena *Kjalnesinga saga*.² Den är, som F. Jónsson visat,³ till större delen en kompilation av äldre källor, men åtskilliga enskildheter grunda sig förmodligen på lokala traditioner, bevarade från hednatiden. Goden hette Torggrim. I detta tempel var Tor mest dyrkad; »han stod i mitten och andra gudar på ömse sidor». — På Håkon jarls tid levde, berättar den större Olav Tryggvason-sagan,⁴ norrut i Tröndelagen en man, som hette Sven. Han hade ett *hof* på sin gård, och där funnos många gudabilder, av vilka han dyrkade Tor mest. — I ett annat *hof*, som Raud den ramme ägde på *Godøy* (Godöen) i Hålogaland, fanns blott en gudabild, och den föreställde Tor.⁵

Tvenne gånger omtalas tempel på Island, helgade åt Frö. Det ena lät Ingemund bygga på sin gård (*at Hofi*) i Vatnsdal.⁶ Det andra fanns vid *Þverá* i Eyjafjord och var rest av hövdingen Ingjald, Helge den magres son;⁷ sagan synes förutsätta, ehuru ingenting direkt utsäges, att det innehållit en bild av Frö. En gård därinvid kallades *Uppsali*.⁸ Tillnamnet *freysgoði*, som tillägges tre olika personer på Island, vittnar om tillvaron av ännu tre Fröstempel.⁹ Men förutsättningen för ett dylikt tillnamn synes vara, som A. Thümmel förmodar,¹⁰ att en sådan speciell dyrkan

¹ Heimskringla 2, s. 227 f.

² Islendinga sögur 2, s. 402 f.

³ Aarbøger 1898, s. 31 f.

⁴ Fornm. s. 2, s. 153.

⁵ ib. s. 294 f., 302 f.

⁶ Vatnsdöla saga, ed. W. H. Vogt (1921), s. 43 (jfr s. 33).

⁷ Viga-Glúms saga, kap. 5, 9.

⁸ Jfr ovan s. 123.

⁹ Märkligt är, att en av dessa »frösgodar», Torggrim i Sæból, är sonson till den ivrige Tordyrkaren Torolv mostrarskegg. Av sin fader har Torggrim vid vattenösningsen blivit given åt Tor och bestämd till *hofgoði* (Eyrb., kap. 11). — Gudabilder funnos enligt sagan uti det *hof*, som *Hrafnkell freysgoði* bygggt, givetvis främst åt »sin vän Frö».

¹⁰ PBB 35, s. 97.

av Frö varit någonting från regeln avvikande och sålunda mindre vanligt. Det är betecknande, att något *Þórsgoði* aldrig förekommer. — Ett Fröstempel med en bild av guden skall också ha funnits i Tröndelagen och förstörts av Olav Tryggvason.¹

I en handskrift av Landnáma från 1600-talet (den s. k. yngre Melabók) finnes en anteckning, som i varje fall stämmer väl överens med förhållandena på Island och i Norge, för så vitt vi känna dem genom sagornas berättelser: »Tor eller Jupiter var ypperst och mest ansedd, därefter Frö, Odens son, han som först bodde i Uppsala i Svearike.»² Däremot höra vi icke i någon skrift av historiskt värde talas om vare sig Odenstempel eller Odensbilder på Island. Ej heller fanns där någon *óðinsgoði*.³

VIII.

Vid hednatidens slut dyrkades Tor över hela Norden framför de andra gudarna.⁴ Härom vittnar icke minst namnskicket, sådant det framträder exempelvis i Landnáma och på de svenska och danska runstenarna. Den som erhållit namn efter guden, var på ett särskilt sätt ställd under hans beskydd och förpliktad till trohet mot honom. Tors namn förekommer i talrika sammansättningar, som äro i ymnigt bruk över hela Norden, Frös mera sällan och Odens endast i ett par sällsynta fall. »Jupiter kallades Tor hos somliga folk, och honom älska danerna mest av alla», säger den angelsachsiske abboten Ælfric omkring år 1000. Den normanniske historieskrivaren Dudo omtalar likaledes, att nordmännen i Frankrike dyrkade Thur som sin gud.

För vårt lands vidkommande äro de litterära vittnesbörden varken särdeles många eller bevisande.

¹ Flateyjarbók 1, s. 400 f.

² Landnámabók, 1921, s. 145.

³ Utan historiskt värde äro berättelserna i den utförligare Droplaugarsona saga (kap. 26) om templet på Bersestad — där sutto Tor och Frö i högsätet på den ena sidan, Frigg och Fröja på den andra och de övriga gudarna runt omkring —, i Fritjof den djärves saga (kap. 1) om templet i Baldershage — där funnos många gudabilder, men av dem aktades Balder högst — och i Sturlaugs saga starfsama (kap. 17) om ett *hof* i Bjarmaland, helgat åt Tor och Oden, Frigg och Fröja.

⁴ H. Petersen, Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro (1876); W. Golther, Germanische Mythologie (1895), s. 247 f.; W. A. Craigie, The religion of ancient Scandinavia (1906), s. 5 f.; A. Thümmel, Der germanische Tempel (1909), s. 95 f.; K. Krohn, Skandinavisk mytologi (1922), s. 73.

I Jomsvikingasagan (kap. 7) berättas, att det största gudahovet i Götaland, som hette *Godheimr*, var helgat åt Tor och innehöll 100 gudabilder; det plundrades och ödelades av Håkon jarl. Ur historisk synpunkt har denna berättelse säkerligen lika litet värde som uppgiften i Styrbjarnar þátt (kap. 2) om ett Odenstempel vid Uppsala, i vilket Erik segersäll skulle ha offrat före striden på Fyrisvallarna.

Den danske konungasonen Magnus Nilsson företog, berättar Saxo, omkring år 1125 ett härnadståg till Sveriges östra kust.¹ »Bland andra segertecken förde han också med sig hem några osedvanligt tunga hammare, som kallades Tors-hammare, vilka på en av öarna sedan gammal tid varit föremål för dyrkan av folket (inuitati ponderis malleos, quos Ioviales vocabant, apud insularum quendam prisca virorum religione cultos). Ty när man i forntiden ville förklara uppkomsten av åskan genom jämförelse med kända förhållanden, föreställde man sig väldiga hammare av metall, genom vilka bullret i skyn åstadkoms: ett så starkt och skrällande ljud kunde bäst, menade man, liknas vid något slags smidesverktyg. Men Magnus, som var en ivrig kristen och hatade hedendomen, ansåg det som en from gärning att beröva avgudahuset dess helgedom och Tor hans märkestecken (et phanum cultu et Iovem insignibus spoliare). Och ännu i dag kalla svenskarna honom för en tempelskändare (sacrilegum), som rövat även gudarnas utrustning (ac celestium spoliolum raptorem).» Hamrarna ha sålunda tillhört en Torsbild, och denna har varit uppställd i ett tempel.

Vad Saxo här berättar, ger en ytterst intressant belysning åt Adams ord om Tor uti Uppsala: »Thor cum sceptro Iovem simulare videtur.» Hammaren var hans givna attribut. Den omtalas även av Snorre i beskrivningen av belätet, som dyrkades av bönderna i Gudbrandsdalen. Hos en nybyggare på Grönland fanns, säges det i Fóstbrœðra saga, en bänk, på vars rygg var snidad en bild av Tor med sin hammare.²

¹ Saxo, ed. Holder, s. 421.

² Hauksbók, s. 403 f. — Om runstenar med hammartecken se M. Olsen ANF 37, s. 226; S. Lindqvist, Den helige Eskils biskopsdöme, s. 128; om hammare använda som amuletter och smycken se H. Petersen aa, s. 77 f.; Lindqvist aa, s. 114 f., Vägledning genom samlingarna från forntiden (1923), s. 103; Chr. Blinkenberg, Tordenvåbenet i Kultus og Folketro (1909). Med hammartecknet vigdes dryckesoffret åt Tor (Heimskringla 1, s. 192). Enligt Nærø-manuskriptet offrades »lange og store Hammere til Thor Gud» (DS 1905, s. 40, 47).

Adams ord tyda snarast på att Tor varit avbildad i sittande ställning (solium = tron, högsäte). Detta får också stöd av den isländska traditionen. Åtminstone ha Snorre och Eyrbyggja sagas författare föreställt sig gudabilderna i *Mórin* och på *Móstr* på detta sätt. *Sitr þórr i reiðu*, säger Kormak i sin dikt om Sigurd jarl i Lade. Förmodligen återgår detta uttryck på en bild uti templet.¹

Dyrkan av en Torsbild i Sverige omtalas av Adam även i ett annat sammanhang. Vid samma tid, som Olav Haraldsson stupade vid Stiklastad, tilldrog sig följande (II: 62): »En man från England vid namn Wolfred säges, driven av kärlek till Gud, hava begivit sig till Sverige och med stor frimodighet hava förkunnat Guds ord för hedningarna. Då han genom sin predikan hade omvänt många till den kristna tron, började han förbanna en avgudabild vid namn Thor, som stod i hedningarnas församling (in concilio paganorum). Samtidigt ryckte han till sig en yxa och högg bilden i stycken. För denna djärvhet blev han genast genomborrad med tusen sår, men sin själ, som var värdig martyrkansen, sände han till himmelen. Hans stympade kropp skymfade barbarerna på mångfaldigt sätt och nedsänkte den därpå i ett träsk. Det som jag här meddelar, har jag erfarit ur en tillförlitlig källa (haec veraciter comperta memoriae tradidi).» Möjligen avses härmed Sven Estridsson. Denne uppehöll sig just omkring år 1030 i Sverige och har lämnat magister Adam uppgifter om kristendomens ställning i landet under Anund Jakobs tid.

Av Torsbilder känna vi, som redan nämnt, från den norröna litteraturen ett tämligen stort antal.² Odens bild i Uppsala är däremot ensam i sitt slag.³

¹ G. Storm ANF 2, s. 133; G. Neckel, Die Überlieferungen vom Gotte Balder (1920), s. 214. Jfr även Flateyjarbók 1, s. 320 och Njála kap. 87 (ovan s. 171 med n. 5).

² Erik jarl hade en bild av Tor i stäven av sitt skepp (Flat. 1, s. 488 f.; Fornm. s. 2, s. 324 f.). Hallfred vandraskald blev beskydd för att hava *líkneski þórs i þungi sinum af tinn gert* (Fornsögur, 1860, s. 97). Erinras må även om Gosforth- och Altuna-stenarnas framställningar av Tors fiske; en sådan förekom även bland väggbilderna i Olav Hoskuldssons sal (Laxdöla saga).

³ Den av två fåglar åtföljda rytare, som är framställd på Vendelhjälms bronsplatta, anses av flera forskare avse Oden och hans båda korpar (O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, s. 250; T. Arne, Gravfältet vid Vendel, s. 13; H. Jungner i Fornvännen 1919, s. 85), men tolkningen betvivlas av andra (K. Stjerna i Månadsbladet 1903—05, s. 448; H. Schück, Ill. svensk litteraturhistoria,

Anmärkningsvärt är, att Adam anför Tors namn i dess nordiska form, under det att han överflyttar Odens till dess tyska motsvarighet. Måhända har han icke känt till någon tysk åskgud (fs. *Thunaer*). Om identiteten torde han eljest icke kunnat vara i tvivelsmål. Jämförelsen mellan Tor »med sin spira» och den romerske Jupiter kan grunda sig på egna iakttagelser av Adam och behöver ej vara beroende på litterär tradition (dies Jovis = fht. *donarestag*). I fråga om Wodan har han helt enkelt frångått den alltsedan Tacitus gängse interpretatio romana, som han naturligtvis varit bekant med.¹ Oden känner han från Norden såsom en krigs- och segergud. Han skildrar honom beväpnad såsom Mars. Även till det yttre har han sålunda liknat den romerske krigsguden.²

Förmodligen har Odens-bilden i Uppsala varit utrustad med ett spjut. Spjutet är nämligen i den fornordiska litteraturen Odens kännetecken, liksom hammaren är Tors. Han kallas *geirs dróttinn* av Egil (Sonatorrek) och *Gungnis váfaðr* av Brage. Den första striden i världen inledde Oden genom att slunga sitt spjut (Völuspá 24). Med spjut märkte han döende sig själv (Yngl. s., kap. 9). *Gungnir* var spjutets namn; det nådde alltid sitt mål (Snorra Edda). Sigmund möter i sin sista strid en enögd man med ett spjut i sin hand, och mot detta brister hans eget svärd i stycken (Völsunga saga, kap. 11). Ásmund dödades av Oden själv med spjut (Egils saga ok Ásmundar, kap. 17). Åt Starkad lämnade han ett spjut, och med detsamma genomborrade denne konung Vikar under orden: »Nu giver jag dig åt Oden» (Gautreks saga, ed. Ranisch, s. 29 f.). Dag Hognesson blotade till Oden för att hämnas sin fader; Oden lånade honom sitt spjut, och med detta dödade han Helge (Helgakviða hundingsbana II). Erik segersäll fick av Oden ett spjut, som han skulle kasta mot fienderna med orden: »Oden skall hava eder alla» (Styrbjarnar þátt, kap. 2). Före striden i Alptafjord slungade Stentor ett

1, s. 52; E. Linderholm, Nordisk magi, s. 136; K. Krohn, Skandinavisk mytologi, s. 85). Större skäl har man att förmoda, att den ryttare på åttafotad häst, som förekommer på gotländska bildstenar (Ardre, Hablingbo, Tjängvide), föreställer Oden. — I ett egendomligt sammanhang omtalar Saxo en bild av Oden (ed. Holder, s. 25).

¹ Mercurius omtalas I: 7, efter Tacitus, som de hedniska saxarnas förnämste gud. Namnet *wodanesdag* (= dies Mercurii) har Adam åtminstone i norra Tyskland lärt känna. Hos Paulus Diaconus, som han bevisligen studerat, heter det uttryckligen, att »Wodan... ipse est, qui apud Romanos Mercurius dicitur».

² Odens beteckning som Mars, se ovan s. 23 med n. 4.

spjut »efter gammal sed» över motståndarnas skara för att tillförsäkra sig segern (Eyrb. s., kap. 44).

Oden är svenskarnas krigsgud. »Han för krig och giver männen tapperhet mot sina fiender. — — Då krig förestår, offrar man åt Oden.» Även namnet förklarar Adam: »Wodan, id est furor». Helt visst ha vi att göra med en etymologisk tolkning i stil med andra dylika, som förekomma hos Adam. Han har sammanställt gudanamnet *Wodan* med tyskt ordmaterial: fht. *wuot* (gen. *wuoti*), f. 'furor', fht. *-wuot* (fe. *wōd*, isl. *óðr*, got. *wōds*) 'furiosus' och det därav avledda verbet fht. *wuoten* (mht. *wüeten*), fs. *wōdian*, *wōdan* 'furere'. Måhända är det just på grund av dess etymologiska genomskinlighet, som han föredrager den tyska namnformen framför den nordiska. Man äger sålunda ej rätt att använda Adams ord som stöd för en mytologisk tolkning av Odensgestalten som stormdemon (»der wilde Jäger») e. dyl. Det är helt enkelt en lärd förklaring av namnet, som här första gången framställs. Möjligen har Adam härvid tänkt på vikingarnas raseri, den »furor Nordmannicus», som han annorstädes skildrat (II: 31).

IX.

Den tredje av de gudar, som dyrkades i Uppsala, bär namnet *Fricco*. Om honom säges det, att han förlänar »fred och vällust» (pax et voluptas) åt de dödliga. Hans bild framställa de med en väldig priap. Åt honom offrar man, när bröllop skall firas. Beskrivningen är alltför tydlig, för att vi ett ögonblick skola behöva vara i ovisshet om den gudomlighet, som döljer sig under det främmande namnet Fricco. Den animala alstringskraften, vars symbol var gudabildens väldiga priap, representerades i nordisk mytologi av Frö. Även andra uppgifter om denne synas visa, att han verkligen varit en phallisk gud. Sådana beteckningar för Frö som *sviagod* och *blótgod sva* vittna därtill om att en kraftig Frö-dyrkan funnits just uti Uppland. I Ynglingasagan (kap. 10) låter Snorre Frö vara grundläggaren av gudahovet i Uppsala. Han gjorde det till sitt huvudsäte och blev stamfader för svearnas berömda kungaätt.

Som Friccos gåvor till människorna nämnes ej blott »vällust» utan också »fred», vilket ej synes stå i något så omedelbart förhållande till phallosgestalt och bröllopsceremonier. »Fred» är

onekligen ganska påfallande i sammanhanget. Det kan därför ifrågasättas, om ej Adams »pax et voluptas» i själva verket återgiver det välkända uttrycket *ár ok friðr*. Det nordiska *ár* motsvarar visserligen närmast ett latinskt »fertilis», men det synes rimligt, att vid översättningen en viss glidning uti betydelsen kunnat ske till större överensstämmelse med det övriga, som meddelas om Fricco.¹

Orden *ár ok friðr* tillhöra emellertid alldeles speciellt Frökulten.

I Ynglingasagan (kap. 10) berättar Snorre om Frö: »I hans dagar började Frode-freden (*Fróða-friðr*); då var ock god årsväxt (*ár*) i alla länder, och detta tillskrevo svearna Frö. Han blev mera dyrkad än de andra gudarna, eftersom landets inbyggare under hans tid blevo rikare än förr genom fred och äring (*af friðinum ok ári*). — — Då Frö var död, buro de honom lönligen till högen och sade för svearna, att han levde. De gömde honom där i tre år, och all skatten hällde de ned i högen, i en glugg guld, i en annan silvret, i den tredje kopparpennningarna. Då varade den goda årsväxten och freden (*ár ok friðr*). — — Då svearna (*allir Svíar*) fingo veta, att Frö var död, men den goda årsväxten och freden (*ár ok friðr*) alltjämt rädde, trodde de, att så skulle det förbliva, så länge Frö var kvar i Svitjod. Därför ville de icke bränna hans lik. De kallade honom för världens gud (*veralðar goð*) och blotade mest till honom för äring och fred (*til árs ok friðar*) alltjämt sedan.» Ej mindre än fem gånger förekommer i detta korta kapitel uttrycket *ár ok friðr*.

Frös son var Fjolne, som efter honom rädde över svearna och Uppsala öd (kap. 11); han var årsäll och fredsäll (*árséll ok friðséll*). Om hans fader Njord säges det (kap. 9), att »i hans dagar rädde god fred och allt slags gott år (*friðr allgoðr ok allz konar ár*), i så hög grad att svearna trodde, att Njord rädde för årsväxten och för människornas boskapslycka (*fyrir ári ok fyrir fésölu manna*). Han var därför, i likhet med Frö, vänsäll och årsäll (*vinséll ok árséll*).²

¹ *Ár* användes i Jomsvikinga saga (Fornm. s. 11, s. 8) som synonym för *korn ok qmmur gózka*.

² Av de följande Ynglingakonungarna utmärkes en, nämligen Bröt-Anund, av god årsväxt och fred: *um hans daga var friðr goðr i Svípiðd, ok varð hann mik áuðigr at lausaf*. — — *Um hans daga var ár mik i Svípiðd*. — I berättelsen om åsarnas invandring i prologen till Snorres Edda säges, att det rädde god årsväxt och fred (*ár ok friðr*) överallt, där de uppehöll sig.

Även om Frode *den fredgode* berättas i Skjoldungasagan, att han gav god årsväxt: »Fertur etiam fuisse hoc tempore *incredibilis annonæ in Dania proventus*, apibus eam abundasse, agrique perhibetur et pascua sponte floruisse, graminaque injussa viruisse, metalla passim in Dania magna copia effossa esse; quorum artem ipse rex Frodo probe calluerit». Starka skäl tala som bekant för en ursprunglig identitet av Frö och Frode. Såväl Fjolne som Frode äro allittererande tillnamn till Frö, vilka utan tvivel ha den mytiska diktningen att tacka för sin tillkomst.

Om vi nu ha i minnet de lärda islänningarnas euhemeristiska tolkning av de hedniska föreställningarna, ha vi rätt att bakom dessa berättelser se ett religionshistoriskt faktum: Frö skänkte människorna fred och god årsväxt. Om guden Frö säges uti Gylfaginning (kap. 23), att »han råder för regn och solsken och därmed för jordens växtlighet, och honom är gott att åkalla för årsväxt och fred (*á hann er gott at heita til árs ok friðar*); han råder ock för människornas boskapslycka (*fésöla*)». — Njords och Frös minne drack man uti Tröndelagen *til árs ok friðar*.² Bönderna där fordra också av sin konung, att han skall »blota efter de förra konungarnas sed och så uppfylla den forna lagen för årsväxt och fred (*fylla svá hin fornu lög til árs ok friðar*); annars skulle de driva honom från riket». Och de svara Olav Tryggvason, att Frö visade sin makt däruti, att han gav dem *ár ok frið*.³

I lagarna möter flerstädes uttrycket *ár ok friðr*. Det har jämväl övergått i det kristna språkbruket och användes som beteckning för det timliga goda, som man förväntar av Kristus, jungfru Maria och helgonen, i synnerhet S:t Olav. Gulatingslagen börjar så: *Þat er upphaf laga varra, at ver scolom luta austr oc biðia til hins helga Crist árs oc friðar*; härmed bör jämföras

¹ Arngrim Jonssons utdrag, kap. 3 (Aarböger 1894, s. 106); Fornm. s. 11, s. 413 f.

² Heimskringla 1, s. 187.

³ Fagrskinna, ed. F. Jónsson (1902—03), s. 31; Heimskringla 1, s. 191.

⁴ Flateyjarbók 1, s. 402. I berättelsen om Gunnar helmings äventyr i Svitjod (Flateyjarbók 1, s. 337 f.) omtalas de gästabud, som tillreddes för Frö, för att han skulle giva människorna god äring (*árbót*). Ett *heiti* för Frö är också *árguð* (Skaldskaparmál, kap. 7). — Uttrycket (*blóta*) *til árs ok friðar* förekommer även på ett par ställen, där det ej uttryckligen står i samband med Frö-kult: Heimskringla 1, s. 383 (= Flat. 1, s. 318), Flat. 2, s. 27; likaså *til árbótar* Flat. 2, s. 184.

⁵ NGL 1, s. 3.

Gutalagens tämligen likalydande begynnelseord: *Þetta er fyrst vpphaf i lagum orum, þet vir sculum — — troa allir a ann guþ alsvaldanda oc hann hialpar biþia, þet hann vnni os ar oc friþ, sigr oc hailsu.*¹ Den ölbrygd, som det enligt Gulatingslagen ålåg varje bonde att verkställa dels före allhelgonamässan och dels om julnatten, skulle signas *til Krist þacca oc sancta Mariu, til års oc til friðar.*² I Frostatingslagen stadgas, att å dagen före Mariemässan och allhelgonamässan skola alla fasta *til ars oc friðar oc til heillsu allum monnum.*³ En avgift till helge Olav — den kallades även *pløgaskot* — var lovad *til aars oc friðar.*⁴ Ett Olavsgille i Gulatingslagen är stiftat *os til heilsu ok til ars ok friþar*; Gud och helge Olav styrke envar gillesbroder i denna världen *til ars ok friþar ok allrar farsældar.*⁵

Redan uti Glælognskviða heter det om den nyss förut dräpte Olav Haraldsson:

*hann of getr
af goði siolfum
ár ok frið
ollum monnum.*⁶

Ännu uti den strof, varmed Södermannalagen avslutas, ha vi ett spår av den urgamla förbindelsen »år och fred»:

*Nu ær sagt um drap oc sar
oc scaþa þen man kan hændæ.
Guþ han giwi os friþ oc ar
oc lif for utan ændæ.*⁷

¹ SGL 7, s. 7. N. Beckman i Minnesskrift utg. av Filologiska Samfundet i Göteborg 1920, s. 9 f.

² NGL 1, s. 6.

³ ib. 1, s. 141.

⁴ ib. 2, s. 337.

⁵ ib. 5, s. 7, 11.

⁶ Skjaldedigting B: 1, s. 301. Flerestädes har, även i senare tid, S:t Olov anropats för god årsväxt och hans bild (liksom fordom Frö, enl. Flat. 1, s. 337 f.) förts omkring över åkrarna för att främja en rik gröda (J. M. Tiele, Danske Folkesagn 1, s. 162; P. F. Suhm, Historie af Danmark 3, s. 687 f.; O. Janse i Festschrift till O. Montelius 1903). Liknande föreställningar och ceremonier ha varit knutna vid S:t Erik (Fsv. leg. 3, s. 375; K. Stjerna, Erik den helige, 1898), »kornguden i Vånga» (K. Torin i: Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 1: 3, 1877; H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad, s. 229), S:t Mårten i Vörrå (T. E. Karsten i: Finsk Tidskrift 1912, Germanisch-finnische Lehnwortstudien, 1915, s. 33, Svensk bygd i Österbotten 2, 1924, s. 364 f.).

⁷ SGL 4, s. 161.

Allir menn (eller *allir sviar*,¹ fsv. *allir gøtar*, fgotn. *allir lyþir*) är beteckning för tings- och blotmenigheten. Orden *ár ok frið ollum monnum* i den ovan anförda strofen av þórarinn loftunga kunna därför i sin helhet vara hämtade ur det hedniska *formáli*. Jfr Frostatingslagens *til ars oc friðar oc til heillsu allum monnum*.

Det är sålunda sannolikt, att den beskrivning Adam lämnar av Fricco: »*pacem voluptatemque largiens mortalibus*» med sin högtidliga form återger en hednisk ritualformel, vari orden *ár ok friðr*, möjligen också *ollum monnum*, ingått. Det är att märka, att Adam här direkt citerar, vad hedningarna säga om sina gudar (inquiunt).²

I en talrik och livskraftig boskap bestod framför allt bondens rikedom och välstånd (*féséla*). Frö var främjaren av kreaturens trivsel och fruktsamhet; han kallas därför *fégiafi*.³ Åt honom blotades därför hjordarnas bästa och avlingskraftigaste djur: hingstar, tjurar och galtar. *Freyr* förekommer t. o. m. bland *œna heiti*,⁴ liksom *Sýr* 'son' är ett namn på hans kvinnliga motsvarighet, Fröja.

Men av Frös välvilja berodde alstringskraft och kärleksdrift även uti människovärlden. Saxo berättar, hurusom den danske konung Halvdan drager till Uppsala för att söka råd och skaffa sin ofruktsamma hustru avkomma.⁵ I Uppsala dyrkades Frö,⁶ och det förefaller, som om kulten varit av synnerligen obscen natur.⁷

Myten om Frö, sådan vi känna den i poetisk form genom eddadikten Skirnesmål, handlar om hans kärlek till den sköna jättedottern Gärd och hans otåliga längtan efter bruden. Svearna

¹ Heimskringla 1, s. 24¹¹; 2, s. 120¹⁷, 190¹⁷; 3, s. 100^{18, 15}; *allra Svía þing* 1, s. 61¹⁰; 2, s. 134⁶.

² Att en fornsvensk källa kan spåras bakom ett uttryck hos Adam, har givetvis en viss betydelse för den gamla stridsfrågan, huruvida beskrivningen av offerträdet i Uppsala (schol. 138) är påverkad av nordiska myter om världsträdet.

³ Snorres Edda (1900), s. 82. Även Njord kallas *fégiafa guð* (ib.) och säges vara *féséll* (ib. s. 28). Han råder för *fésélu manna* (Heimskringla 1, s. 22).

⁴ *Vaningi* och *þróv* äro *galta heiti*. *Vaningi* kallas Frö i Skirnesmål (str. 37). *Þróv* har sannolikt, som Jungner menar (Fornvännen 1919, s. 82 f.), från början varit ett namn på Frö.

⁵ Ed. Holder, s. 246.

⁶ ib. s. 30, 74.

⁷ ib. s. 185, 301.

gävo åt Frö en prästinna, som skulle åtfölja honom på hans färd genom bygden, och de prisade högeligen sin gud, då man fann, att »Frös hustru» blivit havande.¹ Såväl den isländska mytologien hos Snorre som de svenska ortnamnen vittna om att förbindelsen med en fruktbarhetsgudinna varit något ursprungligt och väsentligt för Frö. Fröja, hans syster och maka enligt Snorre, väcker kärlek, skänker avkomma och befriar ur barnsnöd.

Som ovan nämnt (s. 178) uppgiver Snorre, att svenskarna kallade Frö *veraldur goð*. Denna beteckning synes ligga till grund för det lapska gudanamnet *Waralden olmai*, »världens man». Olrik har tydligt visat, att Waralden olmai är identisk med Frö.² »Derfore tilbeder de hannem», säges det uti Nærö-manuskriptet, »at hand skal give god Vext paa Korn i Landet, paa det derved maae blive got Kiøb for dennem paa Korn, paa Öll, Brendeviin og alt hvad som kommer af Korn — — —; ligesaa ogsaa paa kalder de ham, at hand skal frugtbar-gjøre Havet at de maae faae mange Fisk (det gjør besynderlig Siøe-Finnerne), at hand skal frugtbar gjöre deris Reinsdiur, at de maae bære mange Kalver, at hand skal frugtbar gjöre Mossen paa Fieldene, som deris Reinsdiur æder, paa det de maae faae vel mange Reins-Oste, Reins-Smør etc., med et Ord: alt hvad som enten kand voxe eller aufles det paakalder de Waralden Olmay eller Saturnum om.» Även mag. Solander känner till, att Ver Allden-Ollma skall »gifwa lycka til Rehmar. Andra åter hafwa hållit före, at denne varit som hulptit til barnens afelse i moderlifwet, och han nedsändt en anda i qwinones lif, hwilken anda Saredni skulle låta wäxa kiött uppå, och således skulle Ver allden-Ollma tillika med Saredni hielpa til et foster uti moderlifwet.»³ Om ett offer till denne gud berättar Olov Graan i sin relation.⁴ Alla benen av en rentjur, »det minsta medh det största», bestänktes med blodet av samma djur och nedgrävdes i jorden tillsammans med alla de slaktade renarnas horn. Därefter upprestes ett träbeläte av björk mitt ibland benen; det bestänktes också med blod och på bröstet fastbands membrum genitale. Bilden kallades, enligt en anteckning i Graans manuskript av obekant hand, »Weraldin Ollma eller Wårdenes Man». Offret av »genitale Membrum widh Belätet bundet» avsåg, »att Jorden

¹ Flateyjarbók I, s. 338 f.

² DS 1905, s. 50 f.

³ E. Reuterskiöld, Källskrifter till lapparnas mytologi (1910), s. 25.

⁴ SL 17:2, s. 66.

och skulle gifwa tillijka medh födan deras Brunrenar, som lefwa, en kraftig Coitum» och därigenom »Reenmachten måtte till ett stort Taal förökas.»

Det lapska träbelätet är helt säkert en efterbildning av nordiska Frö-bilder. Man erinras närmast om den starkt phalliska figuren av ekträ, som anträffades invid ett stenröse på en gammal offerplats, i Broddenbjergs mosse, Asmilds socken på Jylland. Den var översmetad med något hartsartat ämne, utan tvivel rester av forna offerceremonier. Gudabilder av trä ha säkerligen funnits uppställda i de *hof*, som funnits mot hednatidens slut, och å allmänna offerplatser; de ha vid offerhögtidligheterna bestänkts med blod eller bestrukits med fett och andra ämnen. Adam omtalar bilder av Thor och Fricco, som av de kristna missionärerna huggits i stycken (»simulacrum in frusta concidit»). En annan art av gudabilder tillhör den lilla bronsfiguren, som år 1904 fanns i ett stenröse vid gården Rällinge i Lunda socken, Södermanland.¹ Den är blott några cm. hög och har tydligen varit avsedd för privat bruk. Ägaren har bekvämt kunnat föra en sådan liten husgud med sig i en pung. Figuren, som iqtar sittande ställning, är utrustad »cum ingenti priapo». Man kan sålunda ej misstaga sig om dess betydelse; den är tydligen *markadr eptir Frey*. Av stort intresse är, att den blivit funnen i närheten av en plats, som, efter vad jag av andra skäl förmodat, en gång varit en Frös helgedom.²

Rent sakligt sett är sålunda identiteten av Frö och den gud i Uppsalatemplet, som befordrade fred och njutning och äktenskaplig lycka och vars yttre kännetecken var en väldig priap, fullständigt klar. Men tolkningen av själva namnet, Fricco, har vållat åtskilliga svårigheter.

X.

Fricco omtalas av Adam även uti ett annat sammanhang, nämligen när han i IV:9 redogör för den skånske biskopen Eginos nit för kristendomens utbredande i Västergötland: »Denne högsinnade man säges också på den tid, då en stor förföljelse mot

¹ Fornvännen 1910, s. 288; B. Salin, Några ord om en Fröbild (i: Opuscula archæologica, 1913, s. 405 f.).

² Minnen av forntida gudsdyrkan i Mellan-Sveriges ortnamn (SNF 14:1), s. 10 noten. — En liknande gudabild, funnen på Island, finnes avbildad i Iduna 8 (1820).

kristendomen utbröt i Sverige (in Suedia), ofta hava besökt församlingen i Skara och de övriga troende, som saknade en herde. Han tröstade dem, som trodde på Kristus, och förkunnade ständaktigt Guds ord för de otrogna. Där högg han även i stycken Friccos vittfrejdade bildstod (opinatissimum Fricconis simulacrum).» Den förföljelse, som åsyftas, skall ha ägt rum någon tid efter konung Stenkils död (III: 53). »De biskopar, som ärkebiskopen förordnat för Sverige, stannade hemma av fruktan för förföljelser. Endast biskopen i Skåne tog sig an götarnas församlingar.» I allmänhet har man tagit för givet, att denna Fricco-bild stått just uti Skara eller vid den därinvid belägna gamla kultplatsen Götala.¹ Men Jungner har med all rätt påpekat, att därom ingenting är ut sagt hos Adam. Hans ord åsyfta tydligen Skara missionsstift.²

Ihre, som först hävdade, att Fricco är den nordiske Frö, synes mena, att namnformen beror på sammanblandning med gudinnan Frigg.³ Denna uppfattning delas av Grimm⁴ och av M. F. Lundgren.⁵ I synnerhet har W. Golther bestämt uttalat, att Adams Fricco beror på namnförväxling med Frigg.⁶ Golther påpekar förekomsten av ett tyskt personnamn Fricco⁷; detta har Adam kombinerat med Frigg efter mönstret av det av honom kända gudaparet Fröja och Frö. »Fricco muss als eine Erfindung Adams betrachtet werden und darf nun und nimmermehr zum Ausgang sprachlicher und mythologischer Unmöglichkeiten dienen».

Det kan emellertid sättas i fråga, huruvida man ej genom en sådan tolkning förutsätter alltför mycket mytologiskt vetande hos Adam. Han skulle, utom Frö och Frigg, även ha känt till gudinnan Fröja, och han skulle ha uppfattat såväl samhörigheten mellan Frö och Fröja som väsensidentiteten mellan Fröja och Frigg. Därtill har man ej påvisat någon rimlig anledning till den besynnerliga konstruktion, som man vill tillskriva Adam. Senare mytologer ha därför i allmänhet icke anslutit sig till Golther, utan sökt en realitet bakom namnet Fricco.

Sophus Bugge menar sålunda,⁸ att namnformen Fricco icke

¹ N. Beckman, Vägar och städer, s. 65; förf. i Meddel. fr. Östergötlands fornminnesförening 1922, s. 37.

² H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 225.

³ Glossarium Suio-Gothicum I, s. 599 f.

⁴ Deutsche Mythologie, I, s. 176.

⁵ Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige, s. 63.

⁶ Germanische Mythologie, s. 233 n., 430 n.

⁷ Förstemann, Personennamen, sp. 522.

⁸ Fricco, Frigg und Priapos (1904).

beror på missförstånd; en nordisk gudinna för fruktsamhet och kärlek bär nämligen ett besläktat namn, Frigg. Fricco är såväl språkligt som reellt den manliga motsvarigheten till Frigg. I någon nordisk dialekt har därför Frö säkerligen burit namnet **Friggi*, vilket av Adam latiniserats till Fricco. Det nordiska gudaparet **Friggi* och *Frigg* hänger återigen nära tillsammans med den ursprungligen mysiske guden *Priapos*.¹

Hugo Jungner har nyligen med stor lärdom och energi sökt bevisa, att ett samband mellan fornordisk gudstro, speciellt i Västergötland, och den senantika Priapos-kulten verkligen existerat.² Vid sidan av de yngre noa-namnen *Frö* och *Fröja* ha, menar Jungner, på sina håll de ursprungliga namnen på äringsgudarna **Friggi* och *Frigg* länge levat kvar. Av Frigg ha vi nu i Västergötland ett märkligt minne i ortnamnet *Friggeråker*. Det kunde därför finnas skäl att antaga, att denna bygd även varit **Friggi*-kultens hemland. Adams berättelse från 1060-talet vittnar om att *Fricco* varit västgötarnas ivrigast dyrkade gud. Namnformen *Fricco* återger snarast, enligt Jungner, ett fornsvenskt **Frikki*; detta uppfattar han som en hyperkoristisk ombildning med ett särskilt på västgermanskt område vanligt k-suffix (jfr *Fröco* 'den lille Frö', som i berättelsen hos Saxo motsvarar den isländska mytens Skirne). **Frikki* kan ha varit namn på »en gammal, vida känd träbild av guden, opinatissimum Fricconis simulacrum. Ett sådant namn anger ett innerligare förtroendeförhållande från kultmenighetens sida.»

Det må till en början erinras därom, att -cc- hos Adam kan beteckna lika väl gg som k (ovan s. 142); Olav Tryggvasons namn skrives *Olaph Trucconis (Trucci) filius*. Skrivningen med -cc- innebär därför icke någon svårighet, som skulle kräva en särskild lösning.

Men även en manlig gud **Friggi* är högst problematisk. Om ett sådant gudanamn verkligen tör, anses styrkt genom Adams Fricco, behöver det icke vara gammalt. Det skulle då snarast vara en mera tillfällig, lokal benämning på maken till gudinnan

¹ Att Frö dyrkats i Uppsala under namnet Fricco anse även E. H. Meyer (Mythologie d. Germanen, s. 362), E. Mogk (Reallexikon 2, s. 91; Mythologie, 1921, s. 26, 138), G. Schütte (Hjemligt Hedenskab, s. 140, 172), R. Much (Der germanische Himmels-gott, s. 258: »Fricco, d. i. anord. **Friðki*, **Frikki*, Koseform zu einem Namen wie *Friðfróði*, *Friðleifr*»), P. Hermann (Nordische Mythologie, s. 194).

² Gudinnan Frigg och Als härad (1922), särskilt s. 133 f., 203 f.

Frigg. Till det urgamla namnet *Frigg* skulle man ha skapat en pendang **Friggi*. Ut i den fruktbarhetskult, varav vi ha minnen i de sakrala ortnamnen på *-åker*, har den manliga parten spelat en viktig roll, och det är väl därför ej orimligt, att någonstades i Västergötland — kanske just i Friggeråker — funnits en »vittfrejdad bild» av honom, som förstördes av biskop Egin. Man får då vidare tänka sig, att Adam på grund av reella överensstämmelser identifierade den västgötska **Friggi-Frigg*-kulten och *Frö-Fröja*-dyrkan i det mera fjärran belägna Uppsala och att detta är anledningen till att han i sin senare skildring av Uppsala-templet använde det en gång formade namnet *Fricco* för *Frö*.¹

Mer än en sådan tillfällig och rent lokal existens vågar man knappast tillskriva guden **Friggi*. Och frågan blir ändå till slut, om man ej helst bör lämna en så osäker storhet helt och hållet ur räkningen.

Det förefaller nämligen synnerligen betänkligt ur mytologisk synpunkt att antaga en gud **Friggi*, identisk med *Frö*. *Frigg* är som bekant Odens gemål i den nordiska mytologien. Hon har däremot ingen förbindelse med *Frö* och vanerna. På samma sätt förhåller det sig med *Friggs* motsvarighet *Fria* hos sydgermanerna: hon är *Wodans* hustru. Härmed överensstämmer slutligen även ortnamnens vittnesbörd: vi ha aldrig någon förbindelse av *Frö* eller *Ull* med *Frigg*.²

Jag tror därför icke, att *Frö* kan ha dyrkats under namnet **Friggi*. Men det måste helt visst finnas en annan förklaring än de som hittills försökts till att Adam ej nämner honom vid hans rätta namn, vilket han givetvis måste ha känt till.

En sådan förklaring kan också med ganska stor bestämdhet påvisas. Ett fsv. *Frö* måste Adam i sin latinska text ha återgivit *Fro* (jfr *Gronland*, *Gothi* o. dyl.). Detta sammanföll emellertid med ett tyskt ord *frô* 'herre' (fht. *frô mîn*, fs. *frôho*, *frao*, *frô*), som även förekom i det religiösa språket (jfr nht. *Frohnleichnam*).³ Det kunde därför icke av en kristen författare brukas som beteckning för en hednisk avgud, allra minst för en som både i fråga om sitt utseende och sin kult var högst skamlig och avskyvärd. Namnet måste på lämpligt sätt ändras, för att ej det inhemska ordet skulle bli vanhelgat.

¹ Förf. i NoB 10 (1922), s. 116.

² Förf. i SNF 14: 1 (1923), s. 23 f.

³ ZfdW 4, s. 95 f.; 7, s. 179.

Det är måhända av vikt, att namnet *Fricco* först användes vid redogörelsen för biskop Eginos bedrifter i Västergötland. Möjligen har Adam här på grund av felaktiga eller ofullständiga upplysningar tagit miste på gud och gudinna. Den egendomliga namnform han använder för Skara tyder på latinska, skriftliga källor (ovan s. 145 f.). Ur en skriftlig rapport av biskop Egin i latinskt språk torde Adam sålunda ha hämtat sitt vetande om gudabilden i Västergötland.¹ »Opinatissimum Fricconis simulacrum» kan då helt enkelt ha varit en bild av västgötarnas gudinna *Frigg*, i Skara (Götala) eller i Friggeråker.

En kombination av *Fric*, *Fricc* (= *Frigg* i IV: 9) och *Fro* (= *Frö* i IV: 26) kunde, under intrycket av den partiella likheten och behovet att eliminera den sistnämnda formen, lätt nog ge upphov till ett *Fricco*.² Detta sammanföll emellertid med ett forn-tyskt namn. Det är ej osannolikt, att detta inverkat på Adams form, allra helst om man får antaga, att han uppfattat betydelsen som 'den fräcke' (fht. *freh*). Spekulationer över namnens betydelse äro i Adams smak, och han har, som redan nämnt, tolkat gudanamnet *Wodan* som 'raseriet'.

XI.

Det 27. kapitlet av fjärde boken innehåller en redogörelse för de hedniska svearnas gudadyrkan och offerbruk:

»[Kap. 27.] Åt alla dessa sina gudar hava de tilldelat präster, som frambära folkets offer. Om pest eller hungersnöd hotar, offrar man åt avguden *Tor*, om krig förestår, åt *Wodan*, om bröllop skall firas, åt *Fricco*. Också plägar vart nionde år en för alla de svenska landskapen gemensam fest firas i *Ubsola*. Från denna s. k. fest medgives icke befrielse under några förhållanden. Konungar och folk, alla och envar sända sina gåvor till *Ubsola*, och — vad som är grymmare än alla straff — de som redan antagit kristendomen måste friköpa sig från dessa ceremonier. Offret tillgår emellertid sålunda: av allt levande, som är mankön, offras Schol. 140.

¹ Ett *simulacrum Frigge* (= *Friggae*, gen.) kan ha uppfattats som 'bild av en *Frigge*', vilket namn sedan av Adam »latiniserats» till *Fricco*, *-onis*.

² Tankbart vore rent av, ehuru jag betraktar det som mindre sannolikt, att ett **Fro* i IV: 26, 27 av Adam själv eller en renskrivare blivit uppfattat som förkortning av det ett par sidor förut förekommande namnet *Fricco* och rättat till överensstämmelse därmed.

nio stycken, och med deras blod brukar man blidka gudarna. Men kropparna upphängas i en lund, som finnes i närheten av templet. Denna lund är nämligen så helig för hedningarna, att varje särskilt träd i den tros vara heligt genom offrens död och förruttnelse. Där hänga också hundar och hästar tillsammans med människor, och en kristen har berättat mig, att han sett 72 sådana kroppar hängande om varandra. För övrigt äro de sänger, som pläga sjungas, då ett sådant offer förrättas, av flera slag men opassande, varför det är bäst att förtiga dem.¹

[Schol. 140.] Det berättas, att då nyligen svenskarnas mycket gudfruktige konung Anund icke ville utföra det stadgade offret för folket till avgudarna, blev han fördriven från riket; men glad gick han bort ifrån tinget, emedan han befunnits värdig att lida smälek för Jesu namns skull.¹

[Schol. 141.] I nio dagar firas gästabud och dylika offer. Varje dag offra de en människa jämte andra varelser, så att det på nio dagar blir 72 djur, som man offerar. Detta offer sker omkring vårdagjämningen.²

[Schol. 138.] Där finnes också en källa, vari hedningarna pläga utföra sina offer och levande nedsänka en människa. Om hon ej återfinnes, skall folkets önskan gå i uppfyllelse.³

¹ »XXVII. Omnibus itaque diis suis attributos habent sacerdotes, qui sacrificia populi offerant. Si pestis et fames imminet, Thor ydolo lybatur, si bellum, Wodani, si nuptiae celebrandae sunt, Fricconi. Solet quoque post novem annos communis omnium Sueoniae provinciarum sollempnitas in Ubsola celebrari. Ad quam videlicet sollempnitatem nulli prestatur immunitas. Reges et populi, omnes et singuli sua dona transmittunt ad Ubsolam, et, quod omni pena crudelius est, illi, qui iam induerunt christianitatem, ab illis se redimunt ceremoniis. Sacrificium itaque tale est: ex omni animante, quod masculinum est, novem capita offeruntur, quorum sanguine deos placari mos est. Corpora autem suspenduntur in lucum, qui proximus est templo. Is enim lucus tam sacer est gentilibus, ut singulae arbores eius ex morte vel tabo immolatorum divinae credantur. Ibi etiam canes et equi pendent cum hominibus, quorum corpora mixtim suspensa narravit mihi aliquis christianorum LXXII vidisse. Ceterum neniae, quae in eiusmodi ritu libationis fieri solent, multiplices et inhonestae, ideoque melius reticendae.»

² »Nuper autem cum rex Sueonum christianissimus Anunder sacrificium gentis statutum nollet demonibus offerre, depulsus a regno dicitur a conspectu concilii gaudens abisse, quoniam dignus habebatur pro nomine Iesu contumeliam pati.»

³ »Novem diebus commessiones et eiusmodi sacrificia celebrantur. Unaquaque die offerunt hominem unum cum ceteris animalibus, ita ut per IX dies LXXII fiant animalia, quae offeruntur. Hoc sacrificium fit circa aequinoctium vernale.»

⁴ Se ovan s. 170.

XII.

Tidpunkten för Distingsmarknaden i Uppsala har, såsom Natanael Beckman visat,¹ så långt tillbaka som vi genom noggranna underrättelser kunna fixera densamma, varit bestämd till ett visst månskifte, nämligen den fullmåne, som inföll tidigast den 21 jan., senast den 20 febr. »Thet tungel, som tändes efter Trettondags midnat, är Distingstunglet.» Beckman framhåller, att denna regel efter månfaserna med säkerhet representerar en urgammal, obruten tradition. Distingen har redan långt tillbaka i hednisk tid varit av betydelse för varuutbytet med avlägsna bygder i norr, och månen var då en förträfflig tidmätare, när det gällde för exempelvis en norrlandsbonde att företaga den långa resan till Uppsala.

Snorres påstående, att den stora Uppsala-marknaden på hans tid var förlagd till kyndelsmässan (den 2 febr.), alltså till ett fast datum i kalendern, måste bero på ett misstag. Anledningen är sannolikt den, att år 1219, det år då Snorre besökte Sverige, fullmåne inföll just vid kyndelsmässan. Snorre torde sålunda ha generaliserat, »vilket var så mycket mindre underligt, som man på Island icke kände några av månkalendariet bestämda fester.»

Berättelsen hos Snorre lyder i sin helhet på följande sätt: »I Svitjod var det gammal landssed, så länge hedendomen rådde där, att ett huvudblot skulle äga rum i Uppsala i månaden *gói*. Man skulle då offra för fred och seger åt sin konung, och dit skulle man komma från hela Sveaväldet. Där skulle också alla svears ting hållas. Där var då också marknad och köpstämman, som varade en vecka. Sedan kristendomen hade kommit till Svitjod, bibehölls likväl lagting och marknad där. Men nu, efter det att kristendomen har fullständigt segrat i Svitjod och konungarna ha upphört att ha sitt säte i Uppsala, har marknaden blivit flyttad och hålles nu vid kyndelsmässan. Så har det sedan alltså förblivit, men den varar nu icke mer än tre dagar.»²

Man har knappast skäl att betvivla Snorres uppgift, att marknaden blivit flyttad och att den ursprungligen firats i månaden *gói*. *Gói* var den andra månmånaden efter julmånaden. Den första kallades *þorri*. Ändringen säges ha skett »efter det att kristendomen fullständigt segrat i Svitjod» — sålunda tydligtvis på grund

¹ N. Beckman, Distingen (i: Studier tillägnade Esaias Tegnér, 1918, s. 200 f.).

² Heimskringla 2, s. 134.

av kyrkliga krav. Orsaken kan knappast ha varit annan än den, att man velat undvika kollision med den katolska fyrtiodagarsfastan före påsk. Dryckeslaget och gillesmåltiden hade stått i centrum av den gamla kulten och levde säkert kvar, till gagnet om också ej till namnet. En så bullersam folksammankomst stod alltför uppenbart i strid med den av kyrkan påbjudna stilla tiden, då till och med rättegång och eds avläggande skulle vara bannlysta. På själva den ort, som var säte för rikets främste biskop, var en anpassning efter den kyrkliga festcykeln givetvis alldeles nödvändig. Distingen försköts för detta ändamål ett månvarv tillbaka i tiden. Däremot bibehölls orubbat dess samband med en fullmåne. I historisk tid har den därför, såsom Beckman visat, varit förlagd till fullmånen i månaden *torre*.

Den hedniska julen låg som bekant på annan tid än den kristna. Den firades vid midvintern, d. v. s. vid mitten av januari.¹ Under hednisk tid var sålunda *þorri* den måne, som visade sig närmast efter midvintern, och *gói* månen därefter.²

Enligt den isländska kalendern, som ju byggde på ett veckoår och tog sin början vid vinternätterna (11—18 okt.), inföll midvinternatt en av dagarna 9—16 jan. Härifrån och till trettondagen, som utgjorde utgångspunkten för de gamla »bonderegler» för distingen, är en förskjutning bakåt på 3—10 dagar. Fullmånen i *gói* skulle sålunda efter denna beräkning under förkristlig tid kunnat infalla på dag, som i den julianska kalendern motsvarade någon av dagarna mellan den 23 febr. och 31 mars.³

Detta stämmer nu synnerligen väl med Adams uppgift i schol. 141 om det stora blotet i Uppsala, att det sker »omkring vårdagjämningen». Vårdagjämningen inföll vid denna tid icke såsom nu den 21 mars, utan tidigare, den 15 mars enligt den juli-

¹ Enligt Snorre (Heimskringla 1, s. 185) var det Håkon den gode, som i Norge införde den bestämmelsen, att man skulle börja julfirandet på samma tid som de kristna... Förut hade man börjat firandet av julen höknatten, d. v. s. midvinternatten (*hökunótt, þat var miðsvetrarnótt*) och firat den i tre dygn. Huruvida midvintersblotet också varit fäst vid en bestämd månfas i julmånaden (jfr got. *jiuleis*, fe. *giuli*, fvn. *júlir*), veta vi icke.

² Den betydelse av månånader, som *torre* och *gjö* ha i norskan (Aasen), är säkerligen ursprunglig.

³ Denna beräkning utgår ifrån att man här i Sverige på 1000-talet känt till ett veckoår, liknande det som var i bruk på Island redan under 900-talet (enligt Are). Detta kan ju strängt taget icke bevisas. Men även om så icke varit fallet, har man utan tvivel tidigt haft möjlighet att fastställa vissa viktiga tidpunkter under året, såsom vinternätterna och midvintern, varifrån man sedan med månens hjälp kunde räkna vidare till disablotet.

anska kalendern. En noggrannare bestämning kan man knappast vänta av en kristen författare, som förmodligen ej kände till hedningarnas tideräkning och festens beroende av månens ställning.

Då det givetvis måste vara fråga om samma fest hos Adam och hos Snorre, bekräfta deras uppgifter varandra. Det har utan tvivel skett en flyttning av tidpunkten, såsom Snorre uppger, sannolikt ej särdeles långt före hans egen tid.

Det stora Uppsala-blotet sammanföll sålunda icke med någon av de tre offerfester, som enligt Snorre under hednisk tid firades i Norden: »Man skulle offra vid vinterns inträde för årsväxten (*til års*) och vid midvintern för god gröda (*til gróðrar*); ett tredje blot skulle anställas vid sommarens början, det var offer för seger (*sigrblót*).»¹ Det är också vad man har att vänta. Dessa tre allmänna offerfester firades i varje bygd, åtminstone i varje storgård, där hövdingen samlade sin ätt, sina vänner och sina män omkring sig i gillesalen. Julen var ju för övrigt den tid på året, då de avlidna kommo på besök till de gamla tomterna och krävde sin särskilda omtanke. Då övergav man ej gärna hemmet för att närvara vid sveakonungens blot i Uppsala. Men två månader efter midvintersfesten var man beredd att resa till den stora, för hela Sveaväldet gemensamma offerfesten vid landets främsta helgedom.

Vid sidan av det stora nationella folkblotet i Uppsala ha givetvis de gamla lokala bygdebloten ägt bestånd, och varje ätt har offrat åt sina diser. För att få bilden fullständig bör man därför komplettera Adams berättelse med Gutasagans utan tvivel tillförlitliga skildring av den hedniska tiden på Gotland: »Före den tiden och länge därefter trodde människorna på hult och på högar, vi och stavgårdar och på hedna gudar. De offrade sina söner och döttrar och boskap jämte mat och öl. De gjorde så efter sin vantro. Hela landet hade ett gemensamt högsta blot med människor. Annars offrade var treding för sig. Och mindre lag höllo mindre blot med boskap, mat och öl. De kallas för gillesbröder, ty de höllo alla gille tillsammans.»²

¹ Heimskringla 1, s. 20 (jfr 2, s. 219—223, 242).

² *Firi þan tíma oc lengi eftir sípan troðu menn á hult oc á hauga, við oc stafgarða oc á haipin guð. Blotaðu þeir synnum oc dydrum sinum oc fileði mið mati oc mundgati. Þet gierðu þeir eftir wantro sinni. Land alt hafði sir hoystu blotan mið fulki; ellar hafði huer þripiungr sir. En smeri þing hafðu mindri blotan með fileði, mati oc mundgati, sum haita súpnautar, þi et þeir súpu allir saman* (Gutalag och Gutasaga, ed. H. Pipping, s. 63).

Det har självfallet varit de hedniska offren, ej de övriga därmed förbundna förrättningarna, som intresserat Adam. Därför ha vi svårt att i hans skildring igenkänna den senare distingen, ehuru det otvivelaktigt är just denna, som han avser. Snorre däremot känner till både sveatinget och marknaden: »Där skulle då också alla svears ting hållas. Där var då också marknad och köpstämman, som varade en vecka.»

Visserligen säges det hos Adam, att den stora offerfesten i Ubsola firades vart nionde år. Detta torde emellertid ej innebära något annat än att de blot, som voro förenade med den årliga distingen, vart nionde år voro särdeles rika och omfattande.

Även från annat håll höra vi omtalas periodiskt återkommande offerfester. Thietmar från Merseburg beskriver i sin krönika på följande sätt en fest, som vart nionde år plägade firas i den danska centralhelgedomen i Lejre: »Men eftersom jag om dessas (d. v. s. danernas) forna offer har erfarit förunderliga ting, vill jag ej förbigå dem oanmärkta. Det finns en plats i dessa trakter, huvudorten i detta rike [kallad Lederun, uti den bygd, som heter Selon], där alla sammankomma vart nionde år i januari månad, efter den tid då vi pläga fira Herrens födelse; där offra de åt sina gudar nittio [och nio] människor och lika många hästar, jämte hundar och tuppar i stället för falkar. De äro, som förut nämnt, förvissade om att dessa offer skola tjäna dem [som skydd mot avgrundsandarna] och försona [dessa] med begångna förbrytelser. Hur väl handlade icke vår konung, som förhindrade dem från en så avskyvärd gudskyrdan!»¹

Det är att märka, att vad som här omtalas, skulle ha ägt rum o. 80 år före den tid, då Thietmar nedskriver sin krönika (år 1012). Trots detta framställer han offren såsom ännu pågående. Men i så fall måste hans underrättelser ovillkorligen härröra från en vida nordligare ort än den som anges. Vidare äro orden inom [] senare tillagda av Thietmar själv; som bekant är hans eget manuskript bevarat. Namnet på platsen har han sålunda icke känt till eller av någon anledning icke brytt sig om att meddela,

¹ I: 17 »Sed quia ego de hostiis eorundem antiquis mira audivi, haec in discussa preterire nolo. Est unus in his partibus locus, caput istius regni [Lederun nomine, in pago, qui Selon dicitur], ubi post IX annos mense Ianuario, post hoc tempus, quo nos theophaniam Domini celebramus, omnes convenerunt, et ibi diis suimet XC [et IX] homines et totidem equos, cum canibus et gallis pro accipitribus oblatis, immolant, pro certo, ut predixi, putantes hos eisdem [erga inferos] servituros et commissa crimina [apud eosdem] placaturos. Quam bene rex noster fecit, qui eos a tam execrando ritu prohibuit!»

då han först upptecknade de förunderliga ting, som han hört. Lokaliseringen till Lejre i den senare marginalanteckningen kan mycket väl bero på en felaktig kombination på grund av en ny upplysning om den forna »huvudorten i detta rike». Lejre var Danmarks äldsta konungasäte, men dess storhet synes ha varit till ända med Rolv krakes fall och ligger i varje fall århundraden före Thietmars tid och kristendomens införande. Däremot finns det för övrigt icke några tillförlitliga spår av att Lejre någonsin varit platsen för stora folkblot, en religiös medelpunkt i Danmark. Axel Olrik anser därför, att uppgiften om Lejre icke är sannolik.¹ A. D. Jørgensen går ännu längre: Thietmar visar blott, att han känt till namnen Lejre och Själland och, vid sidan därav, en berättelse om bloten i Uppsala, såsom vi känna dem från Adams tid.² Starka skäl synas tala för att denna uppfattning är riktig. En relation om bloten i Uppsala av missionärer i Birca på 900-talet kan mycket väl ha kommit till Thietmars kännedom, och med de osäkra föreställningar om Norden, som han hade, kan han ha funnit det lämpligt att infoga denna avskräckande skildring i berättelsen om Henrik I:s prisvärda företag att kristna de hedniska nordmännen.

Huru det än förhåller sig med denna sak, har man naturligtvis full rätt att sammanställa Thietmars och Adams uppgifter med varandra.

Det finnes, såsom länge från flera håll framhållits, stora likheter uti dessa båda av varandra, så vitt man kan döma, fullt oberoende skildringar av hedniska folkoffer i Norden. Ett äkta drag är otvivelaktigt den stora roll, som niotalet spelar.³ Festen firades vart nionde år; den varade enligt Adam i nio dagar — Snorre talar om en vecka —, och under denna tid offras av olika varelser nio stycken av vart slag. Förmodligen ha väl också offren varit av nio olika slag, vilket samtidigt skulle innebära, att för varje dag under festen bragts nio offer. De båda författarna ha icke haft något intresse för detta, då de ej uppfattat niotalets religiösa innebörd; men de ha velat giva en totalbild av de blodiga offrens omfattning. På så sätt förklaras naturligtast Thietmars något fantastiska uppgift om att »de offra 90 (99) människor och lika

¹ Danmarks Heltedigtning, I, s. 192 f.

² Den nordiske Kirkes Grundlæggelse (1874—78), s. 247.

³ Om niotalet i germansk mytologi och diktning se E. Mogk i Reallexikon 3, s. 312 f., Fr. Löffler i SL 1911, s. 635 samt där anförd litteratur.

många hästar, jämte hundar och falkar.»¹ Adams meddelande, att »de varje dag offra en människa jämte andra varelser, så att det på nio dagar blir 72 djur, som man offrar», förutsätter för varje dag åtta offer. Sannolikast synes vara, att den kristne författaren själv är ansvarig för siffran 72, och att den uppkommit genom ett räknefel. Av Thietmar nämnas särskilt människor, hästar, hundar och tuppar (i stället för falkar), av Adam människor, hundar och hästar.

Blodet av dessa offer ägnades åt gudarna, och deras kroppar upphängdes i den heliga lund, som fanns i närheten av templet. Där fingo de hänga, till dess att de ruttnade ned uppe i grenverket. En kristen har för Adam berättat, att han sett träden fulla av döda kroppar efter en sådan offerfest. Alla träden uti denna lund troddes vara heliga genom offrens död och förruttnelse.

Som offer åt gudarna betraktades också, fastän på annat sätt, de djur, vilkas kött förtärdes av den församlade menigheten själv vid de gemensamma gillesmåltiderna (commessiones). Ett tredje slag av offer omtalas i schol. 138: »Där finnes också en källa, vari hedningarna pläga utföra sina offer och levande nedsänka en människa. Om hon ej återfinnes, skall folkets önskan gå i uppfyllelse.» Det hade sålunda även karaktären av orakel.

XIII.

Att *blóta monnum* var det högsta och verksamaste av alla offer. Vid det stora folkblotet i Uppsala, varom Adam berättar, offrades nio människor, jämte lika många exemplar av (förmodligen åtta) andra varelser. Festen varade i nio dagar, och den återkom för vart nionde år. De högtidligaste och allvarligaste anstalter voro sålunda vidtagna för att säkra blotets kraft och verkan.

Det var emellertid ännu en med dessa nioårsfester förbunden omständighet, som särskilt tilldragit sig Adams uppmärksamhet och ansetts förtjänt av omnämnande. De voro gemensamma för alla de svenska landskapen, och deltagandet var en allmän plikt, som ingen fick lov att undandraga sig. »Från denna s. k. fest medges icke befrielse under några förhållanden. Konungar och folk, alla och envar sända sina gåvor till Ubsola,

¹ B. Gröndal antager, att 90 (99) står felaktigt för 9 (Annaler for nordisk Oldkyndighed 22, s. 277).

och — vad som är grymmare än alla straff — de som redan antagit kristendomen måste friköpa sig från dessa ceremonier.»

Denna sista punkt har tydligtvis legat Adam synnerligen varmt om hjärtat. Bättre än någonting annat kastar den också ljus över det just på 1070-talet aktuella läget i förhållandet mellan hedendom och kristendom i Svitjod. Som runstenarna visa, ha där funnits en stor mängd kristna, och dessa ha för visso med iver åstundat befrielse från tvånget att med sina »gåvor» bidra till avgudatjänsten i Uppsala. Kyrkan har naturligtvis ej heller underlåtit att för sina nyvunna anhängare framhålla detta önskemål och det förnedrande och ohållbara i de bestående förhållandena.

Det finns sålunda ingen anledning att betvivla, att Adams uppgifter äro riktiga. Blotet var enligt den hedniska uppfattningen en stor offentlig angelägenhet, av vars riktiga fullgörande fred och trivsel i landet berodde. Det krävde allas samfälliga medverkan, lika väl som exempelvis ledung och ting. Den som vägrade, ådrog sig ej blott gudarnas vrede och hämnd för sin egen del. Han minskade även blotets kraft och utsatte landet för svåra risker. En sådan underlåtelse måste sonas med en bot — lika väl som uteblivelse från ting eller ledung. »De måste friköpa sig från dessa ceremonier.»

I främsta rummet ålåg det konungen att »hålla bloten uppe». Bönderna i Trondheim fordrade av Håkon den gode, att han skulle offra för god årsväxt och fred åt dem, såsom hans fader hade gjort. Om nu en konung vägrade att fullgöra sitt viktiga värv som blotmenighetens hövding, måste det framkalla brytningar. Vi erinra oss från Snorres berättelser Håkon den godes och Olav Tryggvasons strider med bönderna i Norge. De första kristna konungarna i Sverige ha givetvis haft ett icke mindre starkt motstånd att övervinna. Olov skötkonungs övergång till kristendomen bragte honom i konflikt med sitt folk. Tyvärr äro Adams meddelanden om dessa händelser mycket kortfattade. Det säges emellertid, att Olov med stor iver arbetade på att avgudatemplet i Uppsala måtte förstöras. Omsider slöts en överenskommelse, »att om han själv ville vara kristen, skulle han få bestämma över den bästa delen av Sverige, som han önskade, och där kunde han uppbygga en kyrka och införa kristendomen. Däremot skulle han ej med våld bringa någon från de gamla gudarnas dyrkan utom den, som frivilligt önskade omvända sig till Kristus. Glad över detta fördrag grundade konungen snart i Västergötland, som

ligger närmast både danskarna och normännen, en kyrka samt ett biskopssäte» (II: 58). Fastän omständigheterna blivit förskönnade i den bremensiska framställningen, är det väl tydligt, att Olov skötkonung i verkligheten blivit fördriven från Uppsala på grund av sitt kristna nit och att han därvid tagit sin tillflykt till Västergötland. Även den norröna traditionen känner ju till en avsättning av konung Olov, fastän det uppges ha skett av andra, ehuru mindre sannolika orsaker. — På samma sätt gick det med hans son Anund, enligt vad Adam berättar i schol. 146.

Nioårsfesten var gemensam för alla Sveriges landskap. Detta får väl anses innebära, att varje landskap till Uppsala måst sända sina ombud, utsedda på landskapets ting och sålunda representerande dess menighet.¹ Hövdingar och storbönder från hela landet torde också mangrant ha infunnit sig vid denna stora högtid, som ju var förbunden med såväl marknad som ting.

»Gävor» ha däremot sänts av alla och envar, hög såväl som låg. Det har sålunda utgått en formlig skatt över hela landet till Uppsala-templet. Denna nioårsgärd har givetvis bortfallit i samband med religionsskiftet, och vi ha inga spår av den i senare inhemska källor. Förmodligen har en sådan skatt uppstått ur de mer eller mindre frivilliga sammanskott, varav de stora gemensamma offermåltiderna bestredos.

»Det var gammal sed», säges det i Håkon den godes saga, »att då offer skulle anställas, skulle alla bönderna komma till det stället, där templet var beläget och föra dit sina förråd, som de skulle hava, medan gästabudet pågick. Vid det gästabudet skulle alla män ha öl; det slaktades också alla slags småboskap och hästar».² — Om ett säreget fall av gåva till gudarna berättar Are i sin Islänningabok. *Grimr geitskor* hette den man, som for runt kring hela Island för att söka reda på den plats, som var bäst lämpad för alltinget. För detta uppdrag fick han av varje man på ön en penning, men han lämnade sedan hela denna gåva till templet.³

Men även verklig skatt, erlagd till ett tempel av den menighet, som sökte till detsamma, omtalas flerstädes i den norröna litteraturen. Island indelades o. 965 i fjärdingar, i varje fjärding skulle vara tre ting och i varje tingsområde tre huvudhov. Hoven

¹ Jfr Tacitus Germania kap. 39 (om semnonerna): »legationibus coeunt.»

² Heimskringla I, s. 186. Jfr även om bloten i Mærin, ib. 2, s. 219—224.

³ Ares Isländerbuch, ed. W. Golther (1892), s. 6.

skulle vårdas av *godar*, som även skulle leda förhandlingarna på tinget. »Varje man skulle betala skatt till hovet, liksom nu tionde till kyrkan».¹ Sedan Torvald Kodransson och biskop Fridrek förkunnat kristendomen på norra delen av ön, »upphörde många med bloten och bröto sönder sina gudabilder, och andra ville icke längre betala tempelskatten».²

Snorre har, såsom ofta framhållits, en utpräglad böjelse för att systematisera de olika fakta, varom han ägde kännedom. Efter allt att döma har han suttit inne med synnerligen goda underättelser om svenska förhållanden.³ Han begagnar emellertid icke sitt vetande till att utforma någon sammanhängande beskrivning av det svenska samhället eller av svensk tro och sed, utan han inpassar de spridda uppgifterna här och var i sin historiska framställning. Han har sökt att få ett historiskt perspektiv, även vad hednatiden beträffar. Han attribuerar fördenskull vissa institutioner och sedvänjor till bestämda personer. Så går han i synnerhet till väga i Ynglingasagan. Bruket att uppkasta högar och resa bauta-stenar till minne av framstående män blir till en föreskrift i »Odens lagar», likaså seden att fira de tre stora offerfesterna under året. Det stora templet i Uppsala säges vara byggt av Frö. »Han skänkte till detsamma alla sina inkomster, land och gods. På detta sätt uppkom Uppsala öd, som har bestått alltsedan dess».⁴ Det sista tillägget är betecknande för Snorres metod. Ofta säges det på detta sätt, när han söker historisera faktiska förhållanden, att »det har bibehållit sig sedan dess» (*hefir haldizk á síðan, alla lévi síðan*). Men Snorre omtalar ej blott Uppsala öd, han synes också känna till den egendomliga förvaltningen av sveakungarnas väldiga jordagods. Om en senare konung, Bröt-Anund, berättas, att »han byggde gårdar åt sig i varje storbygd i Svitjod och for på gästning över hela landet.» Att Snorre valt just honom, beror väl på att han ansåg det stå i överensstämmelse med hans fredliga verksamhet överhuvud, icke minst med hans stora vägbyggen. Om man helt bortser från den historiska inramningen,

¹ Hauksbók (1892—96), s. 96, 503 (Flat. I, s. 249). Av detta gods skulle den gemensamma undfägnaden vid bloten bestridas, tillägges i den yngre Melabok (Landnámabók, 1921, s. 144). Jfr Eyrb. s. kap. 4 (ed. H. Gering, s. 11), Egils s. kap. 84 (ed. F. Jónsson, 1894, s. 288), þorskf. s. kap. 7, Vápnf. s. kap. 5. K. Maurer, Die Bekehrung des altnorw. Stammes 2, s. 209 f.

² Kristnis s. kap. 2 (Biskupa sögur I, s. 6).

³ Om de arkeologiska uppgifterna hos Snorre se B. Nerman i Fornvännen 1917, s. 226 f. och S. Lindqvist ib. 1920, s. 56 f.

⁴ Heimskringla I, s. 23.

framstår bäst den reella innebörden i åtskilliga av Ynglingasagens uppgifter.

Snorre omtalar också en skatt, som svearna betalade till sina gudar. Den var införd redan av Oden. »Över hela Svitjod gav man Oden skatt, en penning för var näsa, men han skulle värja deras land mot ofred och blota för dem till god årsväxt.» Om såväl Njord som Frö säges det, att de togo skatt av svearna. I stället gävo de dem god fred och allt slags gott år. Då Frö var död, bar man honom i hemlighet till en stor hög, som i förväg iordningstälts och försetts med tre gluggar. Där vaktade de honom i tre år och utspredd ett rykte, att han levde. All skatten, som fortfarande utbetalades, hällde de ned i högen, guld i en hög, silvret i en annan, kopparpenningarna i en tredje. Då fortfor den goda årsväxten och freden att råda.

Det förefaller under sådana förhållanden icke osannolikt, att Snorre verkligen haft kännedom om en skatt till gudatemplet i Uppsala, som under hednisk tid erlagts av svenskarna. Att han tar för givet, att den införts av »gudarna» själva under deras regeringstid i Uppsala, är mycket naturligt. Avgiften var personlig, »en penning för var näsa», liksom de gåvor, om vilka Adam talar. Samstämmigheten mellan Adam och Snorre är i hög grad beaktansvärd. Den vittnar åter om att vi bakom Snorres uppgifter om den svenska forntiden ha rätt att söka realiteter, även om det givetvis endast är i undantagsfall, som hans framställning kan, såsom här, verifieras genom andra vittnesgilla litterära källor.

- Janzon, E., Sång af Catullus från Verona. Öfversättningsförsök. 1. 1889. 75 öre.
— 2. 1891. 75 öre.
- Johansson, J., De Choëphoris Aeschylis et Electris Sophoclis atque Euripidis inter se comparatis. 1864. 2:25.
- Johansson, K. F., Beiträge zur griechischen Sprachkunde. 1890. 4 kr.
—, De derivatis verbis contractis linguae graecae. 1886. 4 kr.
—, Solfägel i Indien. 1910. 1:50.
- Karlqvist, A., Den Arnemagnæanska handskriften 315 F. a. 1905. 35 öre.
- Kempff, H., Kaniken Gamles Harmsöl. Öfversättning o. förklaringar. 1868. 1 kr.
- Kjellman, H., La construction moderne de l'infinifit dit sujet logique en français. 1919. 5:50.
—, Mots abrégés et tendances d'abréviation en français. 1920. 4 kr.
- Klockhoff, O., Partalopa saga, för första gången utgifven. 1877. 1:50.
—, Studier öfver Piöreks saga af Bern. 1880. 50 öre.
—, Studier öfver Eufemiavisorna. 1881. 1:75.
- Knös, O. V., De digammo Homericis. 1. 1872. 75 öre. — 2. 1873. 2:50. — 3. 1879. 3 kr.
- Korlén, A., Stätwechs gereimte Weltchronik MS. N:o 777 Hannover. 1907. 5:50.
- Kärre, K., Nomina agentis in Old English. P. 1. 1915. 4 kr.
- Lagercrantz, O., Zur griechischen Lautgeschichte. 1898. 2:50.
- Lagergren, J. P., De vita et elocutione C. Plinii Caecilii Secundi. 1871. 2:50.
- Landtmanson, C. J. G., Undersökning öfver språket i skriften: »Um styrilsir kununga ok höfðinga». 1865. 2:10.
- Leander, P., Ueber die sumerischen Lehnwörter im Assyrischen. 1903. 2 kr.
- Leffler, L. F., Några ljudfysiologiska undersökningar rörande konsonantljuden. 1. De klusila konsonantljuden. 1874. 1:75.
—, Om v-omljudet af i, i och ei i de nordiska språken. 1. Om v-omljudet af i framför nasal. 1877. 2 kr.
—, Om 1607 års upplaga af Uplandslagen. 1880. 75 öre.
- Lidforss, W. E., A survey of the English conjugation. 1863. 35 öre.
—, Beitr. z. Kenntnis von dem Gebrauch des Konjunktivs im Deutschen. 1862. 70 öre.
- Lind, E. H., Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarne. 1881. 1:75.
- Linder, A., Plainte de la Vierge en vieux vénitien. Texte critique précédé d'une introduction linguistique et littéraire. 1898. 5:50.
- Linder, N., Om allmogemålet i Södra Møre härad af Kalmar län. 1867. 3:15.
- Lindkvist, H., Middle-English place-names of Scandinavian origin. 1. 1911. 5:50.
- Lindstam, S., Georgii Lacapeni Epistulae X priores. 1910. 4 kr.
- Lindström, V. Cn., Commentarii Plautini. In fabulas legendas et explicandas studia. 1907. 2:75.
- Ling, A., Sur les verbes forts des langues romanes. 1869. } Tills. 1:25.
—, Saggio su' pronomi personali della lingua italiana. 1869. }
- Ljungdahl, S., De transeundi generibus, quibus utitur Isocrates. 1871. 1 kr.
- Ljungstedt, K., Det starka preteritum i germanska språk. 1888. 3 kr.
- Lundell, J. A., Études sur la prononciation russe. 1. 1891. 5 kr.
- Lundgren, M. F., Spår af hednisk tro och kult i fornsvenska personnamn. 1880. 1:50.
- Löfstedt, E., Beiträge zur Kenntnis der späteren Latinität. 1907. 2:50.
- Neuman, E., Utbredningen av vokalbalsen a:d i medelsvenskan. 1917. 2:50.
- Nilén, N. F., Luciani codex Mutinensis. 1888. 1:75.
- Nordling, J. T., C. J. Tornbergs Koränsöfversättning granskad. 1876. 1 kr.
—, Den svaga verb-bildningen i hebreiskan. 1871. 1 kr.
- Noreen, Ad., Fryksdalsmålets ljudlära. 1877. 2 kr.
—, Lång vokal i förbindelse med följande lång konsonant i de östnordiska språken. 1880. 50 öre.
- Noreen, E., Studier i fornvästnordisk diktning. 1921. 3 kr. — 2. 1922. 3 kr. — 3. 1923. 2:50.
- Ottelin, O., Studier öfver Codex Bureanus. 1. 1900. 3 kr. — 2. 1905. 3 kr.
- Persson, P., Wurzelweiterung und Wurzelvariation. 1891. 6 kr.
- Petersson, A. M., Sur les phrases conditionnelles de la langue française. 1864. 45 öre.
- Pihl, Carin, Överkalixmålet. 1. 1924. 10 kr.
- Psilander, H., Die niederdeutsche Apokalypse. 1901. 1:75.
—, Ett fragment af den tyska Trojasagan i det Wrangelska biblioteket på Skokloster. 1917. 1:60.

157. 2. 1925.

- Redin, M.**, Studies on uncompound personal names in Old English. 1919. 10 kr.
- Richert, M. B.**, Försök till belysning af mörkare och oförstådda ställen i den poetiska Eddan. 1877. 1 kr.
- Rooth, E.**, Studien zu den altniederfränkischen und altwestfälischen Psalterversionen. 1924. 3:50.
- Rudberg, G.**, Textstudien zur Tiergeschichte des Aristoteles. 1908. 2:50.
- Röding, R.**, De Graecorum trimetris iambicis. 1874. 75 öre.
- , Fabulas Euripideas, quae insunt in codice Parisino 2712, iterum contulit. 1876. 25 öre.
- Sandström, C. E.**, De L. Annaei Senecae tragoediis. 1872. 1:50.
- , Emendationes in Propertium, Lucanum, Valerium Flaccum. 1878. 75 öre.
- , Studia critica in Papinium Statium. 1878. 1:25.
- Schück, H.**, Bidrag till tolkning af Rök-inskriften. 1908. 75 öre.
- , Folknamnet Geatas i den fornengelska dikten Beowulf. 1907. 1 kr.
- , Studier i Beowulf-sagan. 1909. 1 kr.
- , Studier i Hervararsagan. 1918. 1:50.
- , Studier i Ynglingatal. 1. 1905. 1 kr. — 2. 1906. 1 kr. — 3. 1907. 1 kr. — 4. 1910. 1:50.
- Schwartz, E.**, Om oblika kasus och prepositioner i fornsvenskan från tiden före år 1400. 1878. 2:75.
- Seligmann, J.**, Prooemium et specimen lexici synonymici arabici Attha'alibii. 1863. 80 öre.
- Sidenbladh, K.**, Allmogemålet i norra Ångermanland. 1867. 1:35.
- Sperber, H.**, Sechs isländische Gedichte legendarischen Inhalts. 1910. 2 kr.
- Stenbock, C. M.**, Zur Kollektivbildung im Slavischen. 1906. 2 kr.
- Stjernström, G.**, Eric Aurivillius, Grammaticae svecanæ specimen. 1884. 3 kr.
- Sundén, K. F.**, Essay I. The predication categories in English. — Essay II. A category of predication change in English. 1916. 10 kr.
- Svedberg, The** och **Nordlund, Ivar**, Fotografisk undersökning av Codex argenteus. 1918. 2:50.
- Svennung, J.**, Orosiana. Syntaktische, semasiologische und kritische Studien zu Orosius. 1922. 8 kr.
- Säve, C.**, Om språkskiljaktigh. i svenska och isländska fornskrifter. 1861. 25 öre.
- Tamm, Fr.**, Fonetiska kännetecken på lånord i nysvenska riksspråket. 1887. 1:50.
- , Om fornnordiska feminina, afleda på *ti* och *ipa*. 1877. 1:25.
- , Om tyska ändelser i svenskan. 1880. 1 kr.
- , Slaviska lånord från nordiska språk. 1882. 75 öre.
- , Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken. 1881. 1 kr.
- Thörnell, G.**, Studia panegyrica. 1905. 1 kr.
- , Studia Tertullianea. 1. 1917. 3 kr. — 2. 1920. 5 kr. — 3. 1922. 2 kr.
- , Patristica. 1923. 1 kr.
- Tidner, E.**, De particulis copulativis apud Scriptores Historiae Augustae. 1922. 7:50.
- Torbiörnsson, T.**, Die gemeinslavische Liquidametathese. 1. 1902. 3:50. — 2. 1904. 3:50.
- Uppström, W.**, Gotiska bidrag med särskild hänsyn till de Ambrosianska urkunderna. 1868. 75 öre.
- Wadstein, E.**, Fornnorska homiliebokens ljudlära. 1890. 3:50.
- Wahlberg, C. A.**, De confusione pronominum tertiae personae Graecorum. 1867. 30 öre.
- Wahlgren, E. G.**, Étude sur les actions analogiques réciproques du parfait et du participe passé. 1920. 13 kr.
- Wellander, E.**, Studien zum Bedeutungswandel im Deutschen. 1. 1917. 5:50. 2. 1923. 6 kr.
- Wessén, E.**, Zur Geschichte der germanischen *n*-Deklination. 1914. 4 kr.
- , Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria. 1924. 6:50.
- Östergren, O.**, Stilistiska studier i Törneros' språk. 1905. 2:50.
- Östling, N.**, De elocutione C. Sallustii Crispi. 1863. 1 kr.

PRIS KR. 6: 50